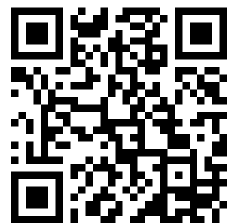
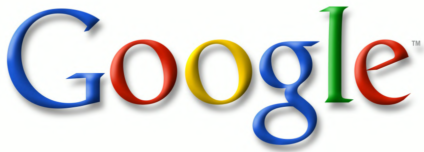
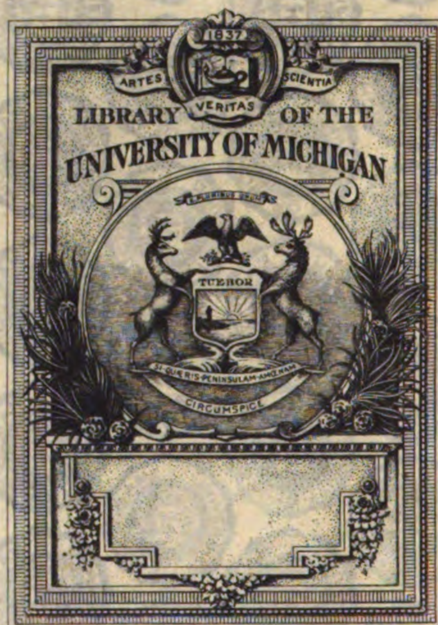
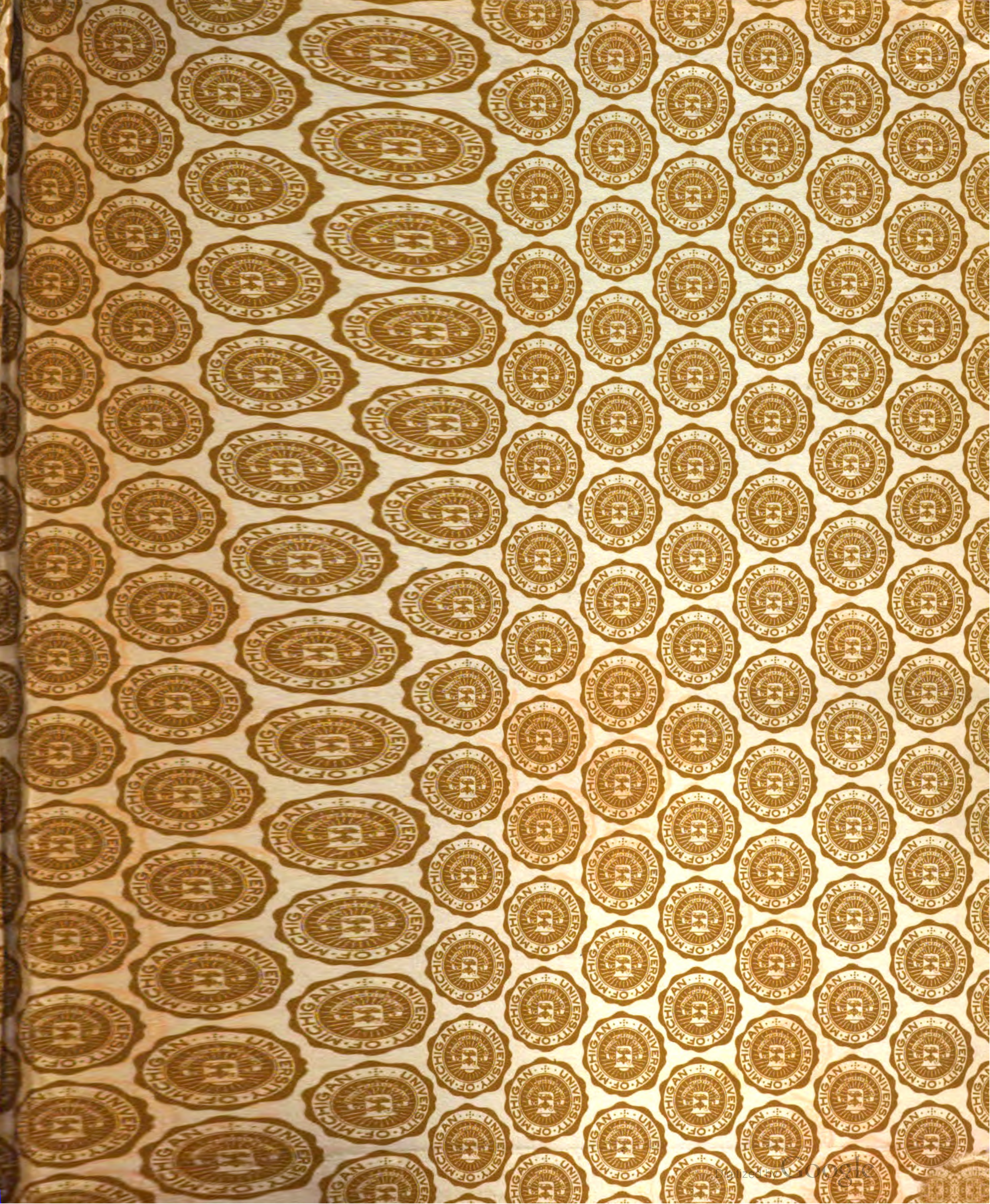

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

UNIVERSITY OF MICHIGAN

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR

BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

ÅRG. VIII. 1921

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR

BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

ÅRG. VIII. 1921

UPSALA & STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

TRYCKT AF
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B. UPSALA
PÅ PAPPER FRÅN GRYCKSBO

KOMMISSIONÄRER
Hufvudkommissionär: ALMQVIST & WIKSELL, UPSALA — För Danmark: LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN — För Norge: CAMMERMEYERS BOGHANDEL, KRISTIANIA — För Tyskland: OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

TILL

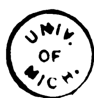
ÅRGANG VIII. 1921

AFHANDLINGAR OCH MISCELLANEA.

RECENSIONER.

FRÅN BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN.

PERSONALNOTISER.

NORDISKA BIBLIOTEKSCHEFER. IX

VILHELM GRUNDTVIG
Overbibliotekar, Statsbiblioteket, Aarhus

DET ÄLDSTA SVENSKA POLITISKA TRYCKET

Ett mot Sten Sture, Hemming Gadh och anhängare den 25 juli 1503 utfärdadt bannlysningsbref

Af

ISAK COLLIJN, Stockholm

HEMMING GADHS stora insats i det svenska befrielseverket från danskt herravälde under konung Hans är nogsamt bekant och har genom Gottfrid Carlssons förtjänstfulla afhandling[1] öfver denne märklige prelat och statsman från Sveriges utgående medeltid blifvit än ytterligare belyst. Likaså kända äro de personliga vedervärdigheter och obehag, för hvilka Gadh blef utsatt icke blott från dansk sida utan äfven från påfvestolen, ehuru han genom sin tjuguåriga verksamhet i Rom hade de största försänkningar vid kurian. Det är hufvudsakligen två omständigheter, som bidragit till Gadhs onåd i Rom, hans försummelse att där personligen bevaka sina intressen vid besättandet af biskopsstolen i Linköping, samt kvarhållandet i Sverige af den danska drottningen Kristina, född prinsessa af Sachsen, under upproret mot konung Hans. Af båda anledningarna träffades Gadh af den påfliga bannlysningsstrålen. Det hittills okända lilla tryck, som nu förvärfvats till Kungl. biblioteket och som utgör föremål för detta meddelande, är en af de bannbullor, hvarmed man från danskt och romerskt håll sökte komma den stridbare svenske prelaten till lifs. Först några ord för att skildra den historiska ram, som sluter sig kring detta intressanta tryck.

I Rom hade Gadh under sin långa vistelse förstått att i likhet med andra gynnade kurialer förskaffa sig en mängd kyrkliga ämbeten, hvars intäkter voro nödvändiga icke blott för hans eget uppehälle utan äfven för

[1] *Hemming Gadh. En statsman och prelat från Sturetiden. Biografisk studie.* Ak. afh. Upps. 1915.

bestridandet af de kostnader, som han fick påtaga sig i olika svenska angelägenheter och hvilka endast med svårighet eller icke alls gäldades hemifrån. Så innehade han flera kanonikat och domprosterier i skilda svenska stift, af vilka han dock, väl mot kontant vedergällning, afstod de flesta åt andra ämbetsjägare. Mot slutet af sin Romvistelse lyckades han också enligt egen uppgift[1] att af påfven Alexander VI utverka ett breve apostolicum på Linköpings biskopsstift, när detta efter den gamle, redan ålderstigne innehafvaren, biskop Henrik Tidemansson blefve ledigt.

Återkommen till Sverige på hösten år 1500, kastade sig Gadh genast in i de politiska striderna och kom snart att spela en framstående roll i tidens händelser. Samtidigt arbetade han med alla krafter på sin kandidatur till Linköpings biskopsstol. Med hjälp af Sten Sture, Svante Nilsson och andra af rikets herrar lyckades han kort tid efter biskop Henriks den 20 dec. 1500 inträffade död att trots det inom domkapitlet yppade motståndet genomdrifva sitt val till electus Lincopensis. På grund af den snart härefter igångsatta resningen mot konung Hans, i hvilken Gadh torde hafva varit själen, blef det honom icke möjligt att begifva sig till Rom för att här utverka påflig stadsfästelse på sitt val. I upproret mot Hans tog Gadh en verksam del, så ledde han personligen belägringen af Stockholms slott, där den danska drottningen Kristina kvarlämnats af sin gemål, då hon icke vågade sjöledes medfölja honom till Danmark. Stockholms slott kapitulerade den 9 maj 1502 och dess nycklar öfverlämnades till Gadh. Drottning Kristina kvarhölls fortfarande i Stockholm, där bostad anvisades henne först i svartbrödra-, sedan i franciskanerklostret. På vintern flyttades hon till Vadstena, där hon lär hafva bott i en Gadh tillhörig gård. Under tiden hade stora ansträngningar gjorts såväl från dansk sida som från den sachsiska furstefamiljens att få drottningen utlämnad, hvilket till sist tack vare icke minst den påflige legaten, kardinal Raymundus Peraudis bemödanden äfvensom ingripande från Lübecks sida lyckades. I november år 1503 eskorterades drottningen af ett stort följe med Sten Sture, Hemming Gadh, biskopen i Skara samt några lybska sändebud i spetsen till Hallandsgränsen, hvarifrån hon af lübeckarna fördes vidare till Halmstad. Hit ankom hon omkring d. 24 nov. och mottogs af sin son prins Christian, som med ett stort följe danska adelsmän ledsagade henne till Köpenhamn. På återvägen insjuknade herr Sten i Jönköping och dog där den 14 dec. 1503. I Svante Nilsson Sture, som nu korades till Sveriges riksföreståndare, fick Gadh en lika stor vän och beskyddare, som han förut haft i gamle herr Sten.

[1] *Skand. handl.*, del 20, s. 21.

Gadhs val till electus i Linköping hade genast öfverklagats i Rom och då han, som ofvan nämnts, icke genom personlig inställelse kunde bevaka sina intressen vid kurian, och stämningen här mot honom nog genom danskt inflytande påverkats i ofördelaktig riktning, förordnade påfven Alexander VI den spanske kardinalen Jacobus Serra Arborensis till administrator för Linköpings stift och uppmanade i en bulla den 1 febr. 1502 Gadh och Sturarna under hot om exkommunikation och interdikt att lämna kardinalen tillträde till stiftet. Denna bulla[1] har icke bevarats till vår tid och synes icke heller ha exekverats, men den finnes in extenso intagen i den förnyade bulla i samma angelägenhet, som Alexanders efterträdare Julius II den 20 aug. 1506 utfärdade[2] och som den 22 aug. följdes af ett af ärkebiskop Julianus Maffei af Ragusa mot Gadh utfärdadt executorialbref.[3] Bullan af år 1506 skall jämte en dansk öfversättning hafva tryckts af ärkebiskop Birger i Lund enligt ett ofullständigt exemplar, som en gång funnits i Antikvitetsarkivet och hvaraf Peringskiöld tagit en afskrift.[4]

En annan bannlysningsdom hade dock redan år 1503 utfärdats mot Sten Sture, Hemming Gadh, Sten Kristersson, Nils Klasson och deras anhängare, hvilken konung Hans utverkat i Rom på grund af drottning Kristinas kvarhållande i Sverige. Detta bannbref omtalas af Carlsson[5] i samband med danskarnas försök att förmå herr electus att komma till ett möte i Åhus. Trots personliga och synnerligen angelägna skrifvelser från de danska rådsherrarna var Gadh dock icke sinnad att lyssna till kallelsen. Härtill torde icke minst den underrättelse hafva bidragit, som han genom sin kansler Verner Nilsson, hvilken vistades i Skåne, erhållit om den nämnda bannlysningsdomen, hvilken Verner Nilsson själf hade sett och som sades vara uppspikad på kyrkdörrarna öfver hela Danmark och äfven i Nordtyskland.[6]

---

[1] G. Rudbeck, *Skrifter t. Sveriges hist. före år 1600* (1919), nr 65. — Carlsson, a. a., s. 90.

[2] Rudbeck, a. a., nr 75. — Carlsson, a. a., s. 155. — Aftr. i *Aarsberetninger fra det kongel. Geheimearchiv*, IV, s. 300—5. — *Acta pontificum danica*, V, nr 3870, 4082.

[3] Carlsson, a. a., s. 155. — Aftr. *Aarsberetninger* etc., IV, s. 324—30.

[4] Celse, *Bullarium*, s. 212, nr 6. — *Sveriges traktater*, III, s. 704.

[5] A. a., s. 111 f. — Rudbeck, a. a., nr 72, men med årtalet 1504.

[6] Den passage ur Verner Nilssons bref till Gadh, Lund 3/4 1504, hvari bannlysningen omnämnes, aftryckes här efter en i Rigsarkivet i Köpenhamn verkställd afskrift; äfven docent Carlsson har välvilligt ställt till mitt förfogande ett utdrag ur detta bret.

W. Lincopensis (= Verner Nilsson) till Gadh, citissime ex Lundis feria IV in ebdomada penosa [= 3 april] Anno etc. DIIII.

— — — Ceterum, reverende pater, invalvata fuit per totam Daciam paternitas vestra, dominus Steno Sture, Niclis Clawsson et dominus Steno Cristiernsson ob retentionem regine,

Enligt Nilssons utsago kallades Gadh här uttryckligen för »intrusus» till biskopsstolen i Linköping.

Det är utan tvifvel ett exemplar af detta tryckta bannlysningsbref (se faks.), som genom en lycklig tillfällighet nu kunnat förvärfvas till Kungl. Biblioteket. Om dess proveniens har endast kunnat utrönas, att det förvärfvats i ett antikvariat i Bremen, där det blifvit funnet i en i Köln i början af 1500-talet tryckt bibelupplaga.

Det är ett litet ettbladstryck i tvär 4° om 40 rader med en tryckyta af 130 × 202 mm. Tre olika typer, två rubriktyper och en texttyp, förekomma, hvilka afgjordt peka hän på Köln som tryckort, därifrån bullan äfven utfärdats den 25 juli 1503. Den torde vara tryckt af den i Köln från år 1494 ända in på 1520-talet verksamme Herman Bungart. Trycket är långt ifrån felfritt och texten förstöres på flera ställen af vanställande tryckfel.

Bullan är utfärdad af den ofvan nämnde legaten Raymundus Peraudi och utgör sålunda ett led i hans sträfvanden att befria den danska drottningen. Det kan vara möjligt, att det lilla trycket så som det nu föreligger icke är fullständigt, utan att det ytterligare innehållit ett stycke ofvanför den rad, som börjar med Raymundus. Dels är bladet här i kanten afslitet, så att margens ursprungliga storlek är okänd, dels titulerar sig Raymundus i första raden »Miseratione diuina Sacrosancte Romane ecclesie *vtsupra* sancte Marie noue presbiter etc.» Detta vtsupra kan hänföras till en utförligare titulatur i ett föregående stycke, som kanske just innehållit ett omtryck af den nyss nämnda påfliga bullan den 1 febr. 1502 eller något annat af Peraudi i samband med arbetet på drottningens befrielse utfärdadt bref. Det är också möjligt, att förkortningen *vtš* här blifvit af boktryckaren felaktigt satt i stället för ett förkortadt *tituli*, som nu saknas framför kardinaltiteln.

Raymundus Peraudi utöfvade åren 1500—04 en vidsträckt verksamhet i Tyskland som påfligt legat.[1] Hans hufvuduppgift var att här förkunna den af påfven den 5 okt. 1500 utlysta jubileumsaflaten och insamla medel

---

fuitque interdictum fulminatum in locis, ubi vestram paternitatem et premissos constitui contingeret, in quibuscumque civitatibus, locis, dominiis etc. regni Swecie. Et in hiis dicebatur paternitas vestra intrusa ad ecclesiam Lincopensem. Unde inter prelatos aliosque doctos et indoctos semper dixi veritatem et oppositum quodque de hiis censuris nichil dominis regni aut eius inhabitatoribus constaret nec parti adverse, que merito ante similem censurarum fulminationem deberet citari etc. Iam sunt omnes invalvationes hic ammote post adventum meum. Neque infirmitas est ad mortem, quin illi poterit efficax medela exhiberi, quamuis sit grave hanc ignominiam pati tam in Alemania quam in hiis regnis. — — —

[1] Litteraturen om Peraudi är ganska omfattande; jag hänvisar här endast till det senast utkomna arbetet, G. MEHRING, *Kardinal Raimund Peraudi als Ablasskommissar in Deutschland 1500—04 und sein Verhältnis zu Maximilian I* (i festskriften till D. Schäfer 1915), s. 334—409.

Raymundus Miseratione diuina Sacrosancte Romane ecclesie tituli sancte marie noue presbiter Cardinalis Gurcensis ad vniuersam Germaniam
am Daciam Sueciam Norwegiam Frisiam Prussiam omnesque et singulas illarum Prouincias Ciuitates terras et loca eciam in sacro Romano imperio in ipsa Ger
mania subiecta ac eis adiacentia Apostolice sedis de latere Legatus. Uniuersis et singulis Abbatibus Prioribus prepositis Archidiaconis Scolasticis Cantoribus Custo/
dibus Thesaurarijs Succentoribus Sacristis tam Metropolitanarum et Cathedralium quam Collegiatarum Canonicis parochialiumque ecclesiarum Rectoribus seu locate
nentium eorundem Plebanis viceplebanis Capellanis curatis/et non curatis Uicarijs perpetuis Altaristis Cetcrisque presbiteris Clericis Notarijs et Tabellionibus
publicis quibuscunque per Daciet Suecie Regna ac alias infra nostre legationis metas vbilibet constitutis/Salutem in domino et Nostris Apostolicis huiusmodi firmiter obe/
dire mandatis presentibus fidem indubiam Adhibere Noueritis quod Paccalis per nos Inter Serenissimum Johannem Dacie Suecie et Norwegie etc. Regem Ac potentissimos
Lubicensium/Aliarumque ciuitatum et opidorum de Hensa Nuncupatorum Senatus et communitates Diuina cooperante gracia/confecta reparata et sub firmissimis Penis Aucte
potestate sedis vallata. Postque subsequenter pro parte dicti Serenissimi Jo. Dacie Suecie et Norwegie etc. Regis legittime requisiti/quosdam Steynonem
Stuer militem Achennygum Gad in ecclesia Lincopensi intrusum Necnon Steynonem Cristerni et Nicolaum Clausen omnesque et singulos eorum complices in ca/
rundem litterarum execucione nominandos. Ad exhibendum et Reducendum Clarissimam dominam Cristinam ipsius Johannis Dacie Norwegie et Suecie etc. Regis
conthoralem quam Contra eiusdem Johannis Regis Mariti legittiam voluntatem per vim et violentiam detinebant necnon ad redeundum Ad regie maiestatis
obedientiam/quam contra Homagium prestitum dereliquerant Infra competentem quendam terminum sub ecclesiasticis et nonnullis alijs grauioribus/eciam Pecuni/
arijs Penis Per nostras certi tenoris litteras/per Edictum publicum in certis inibi designatis locis cum de non tuto Accessu sufficienter edoctum fuisset exequendas. Monuimus
et requisiuimus Et in euentum si se grauatos senserint Ad compendum et se de premissis legittime excusandum coram nobis vel Reuerendo in christo patre Theo/
derico Episcopo lubicensi Delegato nostro Infra alium competentem terminum per simile Edictum citauimus/Tandem Nos in causa et causis eisdem primitus tam
Citra reuocationem eorum que per dictum Reuerendum Theodericum patrem Episcopum lubicensem delegatum nostrum et coram eo rite acta et facta sunt Ad nos in statu
debito resumptis/Post earundemque Monitorialium litterarum executionem et executionis litteram factam fidem Ac termino et et interuallorum debitorum obseruatorum
Rite et legittime proceden Ad dicti johannis Regis seu verius ipsius legittimi procuratoris coram nobis successiue/Postremo aute die et hora infrascriptis compa/
rentis instantiam/supradictos Steynonem Stur Militem Heningum Gad in ecclesia Lincopensi intrusum/ac Steynonem Clistern et Nicolaum clausen Eorumque
complices quoscunque excommunicationis et interdicti ecclesiastici ac alias Penas sententias et censuras in nostris litteris Monitorialibus predictis contentas/incurrisse et incidisse per nostras
quam desuper sub certis modo et forma in scriptis tulimus et promulgauimus Sententiam declarauimus ipsosque et tales Arcius euitandos Mandauimus/earundem tamen
Censurarum et penarum executionem et exactionem Nobis vel hijs quibus vices nostras de nouo duxerimus committendas seu delegandas vel superiori nostro tantummodo refuando.

Quocirca vobis omnibus et singulis supradictis intimamus insinuamus et Notificamus ac ad vestram et cuiuslibet vestrum Noticiam deducimus et deduci vo
lumus per presentes Quod nos dicte nostre legationis Auctoritate qua fungimur In hac parte omnes et singulas ciuitates terras opida Castra et loca in quibus et ad que
dictos Monitos censuris ac penis predictos irretitos seu eorum aliquem Morari seu declinare contigerit/ecclesiastico supposuimus et supponimus expresso interdi/
cto Uobis et vestrum cuilibet in virtute sancte obedientie et sub excommunicationis pena qua canonica Monitione premissa contrafacientes ipso facto Incurrere volumus
districte precipientes Mandantes quatenus quamprimum/Dictos monitos et declaratos ac expresse interdictos Ad vestras ecclesias Monasteria et Capellas. seu ad loca
ecclesiarum Monasteriorum et capellarum vestrarum et illis vicina Declinare/aut quamdiu in eisdem morari contigerit cessetis simpliciter et ab alijs cessari faciatis A diuinis
Quamquidem cessationem per tres dies continuos post eorum recessum obseruari Uolumus sic quod stante huiusmodi Interdicto Nulla ecclesiastica sacramenta Nisi peniten/
tia et Baptismus omnibus indifferenter Eucaristia infirmis tantum Ministrentur Matrimonium sine ecclesiastica solempnitate contrahatur Et inibi decedentibus
ecclesiastica denegetur sepultura Donec et quousque dicti moniti declarati et interdicti preuia satisfactione condigna. Ad sancte matris ecclesie gremium redierint A
Nobisque vel superiori nostro Absolutionis beneficium desuper Meruerint obtinere Certificantes nichilominus eosdem monitos declaratos et Interdictos Quod cum
peruersorum Audacia presumptiua id exigat vt vnica pena non contenti fortioribus arceantur penis Nullorum fides ledatur qui suis superioribus obedientiam sini/
ster impenderunt Nos si in duricia et contumacia eidem moniti declarati et Interdicti persisterint Ad grauiorum penarum publicationem et exactionem procedemus iu
sticia mediante ipsorum contumacia in aliquo Non obstante In quorum etc. fidem presentes litteras fieri et per Notarium nostrum infra scriptum subscribi Sigillique nostri
Sigilli Jussimus et fecimus appensione communiri/Datum Colonie sub anno a Natiuitate domini Millesimo quingentesimotercio Indictione Sexta die vicesima quin
ta Mensis Julij Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Alexandri diuina prouidentia Pape sexti Anno vndecimo/ Presentibus ibidem honorabilibus
viris dominis Dionisio Jacobi presbitero Erfuntium et Gwilhermo bousse clerico morinensis diocesis testibus ad premissa vocatis specialiter atque Rogatis.

De mandato dicti Reuerendissimi domini Cardinalis et Legati/Johannes berneuelt Notarius scripsit.

Raymundus Peraudi. Bannbulla mot Sten Sture, Hemming Gadh och anhängare. Köln 25 juli 1503.

till ett korståg mot turkarna, samma uppgift, hvarmed han äfven åren 1488—91 varit betrodd, då också vårt land hemsöktes af hans aflatskommissarier.[1] Men dessutom hade han en del diplomatiska missioner af stor politisk innebörd, bl. a. uppdraget att mäkla fred mellan Maximilian I och Ludvig XII. På grund af aflatshandeln råkade han i vidlyftiga konflikter med Maximilian, som själf hade behof af de betydande medel, som från skilda håll i Tyskland inflöto i aflatskistorna, och det behöfdes hela hans diplomatiska skicklighet för att tillvarataga kurians intressen.

Peraudis politiska verksamhet har äfven varit af betydelse för Norden. På anmodan af konung Hans begaf han sig eller, som han själf säger, lät snarare, svårt anfäktad af gikt, draga sig i vagn till Lübeck för att söka åstadkomma fred mellan Danmark och hansaförbundet.[2] Till Lübeck anlände han den 12 april och öppnade här den 23 april fredsförhandlingarna, sedan hertigarna Magnus af Mecklenburg och Fredrik af Gottorp på kardinalens anmodan åtagit sig rollen af fredsmäklare. Efter ihärdiga underhandlingar lyckades det Peraudi att den 29 april[3] afsluta ett fredsfördrag, som den 17 juni antogs af konung Hans i Köpenhamn. Det synes också till stor del bero på kardinalens och lübeckarnas förenade bemödanden, att drottning Kristina i november 1503 frigafs och fördes till Halmstad. Några af de många skrifvelser rörande sin verksamhet, som Peraudi själf befordrade till tryck och som finnas bevarade här och hvar i arkiv och bibliotek, innehålla närmare upplysningar om de åtgärder, som af honom vidtogos i och för drottningens befrielse.[4] Den som nr 2 här nedan aftryckta bilagan finnes i Stadtarchiv i Köln[5] och utgör ett tryckt utdrag ur ett bref, som Peraudi med anledning af drottningens frigifvande skref till en icke namngifven vän. Här säger han sig under mer än ett halft år hafva arbetat på att befria den danska drottningen ur de rebelliska svenskarnas händer. I och för detta ändamål har

[1] Se härom mina *Ettbladstryck från 15. årh.*, Bd I (1905), s 39 ff.

[2] Se bl. a. J. SCHNEIDER, *Die kirchliche u. politische Wirksamkeit des Legaten Raimund Peraudi als Ablasskommissar in Deutschland 1486—1505* (Halle 1882), s. 81 ff. — Tryckta skrifter af Peraudi härom se RUDBECK, a. a., nr 67—8 (den sistnämnda i Stadtbibl. Lüneburg, icke Lübeck). — Jfr också Bil. 2.

[3] Tr. i *Hanse-Recesse*, Abt. III, Bd 4, nr 399.

[4] MEHRING, a. a., s. 408, anför dessa tryck, likaså G. CARLSSON i sin anmälan af G. RUDBECKS ofvan anförda arbete (*NTBB* 1920, s. 43). I sammanhang härmed omnämnes äfven en skrifvelse från påfven Julius II till Peraudi af den $^{20}/_{1}$ 1504, i hvilken påfven tackar kardinalen för hans i Tyskland utförda arbete, hvarvid särskildt hans fredsförmedling i Lübeck och medverkan till den danska drottningens befrielse omnämnas. Äfven denna skrifvelse har Peraudi låtit trycka; exemplar däraf finnes i Staatsarchiv i Stuttgart.

[5] Geistl. Abt., Akten über den Kardinallegaten Raimund Peraudi II: nr 12. Ex. äfven i Stadtarchiv i Köln. — Fotografisk kopia nu i Kungl. biblioteket.

han skickat sändebud (oratores et nuncios) till Sverige och utfärdat varningar och upprepade exkommunikationer (monitoria penalia, aggrauationes et reaggrauationes) mot dem, som kvarhöllo drottningen. I bil. nr 3 är ett bref aftryckt efter det i Stadtarchiv i Frankfurt[1] bevarade tryckta originalet, som kardinalen adresserat till den befriade drottningens bröder, kurfurstarna Fredrik III den vise och Johan den beständige af Sachsen, dateradt Speier den 12 dec. 1503.[2] Samtidigt som han lyckönskar till befrielsen — »ad gloriam dei potius quam nostram» —, döljer han icke det arbete och de kostnader han själf nedlagt på befrielseverket. Äfven här omnämner han, att han skickat till Sverige »oratores nostros», samt att han i april månad i Lübeck utfärdat ett varningsbref (monitorium penale) mot Sten Sture och andra rikets »gubernatores ac violentos dicte regine detentores». Att en af kardinal Peraudis kommissarier eller legater i denna angelägenhet besökt Sverige bestyrkes af flera källor.[3] Denne kommissarie har sannolikt, innan Peraudi lämnade Lübeck, af honom afsändts i sällskap med de rådsherrar, som å Lübecks vägnar begåfvo sig till Sverige för att underhandla med Sten Sture. När därför Peraudi talar om de oratores och nuncios, som han afsändt till Sverige för att verka för den danska drottningens befrielse, torde han väl något öfverdrifva saken och med sina sändebud också förstå Lübecks representanter. Äfvenså torde det väl få antagas, att det här offentliggjorda bannbrefvet af den 25 juli 1503 föregåtts af andra nu okända skrifvelser, däribland det i brefvet till kurfurstarna af Sachsen omnämnda monitorium penale mot Sten Sture och andra, som säges vara utfärdadt i Lübeck redan i april månad och som äfven omnämnes i självfva bannbullan. I ett till

[1] Bartholomäusstift, Städtisch Nr 6, Bl. 17. Ex. äfven i Museum i Speier. — Fotogr. kopia nu i Kungl. biblioteket.

[2] De två skrifvelserna (bil. 2 o. 3) äro tryckta af Peraudi under hans uppehåll i Speier i december år 1503, den förstnämnda hos Konrad Hist, den senare hos Peter Drach. Samtliga här nedan tryckta bilagor ha af mig för läslighetens skull försetts med modern interpunktion, hvarjämte bruket af stora bokstäfver inskränkts till att gälla endast egennamn.

[3] SCHNEIDER, a. a., s. 84. — I Reimar Kocks krönika finnes följande passage härom (aftr. i *Scriptores rer. svec. medii ævi,* T. III: 1, s. 249): »Doctor Cranntz schrift in siner Dania, de Schweden hebben dem leghaten, welck de Cardinal an de Schweden geschicketh, tho willen de koninginne loes gegheuen». Stället i Krantz' Chronica regnorum aquilonarium (likaledes aftr. i *Scriptores rer. svec. medii ævi,* T. III: 1, s. 284) lyder: »Arce dedita, reginam deduxere in monasterium Wasten diuæ Birgittæ. Duobus pene annis in libera habuere custodia, donec misso in eam rem nuncio, D. Raymundus de latere legatus apostolicus, tituli S. Mariae nouæ presbyter cardinalis, una cum legatione consularium virorum de Lubeca, de illorum manibus eriperetur, ac in regnum Daniæ cum honore reduceretur». — CARLSSON, a. a., s. 95 f., omnämner en viss »doctor», som antagligen är den af Peraudi till Sverige sände legaten, hvilken dessutom lär hafva dött i Jönköping »aff förgifft och vart begraffven i Gråmunka Klöster i Stocholm» (se *Linköp. bibl. handl.,* del I, s. 71). Lübecks representanter voro rådmännen Herman Messmann och Bernd Bomhouwer samt stadssekreteraren Johan Rode.

de fem domkapitlen i Utrecht ställdt bref, dateradt den 15 dec. 1503, likaledes skrifvet i Speier (aftr. här som Bil. 4), omnämner Peraudi, hur han »tum censuris ecclesiasticis, tum paternis exhortationibus, tum districtis monitis» och under samarbete med rådet i Lübeck ändtligen lyckats befria drottningen ur de rebelliska och svekfulla svenskarnas klor.

Från Lübeck begaf sig Peraudi före midten af maj öfver Hamburg, Stade och Bremen till Köln, där han var närvarande vid det till den 4 juni inkallade kurfurstemötet för att dels aflägga räkenskap för aflatshandeln, dels förete sina rappellbref, som han erhållit i Lübeck den 15 april. På grund af kurfurstarnas önskan blef det denna gång icke allvar af hans tillbakaträdande, och genom Alexander VI:s den 18 aug. timade frånfälle, hvarom Peraudi erhöll underrättelse i Köln den 31 i samma månad, inträdde ändrade förhållanden, som, då han icke hann efterkomma kardinalkollegiets anmodan att infinna sig i Rom för att deltaga i valet af ny påfve, nödvändiggjorde en förlängning af hans legation i Tyskland.

Under juli—oktober 1503 synes Peraudi hafva haft sitt hufvudkvarter i Köln, och det är också härifrån som bannbrefvet af den 25 juli utfärdas, väl för att gifva ett eftertryckligare stöd åt de till Sverige utsända ombuden i deras mission. Bullan (aftr. bil. 1) säges uttryckligen vara utverkad af konung Hans på grund af hans gemåls kvarhållande i Sverige. De personer, som beröras af densamma äro utom Sten Sture och Hemming Gadh, som på två ställen kallas »in ecclesia Lincopensi intrusus»,[1] Sten Kristersson (Oxenstierna), hvilken började resningen mot konung Hans genom att anstifta ett upplopp i norra Uppland, och Nils Klasson till Vik, äfven han en af Sturepartiets höfdingar, samt deras anhängare. I bullan framhålles, hurusom kardinalen först i en särskild skrifvelse, hvilken väl är densamma, som i bil. 3 säges vara afskickad redan i april från Lübeck, under hot om kyrkliga straff och äfven penningböter uppmanat de nämnda svenska herrarna att inom en viss fastställd tid frigifva den danska drottningen och inför honom eller hans ställföreträdare, biskop Dietrich af Lübeck, göra bot. Då så emellertid icke skett, förklarar han dem hemfallna åt de straff och domar, »penas, censuras et sentencias», hvarmed han i sitt nämnda varningsbref hotat, och förklarar dem bannlysta. Bannlysningen har dock den mildare formen af ett interdikt: »ecclesiastico supposuimus et supponimus expresso interdicto»; de skyldiga kallas i brefvets senare del »dictos monitos et declaratos ac expresse interdictos». Det slag af interdikt, som här påbjudits, är ett s. k. interdictum ingressus ecclesiae eller ambulatorium, hvarigenom de

[1] Jfr Verner Nilssons ofvan citerade bref till Gadh $^{8}/_{4}$ 1504.

orter, som händelsevis besökas af de i brefvet nämnda personerna, beläggas med ett temporärt interdikt, som upphör först tre dagar sedan personerna i fråga lämnat orten. Interdiktets verkan utgöres af en omedelbart, »ipso facto», inträdande »cessatio a divinis», d. v. s. förbud för prästerskapet att fira gudstjänst samt de sakramentala handlingarnas inskränkande, i föreliggande fall till penitens och dop, nattvardsmedlens utdelning blott till sjuka och äktenskaps ingående utan kyrkliga ceremonier. Slutligen hotas med än strängare straff, om de brottsliga framhärda i sitt uppsåt.

Det torde emellertid vara ovisst, om detta interdikt i stadgad kanonisk ordning och i laga form meddelats Sten Sture och Hemming Gadh, som det närmast berörde. Då Verner Nilsson i sin skrifvelse den 3 april 1504 underrättade Gadh om interdiktets förekomst i Danmark, var ju drottningen redan för länge sedan frigifven och saken härmed utagerad. I en den 14 febr. 1507 daterad besvärsskrift[1] till påfvestolen med anledning af den nya bannlysning, som år 1506 träffade Gadh på grund af hans egenmäktiga besittningstagande af Linköpings biskopsstift, anklagar han också konung Hans för att hafva utgifvit honom, Sten Sture och anhängare för bannlysta, ehuru det icke är eller kan vara bekant, att de någonsin varnats eller stämts.[2] I sitt ofvannämnda bref nämner också Verner Nilsson, att han låtit vederbörande i Danmark förstå, att de nämnda kyrkliga straffåtgärderna icke voro kända i Sverige vare sig af rikets herrar eller dess öfriga inbyggare. Det sannolikaste är väl, att Peraudis utsände kommissarie icke ansett sig behöfva exekvera bullan för att uppnå målet, den danska drottningens frigifvande, men att danskarna begagnat den tryckta bannlysningsdomen för att äfven efteråt komma sin bittre fiende Hemming Gadh till lifs. Inom de närmast följande åren kom detta vapen att ånyo riktas mot honom i form af nya bannbullor och exekutorialbref, som för alltid hindrade herr electus att som biskop taga sitt stift i besittning.

Det här beskrifna och afbildade bannlysningsbrefvet torde med allt skäl kunna kallas för det äldsta hittills kända tryck, som direkt berör vårt lands politiska historia.[3] Det är därför med glädje, som vi kunna hälsa detsammas införlifvande med den svenska trycksamlingen före år 1700 i Kungl. biblioteket.

---

[1] Aftr. i *Skand. Handl.*, del 20, s. 18–26.

[2] »... quod procurauit me Hemingum ac Stenonem prefatum pie defunctum ... ac alios mihi et illis adherentes tamquam excommunicatos ... Cum tamen non constat nec constare potest, quod ipsi aut ego aliquando fuerimus monitj nec citatj ...».

[3] J. A. ALMQUIST har i *Hist. tidskr.*, 1899, s. 328 f., beskrifvit »En hittills okänd paleotyp rörande Sverige» (jfr *Katal. d. Inkunabeln d. Kgl. Bibl. in Stockholm*, T. 1, nr 427, o. RUDBECK, a. a., nr 41, 42), ett af biskop Franciscus af Volterra 27/8 1487 utfärdadt instrumentum inhibitionis mot staden Riga med Innocentius VIII:s bannbulla 28/1 s. å., hvilket

Bilagor.

1.

Raymundus miseratione diuina sacrosancte Romane ecclesie vtsupra sancte Marie noue presbiter cardinalis Gurcensis, ad vniuersam Germaniam, Daciam, Sueciam, Norwegiam, Frisiam, Prussiam omnesque et singulas illarum prouincias, ciuitates, terras et loca eciam sacro Romano jmperio in ipsa Germania subiecta ac eis adiacencia apostolice sedis de latere legatus, uniuersis et singulis abbatibus, prioribus, prepositis, archidiaconis, scolasticis, cantoribus, custodibus, thesaurarijs, succentoribus, sacristis, tam metropolitanarum et cathedralium quam collegiatarum canonicis parrochialiumque ecclesiarum rectoribus seu locatenentibus eorundem, plebanis, viceplebanis, capellanis, curatis et non curatis, uicarijs perpetuis, altaristis ceterisque presbiteris, clericis, notarijs et tabellionibus publicis quibuscunque per Dacie et Suecie regna ac alias jnfra nostre legationis metas vbilibet constitutis, salutem in domino et nostris apostolicis huiusmodi firmiter obedire mandatis [et] presentibus fidem indubiam adhibere. Noueritis, quod, pace alias per nos inter serenissimum Johannem Dacie, Suecie et Norwegie etc. regem ac potentissimos Lubicenses aliarumque ciuitatum et opidorum de Hensa nuncupatorum senatus et communitates diuina cooperante gracia confecta, reparata et sub firmissimis penis, auctoritate, potestate sedis vallata, postquam subsequenter pro parte dicti serenissimi Jo[hannis], Dacie, Suecie et Norwegie etc. regis legittime requisiti, quosdam Steynonem Stuer militem ac Hennyngum Gad in ecclesia Lincopensi intrusum necnon Steynonem Cristerni et Nicolaum Clausen omnesque et singulos eorum complices in earundem litterarum executione nominandos ad exhibendam et reducendam clarissimam dominam Cristinam ipsius Johannis, Dacie, Norwegie et Suecie etc. regis conthoralem, quam contra eiusdem Johannis regis mariti legittimam voluntatem per vim et violentiam detinebant necnon ad redeundum ad regie maiestatis obedientiam, quam contra homagium prestitum dereliquerant, infra competentem quemdam terminum sub ecclesiasticis et nonnullis alijs grauioribus, eciam pecuniarijs penis per nostras certi tenoris literas per edictum publicum in certis inibi designatis locis, cum de non tuto accessu sufficienter edoctum fuisset, exequendas, monuimus et requisiuimus et in euentum, si se grauatos senserint, ad comparendum et se de premissis legittime excusandum coram nobis vel reuerendo in Christo patre Theoderico episcopo Lubicensi, delegato nostro, infra alium competentem terminum per simile edictum citauimus. Tandem nos in causa et causis eisdem primitus tamen citra reuocationem eorum, que per dictum reuerendum Theodericum patrem, episcopum Lubicensem, delegatum nostrum, et coram eo rite acta et facta sunt, ad nos in statu debito resumptis, post earundemque monitorialium litterarum executionem et executionis legittimam factam fidem ac terminorum et interuallorum debitorum obseruationem rite et legittime procedentes ad dicti Johannis regis seu verius ipsius legittimi procuratoris coram nobis successiue, postremo autem die et hora infrascriptis comparentis instantiam, supradictos Steynonem Stur militem, Heningum Gad in ecclesia Lincopensi intrusum, ac Steynonem Clistern (ɔ: Cristerni) et Nicolaum Clausen eorumque complices quoscunque excommunicationis et jnterdicti ecclesiastici ac alias penas, sentencias et censuras in nostris litteris monitorialibus predictis contentas, incurrisse et incidisse per nostram quam desuper sub certis modo et forma in scriptis tulimus et promulgauimus, sentenciam declarauimus jpsosque et tales arcius euitandos mandauimus, earundem tamen censurarum et penarum executionem et exactionem nobis vel hijs, quibus vices nostras de nouo duxerimus, committendas seu delegandas vel superiori nostro tantummodo reseruando.

---

så till vida rör Sveriges historia, som det är notificeradt äfven Sverige. Jag har dock icke tvekat att i likhet med G. CARLSSON (a. anmälan, s. 43) beteckna de här meddelade Peraudiskrifterna såsom de äldsta kända tryckalster, hvilka direkt beröra vår politiska historia. Bannlysningsbrefvet mot Sten Sture och Gadh såsom några månader äldre än de andra blir alltså vårt äldsta hittills kända politiska tryck.

Quocirca vobis omnibus et singulis supradictis intimamus, insinuamus et notificamus ac ad vestram et cuiuslibet vestrum noticiam deducimus et deduci volumus per presentes, quod nos dicte nostre legationis auctoritate, qua fungimur in hac parte, omnes et singulas ciuitates, terras, opida, castra et loca, in quibus et ad que dictos monitos, censuris ac penis predictos (!) irretitos, seu eorum aliquem morari seu declinare contigerit, ecclesiastico supposuimus et supponimus expresso jnterdicto. Uobis et vestrum cuilibet in virtute sancte obedientie et sub excommunicationis pena, qua canonica monitione premissa, contrafacientibus ipso facto incurrere volumus, districte precipientes mandando, quatenus, quamprimum dictos monitos et declaratos ac expresse interdictos ad vestras ecclesias, monasteria et capellas seu ad loca ecclesiarum, monasteriorum et capellarum vestrarum et illis vicina declinare aut quamdiu in eisdem morari contigerit, cessetis simpliciter et ab alijs cessari faciatis a diuinis, quamquidem cessationem per tres dies continuos post eorum recessum obseruari nolumus, sic quod stante huiusmodi interdicto nulla ecclesiastica sacramenta nisi penitentia et baptismus omnibus indifferenter, eucaristia infirmis tantum ministrentur, matrimonium sine ecclesiastica solempnitate contrahatur et inibi decedentibus ecclesiastica denegetur sepultura, donec et quousque dicti moniti, declarati et interdicti preuia satisfactione condigna ad sancte matris ecclesie gremium redierint a nobisque vel superiori nostro absolutionis beneficium desuper meruerint obtinere, certificantes nichilominus eosdem monitos, declaratos et interdictos, quod, cum peruersorum audacia presumptiua id exigat, vt vnica pena non contenti, fortioribus arceantur penis, ne illorum fides ledatur, qui suis superioribus obedientiam sinister (ↄ: firmiter) impenderunt, nos, si in duricia et contumacia ijdem moniti, declarati et interdicti perstiterint, ad grauiorum penarum publicationem et exactionem procedemus, justicia mediante ipsorum contumacia in aliquo non obstante. In quorum etc. fidem presentes litteras fieri et per notarium nostrum infra scriptum subscribi sigilli (!) nostrique sigilli jussimus et fecimus appensione communiri. Datum Colonie sub anno a natiuitate domini millesimo quingentesimotercio, indictione sexta, die vicesimaquinta mensis Julij, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Alexandri diuina prouidentia pape sexti anno vndecimo, presentibus ibidem honorabilibus viris dominis Dionisio Iacoti presbitero Erfuntium(!) et Gwilhermo Bousse[1] clerico Morinensis diocesis testibus ad premissa vocatis specialiter atque rogatis.

☛ De mandato dicti reuerendissimi domini cardinalis et legati, Johannes Berneuelt notarius subscripsit.

2.

Copia extracta a quibusdam litteris, quas reuerendissimus dominus legatus scripsit cuidam suo amico, faciendo mentionem de liberatione serenissime regine Dacie, congratulando de dicta liberatione, que potius est asscribenda deo quam ipsi domino legato prout etiam pax Lubicensis.

Tacemus, quod pro complemento bonorum operum nostre legationis deus fecit nobis hanc gratiam, quod habuimus noua diebus preteritis, qualiter ad preces, sollicitationem et mandata nostra serenissima regina Dacie liberata est a manibus Suecorum, ipsis serenissimis regi et regine Dacie rebellium, pro qua liberatione instetimus plusquam per medium annum mittendo diuersos oratores, nuncios, monitoria penalia, aggrauationes et

[1] Två af kardinal Peraudis kamrerare, båda fransmän. I ett Erfurt den 20 nov. 1502 dateradt Peraudi-tryck (Stadtbibl. Lüneburg i K 63 a) kallas Dionysius Iacoti »Bisuntinensis diocesis, camerarius noster». Guilhelmus Bouse var klerk; båda voro hos Peraudi under hans långa uppehåll i Basel år 1504 (Se *Basler Zeitschrift f. Geschichte*, Bd 2, 1903, s. 235).

reaggrauationes ad illos, qui detinebant dictam reginam. De qua liberatione intelligetis veritatem magis ac magis per copias quarundam litterarum nobis scriptarum a magnificis dominis de consulatu et a quodam mercatore Lubicensi, vnde laus deo de singulis, qui nunquam deserit sperantem in se. Que non fuisset liberata adhuc (vt creditur), si fuisset verum illud, quod multi ignari vel immemores juris canonici et ciuilis non veriti sunt disseminare in aliquibus locis nostre legationis, scilicet quod legati reuocati deponunt imperium suum, id est quod non possunt vti facultatibus suis reuocatione facta eisdem legatis, quod est contra dispositionem iuris canonici et ciuilis, cum in eisdem sit tanta auctoritas quanta ante, quousque exiuerint limites sue legationis, etiam post mortem pontificis. Cum enim recepimus dictum breue reuocationis in ciuitate Lubicensi de mense Aprilis, nondum aggressi fueramus liberationem ipsius regine, neque perfeceramus pacem inter ipsum serenissimum regem Dacie et Lubicenses et inter suas ciuitates confederatas de Hensa, numero septuaginta, vt dicitur, et potentissimas, que omnes erant in armis terra marique contra ipsum regem Dacie, quando incepimus tractare de pace. Sed vix eundem tractatum pacis inchoaueramus, quando recepimus dictum breue absolutionis. Que omnia supradicta maxima bona asscribenda sunt potius deo quam nobis, attenta in dispositione et desperatione dicte pacis et liberationis dicte regine, quando iuimus seu potius nos trahi fecimus per currum ad ciuitatem Lubicensem in dicto mense Aprilis, qui tunc vix poteramus mouere pedes, manus, brachia et lacertos siue artus propter incredibiles dolores podagrarum, chyragrarum arteticarum, que nos quasi in omnibus membris nostris vexabant, quando recessimus de Brunswig, vbi steteramus fere per sex ebdomadas in grabato propter dictas intensissimas dolores, qui nos detinuerunt a principio mensis Februarij anno superiori vsque ad finem mensis Aprilis et vltra.

3.

Copie litterarum quas scripsit reuerendissimus dominus cardinalis Germanie etc. legatus illustrissimis principibus Saxonie, fratribus serenissime et virtuosissime regine Dacie, in quibus eorum excellencijs congratulatur propter liberationem dicte regine Dacie ab indigno captiuitatis iugo, quo ad tres annos cum dimidio detenta fuit a rebellibus et ingratis Suecis.

Illustrissimi principes, amici et fratres charissimi commendationem. Etsi (postquam intellexeramus felicis recordacionis pientissimi patris Pij tercij mortem nobis admodum dolorosam) cum bona gratia illustrissimorum principum sacro Romani imperij numero quinque in ciuitate Frankfordiensi congregatorum (vnacum oratoribus vestrarum excellentiarum) ea mentis intentione rebus nostris quam citissime cum eorundem excellentijs dispositis atque perfectis itineri nos accinximus, vt scilicet cum maiori acceleratione (qua potuissemus) ad ipsam sanctam sedem apostolicam atque reuerendissimos dominos sacri collegij cardinales, dominos amicos, fratres et benefactores nostros charissimos rediremus, per quorum litteras tam ad istam (iam proxime celebratam) electionem quam etiam ad aliam post mortem felicis recordacionis Alexandri vocati eramus, vt per eorundem litterarum copias (quas ad nos dicti reuerendissimi domini cardinalis ac nonnulli alij boni amici nostri ad nos ex vrbe scripserunt) luceclarius videre poterint vestre excellentie, quia illas hijs nostris presentibus allegari iussimus cum diuersis alijs scriptis nostris. Enimuero quippe nos in nomine domini tunc progredientes noua habuimus de pontificis moderni electione (postquam ciuitatem intrassemus Wormaciensem), propter que adhuc in legatione nobis decreta gressus nostros aliquamdiu figere cogimur, donec et quousque scripta a sua sanctitate (que indies magnis expectamus desiderijs) receperimus, quibus nobis (ut speramus) nostre legationis deserende fauor siue licentia permittetur, cum alioquin prouincie nobis

decrete terminos egredi licet minime, vel nisi alius legatus in nostrum locum suffectus fuerit, attento quod secundum juris dispositionem legati autoritas per mortem pontificis non expirat, neque per reuocationem quamdiu in eadem steterit animo reuertendi ad vrbem, quia non tam pontificis quam sancte sedis (que immortalis est) legatus siue nuntius dicatur etc.

Ceterum autem, illustrissimi principes, scribimus ea que, quamquam vestram excellentiam minime latere sciamus, attamen quia de illo non secus (quam vestra excellentia letamur ommittere non possumus), quin idipsum vestre commemoremus excellentie, vt ita nobis sit communis gaudiorum occasio, quibus fuit coniuncta longe et ingrate expectationis tristicia, scilicet quod post multos variosque labores, sollicitudines, vigilias, erumnas ceteraque incommoda (que in sedandis controuersijs inimicissimis et differentijs atrocissimis inter serenissimum regem Dacie ex vna, inclytamque ciuitatem Lubicensem partibus ex altera) perpessi fuimus indefesse (prout abunde vestre nouerunt excellentie), tandem etiam eiusdem pacis suprema conglutinatio ac indissolubile vinculum accessit, id est illustrissime regine Dacie, vestre excellentie sororis virtuosissime liberatio atque ab illo indignissimo captiuitatis iugo resolutio, quo plus quam triennio apud illos perfidos, truculentos et rebelles Suecos detenta fuit, de qua non minores laudes predicantur, quam de quacunque principe (cuius vnquam de vita nostra relationem audiuimus) totius Germanie, vt vere altera Elyzabeth in ore vulgi dicatur apud Dacos, Lubicenses ceteraque loca stagnalia satagens dicta virtuosissima regina omnibus suis viribus quibus potest, vt in numero illarum coram oculis diuine maiestatis reputari mereatur, de quibus canit ecclesia: ora pro deuoto femineo sexu. Non ita cantare auditur eadem ecclesia de virili sexu, saltem de paucis principibus, intelligenti pauca etc. Que denique illustrissima ac serenissima regina in sua dirissima captiuitate sancte sedis apostolice expectabat autoritatem nostramque cooperationem non segnem quinymmo laboriosissimam ac vigilantissimam vnacum Lubecensibus, prout tenebantur ex promisso tractatus pacis per deum effectiue et nos mysterialiter inter dictas partes promulgate, pro cuius denique liberatione (vt vera loquamur) diuersa amplexi media magnoque ingenio vsi fuimus, tum per censuras ecclesiasticas procedendo quas per monitorium quoddam penale, quod de mense Aprilis publicari mandauimus in ciuitate Lubicensi, fulminantes illud contra strennuem militem Stenonem Stuur ceterosque illius regni gubernatores ac violentos dicte regine detentores, tum per oratores nostros dictis gubernatoribus paternas exhortationes atque salubres admonitiones destinando eosdemque informandos, ne nimium contra stimulum recalcitrando demum incurabile ac intractabile vulnus incidant, quos nostros oratores continuo ab illo pacis tempore inter dictas partes per nos promulgate vsque ad finem autumni maximis nostris expensis (quas tamen pro nihilo reputamus, cum non credamus nos vnquam rem tam gratam deo exhibuisse quam dictam pacem et regine liberationem fecisse) in illius regni oris seruauimus, quibus demum censuris perterriti atque paternis nostris monitis demulsi dictam serenissimam ac virtuosissimam reginam missam fecerunt pristineque libertati restitui promiserunt, de quo immortales deo optimo maximo gratias agimus agemusque, quoad durauerit etas.

Illustrissimi principes, hec dignum duximus scribere vestris excellentijs ad gloriam dei potius (qui hec omnia fecit) quam nostram, et vt recognoscat vestra illustrissima domus Saxonie amorem non vulgarem, quam habemus ac gerimus ad eandem, ad vestras excellentias et ad omnes principes domus eiusdem. Habebimusque, quousque iustissimus ille euidator vite nostre stamina protenderit, et erimus in quibusuis causis vestris semper frater, protector et singularissimus amicus. Cum hijs felices faustissimeque valeant vestre excellentie, quibus nos plurimum recommissos esse cupimus. Ex ciuitate Spirensi xij Decembris anno domini M°. D°. iij.

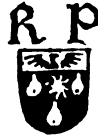
4.[1]

Nobilibus, venerabilibus ac egregiis viris, dominis, cathedralis et collegiatarum ecclesiarum ciuitatis Traiectensis prepositis, decanis ceterisque canonicis, amicis nostris charissimis.

Nobiles, venerabiles ac egregij domini, cathedralis et collegiatarum ecclesiarum ciuitatis Traiectensis prepositi, decani ceterique canonici, amici nostri charissimi, salutem plurimam. Ex copijs litterarum hijs presentibus inclusis et alligatis, (quas scripsimus ad capitula ciuitatum metropolitarum Coloniensis et Maguntinensis, ad jllustrissimum principem Fredericum, Saxonie ducem, principem electorem, ac magnificum consulatum ciuitatis Coloniensis), intelligetis, quod non silencio, torpore ac infructuose hactenus nostre legationis tempus peregimus, sed cum multarum animarum (ut speramus) salute ac communi totius nostre legationis populi vtilitate. Quod si non fecissemus plura ministerio Dei bona opera in nostra legatione quam desperatam illam humano iudicio pacem inter serenissimum Dacie regem ac potentissimam ciuitatem Lubicensem, quorum manus hinc inde ad belligerandum tunc erant paratissime, accedit etiam ad illam, (quod non minoris est glorie), scilicet serenissime regine Dacie ab illo indignissimo captiuitatis jugo liberatio, quam tum censuris ecclesiasticis, tum paternis exhortationibus, tum districtis monitis, collaborantibus nobiscum magnificis viris dominis de consulatu Lubicensi (ut in tractatu pacis promiserant), tandem ex faucibus illorum rebellium et perfidorum Suecorum vindicauimus. Pleraque alia nostra scripta his nostris alligata videbitis lectu dignissima. Et cum his valete felices. Ex Spira xv Decembris anno M°D°iij°.

Vester amicus R. cardinalis Gurcensis Legatus.

[1] Denna skrifvelse från Raymundus Peraudi till de fem domkapitlen i Utrecht är förut aftryckt i *Archief voor kerkelijke en wereldlijke Geschiedenis van Nederland,* Deel 1 (1850), s. 139, nr cxcix. — Slutvinjetten är Peraudis vapen på de i Sverige 1488—91 försålda aflatsbrefven.

DANMARKS ÆLDSTE TRYKTE LOV-SAMLINGER

EN BIBLIOGRAFISK STUDIE

Af

LAURITZ NIELSEN, København

BLANDT DE TRYKTE danske Bøger fra det 16. Aarhundredes sidste Halvdel er Samlingerne af danske Love og Forordninger uden Sammenligning de almindeligste. I saa godt som alle større offentlige Biblioteker i Skandinavien og i mange tyske og engelske Biblioteker finder man disse omfangsrige Samlinger, ofte i flere Udgaver og Eksemplarer. For Datidens Boghandlere og Bogtrykkere har der stadig været god Afsætning paa disse Bøger, og efterhaanden som nye Forordninger er tilkommet, er nye forøgede Udgaver blevet udsendt, saa at der foreligger en hel Række forskellige Samlinger, udkommet med faa Aars Mellemrum. Blandt disse findes et Kompleks af sammenhørende Tryk — de hyppigst forekommende af dem alle —, som frembyder en Række Problemer af betydelig bibliografisk Interesse. Forskellige Omstændigheder, hvorpaa hidtil ingen Bibliograf er blevet opmærksom, har bevirket, at disse Bøger i alle Biblioteker, hvor de findes, og i alle Bibliografier, hvor de er omtalt, sejler under falsk Flag. I Betragtning saavel af Bøgernes hyppige Forekomst som af de boghistorisk set kuriøse Forhold, en Undersøgelse af dem afdækker, turde en nærmere Fremstilling af Sagen maaske være af nogen Interesse.

Som det første Tilløb til en dansk Lovsamling kan betragtes den Udgave, som udkom 1562—63 i København, trykt af Hans Zimmermann. Den indeholder kun fire Stykker, nemlig Christian III.s Recess, Frederik II.s Haandfæstning, Gaardsretten og den danske Søret. Ligesom alle de senere er denne Udgave i Kvart, og hver Forordning danner et selvstændigt Hele med særligt Titelblad og særlig Signatur. Den næste Udgave udkom 1567, ligeledes i København, trykt af Lorentz Benedicht. Den indeholder de samme

fire Stykker som den foregaaende. Den er som alle de andre Udgaver rigt udstyret med Initialer og Vignetter og forsynet med Gengivelser af det danske Rigsvaaben. 1572 udkom en ny Udgave, trykt i København af Mads Vingaard, stadig kun indeholdende de samme fire Forordninger. 1577 trykte den københavnske Bogtrykker Andreas Gutterwitz en Udgave, som foruden de fire tidligere Stykker indeholder Frederik II.s Recess. Denne Samling optryktes paany 1583 af Benedicht, som tilføjede »En ny Skik og Ordning, hvorledes herefter skal holdes iblandt Adelen om Morgengave«. Endelig trykte Mads Vingaard med kongeligt Privilegium 1590 en ny, betydeligt forøget Udgave, indeholdende foruden de tidligere nævnte Forordninger en ny officiel Redaktion af Jyske Lov, en Forordning om Betlere og en Samling af nyere mindre Forordninger fra Aarene 1582—90. Foruden denne Udgave, som er forsynet med Vingaards Navn, findes af samme Samling flere forskellige Udgaver, stemmende overens med den i Indhold og Udstyr, betegnede som trykt i København 1590, men uden Bogtrykkernavn. Det er især dem, man stadig træffer paa, og det er disse anonyme Udgaver og deres indbyrdes Forhold, der i det følgende skal gøres til Genstand for en nærmere Undersøgelse.

Allerede da Kofod Ancher 1769 udgav sin danske Lovhistorie, var han opmærksom paa, at der under den tilsyneladende Ensartethed skjulte sig forskellige Udgaver af Lovsamlingen fra 1590.[1] Han anfører foruden Udgaven med Mads Vingaards Navn to forskellige anonyme Udgaver og mener, at den førstnævnte er den oprindelige, og at der, da det efter dens Fremkomst viste sig, at Teksten ikke var fri for Trykfejl, straks er blevet foranstaltet nye Udgaver, hvori disse Fejl er rettet. P. G. Thorsen, som 1853 besørgede en ny Udgave af Jyske Lov og deri optrykte hele Teksten fra 1590, har i en udførlig Omtale af Lovsamlingens forskellige Udgaver — han nævner samme Antal som Kofod Ancher — fremsat den samme Opfattelse.[2] I »Bibliotheca Danica«, hvor Beskrivelserne af disse gamle Lovsamlinger trods deres Udførlighed er meget mangelfulde, nævnes mærkværdigvis foruden Vingaards kun en enkelt, anonym Udgave fra 1590.[3] Det samme er Tilfældet i Ebbe Hertzbergs Indledningsbind om de nordiske Retskilder i »Nordisk Retsencyklopædi«, hvor det angives, at Jyske Lov og de øvrige Forordninger udkom i København 1590 hos Mads Vingaard i to indbyrdes ikke ganske overensstemmende Optryk.[4]

[1] P. KOFOD ANCHER: *En dansk Lov-Historie* I, Kbh. 1769, S. 171 ff.
[2] *Danmarks gamle Provindslove*, udg. af P. G. THORSEN, IV, Kbh. 1863, S. 8 ff.
[3] *Bibliotheca Danica* I, Kbh. 1877, S. 628—29.
[4] *Nordisk Retsencyklopædi* I, Kbh. 1890, S. 82—83.

En nøjere Undersøgelse af en Række danske Bibliotekers Eksemplarer af Lovsamlingen fra 1590 har godtgjort, at Antallet af anonyme Udgaver er betydeligt større, end man tidligere har antaget. For de enkelte Forordninger, der alle fremtræder som selvstændige Tryk, som uden Hensyn til, hvilken Udgave de tilhører, er blandet sammen i de forskellige Samlinger, er Antallet forskelligt, men adskilligt tyder paa, at Bunden endnu ikke er naaet. Nævnt i den Rækkefølge, i hvilken de ifølge Registret skal anbringes, anføres her de Stykker, af hvilke en komplet Samling skal bestaa, tillige med det Antal forskellige Udgaver, der er forefundet af hvert enkelt:

I. Den jyske Lovbog. 3 Udgaver.
II. Christian III.s Recess. 4 Udgaver.
III. Frederik II.s Recess. 4 Udgaver.
IV. Frederik II.s Haandfæstning. 3 Udgaver.
V. Gaardsretten. 3 Udgaver. (Af den ene findes to forskellige Tryk med enkelte Varianter.)
VI. Den danske Søret. 4 Udgaver.
VII. Forordning og Skik, hvorledes herefter holdes skal med Betlere og Stoddere. 3 Udgaver. (Af den ene findes to forskellige Tryk med talrige Varianter.)
VIII. K. Maj.s aabne Breve om almindelige Mandater og Forordninger. 2 Udgaver.

Desuden er til de fleste Samlinger knyttet et Register uden Angivelse af Trykkested, Bogtrykker eller Trykkeaar. Af dette er fundet fem forskellige Udgaver.

Alle de anførte Udgaver af ovennævnte otte Forordninger er betegnet som »prentet i Kiøbenhaffn 1590«, men uden Angivelse af Bogtrykker. Af alle disse Forordninger foreligger som nævnt desuden Udgaver fra samme Aar med Mads Vingaards Navn, Søretten og »Aabne Breve« i to forskellige Tryk.

Betragter man under ét alle de her nævnte Udgaver, bliver man straks slaaet af deres udprægede Ensartethed med Hensyn til det typografiske Udstyr og Satsarrangement. For en overfladisk Betragtning synes det utvivlsomt, at de alle er udgaaet fra samme Bogtrykkeri, hvorved altsaa ogsaa alle de anonyme Udgaver skulde stamme fra Mads Vingaard. Ser man nøjere til, bliver man dog hurtigt klar over, at dette ikke kan være Tilfældet. Under den tilsyneladende Ensartethed dukker en Mængde Smaaforskelligheder op, som tydeligt viser, at man her staar over for tilsigtede, men dog ikke fuldstændige Efterligninger af de Vingaardske Tryk. Kopieringen er for mange

Detaillers Vedkommende ført saa vidt, at de foreliggende Mønstre er blevet kalkeret eller eftertegnet, medens andre Steder det i Originalerne anvendte Materiel er erstattet af andet, som trods Forskelligheden giver samme Indtryk i Satsbilledet. Det Materiel, som paa denne Maade er anvendt i de forskellige anonyme Udgaver af Lovsamlingen uden iøvrigt at være kendt fra Mads Vingaards Produktion, er saa omfattende og af en saadan Art, at det ikke blot er udelukket, at alle disse Tryk kan skyldes ham, men endog er usandsynligt, at de skulde være udgaaet fra et enkelt Trykkeri. Visse gennemgaaende Træk, der typografisk set sammenknytter eller adskiller de enkelte Forordninger, synes at antyde, at vi her har at gøre med flere forskellige Trykkerier, som alle mødes i Bestræbelsen for saa nøje som muligt at kopiere de Vingaardske Tryk uden dog at have lige gode Betingelser for at kunne gøre det. Ved Hjælp af en Sammenstilling af de karakteristiske Enkeltheder at foretage en paalidelig Gruppering af Trykkene bliver da det næste Skridt i nærværende Undersøgelse.

Den Omstændighed, at de forskellige Udgaver ofte til de mindste Detailler ligner hverandre saa meget, kunde synes at gøre det vanskeligere at distingvere de enkelte Tryk, men gør det i Virkeligheden lettere, da Forskellighederne netop i den gennemgaaende Lighed springer saa meget desto tydeligere frem. En Kalkering vil give et omvendt Billede af Originalen, og næsten enhver Eftertegning vil, naar den kan sammenlignes direkte med Originalen, vise tydelige Forskelligheder, selv om Helhedsindtrykket er det samme. Hvad det almindelige Materiel angaar, maa man erindre, at paa det Stadium af Bogtrykkerkunstens Udvikling, paa hvilket vi her befinder os, blev saa godt som alt typografisk Materiel fabriksmæssigt fremstillet, og saasnart en eller anden Form var slaaet an, blev den i Skriftstøberierne eftertegnet og fremstillet — ved Støbning eller Klichering — til Masseforhandling. Man finder derfor paa disse Tider overalt i Europa ensartet Materiel anvendt i Bøgerne, dog saaledes at de forskellige Støberiers Produkter kan skelnes fra hverandre, selv om Mønstre og Snit er identiske. Naar som i det foreliggende Tilfælde en detailleret Efterligning er tilstræbt, og man derfor Side om Side træffer de samme Initial- og Ornamentformer aftrykt af forskellige Klicheer, yder netop dette ensartede og dog forskellige Materiel en Række fortrinlige Holdepunkter for en sammenlignende typologisk Undersøgelse.

En saadan indgaaende Undersøgelse af det i samtlige de anonyme Lovtryk anvendte Materiel og en Sammenstilling af de derved indvundne Karakteristika deler næsten automatisk Trykkene i tre tydeligt adskilte Grupper.

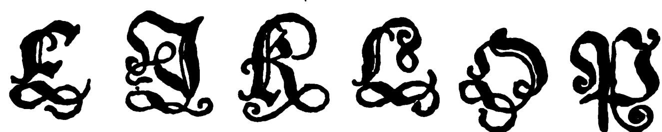
I det følgende betegnes disse som Gruppe A, B og C. Antallet af de fundne Udgaver fordeler sig saaledes indenfor de enkelte Grupper: Til A kan henføres Udgaver af samtlige otte Stykker med Undtagelse af »Aabne Breve om Mandater«; i B mangler Jyske Lov, til Gengæld findes to forskellige Udgaver af Christian III.s og Frederik II.s Recess og af Søretten; i C findes alle Stykkerne repræsenteret, Jyske Lov i to forskellige Udgaver.

Et af de fundamentaleste Skelnemærker mellem de tre Grupper er en Fraktur-Udhævningstype af Kanon-Størrelse, som i samtlige Tryk er anvendt i Titel og Kolofon. Den findes i tre forskellige Former, og hver Gruppe gennemfører konsekvent sin specielle Form. I Fig. 1 er sammenstillet Prøver af denne Types Majuskler; Nr. 1 bruges i Gruppe A og er identisk med den, der er anvendt i de Vingaardske Tryk, Nr. 2 bruges i B og Nr. 3 i C. Iøvrigt er Typematериellet i det væsentlige identisk i alle tre Grupper. Af Ornamenteringsmateriellet er det navnlig de talrige Vignetter, som yder gode Kriterier; Initial- og Røskenformerne er dels fælles, dels uden sikkert Særpræg. Fig. 2 viser samme Vignet i tre Varianter, Nr. 1 stammer fra Vingaard, Nr. 2 er anvendt i de fleste af Trykkene i Gruppe A, Nr. 3 er en karakteristisk Eftertegning, som bruges i B. En lignende typisk Eftertegning ses i Fig. 3; Nr. 1 af de her afbildede Vignetter anvendes i Gruppe B, Nr. 2 i C. En i Forordningerne som i Datidens Tryk overhovedet meget brugt Vignetform ses varieret paa tre forskellige Maader i Fig. 4; Nr. 1 stammer fra den Vingaardske Lovsamling, Nr. 2 fra Gruppe A og Nr. 3 fra Gruppe C. Særligt gode Skelnemærker yder enkelte af de hyppigt anvendte Smaavignetter, som bestaar af simple Stregslyngninger. I Fig. 5 er øverst vist en Prøve paa, hvorledes en saadan Stregfigur er efterlignet ved Kalkering, Afbildning Nr. 1 er Normalformen, Nr. 2 en omvendt Kopi; nederst ses en ensartet Stregslyngning aftrykt af to forskellige Klicheer, af hvilke den ene paa Grund af en Fejl ikke giver fuldt Aftryk. Disse fire Vignetslyngninger forekommer overordentlig hyppigt i Lovtrykkene, Nr. 1 og 3 i Gruppe B, Nr. 2 og 4 i Gruppe C, og overalt i denne sidste, hvor den mangelfulde Kliche er anvendt, har den givet samme typiske Aftryk. Alle de her anførte Karakteristika og adskillige andre, som lige saa godt kunde fremhæves, grupperer Trykkene nøjagtigt ens, og tilsammen viser de med al ønskelig Sikkerhed, at dette omfattende Kompleks af anonyme Udgaver skyldes tre forskellige Trykkerier, som hvert har sit tydelige Særpræg.

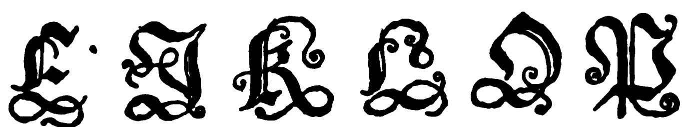
I Aaret 1590 fandtes foruden Mads Vingaards kun ét Bogtrykkeri i København, nemlig Lorentz Benedichts. Ingen af de tre Grupper af Lovtryk kan være trykt hos ham, dertil er Materiellet altfor forskelligt. I hvert

1.

2.

3.

Fig. 1.

1.

2.

3

Fig. 2.

1.

2.

Fig. 3.

Tilfælde staar vi da med Hensyn til den Angivelse, som findes i samtlige disse Udgaver, at de er trykt 1590 i København, overfor et Falsum. Saafremt de er trykt 1590, kan de ikke være trykt i København, og saafremt de er trykt i København, maa de være trykt paa et andet Tidspunkt end det, der er angivet. For at erfare, hvilket af disse Alternativer der er det rigtige, er det nødvendigt i Detaillerne at undersøge hver af de tre Grupper.

Med Hensyn til disse Gruppers indbyrdes Forhold bliver man hurtigt opmærksom paa en karakteristisk Omstændighed. Medens Gruppe A slutter sig saa nær til den Vingaardske Lovsamling, at man hyppigt kan sammenligne de enkelte Forordninger i disse to Serier Side for Side uden at finde den mindste Uoverensstemmelse, staar Gruppe B og C typografisk set Vingaards Tryk fjærnere, men hører paa den anden Side nærmere sammen. Da der ikke er Tvivl om, at de Vingaardske Tryk danner det oprindelige Udgangspunkt, er det rimeligst at begynde Undersøgelsen med en Sammenligning mellem disse og Gruppe A. Der viser sig da det mærkelige Forhold, at en stor Del af Vingaards Materiel er benyttet i denne Gruppe. Ikke alene er største Delen af Materiellet fuldstændig identisk i Mønstre og Snit — saaledes ogsaa den store Fraktur-Udhævningstype (Fig. 1 Nr. 1) —, men for adskilligt af det kan det konstateres, at det er de samme Klicheer, der er anvendt. Et Blik paa Initialet M, som er anvendt i begge Tryk af Jyske Lov Bl. B 1 a, eller Fraktur-Initialet K i Den danske Søret Bl. E 3, b viser dette klart. Begge Grupper bruger en Kliche af Danmarks Vaaben, hvor den venstre Konturlinje er sprunget nøjagtigt paa samme Sted (f. Eks. i Gaardsretten Bl. A 1, b). En særlig karakteristisk Overensstemmelse frembyder en Kliche fra et Sæt mellemstore Fraktur-Initialer, som er benyttet i begge Grupper. Som man ser af Fig. 6, hvor Initial Nr. 1 er taget fra de Vingaardske Tryk og Nr. 2 fra Gruppe A, har Klicheen i begge Tilfælde en Revne tilvenstre i Bogstavet, og man ser tydeligt, hvorledes Defekten er skredet frem ved den senere Benyttelse. Klicheen er brugt hyppigt i begge Grupper (f. Eks. i begges Tryk af Gaardsretten Bl. A 4, b) og stadig indenfor hver Gruppe i nøjagtigt samme Skikkelse som afbildet. I Vingaards Produktion findes den endnu brugt med samme mindre Defekt som her i Udgaven af den norske Hirdskraa fra 1594 (Bl. D 2, a), og alene heraf fremgaar det, at Gruppe A, hvor Initialet kun forekommer med den større Defekt, i hvert Fald ikke kan være trykt før dette Aar.

Er det saaledes utvivlsomt, at Vingaards Materiel har været benyttet til Fremstillingen af Gruppe A, er det paa den anden Side lige saa sikkert, at der desuden dertil er brugt en Del, som intet har med Vingaard at gøre.

1.

2.

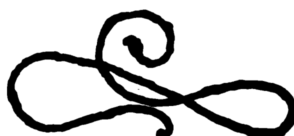

3.

Fig. 4.

1.

2.

3.

4.

Fig. 5.

1.

2.

Fig. 6.

Den større Kursivtype, som bruges i de fleste af Forordningerne i Gruppe A, er forskellig fra Vingaards, som gennem hele sin Produktion kun bruger den ene Kursivtype af denne Størrelse, der er brugt i hans Forordninger. Det samme gælder den anvendte Antikva-Udhævningstype. Desuden bruger Gruppe A undertiden en lille Kursiv, som Vingaard ikke har. Den Vignet, som er fremstillet i Fig. 4, benytter Vingaard i to forskellige Former; den ene anvender han til 1585, hvorefter den forsvinder og erstattes af den anden, som han benytter i hele Resten af sin Produktion og som ogsaa er brugt i hans Lovtryk (Fig. 4 Nr. 1). Gruppe A's Form (Fig. 4 Nr. 2) er forskellig fra begge Vingaards. En iøjnefaldende Uoverensstemmelse frembyder de to Former af den Vignet, som er afbildet i Fig. 2 som Nr. 1 og 2. Nr. 1 benyttes af Vingaard, saavel i Lovtrykkene som meget hyppigt i hans øvrige Produktion — han bruger kun denne ene Form —, medens Nr. 2 er en af de i Gruppe A hyppigst forekommende Vignetter, hvor den stadig forekommer i den afbildede Form med den forneden afbrudte Midterstreg, som velsagtens skyldes en Beskadigelse af Klicheen. Disse Eksempler, som kunde suppleres med mange flere, er tilstrækkelige til at vise, at der mellem Vingaards Tryk og Gruppe A trods den gennemgaaende Overensstemmelse findes saa afgørende Forskelligheder, at det er umuligt at henføre disse to Grupper til samme Bogtrykker.

Inden Undersøgelsen føres videre, skal her gøres opmærksom paa et Forhold, som viser, hvor varsom man maa være med at stole paa de Proveniensoplysninger, som findes i Bøger fra disse ældre Tider, hvor Eftertrykningen florerede saa stærkt. Som ovenfor nævnt er der af Gruppe A ikke fundet nogen Udgave af Samlingens sidste Stykke, »Aabne Breve om Mandater». Til Gengæld findes heraf to forskellige Tryk med Vingaards Navn. Ser man nøjere til, viser det sig, at der i det ene af disse foruden en stor Del af Vingaards er anvendt en Del af det for Gruppe A specielle Materiel, saaledes f. Eks. den lille Kursivtype, som ellers aldrig findes i Tryk med Vingaards Navn, og Vignetten i Fig. 2 i den for Gruppe A særegne Form. Ligeledes er brugt et Initialsæt, som aldrig bruges af Vingaard, men meget hyppigt i Gruppe A. Der er da ingen Tvivl om, at dette Tryk er fremstillet af Gruppe A's Bogtrykker, som altsaa i dette Tilfælde foruden Trykkeaaret ogsaa falskt har eftertrykt Vingaards Navn.

Af de i det foregaaende fremdragne Forhold fremgaar, at Gruppe A maa være trykt af en Bogtrykker, der har overtaget en Del af Mads Vingaards Materiel og slaaet det sammen med sit eget. Da Vingaards Virksomhed ophørte Aar 1600, er det sandsynligst, at denne anonyme Bogtrykker

GEORGIUS MATTHIÆ,
Brod. Gotland.

HAFNIÆ,

TYPIS SALOMONIS SARTORII,
M. DC. XIV.

Fig. 7. Af Titelbl. til GEO. MATTHIÆ: Ἀδικία πενθική *Svenoni Joannis Sparboensi ab Parcis facta*, Kbh.: Salom. Sartor, 1614.

maa søges blandt de Bogtrykkere, som virkede i København i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. Man træffer da ogsaa, overensstemmende indtil de mindste Enkeltheder, den samme karakteristiske Kombination i en Mængde Bøger, trykt af den kendte Bogtrykker Salomon Sartor, som virkede i København fra 1612 til 1645. I disse Bøger er anvendt store Dele af Vingaards Materiel, kendt saavel fra hans Lovsamling som fra hans øvrige Produktion, sammen med det for Gruppe A specielle Materiel. Af Materiel, som er fælles for Vingaard og Gruppe A, bruger Sartor saaledes hyppigt Klicheen af Danmarks Vaaben med den beskadigede Konturramme (f. Eks. i Resens Ligtale over Dronning Anna Cathrine, 1612, og Vismars Ligtale over Dronning Sophia, 1631) og den store Fraktur-Udhævningstype (Fig. 1 Nr. 1). Af Vignetten i Fig. 4 bruger Sartor baade Nr. 1 og 2, altsaa saavel den for Vingaards Tryk som den for Gruppe A specielle Form (den første f. Eks. i Ped. Hiees Ligprædiken over Anne Urne, 1620, Bl. K. 1, b, den anden i Gunde Rosenkrantz: »Soterion«, u. A., Bl. Q 2, a). Af det for Gruppe A specielle Materiel kan videre nævnes en Vignet, som i Aftryk af en typisk defekt Kliche ofte findes i Forordningerne (bl. a. paa sidste Side af Jyske Lov); den findes ogsaa, i Aftryk af samme Kliche, hos Sartor (f. Eks. paa Titelbladet af Thom. Bang: »Nupera divina beneficia«, 1631). Ogsaa Gruppe A's særegne Form af Vignetten i Fig. 2 (Nr. 2) bruges overordentligt hyp-

bleff alting rolig igien til Wittenberg. Och Lutherus siden leffuede der tryggeligen all sin tiid / saa hans Fiender icke bleffue hannem mechtige / eller fremmede deris vilie.

Fig. 8. Af Bl. S 1, b i POUL JENSEN COLDING; *Kircke-Historie*, Kbh.: Niels Michelsen, 1614.

pigt af Sartor (f. Eks. paa Titelbladet af Jørg. Madsens Sørgedigt over Sv. Hansen», 1614 [Fig. 7], paa næstsidste Side af Ove Christensen: »Officium Christianorum», 1640, og paa sidste Side af den Wittenbergske Catechismus, 1618). Der er saaledes ingen Tvivl om, at af de tre Bogtrykkere, som har eftertrykt Vingaards Lovsamling og udgivet deres Optryk for at være den oprindelige Udgave, er Sartor den ene.

Da de forskellige Serier af Lovsamlingen saa udtalt bærer Præg af at være Konkurrenceforetagender, ligger det nærmest at søge Ophavsmændene til de to andre Grupper blandt de med Sartor samtidige københavnske Bogtrykkere. Af disse var der en, med hvem han stadig laa i skarp Konkurrence, nemlig Henr. Waldkirch, der var Bogtrykker i København fra 1598 til 1629. Man vilde derfor paa Forhaand være tilbøjelig til at antage, at han havde trykt en af disse Grupper, især da han fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede har trykt de fleste af de nyudstedte Forordninger, saaledes 1615 Christian IV.s Recess. En Sammenligning med et større Antal af hans Bøger fra forskellige Tidsperioder viser imidlertid, at dette ikke er Tilfældet. Hans Materiel har tydeligvis ingen Berøringspunkter med noget af det, som er anvendt i Gruppe B og C. Gruppe B frembyder — navnlig med Hensyn til Ornamenteringsmateriellet — mange karakteristiske Træk, af de afbildede

Former saaledes den typiske Eftertegning af Vignetten i Fig. 2 (Nr. 3) og Vignetten i Fig. 3 (Nr. 1). Med dette karakteristiske Materiel som Udgangspunkt er det ogsaa lykkedes at finde den Bogtrykker, som har trykt denne Gruppe. Det viser sig at være en af de mindre københavnske Bogtrykkere fra det 17. Aarhundredes Begyndelse, Niels Michelsen, hvis Virksomhed falder fra c. 1607 til 1619. Det er kun et mindre Antal Tryk, der kendes fra hans Presse, men gennemgaaende er de af ret betydeligt Omfang. Saaledes har han 1607 trykt den første danske Oktav-Udgave af Biblen (den saakaldte Resen'ske Bibel) og 1608 Henr. Büntings Rejsebog i Folio. Et omfangsrigt Arbejde er ligeledes Poul Jensen Coldings Kirkehistorie, som Michelsen trykte 1614. 1613 udførte han en ny Udgave af den danske Rimkrønike. I disse og andre mindre Arbejder fra hans Trykkeri genfindes saa godt som alt det Materiel, der er anvendt i Lovsamlingens Gruppe B. Vignetten Fig. 3 Nr. 1 er saaledes anvendt i Bibeludgaven Bl. Iii 6, b og paa sidste Side samt i Coldings Kirkehistorie Bl. S 1, b (Fig. 8). Paa det første Sted er den anvendte Kliche hel og ubeskadiget, men i Kirkehistorien har en af Konturlinjerne i øverste højre Halvdel faaet en lille Indbøjning, som ogsaa genfindes i alle Aftrykkene i Forordningerne. Forøvrigt kan eksempelvis sammenlignes Vignetten i Büntings Rejsebog S. 62 med den i Gruppe B's Udgave af »Aabne Breve» Bl. F 3, b, Vignetten i Rimkrøniken Bl. P 8, a med den i Frederik II.s Recess Bl. A 2, b, endvidere Stregslyngningen paa Titelbladets Bagside i den ligeledes af Michelsen trykte Udgave af Niels Hemmingsen: »Et vist og fast Tegn, hvor paa hver kan kende sig selv», 1619, med Stregslyngningen paa sidste Side af Christian III.s Recess. En saadan Sammenligning lader ingen Tvivl tilbage om Bogtrykkerens Identitet. Den for Gruppe B specielle Kanon-Fraktur (Fig. 1 Nr. 2) genfindes ligeledes hos Michelsen; i sine første Tryk bruger han den i Flæng sammen med en anden, der stemmer overens med Vingaards (Fig. 1 Nr. 1), medens han i sine senere Tryk næsten udelukkende bruger den, der er anvendt i Forordningerne.

Tilbage staar endnu kun at finde den Bogtrykker, der har trykt Gruppe C. Ogsaa denne Gruppe frembyder en Række vigtige typografiske Karakteristika, som kan benyttes ved Efterforskningen, maaske er det den af samtlige tre Grupper, som indeholder de mest karakteristiske tekniske Detailler. Den lille, saa ubetydelig udseende Vignetslyngning, der er afbildet som Nr. 4 i Fig. 5, frembyder saaledes med sin særegne Klichedefekt et ypperligt Identificeringsmoment. Det samme gælder Gruppe C's Eksemplar af Vignetten i Fig. 4 (Nr. 3); ikke blot er Formen med den usymmetriske Afslutning forneden ejendommelig, men man lægge Mærke til Konturlinjen øverst

tilhøjre, hvor Klicheen har givet et urent, dobbelt Aftryk. Ogsaa Eftertegningen i Fig. 3 (Nr. 2) er karakteristisk. Disse Eksempler, som er valgt, fordi de er afbildet i det foregaaende, kunde suppleres med mange andre. Med et saa omfattende Sammenligningsmateriale er der ingen Vanskelighed ved at finde Ophavsmanden til disse Tryk, naar man i Forvejen saa nogenlunde ved, hvor man skal søge ham. Det viser sig da ogsaa med al ønskelig Tydelighed, at denne Gruppe Forordninger er fremstillet samme Sted og paa samme Tid som de to andre, nemlig af Bogtrykkeren Jørgen Hantsch, som trykte i København fra 1615 til 1629. Det er den samme Bogtrykker, som senere nedsatte sig i Sorø, hvor han 1658 trykte Birgitte Thotts berømte Seneca-Oversættelse; Aaret efter flyttede han paa Karl Gustavs Opfordring sit Trykkeri til Sverrig. Under sit Ophold i København udfoldede han en ikke ringe Virksomhed, selv om hans Forretning langtfra kunde maale sig med Waldkirchs eller Sartors.

Forbindelsen mellem Hantsch og Lovtrykkenes Gruppe C er let at konstatere. Fraktur-Udhævningstypen (Fig. 1 Nr. 3) er identisk, det øvrige Typemateriel ligeledes, og saa godt som alle de særligt karakteristiske Dele af Materiellet fra Gruppe C genfindes i hans navngivne Tryk. Saaledes findes Stregslyngningen Fig. 5 Nr. 4 i en Mængde af Hantsch's Bøger og stadig i samme Skikkelse som her afbildet (f. Eks. i Laur. Asserous: »Inscriptionum Selandicarum Daniæ antigrapha», 1621, Bl. A 3, a, i B. Thorsen: »Et aandeligt Rustkammer», 1622, Bl. Y 4, b, og paa sidste Side af N. Poulsen Nested: »Suspirium», 1622 [Fig. 9]). Ogsaa Vignetten Fig. 4 Nr. 3 findes meget hyppigt hos Hantsch, i flere Tilfælde i samme urene Aftryk som i Forordningerne (man sammenligne f. Eks. Aftrykket paa sidste Side af A. Rasmussen Gryderop: »Kort Undervisning af den hellige Skrift», trykt af Hantsch 1619, med det paa sidste Side af Gruppe C's Udgave af Forordningen om Betlere). Af andre Steder, hvor Brugen af samme Materiel i Hantsch'ske Tryk og Gruppe C kan konstateres, skal nævnes: Paa Bl. I 2, b af J. G. Sigvart: »En liden Haandbog», 1622, og paa sidste Side af Hans Christensen Sthens Haandbog, 1625, findes samme Vignet som paa Titelbladet af Frederik II.s Haandfæstning; i Hans Thomissøns Salmebog, 1617, Bl. a 2, b og i Casp. Bartholin: »De lapido nephritico opusculum», 1628, Bl. 29, b findes samme Vignet som i Jyske Lov Bl. G 4, b. Begge disse Vignetter er paa de nævnte Steder tydeligt aftrykt af samme Klicheer. Heller ikke om Gruppe C's Proveniens er der saaledes nogen Tvivl.

Af de tre Bogtrykkere, som har udført disse Eftertryk, var den ene, Salomon Sartor, tillige Boghandler. Antagelig har han, samtidig med at

Men see dog til / oc Bønhør mig HErre min Gud: Op-
liuß mine Øyen at ieg icke soffuer i Døden. At min Fien-
de skal icke rose at hand er Mectig offuer mig/ Oc mi-
ne Modstandere skulle icke glæde dem at ieg lig-
ger. *Psal.* 13. v. 4, 5.

N. P. N.

Fig. 9. Af sidste Side i NELAUS POULSEN NESTED: *Suspirium*, Kbh.: Jørg. Hantsch, 1622.

han overtog Mads Vingaards Materiel, erhvervet Restoplaget af dennes Lovsamling, og da den har vist sig stadig at have Livskraft som Handelsvare, har han for at kunne tilfredsstille Efterspørgslen optrykt den og givet den nøjagtigt samme indre og ydre Form som Vingaards. Vanskeligere er det at forstaa, at Niels Michelsen og Jørgen Hantsch, der ikke selv var Boghandlere, skulde have optraadt som Sartors Konkurrenter ved dette Foretagende. Snarere er deres Tryk udført paa Bestilling af andre, saaledes som det paa den Tid saa ofte fandt Sted. I Kolofonen i et af Michelsens Tryk, Rimkrøniken fra 1613, hedder det, at den er »prentet i Kiøbenhaffn aff Niels Michelssøn. Paa Salomon Sartors Borgers oc Bogtrøckers der sammesteds Bekaastning». Det ligger da nær at antage, at ogsaa Michelsens Lovtryk er udført efter Bestilling af Sartor, som ikke selv har kunnet præstere de mange nye Oplag, der krævedes. Et lignende har Forholdet antagelig ogsaa været for Hantsch's Vedkommende. Som tidligere berørt vilde man paa Forhaand være tilbøjelig til at tro, at Henr. Waldkirch, der foruden sin Bogtrykkervirksomhed drev Boghandel i stor Stil og netop var Forlægger af en Mængde nye Love og Forordninger og som tilmed ved alle Lejligheder optraadte som Sartors Konkurrent, ogsaa havde været Deltager i denne Konkurrence. I Virkeligheden tyder adskilligt paa, at de Tryk, som Hantsch har udført, er udført paa Waldkirchs Foranstaltning. Der foreligger direkte Vidnesbyrd om, at Hantsch har arbejdet for Waldkirch. I Kolofonen i Hans Christensen Sthens Haandbog fra 1625 er angivet, at den er »prentet i Kiøbenhaffn aff Georgio Hantzsch. Paa Henrich Waldkirchs Bekaastning oc findis hoss hannem til Kiøbs». Antagelsen bestyrkes yderligere af en Omstændighed, som synes at tyde paa, at der har bestaaet et virkeligt Samarbejde imellem de to Bogtrykkere. I Th. Cortsen Wegeners Ligprædiken over Sthen Brahe,

som angiver at være »prentet i Kiøbenhaffn hos Henrich Waldkirch Aar 1621», findes mærkværdigvis anvendt en Del af det Materiel, som er karakteristisk for Lovtrykkenes Gruppe C, altsaa for de af Hantsch fremstillede Tryk, hvilket Materiel ellers aldrig findes i Waldkirchs Bøger. Paa Bl. 9 b er f. Eks. anvendt den karakteristiske eftertegnede Vignet, som er afbildet i Fig. 3 (Nr. 2). Det samme er i endnu højere Grad Tilfældet i Melanchton: »Loci communes», oversat af Niels Mikkelsen Aalborg, [1622], som er »prentet udi Kiøbenhaffn paa Henrich Waldkirchs Bekostning oc findis hos hannem tilkiøbs». At denne Bog er trykt af Hantsch, er udenfor al Tvivl. Man finder deri baade Stregslyngningen Fig. 5 Nr. 4 i det for Lovsamlingens Gruppe G ejendommelige Aftryk, Vignetten Fig. 4 Nr. 3 ligeledes i Aftryk af den af Hantsch anvendte Kliche, desuden adskilligt af Hantsch's almindelige Materiel, saaledes den store Fraktur-Udhævningstype (Fig. 1 Nr. 3), som er forskellig fra den, Waldkirch altid bruger. Ogsaa Nic. Heldvaderus: »Resolution og Forklaring paa den ny Comet 1618», som er »prentet udi Kiøbenhaffn oc findis hos Henrich Waldkirch tilkiøbs», kan paa samme Maade henføres til Hantsch. Man ser altsaa, at Waldkirch har benyttet Hantsch's Assistance endog til Arbejder, som han har forsynet med sit eget Navn, og at disse Tryk er karakteriseret ved Anvendelsen af just det Materiel, som er typisk for Lovsamlingens Gruppe C. Sandsynligheden taler da for, at Waldkirch er den egentlige Ophavsmand til denne Serie, saa at vi ogsaa her finder de to Konkurrenter i hidsig Kamp for at tage Brødet ud af Munden paa hinanden ved paa Trods af Privilegier og Forbud at eftertrykke disse særligt efterspurgte Bøger. Enten for at undgaa Opdagelse eller for at indbilde Publikum, at det er den gamle privilegerede Udgave, de forhandler, har de forsynet deres Optryk med falskt Aarstal, i et enkelt Tilfælde endog med falsk Bogtrykkerangivelse.

For med Sikkerhed at kunne fastslaa Tidspunkterne for disse forskellige Udgavers Fremkomst vilde der kræves en fuldstændig og detailleret Undersøgelse af deres Bogtrykkeres hele Produktion. En omtrentlig Tidsfæstelse lader sig dog foretage alene paa Basis af de her behandlede Tryk. Som omtalt i det foregaaende er Gruppe A — Sartors Gruppe — aftrykt direkte efter Mads Vingaards og hører sammen med denne i Forhold til Gruppe B og C, som til Gengæld staar hinanden nær. Saaledes er f. Eks. Vignetter, som er ens hos Vingaard og Sartor, ofte i Gruppe B og C erstattet af Røskensammenstillinger, hvis Sammensætning er nøjagtigt ens i begge Grupper. Det er da klart, at den ene af disse sidste Grupper har været Forbilledet for den anden, og det er ligesaa klart, at det er Gruppe

B (Michelsens), som har været Forbilledet for C (Hantsch's). Ser man f. Eks. paa de to Udgaver af »Aabne Breve», ser man paa Titelbladet Stregslyngningen for oven i den almindelige Form hos Michelsen, men omvendt, altsaa kalkeret, hos Hantsch. I begge Udgaver findes paa Bl. B 2, a Vignetten Fig. 3; Nr. 1 hos Michelsen, Nr. 2, som tydeligt er en Efterligning af Nr. 1, hos Hantsch. At Hantsch har udført sine Tryk med Michelsens som Forlæg, er altsaa utvivlsomt. Michelsens er udført dels efter Vingaards, dels efter Sartors Udgaver. I Gaardsretten f. Eks. har Titelbladet for oven i Vingaards Udgave en Stregslyngning, som er forskellig i Sartors, men overensstemmende i Michelsens Udgave. Ganske det samme er Tilfældet i Søretten. I Frederik II.s Haandfæstning derimod, hvor Vingaard paa Bl. A 2, b har en Vignet (Fig. 2 Nr. 1), som er forskellig fra Sartors, følger Michelsen denne sidste. Da Sartor begyndte sin Virksomhed 1612 og Michelsens ophørte 1619, og da Sartors Udgaver altsaa forelaa, før Michelsen trykte sine, maa begges Udgaver ligge imellem 1612 og 1619. Med Hensyn til Hantsch's Tryk bringer to af de bevarede Eksemplarer af Lovsamlingen en vigtig Oplysning. Et Eksemplar i Statsbiblioteket i Aarhus, som indeholder dels Michelsens, dels Hantsch's Tryk, er indbundet i et originalt Bind, paa hvis Forside er trykt Christian IV.s Monogram og derunder »Dansk Cantzlie 1623». De deri indeholdte Forordninger kan altsaa ikke være yngre end dette Aar. I et Eksemplar i Herlufsholms Bibliotek, som væsentlig indeholder Hantsch'ske Tryk, findes det samme Aarstal skrevet paa Titelbladet af Jyske Lov under Ejermandens Navn. Hantsch begyndte sin Virksomhed 1615, og hans Tryk af Lovsamlingen maa altsaa være fremstillet mellem 1615 og 1623. Alle de mange forskellige Udgaver er da udsendt nogenlunde samtidigt, hvilket ogsaa stemmer med den Formodning om de nærmere Omstændigheder ved deres Fremkomst, som ovenfor er fremsat.

TILLÆG

Nedenfor er sammenstillet i kortfattet Form en bibliografisk Oversigt over samtlige fundne Udgaver af Lovsamlingens forskellige Stykker, som henhører til de i det foregaaende behandlede tre Grupper. Ved Hjælp af de for hver enkelt Udgave anførte Karakteristika kan ethvert forekommende Eksemplar med Lethed bestemmes. Ved hver af Udgaverne er anført de Eksemplarer fra danske Biblioteker, som har været benyttet til nærværende Undersøgelse.

I. Den Rette Jüdske Lowbog / Nu Nylige offuerseet / Corrigerit oc Dansken forbedrit / Aar M.D.LXXXX. Prentet i den Kongelige Stad Kiøbenhaffn. 1590.

1. *Karakteristika.* Bl. A 2, b: Oval Vignet (Fig. 2 Nr. 2); Bl. A 3, a: Kapitlet indledes med en stor Fraktur-Initial; Bl. Z 4, a: Under »FINIS» en lille Røsken-Blomst.
Bogtrykker. Salom. Sartor. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl. (3 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus (Defekt), Stiftsbibl. i Odense (2 Ekspl.), Univ.-Bibl.

2. *Karakteristika.* Bl. A 2, b: Stor trekantformet, baandslynget Vignet (Fig. 3 Nr. 2); Bl. A 3, a: Kapitlet indledes med en snørklet Majuskel; Bl. Z 4, a: Under »FINIS» en aflang, snørklet Vignet.
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Herlufsholm, Kgl. Bibl. (2 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus, Univ.-Bibl.

3. *Karakteristika.* I det væsentlige overensstemmende med Nr. 2. Som Forskelligheder kan nævnes: Bl. A 3, a: Kapitlet indledes med en lille Fraktur-Initial. Bl. C 1, a: Kapitlet indledes med en Antikva-Initial (Nr. 2 har Fraktur Initial).
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Sorø Akademi, Statsbibl. i Aarhus, Univ.-Bibl.

II. Stormectigste... Christians den Tredie / Danmarckis / Norgis / Wendis oc Gottis Konges / etc. Receß: Offuerseet / oc met ny Artickle forbedrit / Paa Koldinghuß / Aar etc. M.D.LVIII. Prentet i Kiøbenhaffn / 1590.

1. *Karakteristika.* Titelbl.: Oval Vignet (Fig. 2 Nr. 2); Bl. K 3, b: Samme Vignet; Bl. K 4, a: Slutter med en slynget Vignet af omtrent samme Størrelse.
Bogtrykker. Salom. Sartor. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl., Univ.-Bibl.

2. *Karakteristika.* Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. Privilegiet trykt med Korpus-Kursiv; Bl. K 3, b: Som Vignet to kraftige, fra hinanden vendende Blomster; Bl. K 4, a: Slutter med en kraftig Stregslyngning.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl. (3 Ekspl.), Sorø Akademi, Statsbibl. i Aarhus, Stiftsbibl. i Odense (2 Ekspl.; det ene defekt), Univ.-Bibl.

3. *Karakteristika.* Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. Privilegiet trykt med Mittel-Kursiv; Bl. K 3, b: Som Vignet to kraftige, fra hinanden vendende Blomster; Bl. K 4, a: Slutter med en sammensat Røskenvignet.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Statsbibl. i Aarhus, Stiftsbibl. i Aalborg, Univ.-Bibl.

4. *Karakteristika.* Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. Privilegiet trykt med Korpus-Kursiv; Bl. K 3, b: Som Vignet tre kraftige, fra hverandre vendende Blomster; Bl. K 4, a: Slutter med en stor trekantformet Vignet (Fig. 4 Nr. 3).
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Herlufsholm, Kgl. Bibl. (3 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus.

III. Konning Frederichs den Andens / Receß / Vdgiffuen vdi Kallundborg / Aar effter Guds Byrd M.D.LXXVI. Prentet i Kiøbenhaffn. 1590.

1. *Karakteristika.* Titelbl.: Oval Vignet (Fig. 2 Nr. 2); Bl. D 4, a: Slynget Vignet af omtrent samme Størrelse.

Bogtrykker. Salom. Sartor. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplar. Univ.-Bibl.

2. *Karakteristika.* Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. Privilegiet trykt med Korpus-Kursiv; Bl. D 4, a: Sammensat Røskenvignet.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl. (3 Ekspl.), Sorø Akademi, Statsbibl. i Aarhus, Stiftsbibl. i Aalborg, Stiftsbibl. i Odense (2 Ekspl.), Univ.-Bibl.

3. *Karakteristika.* Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. Privilegiet trykt med Mittel-Kursiv; Bl. D 4, a: Sammensat Røskenvignet.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplar. Statsbibl. i Aarhus.

4. *Karakteristika.* Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. Privilegiet trykt med Mittel-Kursiv; Bl. D 4, a: Som Vignet tre kraftige, fra hverandre vendende Blomster.
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Herlufsholm, Kgl. Bibl. (2 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus.

IV. Konning Frederich den Andens Handfestning / vdgiffuen / Aar effter Guds Byrd / M.D.Lix. der hans Kong: May: bleff Kronet. Prentet i Kiøbenhaffn. 1590.

1. *Karakteristika.* Titelbl.: Oval Vignet (Fig. 2 Nr. 2); Bl. A 1, b: Danmarks Vaaben i firkantet Ramme; Bl. D 4, a: Slutter med en mindre, slynget Vignet. Privilegiet trykt med Korpus-Kursiv.
Bogtrykker. Salom. Sartor. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Karen Brahes Bibl. (Defekt), Kgl. Bibl. (4 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus, Stiftsbibl. i Odense, Univ.-Bibl. (2 Ekspl.).

2. *Karakteristika.* Titelbl.: Oval Vignet (Fig. 2 Nr. 3); Bl. A 1, b: Danmarks Vaaben uden Ramme, firkantet Form; Bl. D 4, a: Slutter med en mindre, slynget Vignet. Privilegiet trykt med Cicero-Kursiv.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Sorø Akademi, Statsbibl. i Aarhus, Stiftsbibl. i Odense (Fragm.), Univ.-Bibl.

3. *Karakteristika.* Titelbl.: Mindre, trekantformet Vignet; Bl. A 1, b: Danmarks Vaaben uden Ramme, oval Form; Bl. D 4, a: Slutter med en stor, trekantformet Vignet (Fig. 4 Nr. 3). Privilegiet trykt med Mittel-Kursiv.
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Herlufsholm, Kgl. Bibl. (2 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus.

V. Gaards Rætten / Huorledis holdis skal paa Kronens Slotte oc Gaarde / offuer alt Danmarckis oc Norgis Riger... Prentet i Kiøbenhaffn / 1590.

1. *Karakteristika.* Titelbl.: Oval Vignet (Fig. 2 Nr. 2); Bl. A 1, b: Danmarks Vaaben i firkantet Ramme; Bl. C 5, b: Teksten slutter med en stor, trekantformet Vignet (Fig. 4 Nr. 2).
Bogtrykker. Salom. Sartor. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl., Univ.-Bibl.

2. *Karakteristika.* Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. G i første Titellinje rigtigt; Bl. C 4, b: Slutter med en aflang, stærkt slynget Vignet.
Findes i to forskellige Tryk:
a. Privilegiet paa Titelbl. trykt med Korpus-Kursiv; Stykke 29, L. 6: nødtøfft.
b. Privilegiet paa Titelbl. trykt med Mittel-Kursiv; Stykke 29, L. 6: nødtørfft.

Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl. (3 Ekspl., alle a), Sorø Akademi (a), Statsbibl. i Aarhus (2 Ekspl., a og b), Stiftsbibl. i Aalborg (b), Stiftsbibl. i Odense (2 Ekspl., begge a), Univ.-Bibl. (2 Ekspl., a og b).

3. *Karakteristika.* Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. B i Stedet for G i første Titellinje; Bl. C 4, b: Slutter med tre kraftige, fra hverandre vendende Blomster.
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Herlufsholm, Kgl. Bibl. (3 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus.

VI. Den Danske Sø-Ræt / Som... Frederich den Anden / Danmarckis / Norgis / Wendis / oc Gottis Konning / etc. Lod vdgaa / Aar effter Guds Byrd / M.D.Lxj. ... Wdi huilcken oc findis / Huorledis her effter skal holdis om Vrag. Prentet i Kiøbenhaffn. 1590.

1. *Karakteristika.* Sign. A^4—F^4 G^2; Bl. A 1, b: Danmarks Vaaben i firkantet Ramme; Bl. F 4, b: Stor, trekantformet Vignet (Fig. 4 Nr. 2).
Bogtrykker. Salom. Sartor. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl., Univ.-Bibl.

2. *Karakteristika.* Sign. A^4—F^4; Titelbl.: Privilegiet trykt med Korpus-Kursiv; Bl. E 3, b: Stor trekantformet, baandslynget Vignet (Fig. 3 Nr. 1); Bl. F 4, b: Antikva-Tallene kursiveret. Slutter med en firkantet, rigt forsiret Vignet.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl. (3 Ekspl.), Sorø Akademi, Statsbibl. i Aarhus (2 Ekspl.), Stiftsbibl. i Odense (2 Ekspl.), Univ.-Bibl.

3. *Karakteristika.* Sign. A^4—F^4; Titelbl.: Privilegiet trykt med Mittel-Kursiv; Bl. E 3, b: Stor trekantformet, baandslynget Vignet (Fig. 3 Nr. 1); Bl. F 4, b: Antikva-Tallene ikke kursiveret. Slutter med en kraftig Stregslyngning.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Stiftsbibl. i Aalborg (Defekt), Univ.-Bibl.

4. *Karakteristika.* Sign. A^4-F^4. Titelbl.: Privilegiet trykt med Korpus Kursiv; Bl. E 3, b: Stor trekantformet, skraveret Vignet; Bl. F 4, b: Antikva-Tallene ikke kursiveret. Slutter med samme Vignet som Bl. E 3, b.
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Kgl. Bibl. (2 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus.

VII. Forordning oc Skick / Huorledis her effter holdis skal / met Betler oc Staadere / offuer alt Danmarckis Rige: Vdgiffuit Aar 1588. Prentet i Kiøbenhaffn. 1590.

1. *Karakteristika.* Sign. A^4 B^4 C^2; Titelbl.: Oval Vignet (Fig. 2 Nr. 2); Bl. C 2, a: Slutter med Danmarks Vaaben i firkantet Ramme.
Bogtrykker. Salom. Sartor. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplar. Univ.-Bibl.

2. *Karakteristika.* Sign. A^4 B^4; Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. Første Linje begynder med en mellemstor Fraktur-Initial; Bl. B 4, b: Slutter med tre smaa, fra hverandre vendende Blomster, derunder en lille, trekantet Vignet.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl. (3 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus, Stiftsbibl. i Odense (2 Ekspl.), Univ.-Bibl.

3. *Karakteristika.* Sign. A^4 B^4; Titelbl.: Sammensat Røskenvignet. Første Linje begynder og afsluttes med tre smaa Blomster; Bl. B 4, b: Slutter med en stor, trekantformet Vignet (Fig. 4 Nr. 3).
Findes i to forskellige Tryk:
a. Titelbl.: Betlere; Bl. A 1, b, Kustode: det giøe; Bl. B 1, a, L. 7: Betler.
b. Titelbl.: Betler; Bl. A 1, b, Kustode: delig; Bl. B 1, a, L. 7: Betlere.
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Herlufsholm (a), Kgl. Bibl. (a), Sorø Akademi (b), Statsbibl. i Aarhus (2 Ekspl., a og b), Stiftsbibl. i Aalborg (b), Univ.-Bibl. (b).

VIII. Kongelige Majeſtatz Obne Breff / Lydendis om hues Almindelige Mandater oc Forordning / hans Majeſtat paabiuder / oc dog icke effterkommis ſom det ſig bør. ***Datum*** Kiøbenhaffn / den 19. ***Junij,*** Aar / 1582. Prentet i Kiøbenhaffn. 1590.

1. *Karakteristika.* I Kolofonen betegnet som trykt i Kbh. af Mads Vingaard. Kan skelnes fra den ægte Vingaard'ske Udgave derved, at denne sidste har Bogtrykkerens Navn baade paa Titelbl. og i Kolofon.
Bogtrykker. Salom. Sartor. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Kgl. Bibl. (4 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus, Stiftsbibl. i Odense, Univ.-Bibl. (2 Ekspl.).

2. *Karakteristika.* Bl. B 4, a: Kraftig Stregslyngning; Bl. E 2, a: Lille, trekantet Vignet; Bl. E 4, b: To kraftige, fra hinanden vendende Blomster.
Bogtrykker. Niels Michelsen. Trykt i Kbh. mellem 1612 og 1619.
Eksemplarer. Sorø Akademi, Statsbibl. i Aarhus, Stiftsbibl. i Aalborg, Stiftsbibl. i Odense, Univ.-Bibl.

3. *Karakteristika.* Bl. B 4, a: Tre kraftige, fra hverandre vendende Blomster; Bl. E 2, a: Enkelt kraftig Blomst; Bl. E 4, b: Stregslyngning.
Bogtrykker. Jørg. Hantsch. Trykt i Kbh. mellem 1615 og 1623.
Eksemplarer. Herlufsholm, Kgl. Bibl. (3 Ekspl.), Statsbibl. i Aarhus.

DEN ÄLDSTA KÄNDA SVENSKA ALMANACKAN FÖR ÅR 1585

Af

PER HIERTA, Främmestad

NÄR KLEMMING 1878 utgaf sin förteckning öfver svenska almanackor,[1] kände han genom autopsi ingen äldre sådan i det vanliga sedes-formatet än Laurentius Paulinus' almanack för 1592 (tryckt i Greifswald af Ferber året förut), af hvilken ett numera lyckligen kompletteradt exemplar förvaras på Kungl. Biblioteket. Han uppräknar emellertid sex föregående — att många fler funnits, kan naturligtvis icke betviflas — nämligen Th. Zegers för 1540, Petrus Olai Vadstenensis' för 1582 och 1585, Levinus Battus' för 1584, Jac. Ericis för 1587 och Er. Thomæ Medolerus' för 1588. Samtliga dessa äro nämnda i Fants Annaler, men Fant torde hafva fått dem från en anteckning i vol. 367 af Palmsköldska samlingen i Upsala där de i korthet finnas anförda med ungefär samma ord som Fant och Klemming använda.[2] Det förefaller alltså, som om ingenting faktiskt tillkommit på detta ej oviktiga område sedan Palmskölds tid för 200 år sedan, något som är ganska anmärkningsvärdt, då man vet hur mycket som sedan dess annars blifvit uppdagadt angående våra gamla svenska tryck.

I alla fall existerar åtminstone en af de sex små almanackorna, ty bland mina böcker finnes ett, tyvärr ej fullt komplett, exemplar af Petrus Olais almanack för år 1585. Den lilla volymen består af två ark i sedes, signerade A och B, hvaraf det första, tryckt i svart och rödt, innehåller själfva almanackan och det andra den fordom därmed nästan alltid förenade »praktikan». Almanackans titelblad saknas, liksom det därmed sammanhängande sextonde bladet, andra bladets rectosida innehåller en »Taffla» med tecken-

[1] G. E. KLEMMING och G. ENESTRÖM, *Svenska almanackor, kalendrar och kalendariska skrifter intill 1749.* Stockh. 1878.

[2] Ingen af dem synes kunna uppletas i något offentligt bibliotek.

Haffuer XXX. Dagar.
☽
Jesus kom gönom lyckta dörer/ Johan. 20.
18 C Quasimodog. 21 ♈ □ ♃ ♂
19 d Hermogenes 4 ♉ ● 7. 51. eff. term.
20 e Victor, mar. 17 ♉ ☿ ☽ ☋
21 f Simeon 1 ♊ Dagen 11. tim.
22 g Soth. mar. 15 ♊ Natten 13. tim.
23 a Georgius 29 ♊ ♀ in ♉
24 b Albertus 13 ♋ ✶
Jagh är then goda Herden/ Johan. 10.
25 C Misericr. Do. 28 ♋ ✝ ✶
Marc. Evang.
26 d Cletus påv. 12 ♌ ☾ 5. 57. e. ♀ in ♋
27 e Anastasius 26 ♌ ☿ wermpt.
28 f Vitalis mar. 10 ♍
29 g Petrus mar. 24 ♍ ☌ ☉ ♃
30 a Eutropius 8 ♎ ☿

Anno Domini 1495. fördriffues Ryssan ifrån Wiborgs beställningh/ medh Kalkwellingh gönom Knuth Poses rådh / och bestillningh.

A vj Majus

Fig. 1. Originalet har i flera rader rödt tryck.

förklaringar. På versosidan börjar januari månad. Man kan ej undgå att förvånas öfver hvilken ofantligt konservativ bok almanackan är, ty ett månadsuppslag är precis likt ett sådant hvilket som helst ur någon annan almanack från 1600-, 1700- eller början af 1800-talet! Hvarje månad slutar med en liten historisk notis; januari t. ex. om digerdöden, mars om Karelens omvändelse 1293 genom Torkel Knutson, april (fig. 1) om ryssens fördrifvande från Viborg 1495 »medh kalkwellingh gönom Knuth Poses rådh» (jag kan ej påminna mig hafva sett den förklaringen på Viborgska smällen annorstädes), juli om hertig Magnus' födelse och Dackefejden 1542, oktober om Magnus Ladulås och hans klosteranläggningar, november om Lübecks och december om Rostocks grundläggning. Blad 14 verso börjar den i alla tider i almanackorna befintliga marknadsförteckningen, som slutat på det nu förlorade 16:de bladet.

Arket B, praktikan, är fullständigt bevaradt. Dess titel framgår af fig. 2. Som synes, har den ingen uppgift om ort och tryckare, men då det därpå följande företalet till Sigismund på bladen B_2—B_6 är dateradt Stockholm den 8 okt. 1584, så finns väl ingen anledning att betvifla Palmskölds uppgift, att Gutterwitz i Stockholm varit tryckaren, i synnerhet som stilarna förefalla vara hans. Företalet innehåller ingen antydan om att Petrus Olai skulle hafva gifvit ut någon almanack förut, utan uppgiften därom får väl fortfarande stå för Palmskölds räkning. För öfrigt innehåller praktikan tio kapitel:

I om thetta 1585 åhrs natur och ägendoom uthi gemen;
II om Winteren;
III om Wåren;
IV om Sommaren;
V om Hösten;
VI om Krijgh;
VII om Jordennes Frucht;

VIII om the Förmörckningars werckan, som i förgångne 1584 åhr skedde äro;

IX om Solenes och Månens Förmörckning uthi thette 1585 åhret;

X om Wäderleek och Wäder uthi hvars och ens månads qvarteer.

I åttonde kap. omtalas »then höglärde mans D. Levini Batti mei Præceptoris Practica, som uthi förledne åhr är försvenskat». Vi få alltså bekräftelse på Palmskölds uppgift om Battus' almanack för 1584, men det är också den enda bibliografiska notis som står att finna. Man kan ej värja sig för misstanken, att upplagan af 1582 är ytterst tvifvelaktig; den här föreliggande har däremot Palmsköld sannolikt sett.

PRACTICA
Eller CONIECTV-
ra Astrologica, de Symmetria seu
habitudine superiorum ad inferiora corpora,
Vppå hele Werldennes rette Saligheths/
wårs HErres och Frelsares Jesu
Christi åhr / thet
M. D. LXXXV.

Thet andre vthaff the 5. farlighe åhren / J
hwilke alle Menniskior/måge sigh wel före see/
och moth then stora HErrans dagh sigh flitte-
ligen beredha/ och vppå wachta/ effter Christi
bodh och befalning: Matt. 24. Waker/ waker
nöckter/ och bedher/ at j måge stå för HEr-
ren / ty j weet, en icke time eller stund/
när HErren kommandes
warder / etc.

Stelt genom:
PETRVM OLAI VVADZSTE-
nensem Gothum.

Fig. 2.

Om utgifvaren, Petrus Olai, finnas tyvärr ytterst få upplysningar. Af Practicans titelblad framgår ju att han var född i Vadstena. Vidare omtalar han, som ofvan nämnts, att han haft till lärare doktor Levinus Battus. Denna uppgift är intressant, ty den visar, att han studerat i Rostock, hvilket äfven bekräftats genom den af Hofmeister utgifna matrikeln öfver Rostocks universitet. Här förekommer i del 2, s. 190, Petrus Olai Watstenensis immatrikulerad i oktober 1576 tillsammans med en annan svensk, Johannes Erici Stockholmensis. Rektor vid universitetet var då enligt matrikeln »Johannes Gustauus Rosa comes in Bosunt», d. v. s. Johan Gustafsson, grefve till Bogesund (nu Ulricehamn), sonsons son till den från Gustaf Vasas historia bekante Ture Jönsson »Tre Rosor». Till magistergraden synes Petrus Olai ej ha bragt sina studier, titeln förekommer ju ej på Practican, icke heller omtalas han såsom sådan i matrikeln.

Levinus Battus åter var från 1567 professor i medicin vid universitetet i Rostock, där han verkade till sin död 1591. Hans hufvudintresse var emellertid icke den medicinska vetenskapen, utan matematik och astronomi, i hvilka ämnen han redan 1560 började föreläsa. Kändt är äfven att Battus

satte stort värde på Tyko Brahe, som ju i slutet af 1560-talet vistades i Rostock för matematiska och astronomiska studier.[1]

Trots att det lilla trycket är ofullständigt, har det i alla fall synts mig förtjäna ett omnämnande, då det tills vidare torde vara det enda kända exemplaret af den äldsta kända svenska almanackan, som tillika är den äldsta af en svensk i Sverige utgifna.

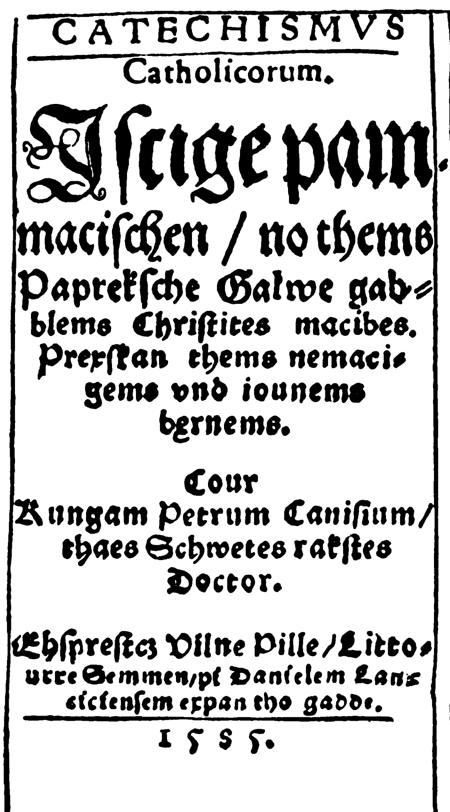
[1] Se: KRABBE, O., *Die Universität Rostock*... (1854), s. 704—707.

MISCELLANEA

Det äldsta lettiska trycket. I Upsala universitetsbibliotek förvaras under signatur 123: 291 ett unikt exemplar af en öfversättning till lettiska af Canisius' bekanta »Parvus catechismus catholicorum» eller »Institutiones christianae pietatis», tryckt i Vilna år 1585 hos Daniel Lancicius på föranstaltande af därvarande jesuiter.[1] Det är ett helt litet tryck i 16° om 36 blad, hvaraf det sista är blankt; de sex arken, med sex blad i varje, äro signerade A^4—F^4. Titeln framgår af omstående reproduktion af titelbladet, där emellertid icke mindre än tre tryckfel finnas: Ehſpreſtcz för Ehſpeeſtcz, Littourre för Littouwe och expan för exkan. De lettiska orden på titelbladet äro öfverskrifna med latinska (som här dock icke reproducerats). I svensk öfversättning lyder titeln: »Kort lära om den kristna trons hufvudstycken. För okunnigt folk och unga barn. Af herr Peter Canisius, doktor i den heliga skrift. Tryckt i staden Vilna i det litauiska landet af Daniel Lancicius år 1585». Den lilla skriften är häftad dels i ett fragmentariskt pappersblad af en latinsk psalterieupplaga från 1500-talets början, dels i två något beskurna blad på pergament af ett litet latinskt psalterium från senare hälften af 1300-talet. På försättsbladet framför titeln finnes skrifvet troligen med Johannes Botvidis hand »Catechismus Curlandicus». Det är antagligen samma bok, som under titeln »Catechismus catholicus» figurerar bland duodeserna i Botvidis inventarium öfver de i jesuitkollegiet i Riga år 1621 tagna böckerna, hvilka i november 1622 öfverlämnades till Upsala universitet. Den finnes äfven upptagen i Aurivillius' katalog II, s. 309, men först vid den polska bibliotekskommissionens besök i Upsala år 1911 blef den närmare uppmärksammad och finnes beskrifven i de af denna kommission utgifna »Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecyi» (w Krakowie 1914), s. 280 f. Sedermera har denna för kännedomen om det lettiska språket så viktiga skrift i sin helhet utgifvits och kommenterats af professor E. A. WOLTER i Petersburg.[2] Professor Wolter har aftryckt hela katekesen i faksimile samt

[1] Här kan erinras om att samma katolska propagandaskrift äfven öfversattes och trycktes på svenska omkr. år 1579 af den bekante jesuitpatern Laurentius Nicolai Norvegus eller Klosterlasse och att af denna upplaga likaledes endast ett exemplar är kändt, som nu bevaras i universitetsbiblioteket i Helsingfors (Se *NTBB* 1917, s. 1—11).

[2] Латышскій катехизисъ 1585 года (i: Сборникъ отд. русскаго языка и словесности имп. акад. наукъ, T. XCIV, N° 2. Пѣтрогр. 1915).

CATECHISMVS
Catholicorum.
Iſcige pam-
maciſchen / no thems
Paprekſche Galwe gab-
blems Chriſtites macibes.
Prexſkan thems nemaci-
gems vnd iounems
bernems.
Cour
Kungam Petrum Caniſium/
thaes Schwetes rakſtes
Doctor.
Ehſpreſtcz Vilne Pille/Litto-
urre Semmen/pi Danielem Lan-
cicienſem expan tho gadde.
1585.

uppvisat, att öfversättningen till lettiskan sannolikt är verkställd af jesuiten Ertmannus Tolgsdorf († 1620). Då endast helt få lettiska skrifter [1] äro kända före 1585 års katekes och i senare tryckta upplagor, kan lätt dennas språkliga betydelse inses, liksom den äfven kastar ett ljus öfver de katolska missionssträfvandena denna tid i de baltiska länderna. Antagligen till följd af denna katolska katekes utgifvande af trycket utkom redan följande år i Königsberg en tryckt öfversättning på lettiska af Luthers lilla katekes i Joh. Rivius' redaktion. I Wolters arbete ingår äfven en språklig jämförelse mellan de båda katekeserna, så långt innehållet medgifvit detta (s. 16—21). — Af en slump påträffade jag för någon tid sedan rester af ännu ett exemplar af 1585 års unika katekesupplaga. Vid ett besök i Skara stifts- och läroverksbibliotek uttogs en del makulatur ur ett bokband från slutet af 1500-talet och häribland funnos två blad, hvilka kunde konstateras tillhöra den lettiska katekesen af år 1585. Det är blad 2, något förskuret i högra hörnet, samt blad 5, hvaraf dock endast nedre hälften är bevarad.

Detta sällsynta tryck är således hittills endast kändt från svenska bibliotek, ett fullständigt exemplar i Upsala universitetsbibliotek och två obetydliga fragment i Skara stifts- och läroverksbibliotek.

I. Collijn.

Rubricella ecclesie Gnesnensis 1535. I samband med ofvanstående meddelande förtjänar ett annat tryck att här nämnas, som likaledes blifvit funnet i ett bokband i Skara stifts- och läroverksbibliotek. Det här befintliga exemplaret af Johannes Eckius, Opera contra Ludderum, P. I (Augsb. 1530. 2°), som ursprungligen tillhört jesuitkollegiets i Posen bibliotek, är bundet i mjuka blindpressade pärmar af brunt kalfskinn, hvilka voro fyllda med tryckmakulatur, tyvärr till största delen förmultnad. Vid en närmare undersökning befanns denna utgöras av två polska skrifter, nämligen »Ephemerides

[1] A. BEZZENBERGER, *Litauische und lettische Drucke des 16. Jahrh.* Gött. 1875. Häri ingår som II. Der lettische Katechismus vom Jahre 1586.

ad annos tres venturos 1529 et 30 ac 31»[1] och »Rubricella ecclesie Gnesnensis» 1535, båda tryckta hos Florian Ungler i Krakau. Då den sistnämnda, en slags kyrklig kalender för ärkestiftet Gnesen, synes vara okänd, lämnas här en kortfattad beskrifning på densamma. Ett fullständigt exemplar består af 8 blad 8° i rödt och svart tryck. Titelbladet har följande rubrik i rödt:

Rubricella alme ec || clesie Metropolitane Gneznen̄ ad ||
Annū Domini 1535. Terciū post bisextilem.

Härunder i svart tryck ärkebiskopen af Gnesen, Stanislaus Karnkowskis vapen samt likaledes i svart kolofonen:

IMPRESSVM CRACOVIE ||
per Florianū Vnglerū Cū gratia & Priuilegio.

Sista sidan innehåller en dikt med titel: Nicolai Vssouij Adhortatio pa- || storum ad curam gregis Dominici. *I. C.*

Två sällsynta danska skrifter i Västerås stifts- och läroverksbibliotek. I detta bibliotek finnes ett samlingsband (paläotyp 121) innehållande icke mindre än 38 tyska och österrikiska flygskrifter från 1500-talets förra hälft. I detsamma ingå tvenne Danmarks historia vidkommande skrifter, som förut endast varit kända i hvardera ett exemplar, uti det Kongl. Bibliotek i Köpenhamn. Det är två politiska broschyrer, som sammanhänga med grefvefejden i Danmark och Köpenhamns belägring och fall år 1536. Den ena är den af Bruun,[3] s. 133—5, beskrifna mot adeln riktade stridsskriften Warhafftig bericht / an | alle Stende Deutscher Nation / wie vnd in || was gestalt / die löblichen Stette des Königreichs || Denmarck / Copenhagen vnd Elbagen / zum ewigen | Krieg gedrungen vnd genötiget... Getruckt 24. Nouembris. 1535 (nr 24 i samlingsbandet), den andra Zeytung / || Von der eroberung Copenhagen, der | Haubstatt inn Denmarckt. || ... Im monat September / 1536 (Bruun, s. 137 f.; nr 13 i bandet). Båda skrifterna äro tryckta i Tyskland, dock efter typerna att döma icke i någon nordtysk stad, som ju vore att förvänta, utan snarare i Augsburg eller Nürnberg. Den förstnämnda har ånyo utgifvits af Bruun[4] år 1866. *I. C.*

En i Sverige tryckt upplaga af Calovius' katekesutläggning. Luthers Catechismus major och Catechismus minor, af hvilka de första upplagorna utkommo år 1529, blefvo som bekant under 1500- och 1600-talen föremål för talrika kateketiska utläggningar, »förklaringar», af flera tyska teologer under detta de religiösa trosstridernas upprörda tidehvarf. Några af dessa

[1] ESTREICHER, *Bibliografia polska*, T. XVI, s. 66.

[2] ESTREICHER, a. a., T. XXVI, s. 449, känner endast fragment af en upplaga för år 1536 (i Jagellonska universitetsbiblioteket).

[3] *Den danske Literatur fra Bogtrykkerkunstens Indførelse i Danmark til 1550*, Afd. 2 (i: *Aarsberetn. og Meddelelser fra Det store kongel. Bibliothek*, Bd 2. 1869—74).

[4] *Danske Samlinger for Historie*, etc., Bd 2 (1865—66), s. 370—83.

utläggningar utgåfvos äfven i vårt land — vid sidan af de svenska teologernas kateketiska skrifter —, antingen öfversatta till svenska eller på det ursprungliga språket, tyska eller latin. Bland sådana kunna nämnas de af J. Titelbach, S. Musæus, J. Spangenberg författade. Hittills okänd, åtminstone hos oss, torde emellertid vara en hos Ignatius Meurer i Stockholm tryckt upplaga på tyska språket af en dylik utläggning, som ursprungligen utgafs i Wittenberg (Der heilige Catechismus Lutheri Erklärung, 1658, ny upplaga 1671, enl. Georgi) af superintendenten Abraham Calovius, bekant såsom en af den lutherska ortodoxiens stridbaraste anhängare samt häftig motståndare till de pågående synkretistiska rörelserna. Ett rätt väl bibehållet, fullständigt exemplar af detta hittills okända svenska tryck har nyligen påträffats i Skara stifts- och läroverksbibliotek och genom byte förvärfvats till Kungl. biblioteket. Den i Sverige tryckta upplagan, som väl endast är ett oförändradt eftertryck, bär titel: Der H. Catechismus || LUTHERI, || Von Frag zu Frag / || Nach seinem Geistreichen Verstandt || erkläret / || und || Auſs Heiliger Göttlicher Schrifft || bestettiget / || Durch || ABRAHAM CALOVIUM, || ... Gedruckt zu Stockholm / bey || Ignatio Meurer / (u. å., 256 s. lit. 8°). Meurers bekanta boktryckarmärke, tvänne lejon uppbärande en rund sköld mellan sig med initialerna I M i midten jämte devis, pryder titelbladet. Tryckåret måste ju sättas efter 1658, då boken första gången utkom i Wittenberg; på versosidan af det nu anträffade exemplarets titelblad har en Swen Pärsson eller Pädherson antecknat: »Anno 1662 d. 9 Feb. bekom jag thenne Booken i Stockholm för 3 öre Sölfr Mt», och senare, år 1668, har han öfverlåtit den till annan person och därför blifvit »rijchligt betalt». Tryckåret kan därför approximativt sättas till efter 1658 och före 1662. *G. A—e.*

Två intressanta bokägarenamn. De båda namn, som här nedan skola nämnas, hafva intet som helst gemensamt — utom det att deras bärare förut aldrig omnämnts i egenskap af bokägare. Men just denna egenskap gör, att de enligt min mening med fullt fog kunna ställas jämsides med hvarandra. De båda namn jag åsyftar äro Charles de Mornay och Anna Christina Gyllenstierna.

Under en för kort tid sedan fullbordad behandling af en samling 1500- och 1600-tals böcker, hvilka nu till en del äro inordnade i Kungl. bibliotekets svenska samling före 1700, granskades bl. a. äfven ett exemplar af Johannes Magnus' berömda historia, visserligen ej originalupplagan utan den i Basel 1558 trykta oktavupplagan. Detta är väl bibehållet och bundet i ett rikt blindpressadt pergamentband, typiskt för den tidens tyska smak. En undersökning af texten konstaterade dess fullständiga likhet med andra exemplar, och pärmarnas yttre visade intet ovanligt. Men på bakre pärmens insida vid dess nedre kant är, märkligt nog, det första af de två ofvan nämnda namnen skrifvet — Carolus a Mornai.

Det är således den på 1550-talet hit invandrade franske ädlingen, hvars namn återfinnes här. Han spelade ju en framstående roll både som politiker

och krigare under Gustaf Vasa, Erik XIV och Johan III och stod högt i gunst hos dessa konungar. Detta hindrade honom dock ej från att uppgöra förrädiska planer i afsikt att störta Johan III, men förräderiet upptäcktes, han blef fängslad och 1574 afrättad. Att de Mornay var en begåfvad och fint bildad person är ju kändt. Det är därför icke öfverraskande att finna honom som ägare till ett exemplar af Johannes Magnus' historia, men däremot synnerligen intressant att med nämnda namnteckning ett klart bevis för hans litterära intressen bevarats till våra dagar. Volymen bär dessutom biskop C. G. Nordins exlibris på främre pärmens insida samt på den bakre Axel Lindströms. På titelbladet har Carolus Iacobi Renmarck skrifvit sitt namn.

Anna Christina Gyllenstiernas namn är icke skrifvet, utan med guldbokstäfver intryckt på bakre pärmen af ett exemplar af Hervarar saga, Upsala, Curio, 1672. Detta ex. af Olaus Verelius' öfversättning af den gamla sagan är tryckt på tjockt papper och bundet i helt, brunt skinnband. Midt på pärmarna är en vacker, åttkantig prydnad af spiral- och punktstämplar, i hörnen stiliserade blombuketter (lika dem som finnas i ramens hörn på det band, som är afbildadt å fig. 68 hos J. Rudbeck, *Svenska bokband*, del 1). Kring kanterna två linjer. Ryggfälten äro fyllda af en liten spiralstämpel. På frampärmen står upptill med snedt och vindt placerade bokstäfver HERVARARSAGA och nedtill A · o · 1677. På bakre pärmen återfinnes ägarinnas namn ·I· ANNA · CHRISTINA · GVLL:||DENSTIERNA · B · F · D · T ·|| LVNDHOLMEN·, eller med upplösta förkortningar och modern stafning: Jungfru Anna Christina Gyllenstierna Boren Friherre Dotter Till Lundholm. Hon tillhörde således den gamla svenska Gyllenstiernaätten och var dotter till presidenten i reduktionskollegiet, lagmannen i Upland m. m. Göran G., som 1674 upphöjdes till grefve af Björkesund och Heljö, samt dennes maka Barbro Margareta Banér. Hennes födelseår är okändt, men 1680 ingick hon äktenskap med sin fars syssling, fältmarskalken Nils Gyllenstierna, grefve till Fogelvik. År 1715 afled hon.

Någon uppgift att Anna Christina Gyllenstierna varit intresserad af bokliga konster, har jag icke funnit. Om så ej var fallet, kan hennes utförliga namn och årtalet på pärmarna endast förklaras med att hon fått boken i present. Är det månne Verelius själf som skänkt henne volymen? Det är möjligt under förutsättning att han stått i någon tacksamhetsskuld el. d. till henne. Härom känner jag emellertid intet. Mera troligt förefaller mig då antagandet, att hon erhållit boken i gåfva af sin för litterära studier intresserade släkting, och senare svägerska, Görwel Christina Gyllenstierna.

Hvilka öden den välbevarade volymen haft efter Anna Christinas död 1715, tills den för ett par år sedan blef min egendom, är i det stora hela okändt. På frampärmens insida står visserligen v S samt nr 442, men på hvilken ägare det syftar känner jag ej. Vidare finnes antecknadt att volymen »har tillhört Israel Hvasser (1860)», det är allt.

Gustaf Rudbeck.

RECENSIONER

Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie. II. Af O. WALDE. Upps. & Stockh.: Almqvist & Wiksells Boktr.-A.-B. 1920. 510 s. 8°.

Andra delen af Waldes stora bibliografiska arbete utkom på hösten förra året. Denna del är hufvudsakligen ägnad de i Polen och Danmark under Karl X Gustafs krig eröfrade biblioteken — ett kapitel behandlar äfven de smärre byten, som hemförts under Karl XII — och täflar i fråga om nya uppgifter, rikedom på detaljer och skarpsinniga iakttagelser med den första delen, som i denna tidskrift[1] gjordes till föremål för ett utförligt referat. Tyvärr tillåter icke anmälarens tid att lika utförligt behandla denna andra del. Det ligger ju i själfva arbetets natur, att tillägg här och hvar kunna göras, och jag är förvissad om att förf. själf icke kunnat i sitt arbete intränga alla de notiser och anteckningar, som han samlat under sina med så stor framgång bedrifna studier i skilda svenska bibliotek. De tillägg, som i det följande skola göras, afse endast att öka kännedomen om vissa eröfrade biblioteks förekomst i svenska samlingar, hvilka förf. tydligen icke varit i tillfälle att genomforska så noggrant, som kanske skulle varit önskvärdt. Däremot har förf. för denna del i långt större utsträckning än för den föregående användt det rika material till tidens krigshistoria, som finnes i de svenska arkiven, främst Riksarkivet och Krigsarkivet, och med hjälp häraf kunnat framdraga synnerligen viktiga bidrag till de denna tid erövrade bibliotekens historia.

I våra svenska bibliotek finnas talrika böcker och handskrifter från skilda polska bibliotek, som hemförts med det omätliga byte, som af svenskarna gjordes under Karl X Gustafs härjningståg i skilda delar af den polska monarkien. Till dessa biblioteks historia, särskildt de i Warschau och Posen, och deras införlifvande med svenska samlingar knyter sig månget inveckladt problem, som förf. nu ägnat ingående undersökningar och i de flesta fall också lyckats att på ett tillfredsställande sätt lösa. Rikast på böcker från det polska krigsbytet äro universitetsbiblioteken i Upsala (Posenbiblioteken) och Lund (genom det Gripenhielmska biblioteket) samt Kungl. biblioteket, som dock på grund af restitutioner i enlighet med fredsföredraget i Oliva och genom slottsbranden år 1697 torde ha förlorat det mesta af de böcker och handskrifter, som Karl Gustaf behållit för egen räkning. I samtliga

[1] Årg. 3 (1916), s. 294—320.

svenska stiftsbibliotek samt i många enskilda samlingar finnes äfven ett större eller mindre antal böcker med polsk proveniens.

Hittills har någon tillfredsställande förklaring icke kunnat gifvas på förekomsten i de svenska offentliga biblioteken af talrika volymer, oftast synnerligen praktfullt bundna, som tillhört de polska konungarna Sigismund II August och Sigismund III. Man har endast helt allmänt kunnat stödja sig på en eller annan anteckning i vissa böcker, som visar att »Kongl. Maij:ts Biblioteck aff Påland» blifvit sköfladt vid Warschaus eröfring. Walde har förut påvisat,[1] att en del af Sigismund Augusts bibliotek i arf tillfallit hans systerson, sedermera konung Sigismund III, redan som prins och att dessa böcker af honom aldrig förts från Sverige, utan sedermera kommit att utgöra en del af den donation, hvarmed Gustaf Adolf lade grunden till Upsala universitetsbibliotek. Nu uppvisas i detalj, hurusom de kungliga biblioteken och arkiven i Warschau under svenskarnas herravälde i denna stad systematiskt plundrades icke blott för konungens och svenska statens räkning utan äfven af flera enskilda personer, som spelade framstående roller i krigshändelserna. Vid Warschaus första eröfring den 30 aug. (g. st.) 1655 erhöllo sekreterarna Mathias Biörnklou och Lars Cantersten i uppdrag att beslagtaga och inventera biblioteken och arkiven, hvarur ett urval gjordes för konungens räkning och hemtransporterades. Så skedde äfven vid andra tillfällen, särskildt vid Warschaus utrymmande år 1656. Större delen af Sigismund II Augusts[2] och Sigismund III:s[3] boksamlingar torde på

[1] *NTBB* 1916, s. 317—32. De flesta af dessa böcker innehålla handskrifna anteckningar, såsom »Ex Libris Serenissimi Principis», »Ex Libris Serenissimi Regis Sigismundi» o. l.

[2] Sigismund Augusts böcker äro bundna i präktiga bruna kalfskinnsband med ursprungligen i guld tryckta, nu något svartnade vapenexlibris på främre pärmen, bestående af två sköldar innehållande Litauens och Polens vapen; dessutom en inskrift med bandets datering på bakre pärmen. Walde har antecknat två typer af detta exlibris i hvardera fyra storlekar för olika format. De flesta av Sigismund Augusts nu bevarade böcker finnas i universitetsbiblioteken i Lund och Upsala, från Kungl. biblioteket har förf. utom den nedan nämnda katalogen öfver konungens juridiska böcker blott antecknat en handskrift och en tryckt bok. Så fattigt är dock icke Kungl. biblioteket på dylika böcker; här kunna ytterligare anföras en hel del medicinska verk: Jac. Sylvius, Methodus sex libr. Galeni... Vened. 1554 (saml.-bd 4°), Nic. Biesius, Theoreticae medicinae libri sex, Antv. 1558 4°, Al. Mundella, Epistolae medicinales, Basel 1543 (saml.-bd 4°), Julius Alexandrinus, Dialogus de medicina et medico, Zürich 1557 (saml.-bd 4°), Leonh. Fuchsius, Institutiones medicinae, Lyon 1555 (saml.-bd 8°), Joh. Argenterius, De consultationibus medicis, Flor. 1551 8°; Hippocrates, De morbis, Paris 1540 (saml.-bd 4° med flera af Hippocrates' verk), vidare Lycophrones, Alexandra s. Cassandra, Basel 1546 och Joh. Tzetza, Variarum historiarum liber, Basel 1546 (två grekiska volymer i ett folioband med så tidig datering som 1549).

Andra böcker ur Sigismund Augusts bibliotek finnas i Linköpings stiftsbibliotek (Epitome Galeni operum, Basel 1551 2°), Strängnäs läroverksbibliotek (Alexander ab Alxandro, Genialium dierum libri sex, Köln 1539 2°; Hesiodus, Opera, Basel 1550 8°) och i Östersund, Jämtlands bibliotek (Aristoteles, Gaza, Paris 1533 2° och Hippocrates, Opera omnia, Basel 1546 2°). Båda folianterna i Östersund hafva tillhört det Rosenhaneska biblioteket.

[3] Till de af Walde antecknade böckerna med Sigismund III:s olika pärmexlibris (kvadrerad sköld med det polska riksvapnet och vasen som hjärtvapen) i olika storlekar och utstyrsel kan jag lägga några synnerligen praktfulla band, som finnas i följande stifts-

detta sätt ha hemförts till Sverige och här i den utsträckning, de icke råkat ut för förstörelse, hamnat i skilda bibliotek. Äfven det stora bibliotek, som tillhört Sigismunds son Karl Ferdinand[1] och som ärfts af brodern Johan Casimir och fanns uppställdt på lustslottet Ujasdów nära Warschau, hörde till de plundrade biblioteken. Med något af de kungliga biblioteken i Warschau, troligen Karl Ferdinands, har också den i förra delen af Waldes arbete i samband med biskop Andreas Dudiths böcker omnämnde Georg Serack von Hartenfels' bibliotek varit införlifvadt. Om denne har förf. nu kunnat framlägga fylligare upplysningar, som göra det troligt, att hans böcker först med de under Karl X Gustaf tagna krigsbytena kommit till Sverige.

Som nyss nämndes ha äfven enskilda personer kommit öfver delar af de kungliga polska biblioteken, så Sten Bielke, Bengt Oxenstierna, Schering Rosenhane, väl också Erik Dahlberg. Största anparten synes dock ha kommit på rikskanslern Erik Oxenstiernas lott, däribland betydande delar af Karl Ferdinands bibliotek på Ujasdów. Det Oxenstiernska familjebiblioteket, som innehållit ovärderliga både handskrifter och böcker, utgörande dyrbara minnen från den svenska storhetstiden, har tyvärr icke funnit vägen till någon offentlig svensk samling, utan förskingrades genom försäljning under hand efter en år 1732 tryckt katalog om 4,321 nummer, däribland talrika polonica. Större delen synes ha gått till utlandet, endast mindre delar till svenska samlare. I det Cederhjelmska biblioteket, som försåldes på auktioner åren 1878—80, återfinnas flera nummer ur den Oxenstiernska samlingen, däribland några som tillhört biblioteket på Ujasdów. År 1846 inköpte Kungl. biblioteket 112 handskrifter af hofjägmästaren F. A. Schürer von Waldheim på Mellingeholm, af hvilka ett tjugutal härstammar från det Oxenstiernska biblioteket. Bland de talrika polonica, som då förvärfvades, märkes särskildt originalkatalogen öfver Sigismund Augusts juridiska bibliotek. Det är att hoppas, att genom kommande undersökningar i utländska bibliotek flera af de Oxenstiernska manuskripten och böckerna skola framdragas.

Konungens lifmedikus Johan Lagercrona hör äfven till de personer, som blefvo delaktiga af det i Polen gjorda litterära krigsbytet. Hans del synes emellertid uteslutande härstamma från det år 1618 grundade jesuitresidenset i Marienburg, från hvars bibliotek förf. återfunnit ett 20-tal

---

bibliotek: Härnösand (Selenus & Trithemius, Cryptomenytices et cryptographiae libri IX, Lüneburg 1624 2°), Karlstad (Damascenus, Opera, Paris 1603 2°), Linköping (Hier. Tetius, Aedes Barberinae ad Qvirinalem, Rom 1642 2°, synnerligen förnämligt band i mosaikinläggning och med sidenfodrade innerpärmar), Skara (Irenæus, Aduersus gnosticorum hæreses, Köln 1596 2°), Växjö (Petr. Justinianus, Rerum Venetarum historia, Strassb. 1611 2°), samt i det Stephenska biblioteket på Huseby (Olaus Magnus, Historia, lat. uppl., Basel 1567 2°).

[1] Böcker, som tillhört Karl Ferdinand, har jag äfven antecknat från Västerås stiftsbibliotek: G. Persona, Cosmodromium, Frankf. 1599 2°; S. Wolfius, Stephani primi expeditio... 1582 4° (saml.-bd); A. Gislenius, Legationis turcicae epistolae, Frankf. 1595 8°. Samtliga hafva den skrifna proveniensanteckningen: Sermi Principis Caroli Ferdinandi.

böcker i Kungl. biblioteket, universitetsbiblioteken i Upsala och Lund, Skoklosters bibliotek och stiftsbiblioteket i Härnösand.[1]

Det är särskildt de polska jesuitkollegiernas bibliotek, som efter det af Gustaf Adolf gifna exemplet äfven nu utplundrades. I svenska offentliga bibliotek finnas stora delar af jesuiternas bibliotek i Posen, Thorn, Bromberg, Ostrog, Łuck, vidare smärre rester af jesuitbiblioteken i Graudenz,[2] Jaroslaw,[3] Lublin, Sandomir, Warschau,[4] hvilka väl till största delen hemförts under Karl Gustafs krig, äfven om en eller annan bok också torde härstamma från föregående fälttåg i Preussen och Polen. Från de talrika kloster- och kyrkobiblioteken i Polens gamla hufvudstad Krakau, som en längre tid innehades af svenskarna och som äfven utan förskoning utplundrades, har egendomligt nog ingen bok blifvit återfunnen som krigsbyte i våra offentliga samlingar. Däremot har Walde antecknat några enstaka volymer från andra polska klosterbibliotek, såsom Karthaus vid Danzig, kapucinerklostret i Fischau, bernardinerklostret i Petrikau, kloster i Warschau,[5] Radom och Rawa.[6] Äfven en del kyrko- och domkapitelsarkiv blefvo röfvade i Polen, så ärkebiskoparnas af Gnesen arkiv, m. fl. Från dominikanerklostret i Dirschau har jag antecknat några volymer, två i Växjö stiftsbibliotek, en i Linköping,[7]

[1] I Västerås stiftsbibl. finnes T. 2 af Sabellicus' Opera, Basel [1560] 2°, som skänkts till jesuiterna i Marienburg af biskopen i Culm Johannes Kuczborskij, hvilken äfven i sitt testamente år 1624 ihågkom residenset med en summa af 15,000 gulden.

[2] Från jesuitresidensets bibliotek i Graudenz känner förf. endast två böcker, i Stockholm och Upsala; jag har antecknat ytterligare en bok med denna proveniens i Västerås: P. Bessæus, Conciones, T. 3. Köln 1620. 4°.

[3] Av böcker, som härstamma från jesuitkollegiet i Jaroslaw, känner förf. blott två, den ena i Upsala, den andra i stiftsbiblioteket i Linköping. I detta senare bibliotek finnas emellertid flera böcker med denna proveniens, nämligen 5 delar af Baronius, Annales ecclesiasticae, Antverpenupplagan 1589—1603 2°, hvilka tillförts kollegiet år 1645 »ex missione Zamoscen'», samt Sanderus, De origine ac progressu schismatis Anglici, Ingolst. 1587 8°. Vidare har G. Sanctius, Comm. in librum Job, Lugd. 1625 2°, nu i Västerås stiftsbibl., ursprungligen tillhört kollegiet i Jaroslaw.

[4] Utom de två i Linköping befintliga böckerna från jesuitkollegiet i Warschau har jag i Västerås antecknat Cyrillus, Opera, Paris 1605, 2°, vilken år 1617 testamenterats till kollegiet af polske kanslern Felix Krzyski. I Härnösands stiftsbibl. har Gregorius Nyssensis, Opera omnia, Paris 1605 2° en intressant proveniensanteckning. Nedtill på titelbladet har stått: Missionis Societatis Jesv in Aula S. R. M., som sedan öfverstrukits och ändrats till Domus Societatis Jesu Varsauiensis.

[5] Utom från de af förf. nämnda klostren i Warschau har jag funnit böcker också från bernardinerklostret S. Anna i denna stad. I Jämtlands bibl. i Östersund har Valerianus, Hieroglyphica, Köln 1631 8° denna proveniens, och i Linköpings stiftsbibliotek finnas två delar af Baronius, Annales ecclesiastici, Antv. 1589—1603, som tillhört »Conuentus Varsauiensis PP. S. Francisci de Observantia ad S. Annam».

[6] S. 25 omnämner förf. ett arbete på Skokloster från Rawa kloster. Härmed torde afses jesuitkollegiet i Rawa, ty i Linköpings stiftsbibl. finnes ännu en volym från detta kollegiums bibliotek: Origines, Opera, 1604 2°.

[7] I Växjö finnas: P. Galatinus, Opus de arcanis catholicae veritatis, Basel 1550 2° och Hilarius, Lucubrationes, Basel 1570 2°. Den förra har skänkts till klostret i Dirschau af domprosten Procopius i Marienburg. Den i Linköping från Dirschau härstammande volymen är Ecclesiasticae historiae auctores, Basel 1554 2°.

som säkerligen också äro krigsbyten. Staden Dirschau hade varit i svenskarnas händer upprepade gånger såväl under Gustaf Adolfs krig, då från 1626—29, som under Karl X Gustaf. Från hvilken period i de litterära krigsbytenas historia dessa böcker härstamma, har jag ej kunnat afgöra, men de nämnda böckerna höra otvifvelaktigt hit.

Det största polska bibliotek, som införlifvats med universitetsbiblioteket i Upsala, är jesuitkollegiets i Posen. Dessutom finnas här äfven rätt betydande delar af tvenne klosterbibliotek från samma stad, bernardinernas och dominikanernas. I ett särskildt kapitel lämnar Walde en utförlig redogörelse för dessa biblioteks historia och nuvarande bestånd. Posenböckerna hafva icke direkt kommit till Upsala som krigsbyte utan först år 1693 med det Rålambska biblioteket på Länna, som inköptes af konung Karl XI och af honom donerades till Upsala universitet. Samlaren af detta dyrbara bibliotek var Klas Rålamb, den bekante författaren till den Constantinopolitanska resan, som i Karl Gustafs ärenden år 1656 vistades i Posen och härunder för egen del lade beslag på de nämnda boksamlingarna. I Upsala finnas säkerligen omkring 2,000 volymer med Posen-proveniens, de flesta från jesuitkollegiets bibliotek. Självfva originalkatalogen öfver kollegiets böcker, uppgjord åren 1609—10,[1] har medföljt det Rålambska bytet och finnes nu bland handskrifterna i Upsala (U 276). Det synes därför sannolikt, att Rålamb bortfört hela jesuitkollegiets bibliotek, men endast gjort ett urval ur de båda klostrens bokskatter. Med hjälp af originalkatalogen och det öfver det Rålambska biblioteket år 1690 uppgjorda inventariet (U 281) har det lyckats Walde att rekonstruera det i Upsala befintliga beståndet af böcker från det Posenska jesuitkollegiets bibliotek och påvisa, att talrika böcker, däribland många inkunabler, som hittills saknat proveniensanteckningar, ursprungligen tillhört detta bibliotek. Rålamb har nämligen i rätt stor utsträckning »slaktat» de gamla samlingsbanden och låtit nybinda dessas särskilda beståndsdelar, hvarvid proveniensnotiser, som endast stått på titelbladet till den första volymen i bandet, för de öfrigas vidkommande förblifvit okända.

Bland donatorer till jesuitkollegiet, som Walde uppräknar och hvilkas namn nu återfinnas i de till Upsala komna böckerna, kunna här nämnas kollegiets grundläggare, biskop Adam Konarski af Kobylin, ärkebiskopen af Gnesen Stanislaus Karnkowski, kardinal Hosius, suffraganbiskoparna af Posen Jakob Brzeznicki och Stanislaus Szedzinski,[2] Benedict Herbest, rektor vid Lubranskiakademien i Posen och någon tid verksam i Sverige som drottning Katharina Jagellonicas biktfader, fyra Posenläkare: Johannes Cossius (Kos), Johannes Chrosciewski (i min inkunabelkatalog Upsala oriktigt förväxlad med

[1] Dessutom medföljde en mindre katalog (nu U 275) öfver de böcker i kollegiets bibliotek, som författats af medlemmar af jesuitorden.

[2] I Skara stiftsbibl. finnes ett arbete, Leo I, Opera, Köln 1568 2°, som tillhört Szedzinski och år 1620 införts i jesuitkollegiets katalog. I samma bibl. finnes äfven en upplaga af Joh. Eck, Opera contra Ludderum, P. I, Augsb. 1530 2°, som tillhört Valentinus Orpijszenius (Walde s. 134), »artium baccalaureus 1567», och sedan öfvergått i Posenkollegiets ägo.

en Stanislaus C.), Adam Paulinus och Jakobus Grodzicki,[1] domherren i Posen Gabriel Szadkovius,[2] tillika professor vid universitetet i Krakau, m. fl. Till jesuitkollegiet hade år 1605 Maria-Magdalena-kyrkans bibliotek i Posen öfverlämnats och härmed följde flera böcker, som tillhört präster vid denna kyrka. En del böcker ha äfven förvärfvats genom byte med systerkollegiet i Krakau. Utom i universitetsbiblioteket i Upsala har förf. endast antecknat böcker från jesuitkollegiet i Posen i Kungl. biblioteket och Linköpings stiftsbibliotek, som med all sannolikhet samtliga äro dupletter från Upsala. I en del andra svenska bibliotek finnas dock några enstaka volymer med proveniensen Collegium Soc. Jesu Posnaniense, som jag anför i noterna.[3] Äfven dessa torde vara dupletter från Upsala.

De böcker som kommit från bernardinerklostret i Posen utgöras hufvudsakligen af patristisk litteratur och äro merendels bundna i verkliga praktband, hvilket också är förhållandet med de från dominikanerna tagna volymerna. Bland dessa senare finnas flera juridiska verk, som skänkts af klosterbröder eller andra andliga i stiftet. I Kungl. biblioteket ha som dupletter från Upsala hamnat två inkunabelband, som en gång tillhört bernardinerklostret i Posen.[4]

I de flesta svenska offentliga bibliotek finnas böcker från de polska jesuitbiblioteken i Thorn, Bromberg (residentia Bidgostiensis), Łuck (collegium Luceoriense), några få dessutom från Ostrog. I de flesta af dessa böcker finner man också proveniensanteckningen »Ex Bibliotheca Johannis Rosenhane Anno 1673». Dessa böcker hafva ursprungligen tillhört den svenske statsmannen och diplomaten Schering Rosenhane, en af 1600-talets största boksamlare i vårt land, och sedan genom arf öfvergått till sonen Johan, president i det Wismarska tribunalet. I juli månad år 1656 vistades Schering Rosenhane i Thorn i och för förhandlingar med polackerna, och härunder synes han hafva passat på tillfället att rikta sitt bibliotek med polskt krigsbyte. Förut har nämnts, att han äfven blef delaktig af bytet från det kungliga biblioteket i Warschau; i Thorn har han lagt beslag på jesuitkollegiets bibliotek och de antagligen i detta förvarade boksamlingarna från Bromberg, Łuck och Ostrog, som förts till Thorn för att inom denna starka fästnings murar vara i större säkerhet för rof och plundring. Redan under sin lifstid synes Schering Rosenhane ha skänkt bort böcker, väl mest

[1] Växjö stiftsbibl. äger Petrus Crescentius, De omnibus agriculturae partibus, Basel 1548 2°, som ägts af Grodzicki och år 1631 inskrifvits i Posenkatalogen. Här finnes ännu en bok, som tillhört Posenkollegiet: Cyprianus, Opera. Paris 1574. 2°.

[2] Strängnäs läroverksbibl. äger ett ex. af Philo Juædus, In libros Mosis, Paris 1552 2°, som har Szadkovius' pärmexlibris och proveniensanteckningen jesuitkollegiet i Posen. Äfven i Härnösands stiftsbibl. finnes en bok, som från Szadkovius kommit till jesuiterna i Posen: Copiaecornu s. Oceanus. Basel 1558. 2°.

[3] Äfven till Jämtlands bibl. i Östersund har en bok från jesuitkollegiet i Posen via Upsala hittat vägen: Phil. Mornaeus, De veritate religionis christianae. Siegen 1597. 8°.

[4] En bok från bernardinerklostret i Posen har jag antecknat i Linköpings stiftsbibl.: Petrus Ravennas, Compendium. Leipz. 1506. 2°.

dupletter. Med säkerhet kunna här nämnas af honom gjorda bokdonationer till hans sockenkyrkor Bärbo och Husby i Södermanland,[1] hvilka ännu i dag stå kvar i kyrkorna och innehålla många böcker från de nämnda polska jesuitbiblioteken. Schering Rosenhane dog redan år 1663 och vid hans änka, Beata Sparres död år 1672 ägde arfskifte rum mellan hans tio barn. Böckerna skingrades då på olika händer, och det är hufvudsakligen den del, som med Tistad tillföll Johan Rosenhane, hvaraf rester nu bevarats till vår tid. På 1760-talet sålde kammarherre Fredrik Bengt Rosenhane biblioteket på Tistad till den kände boksamlaren kanslirådet C. F. v. Eckleff för 6,000 dlr kpmt. Dennes samlingar såldes återigen på auktioner åren 1769 och 1786 och det är genom dessa auktioner, som de flesta af de Rosenhaneska böckerna från de nämnda fyra polska jesuitkollegierna släppts ut i marknaden och hamnat i skilda svenska bibliotek. Förutom Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Upsala och Lund har förf. antecknat böcker från Thorn, Bromberg, Łuck och Ostrog i Vitterhetsakademiens bibliotek, Gyllenhielmska biblioteket i Upsala samt stiftsbiblioteken i Linköping och Västerås. Härtill kan jag lägga ytterligare några bibliotek, sålunda finnas böcker från jesuitkollegiet i Thorn i Strängnäs läroverksbibliotek samt i stiftsbiblioteken i Karlstad och Skara. I detta senare bibliotek har jag dessutom anträffat en volym[2] med proveniensen »Fraternitatis Sacerdotum Toruniensium», som kanske tyder på att äfven andra bibliotek i Thorn än jesuitkollegiets blifvit skattade af Schering Rosenhane. Böcker från jesuitresidensets i Bromberg bibliotek finnas i stiftsbiblioteken i Kalmar,[3] Skara[4] och Västerås, i Strängnäs läroverksbibliotek samt i Jämtlands bibliotek i Östersund, från jesuitkollegiet i Łuck i Strängnäs läroverksbibliotek, Västerås och Växjö. Rester af jesuiternas boksamling i Ostrog synas vara sparsammare; till de af Walde uppräknade kan jag endast foga två volymer i Västerås.[5] De flesta af dessa böcker ha tillhört Eckleff.

I samband med de under Karl X Gustaf eröfrade polska biblioteken behandlar förf. i ett särskildt kapitel frågan, om litterärt krigsbyte äfven tagits under Karl XII:s krig i Polen och Ryssland 1700—06. Hittills har ganska allmänt antagits, att sådant byte icke gjorts, då man i svenska offentliga bibliotek icke funnit spår af några denna tid eröfrade boksamligar. Walde uppvisar emellertid nu med stöd af historiska källor och samtida brefväx-

[1] *NTBB* 1917, s. 240.

[2] Clemens Alexandrinus, Opera. Köln 1569. 2°.

[3] Här finnes en upplaga af Chrysostomus, Opera, Basel 1539—58, i fem praktfulla guldpressade skinnband, som skänkts till kollegiet af en präst Hieronymus Szamotuliensis (från Samter) år 1626.

[4] Här har jag antecknat fem volymer från Bromberg; en är skänkt af den nyssnämnde Hieronymus Szamotuliensis, en annan af den af Walde (s. 173) nämnde prosten i Koscielece Petrus Krusinus Sierski. En annan donator, som förekommer i ett af de Skara tillhöriga Brombergbanden, är Martinus Pomietlicky. Äfven i Strängnäs läroverksbibliotek finnes en volym, Dio Cassius, Historia Romana, Hanoviae 1606 2°, med denne donators namn.

[5] Seb. Barrodius, Comm. in concordiam et historiam evangelicam. P. I, IV. Mainz 1601, 12. 2°.

lingar, att sådant byte ändock blifvit gjordt, men icke för den svenska statens räkning utan af enskilda i krigshändelserna deltagande personer, dock icke i så stor utsträckning som under 1600-talet. Af det tagna bytet hafva blott få rester bevarats i Sverige, så ha arkivalierna i stor utsträckning måst restitueras till preussiska och ryska myndigheter. Om ett bibliotek föreligger mera säkra underrättelser, nämligen det biskopliga biblioteket och arkivet i Heilsberg, som under föregående krig helt förskonats från plundring. Karl XII däremot valde på hösten år 1703 Heilsberg till sitt högkvarter och uppehöll sig här till fram i juni 1704. Bland de personer, som här tillägnade sig litterärt byte, kunna nämnas generalsuperintendenten Nicolaus Bergius, som särskildt intresserade sig för kardinal Hosius' brefväxling och historiska handlingar från hans tid. En del af dessa arkivalier hamnade i Upsala universitetsbibliotek genom köp från Bergius' systerson studeranden Christian Calixtus, en annan genom Benzelius i Linköpings stiftsbibliotek. Af de handlingar, som kommit till Upsala, återförvärfvades största delen år 1810 för furst Czartoryckis bibliotek genom ett af honom utsändt ombud Felix Biernacki. Lejonparten af bytet i Heilsberg togs dock af statssekreteraren Olof Hermelin. Hans son Carl skänkte år 1767 vid sin utnämning till kansler för Åbo universitet till biblioteket där 24 handskrifter, som han ärft från fadern och som säkerligen härstammade från Heilsbergbiblioteket. Vid Åbo akademis brand år 1827 gingo samtliga dessa handskrifter förlorade, men de kunna till stor del identifieras genom den af Porthan uppgjorda katalogen. Här kan vidare nämnas kanslitjänstemannen Nils Esbjörnsson Reuterholm, som också enligt ett bref till Benzelius, som förf. framdragit, kommit öfver en del handskrifter i Heilsberg. Från det år 1864 försålda Reuterholmska biblioteket inköptes till Kungl. biblioteket en Petrarcahandskrift, Liber de vita solitaria, som anmälaren förut[1] ansett tillhöra ett tidigt biskopligt bibliotek i Frauenburg och som alltså borde ha kommit till Sverige med krigsbytet år 1626. Walde påvisar emellertid nu, att denna handskrift förekommer i Possevinos förteckning[2] öfver biblioteket i Heilsberg år 1578 och att den därför hör till det under Karl XII:s krig, antagligen af den nämnde Reuterholm, gjorda bytet. Härunder har också en del af den ermländske domherren Thomas Treters bibliotek blifvit eröfradt och af assessorn i Dorpat Otto Reinhold Strömfeldt skänkt till universitetet i Pernau och härifrån kommit till Stockholm, en annan del medföljde redan år 1626, som Walde förut påvisat,[3] domkapitelsbiblioteket i Frauenburg till Sverige. Vid eröfringen af Kurland år 1701 lades beslag på de kurländska hertigarnas arkiv och bibliotek i Mitau. Af arkivet finnas nu tre volymer för åren 1700—01 i Riksarkivet,

[1] *NTBB* 1916, s. 300.

[2] Tr. i hans *Apparatus Sacer* (Venedig 1606), omtr. i HIPLERS *Analecta Warmiensia*, s. 338 ff.

[3] Del 1, s. 97 ff. Jag har antecknat ytterligare tre af Treters böcker, hvardera en i stiftsbiblioteken i Karlstad, Skara och Växjö. Af dessa äro två af Treter inköpta i Braunsberg, en i Danzig. De torde tillhöra bytet från 1626.

af biblioteket har förf. däremot icke funnit något spår.[1] Walde förmodar äfven, att flera af de böcker, som tillhört riksrådet Josias Cederhjelm och som år 1734 försåldes i Stockholm, härstamma från det denna tid gjorda bytet, möjligen har äfven grefve Carl Piper och andra svenskar blifvit delaktiga af det litterära bytet från Karl XII:s dagar. Förf. framdrager äfven ur några bref intressanta meddelanden om hur de svenska officerarna sins emellan efter slagen delade de från ryssarna tagna andakts- och liturgiska böckerna.[2]

Ett ännu större utrymme är i Waldes bok ägnadt de danska bibliotekens öden under krigen 1657–60 (s. 205—438). Förf. har förut lämnat viktiga bidrag till dessa biblioteks historia i denna tidskrift, där han bl. a. behandlat Stephanus Johannis Stephanius' stora boksamling,[3] som år 1651 genom köp förvärfvades af Magnus Gabriel De la Gardie och således icke hör med i en framställning om litterära krigsbyten, vidare Henrik Rantzaus bibliotek och dess öden,[4] m. fl. I våra svenska offentliga bibliotek finnes en mängd böcker med dansk proveniens, särskildt i Kungl. biblioteket och de båda universitetsbiblioteken. Det är förenadt med icke ringa svårighet att utforska, hvilka af dessa böcker, som förvärfvats på fullt rättmätigt sätt, och hvilka som tagits under de fruktansvärda sköflingar och plundringar, för hvilka Danmark de nämnda krigsåren var utsatt. Förf. har här varit tvungen att oftare röra sig med hypoteser än i de andra kapitlen af sitt arbete. Framställningen har härigenom i någon mån kommit att lida i klarhet och öfversiktlighet, liksom den också tynges af mängden af personalhistoriska detaljer och uppräkningen af det rikhaltiga bokmaterialet. Förf. har redan från dansk sida fått erkännande för sin ingående kännedom om den danska biografiska, genealogiska och historiska litteraturen, och det må därför äfven vara en svensk kollega tillåtet att oförbehållsamt uttala sin beundran för författarens stora insikter i hithörande litteratur och hans förmåga att ur de mest skilda källor samla material till sin hufvudframställning. Det är viktiga bidrag till Danmarks lärdoms- och bibliotekshistoria under 1600-talet, som Walde framdragit, och om icke klarhet kunnat vinnas på alla punkter och

[1] Möjligen utgör följande bok, som nu finnes i Linköpings stiftsbibliotek, ett minne från det hertigliga biblioteket i Mitau: Joh. Posselius, Calligraphia oratoria linguae graecae, Frankf. 1590 8°. Den har följande proveniensanteckning: »Ex clementissima donatione Optimi atque Illustrissimi Principis Guilelmi in Livonia Curlandiæ et Semigalliæ Ducis hunc librum possidet Isimonius». Den 20 juli år 1703 har den inköpts för 1 daler 4 öre kmt af en And. Sallroot. — Åren 1658 60 var Mitau äfven i svenskarnas besittning. Att böcker också då tagits i Kurland framgår af en i Norrköpings stadsbibl. befintlig volym, A. de Ramellis, Schatzkammer mechanischer Künste, Lpz. 1620, som har anteckningen, »tagen på Hirschhals i Kurlandt d. 25 Maj 1659 af Gabriel Oxenstiern Gabrielsson».

[2] Till Waldes not s. 202 om de sista litterära bytena från Gustaf III:s tid, två ryska verk tagna under sjöstriderna, kan jag lägga meddelandet om ännu en rysk liturgisk foliant (defekt), som har följande proveniensanteckning: »Eröfrad wid den Swenska segren i Swensksund, den 10 Julii 1790, af ryttaren wid Kongl. Lif-Regementet och Örebro Compagnie Fredric Markfeldt...» och sedan år 1795 skänktes till gymnasiebiblioteket i Strängnäs.

[3] *NTBB* 1917, s. 29–65, 261—301.

[4] *NTBB* 1914, s. 181–92.

många frågor ännu återstå obesvarade, så har förf. dock här utfört ett synnerligen förtjänstfullt och erkännansvärdt arbete, som bör utgöra en god grund för fortsatta specialforskningar. De personhistoriska bidragen äro de icke minst viktiga och ypperliga karakteristiker ha lämnats af tidens stora danska boksamlare, Holger Rosenkrantz, Sigvard Grubbe, Anders Sörenssen Vedel, Jörgen Seefeld, Corfitz Ulfeld, för att blott nämna de mera betydande.

Den enskilde svensk, som hemfört det största bokbytet från krigen i Danmark, är utan tvifvel Magnus Gabriel De la Gardie. Frånsedt de böcker, som han förvärfvade genom köpet af Stephanius' bibliotek, äro volymer med det De la Gardie'ska lacksigillet och ett eller flera danska ägarenamn eller danskt innehåll mycket vanliga i Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken. I sept. 1658 kallades De la Gardie till Sjælland af sin kunglige svåger Karl Gustaf och till hans underhåll anvisades flera slott och gårdar, hvarvid han var synnerligen angelägen att utvälja sådana, hvarest rika bibliotek kunde förmodas förefinnas. Bland de af De la Gardie hemförda biblioteken kunna således nämnas krigskommissarien Jörgen Reedtz' på Jungshoved och det Rosenkrantz'ska biblioteket på Vindinge. Äfven Borkard Ruds böcker har De la Gardie tillägnat sig någonstans på Laaland, liksom också böcker tillhörande medlemmar af den danska Brahe-ätten. I Skåne erhöll han Otto Thotts bibliotek på Söfde, i hvilket äfven böcker, som en gång tillhört medlemmar af familjen Rantzau, ingingo. En Peder Gyllenstierne, i släkt med Thottarna, har ägt böcker, hvaraf flera återfinnas bland De la Gardies, o. s. v.

Jörgen Reedtz' bibliotek hade först konfiskerats af Carl Gustaf Wrangel, när det förvarades i Korsör, men återlösts. Enligt en bevarad förteckning på detsamma, som uppgjorts af De la Gardies sekreterare Israel Schulz, bestod det endast af något öfver 500 volymer. Betydligt större var då biblioteket på Vindinge, som fanns nedpackadt i nio stora kistor. Det tillhörde riksrådet Gunde Rosenkrantz, men var till största delen samladt af hans fader, den lärde teologen Holger Rosenkrantz på Rosenholm, som under sina utländska studieresor lade grunden till detsamma. Äfven sedan Rosenkrantz mot sin vilja måst taga plats vid konungens rådsbord, fortsatte han att tillgodose sina litterära intressen och ökade sitt bibliotek genom ständiga nyförvärf. År 1626 bortfördes biblioteket af de kejserliga trupperna, men Rosenkrantz lyckades senare återlösa det. Emellertid har förf. i svenska bibliotek endast återfunnit ett par hundra af de egentliga Rosenkrantz'ska böckerna,[1] hvarför han drager den slutsatsen, att de nio kistorna på Vindinge måste hafva innehållit ännu ett stort danskt bibliotek, hvaraf rester nu återfunnits i Sverige, nämligen det bibliotek, som en gång tillhört den kände rikshistoriografen Anders Sörenssen Vedel (latiniseradt Andreas

[1] De flesta böcker ur det Rosenkrantz'ska biblioteket finnas i Stockholm och Upsala; i andra bibliotek äro de sällsynta. Från Karlstad stiftsbibliotek har jag antecknat Thucydides, Hist. de bello Peloponnesiaco, Witenb. 1580, som har både Holger och Gunde Rosenkrantz' namnteckningar.

Seuerinus Velleius) och hans son, kyrkoherden i Ribe Sören Anderssen Vedel. Waldes upptäckt, att en icke obetydlig del af Vedels böcker återfinnes i svenska samlingar, särskildt i Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket i Upsala, utgör ett af de viktigaste resultaten af hans forskningar rörande de danska biblioteken, liksom hans skildring af det Vedelska biblioteket på Liljeberget också är ett af de bäst skrifna kapitlen i hela hans verk. Ehuru fullt tillfredsställande bevis saknas för att de Vedelska böckerna kommit till Sverige med De la Gardies byte på Vindinge — förf. lämnar äfven frågan öppen, om det Vedelska biblioteket förvärfvats af Holger Rosenkrantz eller af sonen Gunde — synes dock stor sannolikhet föreligga att så är fallet. Karakteristiskt för de nu återfunna Vedelska böckerna äro titlarna på snitten, särskildt i samlingsbanden, där de äro åtskilda genom vertikalt dragna röda linjer. På vissa band finnas äfven ägarens initialer, mindre ofta hans namnteckning. Bland Vedels böcker ha äfven rester af äldre danska bibliotek återfunnits, som bl. a. tillhört Vedels svärfar Hans Laugesen, biskop i Ribe, och dennes svärfar, reformatorn Hans Tausen.[1] Troligen utgöra flera af de De la Gardie'ska böckerna, särskildt de teologiska, hvilkas proveniens hittills icke kunnat bestämmas, rester af det Vedelska biblioteket, öfver hvilket tyvärr ingen katalog finnes bevarad. Däremot finnes i det Kongl. Bibliotek i Köpenhamn en förteckning på 363 böcker, som »sibi suisque filijs è Bibliotheca sua reservavit M. Severinus Andreæ Vellejus». Detta tyder på att Sören Andersen Vedel afyttrat faderns bibliotek och ger sålunda stöd åt Waldes antagande, att biblioteket försålts. Vedels historiska handskrifter (81 nr) hade redan år 1618 af arfvingarna öfverlämnats till universitetsbiblioteket i Köpenhamn och förstördes till större delen i branden 1728, andra delar af hans handskriftssamling finnas nu i det Kongl. Bibliotek.

Åfven Carl Gustaf Wrangel har hemfört stora krigsbyten från Danmark, också böcker. I Skoklosterbiblioteket finnas talrika böcker med dansk proveniens, af hvilka flera tillhört medlemmar af släkterna Kaas och Sparre; mera betydande delar anträffas här af de boksamlingar, som länsherren på Antvorskov Wenzel Rothkirch till Krogsgaard och Fredrik von Barnewitz till Rudbjerggaard, länsherre på Nyköbing och Aalholm, en gång ägt.

Af andra svenskar, som troligen tillägnat sig litterärt krigsbyte i Danmark, nämner Walde bl. a. konungens lifmedikus Johan Lagercrona och Schering Rosenhane, hvilka också erhållit andelar af det polska krigsbytet, Edmund Figrelius, adlad Gripenhielm, m. fl.

Denne senares böcker, som ofvan omnämnts i samband med det polska krigsbytet i Lunds universitetsbibliotek, var en af tidens stora boksamlare i Sverige. År 1661 utnämndes han till inspektor för Kungl. biblioteket och

[1] Troligen ha äfven böcker tillhörande Vedels förste svärfar, den gamle rikshistoriografen Hans Svaning i Ribe, varit införlifvade med hans bibliotek. I Linköpings stiftsbibl. finnes en upplaga af Philo Judæus, Lucubrationes, Basel 1561 2°, som har namnteckningen »Johannes Johannis Svaningius». Till Linköping har boken kommit med Eric Benzelius' bibliotek.

erhöll i stället för lön rätt att godtgöra sig för sitt arbete med dupletter ur bibliotekets samlingar. Efter hans år 1675 inträffade död inköptes biblioteket af Karl XI, hvilkens lärare Gripenhielm varit, och skänktes af konungen till Lunds universitetsbibliotek. Det är på så sätt, som en del af det polska krigsbytet räddats undan slottsbranden 1697 och nu finnes bevaradt i Lund. Äfven talrika danska böcker ingingo i det Gripenhielmska biblioteket; dessa härstamma dels från kaduker i de danska krigen, dels äro de dupletter från Kungl. biblioteket. I Sorö hade Gripenhielm, som åtföljde Karl Gustaf såsom sekreterare i fältkansliet, erhållit en kaduk, nämligen den aflidna fröken Anna Grubbes till Herlufsholm lösegendom, med hvilken troligen det 30-tal böcker i Lunds universitetsbibliotek följt, som tillhört hennes släktinge Sigvard Grubbe till Hofdala. Äfven från Magnus Rosenkrantz' bibliotek på Glimminge har ett antal böcker genom Gripenhielm kommit till Lund. Bland dupletterna från Kungl. biblioteket märkes ett stort antal böcker ur det i Malmö beslagtagna Seefeld-Ulfeldska biblioteket, hvarom mera nedan. Gripenhielm skänkte under sin lifstid en del böcker (190 volymer) till den Braheska skolan på Visingsö, hvars bibliotek nu till största delen förvaras i Växjö stiftsbibliotek, en mindre del i Jönköpings läroverksbibliotek. Omkring 700 volymer torde ännu vara bevarade af detta bibliotek, som innehåller talrika minnen, äfven danska, från krigsbytenas dagar och därför synes mig hafva varit förtjänt af en grundligare undersökning än den förf. bestått detsamma (s. 438, not 1).[1]

Det förnämsta biblioteket i Danmark denna tid har dock varit landsdomaren Jørgen Seefelds på Ringstedkloster, som den beryktade danske öfverlöparen Corfitz Ulfeld, gift med konung Christian IV:s dotter Leonora Christina, erhöll i donation af Karl X Gustaf vid infallet i Danmark. Af personlig hämndlystnad lade han äfven beslag på Otto Krags bibliotek på Egeskov på Fyen, hvilket han tillsammans med det Seefeldska biblioteket efter fredsslutet sände till Malmö. Efter Ulfelds fall i juli 1660 beslagtogs hans egendom af svenska staten och biblioteket uppsändes till Stockholm i slutet af år 1661, där det införlifvades med det Kungl. biblioteket. En del af det Seefeldska biblioteket, omkring 5,000 volymer, hann Ulfeld emellertid aldrig att bortföra från Danmark, men dessa kommo lika fullt till Sverige, i det att de hösten 1658 af Karl Gustaf skänktes till hofrådet Peter Julius Coyet.

Af det stora Seefeld-Ulfeldska biblioteket liksom också af Otto Krags böcker torde största delen ha gått förlorad i slottsbranden år 1697. Dock hade ett 50-tal handskrifter öfverlämnats till Antikvitetsarkivet och sålunda

[1] Jag vill här endast nämna två eröfrade bibliotek, som förut icke varit kända från svenska samlingar, men som finnas representerade bland den Braheska skolans böcker i Växjö stiftsbibliotek. Det ena är jesuitkollegiets bibliotek i Iglau, hvilken mähriska stad var i svenskarnas besittning åren 1646–49 (härifrån härstammar Mich. Neander, Sanctae linguae hebraeae erotemata, Basel 1567 8°), det andra prämonstratenserklostret Strahow's bibliotek i Prag, varom vissa källor berätta, att det plundrats af svenskarna, jfr WALDE I, s. 324 f. (folianten Regulae iuristam tam civilis quam canonicum ... Frankf. 1570, har proveniensanteckningen Liber Monasterij Strahouiensis Pragae).

räddats; de finnas nu i Kungl. biblioteket. Likaledes hade, såsom ofvan nämnts, ett rätt betydande antal tryckta böcker ur detta bibliotek före slottsbranden kommit till Lund genom Karl XI:s donation af det Gripenhielmska biblioteket. Det Seefeldska biblioteket har säkerligen varit långt större än det Ulfeldska, som dock af ägaren uppgifves hafva bestått af 7,000 volymer. Detta bevisa också de i Kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek bevarade resterna, bland hvilka böcker finnas, som Seefeld förvärfvat från flera af det samtida Danmarks lärdaste män och största boksamlare, såsom Stephanius, filologen Johannes Meursius, Peder Hansen Resen, m. fl. Det Coyetska biblioteket försåldes på auktioner i Stockholm och Upsala åren 1700—01, hvarvid de Seefeldska böcker, som hamnat här, förskingrades; en annan del, som förvarades på Ljungbygård i Skåne, lär vid danskarnas infall i Skåne år 1710 ha återförts till Danmark. Coyet hade dock dessförinnan skänkt en del dyrbarare handskrifter till Antikvitetsarkivet.

Såsom afslutning lämnar förf. i sista kapitlet en öfversikt öfver de till Sverige hemförda litterära krigsbytenas decimering. Ehuru stora delar af dessa bibliotek ännu finnas bevarade i våra offentliga samlingar, ha dock kanske ännu större delar på olika sätt förskingrats och förintats. Genom att flera bibliotek af delvis samma innehåll, såsom jesuitkollegiernas, tillfördes ett och samma bibliotek, uppstodo här stora samlingar dupletter och man fann sig föranlåten att genom auktioner föryttra dessa. Härvid fattades begreppet duplett ofta i nog så vidsträckt betydelse, hvarom de minst sagt planlösa utgallringar, som ända långt in på 1800-talet företagits i våra biblioteks äldsta bokbestånd, bära ett sorgligt vittnesbörd. Men tidens uppfattning var en annan och detta sätt att försälja dupletter utan tanke på deras proveniens eller beaktande af olika upplagor har gillats af män sådana som Eric Benzelius d. y., Gustaf Benzelstierna, Warmholtz, Aurivillius m. fl. Från de flesta af våra offentliga bibliotek, Kungl. biblioteket såväl som universitetsbiblioteken och flera stiftsbibliotek, ha dylika duplettauktioner ägt rum, ja, under Benzelius' bibliotekarietid såldes t. o. m. en samling inkunabler till makulatur.[1] En af de ryktbaraste af dessa auktioner är den som biskop Serenius år 1765 föranstaltade på dupletter ur Strängnäs stifts- och domkapitelsbibliotek. Därvid försåldes en samling om sammanlagdt 1,157 nummer, hvaraf största delen utgjordes af i Olmütz, Nikolsburg och Prag tagna böcker; icke mindre än 176 nummer voro daterade inkunabler. Mycket häraf kom till danska samlare och en del torde nu återfinnas i det Kongl. Bibliotek i Köpenhamn.

Under drottning Kristina förskingrades också boksamlingarna på skilda sätt, än genom gåfvor till gunstlingar, än som betalning åt bibliotekarierna. Den icke minsta förlusten vållades, när drottningen vid sin tronafsägelse förde en utvald bok- och handskriftssamling ur landet.

De ojämförligt största förlusterna ha dock drabbat de hemförda samlingarna genom eldsvådor, främst slottsbranden i Stockholm 1697 och Åbobibliotekets brand 1827. Äfven flera af de svenska stifts- och läroverksbi-

[1] Se WALDE, *Hur man sålde dupletter i forna tider* (*NTBB* 1915, s. 209—19).

blioteken ha förstörts genom brand, så biblioteken i Växjö 1740, Karlstad 1752, Kalmar 1800 och Gäfle 1869; i Strängnäs åstadkom en vådeld år 1864 stor skada på flera af det gamla stiftsbibliotekets dyrbaraste böcker.

I samma kapitel redogör Walde också för såväl officiella som enskilda restitutionsförsök, som under tidernas lopp blifvit gjorda, särskildt från polskt, tyskt och österrikiskt håll. Dessa försök ha dock med få undantag icke krönts med framgång utom beträffande vissa arkivalier, som återlämnats. Jämlikt § 9 i Olivafreden 1660 har en del polska arkivalier restituerats; senare återställdes från riksarkivet år 1802 vissa ermländska handlingar, som nu förvaras i statsarkivet i Königsberg. Felix Biernackis framgångsrika expedition till Sverige för att återbörda polska arkivalier till furst Czartoryskis bibliotek och arkiv har ofvan omnämnts. Här kan tilläggas att i Ossolineum i Lemberg finnes en förteckning öfver de handlingar, som Biernacki år 1811 hemförde från Sverige.[1] Äfvenså redogöres för de resultatlösa försök, som gjordes från bayerskt håll att reklamera Würzburgbiblioteket, samt för Dudíks lyckade återförvärf år 1878 af 21 böhmiska handskrifter, som nu förvaras i landsarkivet i Brünn. Denna sistnämnda restitution kunde hafva varit ogjord, desto mera som det utbyte Kungl. biblioteket erhöll var af synnerligen ringa värde. Vi kunna emellertid med glädje konstatera, att pieteten för vår storhetstids litterära krigsbyten hos den nu lefvande generationen af svenska biblioteksmän är långt större än hos gångna tiders vårdare af våra bokskatter. Härom vittnar icke minst det föreliggande monumentala arbetet, som också med rätta belönats med det Letterstedtska priset. Det är att hoppas, att förf. icke hvilar på sina lagrar, utan fortsätter sina forskningar bl. a. i utländska bibliotek, där säkerligen hans flit och spårsans skola göra ytterligare upptäckter af vikt för de biblioteks historia och öden, som han gjort till sin uppgift att skildra.

Ett utförligt person- och sakregister till båda delarna underlättar begagnandet af det sakrika arbetet. Äfven af denna andra del ha 200 numrerade exemplar tryckts på bättre papper och försetts med 19 väl utförda planscher, till öfvervägande del faksimilen af polska pärmexlibris och bokband.

Isak Collijn.

Bibliografisk förteckning över innehållet i Svenska skogsvårdsföreningens (Föreningens för skogsvård) publikationer 1902—1919... utarb. av L. Linder. Utg. under medverkan av G. Schotte. Stockh. 1920. 8°. 288, (1) s.

Att vårt lands framtid ligger i dess skogar är ett uttalande, som nära nog blifvit ett slagord. Sverige är ju ett af världens allra förnämsta skogsländer, och vår skogsareal är så betydande, att mer än hälften af den fasta

[1] Förteckningen, som omfattar 11 poster, skall af mig i annat sammanhang offentliggöras.

landytan beräknas vara skogbeväxt. Skogsprodukterna hafva också under långa tider varit vår främsta exportartikel. Men i själfva öfverflödet låg, naturligt nog, en frestelse till slöseri. Skogssköflingen i vårt land har vid upprepade tidpunkter tagit rent af hotande dimensioner, och tidigt började man komma till insikt om att virkestillgången långt ifrån var outtömlig. För att hindra den alltför hänsynslösa sköflingen sökte man redan under 1600-talet genom lagstiftningsåtgärder inskränka och reglera skogsafverkningen. Sedan dess ha upprepade gånger nya lagar och förordningar utfärdats, alla i akt och mening att främja skogshushållningen. Slutligen kom man dock till insikt om att man icke genom lagstiftningen enbart kunde uppnå det åsyftade resultatet. Man började förstå, att spridandet af kunskaper om skogens vård och rätta skötsel var ett lika viktigt medel att nå fram till målet. Skogens lif och utveckling började studeras, och på möten och vid diskussioner debatterades skogsvården och därmed sammanhängande spörsmål.

I den år 1902 bildade Föreningen för skogsvård erhöll denna upplysningsverksamhet sitt centrum och sitt stöd. Genom anordnande af möten och exkursioner samt framför allt genom utgifvande af tidskrifter och broschyrer har denna förening utvecklat en rastlös verksamhet. I synnerhet har föreningens sekreterare och redaktören för dess förnämsta publikation, »Skogsvårdsföreningens tidskrift», professor Gunnar Schotte, genom ett energiskt och målmedvetet arbete framgångsrikt verkat för skogsvårdens höjande i vårt land. Den betydelsefulla roll professor Schotte härvidlag spelat kan icke nog högt skattas.

Föreningen stiftades den 6 oktober 1902, men året 1903 kan, praktiskt taget, betraktas som dess första arbetsår. Det är en imponerande mängd skrifter, som blifvit frukten af föreningens verksamhet, och de i föreningen drifvande krafterna kunna med stolthet blicka tillbaka på de gångna 17 åren och deras goda resultat. Bland publikationerna märkas, utom den ofvan nämnda »Skogsvårdsföreningens tidskrift», som utkommer från 1903, tidskriften »Skogen» (från 1914), med en mera populär prägel, vidare Skogsvårdsföreningens folkskrifter (nr 1–36), af hvilka många utkommit i nya upplagor, jämte flera andra. I dessa publikationer framläggas så väl de senaste resultaten af den vetenskapliga forskningen på skogsområdet, som ock de praktiska frågor, hvilka stå i samband med skogsbeståndets skötsel och föryngringen af detsamma.

Det är gifvet, att såväl den stora omfattningen af olika ämnesgrenar som rikedomen på uppsatser inom hvarje gebit vållat en viss svårighet att öfverblicka materialet. En öfversiktlig framställning af innehållet har visat sig vara allt mera behöflig, och förste bibliotekarien Linders förteckning med ofvanstående titel kommer därför säkerligen att hälsas med den största tillfredsställelse af alla, som arbeta uti och äro intresserade af skogsfrågor. Såsom ett bidrag till vår bibliografiska litteratur är förteckningen knappast mindre välkommen för dem, som ägna sig åt bok- och biblioteksväsen. Inom de tekniska och ekonomiska disciplinerna är vår bibliografiska littera-

tur synnerligen fattig, och det är därför så mycket mera glädjande, att vi nu kunna inregistrera ett hjälpmedel på ett af dessa fack.

Förteckningen omfattar icke mindre än 289 sidor i stort oktav. Redan häraf framgår, hvilket kräfvande arbete utgifvaren haft sig ålagdt, och detta framträder ännu tydligare vid en blick på det systematiska gruppregistret, hvilket upptager 12 sidor och innehåller ända till 206 underafdelningar.

Det klassifikationssystem, som i förteckningen kommit till användning, är fullständigt nytt i sitt slag och är af bibliotekarien Linder själf utarbetadt. Någon kritik af detta eller någon detaljgranskning angående placeringen af titlarna kan här icke komma ifråga, men så långt detta arbete låter sig bedöma af en lekman, synes det hafva blifvit utfördt med den allra största omsorg och på ett sätt, som tillfredsställer både vetenskapliga och praktiska kraf.

Ett önskemål, som nog förefinnes hos mer än en läsare, är att utg. hade försett sitt arbete med ett orienterande företal. Åtminstone för den i skogslitteraturen mindre förfarne föreligger ganska stor svårighet att genast finna sig till rätta med det vidlyftiga och mångskiftande innehållet. Denna svårighet skulle tvifvelsutan hafva undanröjts genom ett företal. Men utg. hör troligen till dem, som anse, att alla företal äro af ondo, och att ett verk bör vara sådant, att det kan tala för sig själf, utan författare eller utgifvare som förmedlande mellanhand. Emellertid äro å andra sidan tvenne omfattande register, ett »författarregister» och ett »alfabetiskt uppslagsregister», som äro fogade till förteckningen, ägnade att underlätta arbetet för forskaren.

Författarregistret äger den stora förtjänsten, att det upptager alla viktigare data angående de förtecknade personerna. Enbart arbetet med detta har helt visst varit kräfvande nog. Uppslagsregistret är ett alfabetiskt sakregister med hänvisningar till de olika grupperna i förteckningen och är dessutom försedt med rikliga hänvisningar till synonyma termer och uppslagsord.

En afdelning, som från bibliografisk synpunkt förtjänar särskild uppmärksamhet, är »Litteraturanmälningar». Indelningen här ansluter sig nära till förteckningens hufvudgrupper. Inom grupperna ha titlarna ordnats efter författarna till de anmälda arbetena, sålunda icke efter författarna till anmälningarna.

En annan afdelning, som bör kunna komma till stor användning, är »Tjänster och förordnanden». För den som söker uppgifter angående personalens tillträde till och afgång från olika poster, förordnanden, tjänstledighet o. d. kommer denna afdelning att bli synnerligen värdefull.

I fullständighet lämnar bibliotekarien Linders förteckning intet öfrigt att önska, och en mera uttömmande behandling af en bibliografisk uppgift än denna är knappast tänkbar. Hvarje minsta notis har blifvit upptecknad. Arbetet är på sitt område ett pionjärarbete af oskattbart värde, och utg. är att lyckönska till att hafva slutfört sitt mödosamma värf. Denna förteckning är utarbetad enligt samma principer som den större skogsbibliografi, med hvilken utg. för närvarande är sysselsatt, och det är att hoppas, att

vi snart få emotse fullbordandet af detta både för skogsmän och biblioteksmän efterlängtade och behöfliga arbetsredskap.

Boken, hvars typografiska utstyrsel är mycket vårdad, har utgått från Centraltryckeriet. Utom den vanliga upplagan till 25 kr. (för medlemmar i Skogsvårdsföreningen 15 kr.) äro 100 exemplar tryckta på bättre papper till ett pris af 50 kr. (för medlemmar 30 kr.)

Carl Efvergren.

Breve fra riksarkivar M. Birkeland 1848—1879. Utgit av FR. ORDING. Kria. & Københ.: Steenske Forlag 1920. 253 s. 8°.

Michael Birkeland var chef for Norges riksarkiv 1863—74, og efter nyordningen atter fra 1875 til sin död 1896. Foruten et dyktig organisationsarbeide for landets arkivvesen fikk han tid til historisk forfatterskap, til å stifte Norsk historisk forening i 1869 og delta i det kommunale og politiske liv. Historisk forening utgav til sit 50-årsjubileum ifjor förste bind av hans »Historiske skrifter», forsynet med en fortreffelig, grundig skildring av hans liv og virke av hans svigersön, rektor ved Holmestrand offentlige lærerskole Fredrik Ording.

I år har hr. Ording supplert biografien med et utvalg på 98 breve, fra tiden för Birkelands inntræden i det politiske liv. B. tilhörte i 1860 årene universitetsbibliotekar Paul Botten Hansens kreds »det lærde Holland», sammen med menn som Henrik Ibsen, Vinje og senere professor Ludvig L. Daae; og brevene gir interessante innblikk i denne kreds, som ofte har været uretfærdig bedömt p. gr. av dens opposition til Björnson. Det som imidlertid berettiger boken til omtale på dette sted er dog först og fremst de oplysninger, brevene gir om forholdene ved Universitetsbiblioteket i Kristiania, særlig ved besettelsen av chefsposten i 1869, da Daae gikk av med seiren og for 7 år blev bibliotekets leder. Brevene omhandler også innkjöpet av Botten Hansens store private boksamling som grunnlag for et offentlig bibliotek i Bergen. Baade tanken og gjennemförelsen skyldes Birkeland, der herunder viser sig som en biblioteksapostel i nesten moderne armerikansk stil (se f. eks. s. 161).

Av interesse er også de talrike breve til danske venner, förST og fremst til overbibliotekar Chr. Bruun, som han holder underrettet om nyheter fra den norske respublica litteraria, diskutterer historiske spörsmål med og hvem Birkeland også i 1871 gir en fortreffelig oversikt over norske arkivforhold.

W. M.

Aarbog for Bogvenner. Udgivet af SVEND DAHL. Aarg. 4. København: V. Pios Boghandel Povl Branner Nørregade 1920. 241 s. 4°. Pr. 35 Kr.

De vægtigste Bidrag i denne fjerde Aargang af »Aarbog for Bogvenner» er Kr. Kongstads Fortsatte Betragtninger over dansk Boghaandværk og Victor P. Christensens Afhandling Dansk Vignetkunst i det 18. Aarhundrede. Kr. Kong-

stad, der baade i første og anden Aargang af Aarbogen har skrevet sin Bedømmelse af dansk Bogfrembringelse, indleder dette Aars Afhandling med nogle sørgmodige socialpolitiske Hjærtesuk, som man desværre fuldtud kan underskrive. De former sig som en Beklagelse af, at Socialdemokratiet fra Begyndelsen af har arbejdet paa at berøve Arbejderen Glæden ved Arbejdet, og af at Fagforeningsteorierne har kvalt det finere Haandværk, der kvalitativt er gaaet stærkt tilbage. Det gælder for Bogtrykkerne og ikke mindst for Bogbinderne, der har givet sig Maskinerne i Vold og har mistet Interessen for selve Haandværket. Samtidig er Priserne baade for Bogtryk og Indbinding efterhaanden steget til saadanne Højder, at de for Størsteparten af det læsende Publikum er uoverkommelige.

De sidste Aars usædvanlige Pengerigelighed har her som andetsteds fremkaldt en Masseproduktion af Bøger, ondt og godt imellem hinanden, mest af det første. Udaf denne Syndflod har Forfatteren draget det frem, som syntes ham af særlig Værdi. Selvom man ikke altid kan give ham Ret i hans Domme, hvad enten han dadler eller roser, rummer hans Betragtninger saa megen dejlig sund Sans og rammer saa ofte lige i Centrum, at man læser Afhandlingen baade med Fornøjelse og Udbytte. En lille Indvending maa gøres mod Forfatterens Bedømmelse af Det danske Sprog- og Litteraturselskabs Publikationer. Selvom man kan indrømme, at enkelte Ting muligvis var lidt overflødige, maa Selskabets Virksomhed dog i højeste Grad paaskønnes, baade fordi Bøgerne udstyres smukt, og fordi selve Valget af Værkerne i det Store og Hele er udmærket. Ogsaa Folk, der ikke studerer nordisk Filologi, kan læse dem med Fornøjelse. Kritiken over den i Blicherudgaven valgte lille Fraktur-Skrift synes heller ikke helt berettiget, det er ikke Skriften, der gør Udgaven monumental, men Blicher selv. Andre Indvendinger kunde gøres, men det bliver kun Bagateller, som ikke influerer paa det Indtryk, Afhandlingen giver i sin Helhed.

I anden Aargang af Aarbogen skrev Victor P. Christensen en læseværdig Afhandling om gamle danske Bogmærker. De deri begyndte Studier har Forfatteren ført videre, og Resultatet foreligger i nærværende Aargang med en instruktiv Afhandling om dansk Vignetkunst i det 18. Aarhundrede. Om Vignetkunst kan der egentlig først være Tale fra Tiden op imod 1750, hvor Udsmykningen begyndte først ved fremmede, overvejende tyske Kunstnere, senere ved danske. Det var Tycho de Hoffman, der var Sjælen i denne Bogkunst, der navnlig i Frankrig gav saa skønne Resultater, og det er paa hans Initiativ, at danske Kunstnere gav sig i Kast med denne Gren af Kobberstikkunsten, der fordrede baade teknisk Færdighed og kunstnerisk Sans. Han traf saadanne Kunstnere i M. Tuscher, O. H. de Lode, G. de Lode og P. Cramer, hvoraf Tuscher var indvandret. Det Arbejde som Hofman saa heldig paabegyndte fortsattes af andre, og de Værker, som udkom i Danmark i Slutningen af Aarhundredet viste tilfulde, hvor højt baade Bogtrykkerkunsten og Bogudstyret stod. En Række af Billeder viser karakteristiske Prøver paa denne nydelige Kunst. Den Oversigt Forfatteren her har

givet frister til en Opfordring om at give en udtømmende Bibliografi over disse illustrerede Bøger i Lighed med den kendte og uundværlige Guide af Cohen.

Omkring disse to, de største, Afhandlinger grupperer sig en Række mindre. Indledningen gøres af en lidt ubetydelig Afhandling af Johannes V. Jensen om vore første Bøger, Overbibliotekar H. O. Lange behandler i »En middelalderlig Bibliofil« Richard de Bury's berømte Værk Philobiblon, Boghandler Ejnar Munksgaard fortæller om sit Fund i Frankrig af en Del H. C. Andersen-Manuskripter, Carl Roos har skrevet en stemningsfuld Beskrivelse af de herlige gamle tyske Biblioteker i Dresden, Gotha og Weimar og Udgiveren Svend Dahl giver endelig en morsom Beskrivelse af Ludvig XV's Elskerinder, Madame de Pompadour og Madame du Barry, som Bogsamlere. Den Oversigt over Bogauktionspriser, som Boghandler Lynge har udgivet i de tidligere Aargange fortsættes ogsaa her. Det er en overmaadig nyttig Fortegnelse. Det havde været at ønske, at der var taget Særtryk af denne Del af Aarbogen, der paa Grund af sin høje Pris kun kommer i de faas Hænder. Man vilde derved kunne skabe noget lignende som den tyske Jahrbuch der Bücherpreise eller de engelske Book-Auction Records og Book-Prices-Current, der er af uvurderlig Nytte for Bogkøbere. I Slutningen af Bogen har Cheferne for det kongelige Bibliotek, Universitetsbiblioteket og Statsbiblioteket i Aarhus givet en Oversigt over de af dem bestyrede Institutioners Virksomhed, en Oversigt, der er særlig velkommen for de to sidstnævntes Vedkommende, idet Universitetsbibliotekets Beretning, der udgives i Universitetets Aarbog, lader vente meget længe paa sig, og Statsbiblioteket overhovedet ikke har udgivet nogen Beretning.

Aarbogen er trykt i 650 nummererede Eksemplarer med Anvendelse af den saakaldte »Sorbonne«-Skrift. Den er trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri paa Van Gelder Zonen-Papir, der forekommer noget stift, saa at det en Dag vil sprænge Kartonagen. Til denne, der er udført af Bogbinder Anker Kyster er Papiret særlig tegnet af Joakim Skovgaard. *V. M.*

Peter Beijer

BLAND de Kungl. bibliotekets f. d. tjänstemän, hvilka »voro med i Slottet», har döden nyligen hädankallat den, hvars bild och namn ses här ofvan. Det har ansetts tillkomma den äldre af de båda ännu kvarlefvande att ägna några minnesord åt den bortgångne, och jag fullgör detta uppdrag så mycket hellre, som det gäller en hyllningsgärd åt en tilldragande personlighet, en nitisk medarbetare och en afhållen vän.

Peter Gottfrid Eberhard Beijer föddes i Malmö den 9 januari 1845. Hans fader var den såsom järnvägsbyggare bekante generaldirektör C. G. Beijer; modern, Betty Quensel, afled redan 1846. Det enda barnet i deras äktenskap, sonen Peter, uppfostrades af kvinnliga anförvanter, och på hans utbildning torde fadern, upptagen af mångfaldiga ämbetsåligganden som kallade honom bort från hemorten, knappast ha utöfvat något inflytande. Säkert är, att den unge Peter icke tog något i arf af faderns praktiska och tekniska begåfning; i allt som kräfde hjälp af handarbete visade han under hela sitt lif en oförmåga, som nära nog gränsade till hjälplöshet.

Efter att ha genomgått Malmö högre elementarläroverk blef han student i Lund den 12 september 1862; där aflade han den 31 maj 1872 filosofie kandidatexamen och promoverades den 1 juni 1874 till filosofie doktor, sedan han dagen förut försvarat en afhandling med titel »Några anteckningar om öfvergångsstilen». Detta lilla arkitekturhistoriska arbete är

det enda, hvarmed han som författare uppträdt för offentligheten. Intresset för konst bevarade han dock, och särskildt konstindustri blef med tiden hufvudföremålet för de studier, som han idkade vid sidan af biblioteks-tjänsten.

Den 12 oktober samma år som promotionen inskrefs han som e. o. amanuens i Kungl. biblioteket. I den nya kamratkretsen, där han introducerades genom sin vän från Lundatiden Elof Tegnér, gjorde han med sitt reserverade väsen i början ej någon vidare insats. Hans då vacklande hälsa ålade honom en försiktighet, som blott sällan tillät deltagande i kamraternas samkväm. Det dröjde dock ej länge innan hans karaktärsegenskaper förvärfvade honom vänner bland dessa, innan hans flit och intressen tillvunno sig förmäns uppmärksamhet och uppskattning. Åt den då för tiden visserligen lindriga tjänstgöringen ägnade han sig helt, han sökte inga bitjänster eller andra på biblioteksarbetet inkräktande sysselsättningar, och han behöfde det icke heller, då hans betryggade ekonomiska ställning befriade honom från de näringsomsorger, som tvingade andra att skaffa sig fyllnad i alltför otillräckliga löneinkomster. Att Beijer under den tid vi voro kvar i Slottet utförde något specialarbete kan jag ej erinra mig; han sysslade såsom de andra extraordinarierna med de löpande göromålen, särskildt behandlingen af de svenska tryckleveranserna, och för biblioteksmannens högre uppgifter fick han, lika litet som vi öfriga, någon ledning eller utbildning; angelägenheten däraf låg helt utom de då styrandes uppfattning. Såsom katalogskrifvare kasserades han för öfrigt på grund af sin dåliga piktur inom kort av Bagge, som på katalogen i kalligrafiskt afseende ställde för den yngre kamraten ouppnåeliga fordringar. Denna katalog bevarar därför helt säkert intet enda prof på Beijers handstil.

I det dittillsvarande arbetet medförde bibliotekets flyttning i slutet af 1877 en förändring, som blef bestämmande för hela hans följande verksamhet. Att han ej kunde praktiskt deltaga i flyttningsbestyren var för honom liksom för andra uppenbart — denna inkompetens delade han för öfrigt med hela den ordinarie tjänstmannapersonalen — men det återstod en gren af bibliotekets verksamhet, där användning för hans arbetskraft kunde beredas. Utlåningen fick nämligen icke under flyttningen nedläggas, och där var den ordinarie expeditionsföreståndaren mer än någonsin i behof af biträde. Det sätt, hvarpå Beijer utförde detta tillfälliga uppdrag, gjorde att han ansågs självskrifven till ett liknande af mera stadigvarande art i den nya bibliotekslokalen. Först såsom biträde, därefter såsom föreståndare fästades han vid låneexpeditionen, och han nedlade ej den sistnämnda befattningen förr än den 30 april 1912, då han, efter den 19 i samma månad erhållet nådigt afsked, afgick från bibliotekstjänsten. Under tiden hade han, efter 15 års tjänstgöring som extraordinarie, den 24 januari 1890 befordrats till ordinarie amanuens och den 12 september 1902 till bibliotekarie, en befattning hvars titel med 1910 års ingång förändrats till förste bibliotekarie.

Den verksamhet, som han sålunda utöfvade under en tid af mer än 33

år, ville han själf aldrig utbyta mot någon annan, och han ägde därför i de flesta afseenden särdeles goda förutsättningar. Med osviklig pliktkänsla och aldrig förtröttadt nit skötte han sin tålamodspröfvande och enformiga syssla; inom flera litteraturgrenar förvärfvade han omfattande insikter, och hans grundliga språkkunskaper, underhållna genom årliga utrikes semesterresor, satte honom i stånd att obehindradt meddela sig äfven med besökande främlingar. Om han inom de generationer af forskare och kunskapssökande, som han betjänat, icke vann odeladt erkännande, så behöfver man såsom förklaring härför blott erinra om, att det ej står i *någons* makt att i allt fylla en ofta öfverdrifvet fordringsfull allmänhets anspråk på upplysning och tillmötesgående. Hos Beijer kunde nog också en viss kantighet i sättet, yttrande sig i korthuggna frågor och svar, på en och annan verka frånstötande, och han undgick ej klander härför, men den som ville och kunde se längre än till ytan, behöfde aldrig betvifla, att där bakom dolde sig en verklig tjänstvillighet och den allvarligaste önskan att efter förmåga göra sin erfarenhet och sina kunskaper fruktbringande. Att han lyckats göra uppfattningen häraf till den vida öfvervägande, därom fick han ovedersägliga bevis i de tacksamhetsyttringar, som från flera håll riktades till honom vid hans afgång.

Åt bibliotekets öfriga angelägenheter, äfven om de ej föllo under hans egen handläggning, ägnade han städse det lifligaste intresse, och han gjorde sig särskildt förtjänt genom det sätt, hvarpå han besörjde verkets ekonomi. Under åren 1900 till 1910 var han bibliotekets kassaförvaltare och räkenskapsförare, en syssla som han skötte med sin vanliga noggrannhet och pålitlighet. Den insats han härigenom gjorde i biblioteksstyrelsen är ingen mer berättigad att vitsorda än den som skrifver detta: under så godt som dagliga öfverläggningar afhandlades oss emellan alla ekonomiska och administrativa angelägenheter, och att därvid icke förekommo några meningsbrytningar, knappast någon meningsskiljaktighet, gör minnet af detta samarbete så mycket angenämare. Äfven den öfriga bibliotekspersonalen, högre som lägre, skattade honom högt för den del han tog i dess intressen; själf oberoende behjärtade han lifligt de brydsamma förhållanden, som hade sin grund i den tröga befordringen och den svaga aflöningen, och med råd och dåd stod han dem bi, som därom anlitade honom.

Den tid, som Beijer hade öfrig från biblioteksgöromålen, ägnade han åt ett stilla hemlif tillsammans med sin maka, Malin von Stockenström, med hvilken han sedan 1884 var förenad i ett särdeles lyckligt äktenskap. Läsning var för öfrigt hans förnämsta sysselsättning; särskildt nyare dansk litteratur omfattade han från ungdomen med förkärlek. Hans konsthistoriska intressen föranledde hans ledamotskap i styrelsen för Tekniska skolan och Svenska slöjdföreningen, de kyrkliga i styrelsen för samfundet »pro fide et christianismo»; under en följd af år var han äfven kyrkovärd i Klara församling, och i alla dessa bestyr ådagalade han samma plikttrohet som i bibliotekstjänsten. I denna kvarstod han äfven efter afskedstagandet som

frivillig arbetare: såsom sådan har han behandlat en del af den svenska porträttsamlingen; hans sista arbete var ordnandet af de oerhörda massorna af vykort, som de ordinarie arbetskrafterna icke räckt till att utreda.

I den lycka, hvarmed han njöt ett välförtjänt otium, gjorde hustruns långvariga sjukdom ett afbrott. Hon afled den 2 november 1919. Sorgen häröfver öfvervann han aldrig, han tynade hastigt af, och utan egentlig sjukdom ändades hans lif den 16 januari 1921.

En fosterdotters, anförvanters och vänners saknad delas af forna kamrater. Den institution, hvaråt han ägnat sitt lif och sina käraste omsorger, skall bevara honom i tacksamt minne ej blott härför, utan äfven för ett betydligt penningebelopp, hvarmed han i sitt testamente ihågkommit Kungl. biblioteket. I ett tidigare förordnande hade han afsett att därmed bidraga till förbättring af de extraordinarie tjänstemännens villkor, ett behof som hans egen långa och lönlösa väntan på befordran gifvit anledning nog att beakta; sedan de största missförhållandena i afseende härå blifvit undanröjda, ändrade han sitt testamente till en donation för inköp af böcker, som icke anses kunna med bibliotekets ordinarie medel förvärfvas. Att han gjort ett godt val af föremål för sin frikostighet kan af ingen bestridas.

E. W. Dahlgren.

FRÅN
BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN

Sverige.

Personalnotiser.

Den 25 mars afled professor Knut Kjellberg under ett tillfälligt besök i Åre, dit han begifvit sig för att söka några dagars hvila och rekreation efter en föreläsningsresa i Norge. Med honom bortgick en af den moderna svenska folkbildningsrörelsens förgrundsgestalter, ur många synpunkter särskildt typisk för denna rörelses karaktär och tendenser. Redan under sina första studentår i slutet af 1880-talet blef Knut Kjellberg starkt påverkad af den då inom de yngre universitetskretsarna rådande radikal-intellektualistiska strömningen, och det dröjde icke länge förrän han äfven inför offentligheten framträdde som dess ifrige och energiske förkämpe. De kulturella och politiska ideal, åt hvilkas tjänst han sålunda ägnade sig, förblef han sedermera hela sitt lif igenom trogen. Folkbildningsarbetet var hvad som framför allt fängslade hans intresse, och intet kunde rubba hans optimistiska tro på dess djupgående betydelse för hela samhällsutvecklingen. Det var därför för honom en helt naturlig sak att ägna allt hvad han ägde af tid och krafter åt sin verksamhet på detta område, vare sig det nu gällde att själf gå ut som föreläsare eller att arbeta på lösningen af de omfattande organisatoriska uppgifter, som blefvo en följd af rörelsens ständiga utvidgning. Särskildt problem af det sistnämnda slaget mötte honom i rikt mått på grund af hans ställning som ordförande i Folkbildningsförbundet. Äfven folkbiblioteksväsendet låg honom synnerligen varmt om hjärtat, och för dess kraf hade han alltid öppet sinne. Dock var han på detta område icke någon anhängare af de vidtgående nivelleringstendenser, som här och hvar under senare år gjort sig gällande; tvärt om betonade han kraftigt nödvändigheten af att tillgodose den högre bildningens och den vetenskapliga forskningens intressen. — Genom sin nobla karaktär och sitt rika temperament hade Knut Kjellberg förvärfvat en sällsynt omfattande vänkrets, för hvilken hans oväntade bortgång kännes som en oersättlig förlust; inom de kretsar, dit hans lifsgärning hufvudsakligen var förlagd, torde det tomrum han lämnat efter sig knappast kunna fyllas. Men äfven där man icke direkt hade tillfälle att tillgodogöra sig hans energi och hans entusiasm, har man anledning att minnas honom som en bland vår samtids mest intresserade och sin uppgift mest hängifna arbetare i den svenska kulturens tjänst.

Svenska Bibliotekariesamfundet.

Det af gammalt i svenska bibliotekariekretsar dryftade önskemålet om en sammanslutning mellan tjänstemännen vid Sveriges offentliga vetenskapliga bibliotek har numera förverkligats.

På ett sammanträde af tjänstemän vid Kungl. biblioteket och Upsala universitetsbibliotek, som hölls i Stockholm den 12 december 1920, bragtes frågan på tal af riksbibliotekarien I. Collijn och förste bibliotekarien A. Nelson, Upsala, hvilka framlade några programmatiska synpunkter på den tilltänkta sammanslutningens uppgifter. De närvarande uttalade enhälligt sin anslutning till planen och uppdrogo åt förslagsställarna att ytterligare bereda ärendet. Förslagsställarna adjungerade med sig öfverbibliotekarierna J. M. Hulth, Upsala, och E. Ljunggren, Lund, samt förste bibliotekarien G. Carlquist, Lund, utarbetade förslag till stadgar samt utsände inbjudan till konstituerande möte i Upsala den 13 februari 1921.

Vid detta möte, som var besökt af öfver ett trettiotal biblioteksmän (ett lika stort antal hade skriftligen tillkännagifvit sin anslutning), beslöts enhälligt stiftandet af Svenska Bibliotekariesamfundet. Det af organisationskommitterade uppgjorda stadgeförslaget blef med några tillägg antaget. Samfundet räknar bland sina medlemmar tjänstemän från Kungl. biblioteket, Universitetsbiblioteken i Upsala och Lund, Riksdagsbiblioteket, Nobelbiblioteket, Stadsbiblioteken i Göteborg och Norrköping, Vetenskapsakademiens bibliotek, Musikaliska akademiens bibliotek, Svenska läkaresällskapets bibliotek, Tekniska högskolans bibliotek, Handelshögskolans bibliotek, de statistiska specialbiblioteken i Stockholm, stiftsbiblioteken o. s. v. Särskildt beslut fattades, att medlemskap står öppet äfven för förutvarande tjänstemän vid ifrågavarande bibliotek.

Till samfundets ordförande utsågs riksbibliotekarien I. Collijn; öfriga medlemmar af styrelsen blefvo förste bibliotekarierna A. Grape, Upsala (vice ordförande), A. Nelson, Upsala (sekreterare och skattmästare), G. Carlquist, Lund, samt t. f. förste bibliotekarien O. Wieselgren, Stockholm. Revisorer blefvo förste bibliotekarierna S. Bring, Upsala, och G. Adde, Stockholm. F. riksbibliotekarien E. W. Dahlgren, f. öfverbibliotekarierna C. Annerstedt, L. Bygdén och A. Anderson, Upsala, och C. af Petersens, Lund, samt f. förste bibliotekarien R. Geete, Stockholm, kallades till hedersledamöter och frih. P. Hierta, Främmestad, samt fil. dr O. Smith, Karlshamn, till stödjande ledamöter.

Svenska Bibliotekariesamfundets första sammanträde afslöts med föredrag af amanuensen J. Samzelius, Upsala, »Om uppställning och signering i större vetenskapliga bibliotek«.

*

Stadgar för Svenska Bibliotekariesamfundet

§ 1.

Svenska Bibliotekariesamfundet utgör en sammanslutning af tjänstemän (bibliotekarier och amanuenser) vid Sveriges offentliga vetenskapliga bibliotek; inträde vinnes genom skriftlig anmälan hos styrelsen, som har att bifalla eller avslå densamma. Personer, som om den vetenskapliga bibliotekssaken inlagt framstående förtjänster, kunna kallas till hedersledamöter eller stödjande medlemmar.

§ 2.

Årsafgiften är kr. 5: —; ständig medlem betalar kr. 100: —.

§ 3.

Samfundets ändamål är att främja de vid Sveriges offentliga vetenskapliga bibliotek anställda tjänstemännens teoretiska och praktiska yrkesutbildning samt att i öfrigt tillvaratāga dessas gemensamma intressen.

§ 4.

Samfundet skall söka förverkliga sitt ändamål bl. a. genom anordnandet af sammankomster med föredrag och diskussioner, utställningar och förevisningar samt genom uppmuntrandet och befordrandet af forsknings- och författarverksamhet på de bibliografiska och biblioteksteknisk områdena.

§ 5.

Samfundet skall äfven söka verka för samarbete med liknande bibliotekariesammanslutningar i de öfriga nordiska länderna, särskildt i och för anordnandet af nordiska bibliotekariemöten.

§ 6.

Samfundets angelägenheter handhafvas af en styrelse, bestående af 6 personer, ordförande, v. ordförande, sekreterare, som tillika är skattmästare, och 3 öfriga medlemmar. Ordföranden väljes genom särskildt val; öfriga förtroendeposter utser styrelsen inom sig själf. Styrelsen är beslutmässig, när minst 3 medlemmar äro närvarande.

§ 7.

Samfundets årssammanträde hålles om möjligt under maj eller juni månad; i öfrigt sammanträder samfundet på styrelsens kallelse. Vid årssammanträdet väljas ordförande, öfriga styrelsemedlemmar och två revisorer, hvarjämte styrelsens och revisorernas berättelser från föregående års verksamhet uppläsas och öfriga föreliggande ärenden behandlas.

§ 8.

Vid lika röstetal afgör ordförandens utslagsröst.

§ 9.

Ändringar i dessa stadgar kunna företagas på årssammanträdet efter till styrelsen senast 4 veckor före mötet ingifna skriftliga förslag.

Kungl. Bibliotekets och Universitetsbibliotekens tjänstemannaförening.

Vid en sammankomst den 12 dec. 1920 i Kungl. biblioteket stiftades ofvannämnda förening med uppgift »att värna och bevaka medlemmarnas ekonomiska och sociala intressen, särskildt i anslutning till statsförvaltningens tjänstemannaföreningar».

Till föreningens ordförande valdes förste bibliotekarien A. Grape, Upsala; övriga styrelsemed-

lemmar blefvo andre bibliotekarien H. Lagerqvist, Stockholm, förste bibliotekarien G. Carlquist, Lund, och amanuensen J. L:son Samzelius, Upsala. Bibliotekscheferna tillhöra icke föreningen.

Stockholm. Kungl. biblioteket.

Personalnotiser.

Till amanuens antogs den 21 december 1920 fil. licentiaten A. G. C. Beijer. — Fil. kand. fröken Harriet Lejdström har utnämnts till kvinnligt biträde af andra graden vid universitetsbiblioteket i Upsala med tillträde den 1 maj detta år.

Den 16 jan. afled efter någon tids sjukdom f. förste bibliotekarien fil. dr P. Beijer. F. riksbibliotekarien E. W. Dahlgren har ofvan tecknat hans minnesruna (sid. 63 ff.).

Kungl. biblioteket under år 1920.

Ur riksbibliotekariens nu föreliggande årsberättelse för år 1920 kunna följande uppgifter om bibliotekets verksamhet anföras. I läsesalen ha *besöken* uppgått till 53,630 (56,050 år 1918 och 51,653 år 1919); till *begagnande* därstädes ha ur samlingarna framtagits 142,428 volymer (134,548 år 1918 och 137,735 år 1919). Till *hemlån* ha utlämnats 18,499 volymer (20,698 år 1918 och 20,448 år 1919). Låneförbindelser hafva uppehållits med 25 andra bibliotek (däribland 5 i utlandet); antalet sålunda utlånade volymer utgjorde 2,083 (1,910 år 1918 och 2,118 år 1919), under det motsvarande siffra för inlåningen var 546 (603 år 1918 och 596 år 1919). Visningssalen, som hela oktober och halfva november månad hållits stängd i och för anordnandet af en engelsk bokutställning (se nedan), har besökts af 5,225 personer (2,605 år 1918 och 4,173 år 1919) och antalet antecknade besök i forskarrummet uppgick till 712 (969 år 1918 och 1,028 år 1919). För användning i forskarrummet ha framtagits 1,688 band (1,851 år 1918 och 1,988 år 1919). Antalet ur handskriftssamlingen framtagna volymer uppgick till 2,379 (2,041 år 1918 och 2,254 år 1919), af hvilka 239 volymer (196 år 1918 och 208 år 1919) utlånats till andra institutioner. Inlåningen af handskrifter från andra institutioner har omfattat 387 band (433 år 1918 och 454 år 1919). Kungl. bibliotekets *totaltillväxt* under år 1920 utgjorde 62,098 tryckalster, hvaraf 51,505 kommo på den svenska tryckafdelningen och 10,593 på den utländska. Handskriftsaccessionen omfattade 18 nummer. I hyllmeter uppgick accessionen till 231,96 m., hvaraf 142,14 m. inkommit som köp eller gåfva, 85,71 aflämnats från svenska boktryckerier samt 4,11 m. handskrifter. Hela meterlängden af Kungl. bibliotekets bok- och handskriftsbestånd, svenska tidningar dock icke medräknade, uppgick vid årets slut till 15,322,96 meter. Af de meddelade siffrorna framgår äfven, att läsesalsfrekvensen stigit med ca 2,000 besök, och att besöken i visningssalen stigit med öfver 1,000.

Svenska tryckafdelningen har under året gjort några viktiga *förvärf*, bland hvilka det mest betydande är den annars blott i litterära källor kända bannbullan mot Sten Sture, Hemming Gadh, Sten Kristersson, Nils Klasson och deras anhängare, hvilken utförligare beskrifves i detta nummer, s. 1—14. Bullan, som är utfärdad i Köln den 25 juli 1503 af kardinal Raymundus Peraudi, har inköpts från enskild person i Tyskland. För öfrigt har den svenska samlingen före år 1700 ökats med 14 nummer, hufvudsakligast personalskrifter, som inköpts antikvariskt eller på bokauktioner. Dock märkes en hittills icke känd variantupplaga af Krantz, Chronica regnorum aquilonarium, u. å. Genom byte med Skara stifts- och läroverksbibliotek har förvärvats ett hittills okänt 1600-talstryck, nämligen en i Stockholm hos I. Meurer mellan åren 1658 och 1662 tryckt upplaga på tyska af Abraham Calovius' utläggning av Martin Luthers katekes (se ovan s. 41). Bland mängden i utlandet tryckt svenskspråkig litteratur märkes bl. a. ett 50-tal i Tyskland under åren 1919 och 1920 tryckta svenska romaner och barnböcker, hvilka som gåfva öfverlämnats till biblioteket af Albert Bonniers bokförlag. Förbindelserna med den finska bokhandeln ha under året kunnat upptagas i samma utsträckning som före kriget, hvarigenom möjliggjorts ett fyllande av luckorna i den periodiska litteraturen, hvilka särskildt för krigsåren voro mycket kännbara. En större sändning svensk-amerikanska tidningar och tidskrifter från 1916—18 inkom äfven i början af året. Inköpen till utländska tryckafdelningen har med hänsyn till anslagens otillräcklighet måst i betydande grad inskränkas. Af dyrbarare äldre verk ha därför egentligen endast två anskaffats, nämligen Bodes beskrifvande förteckning öfver Rembrandts målningar i 8 folioband och den ofta efterfrågade ryska upplagan af Brockhaus' konversationslexikon Encyklopedičeskij Slovar i 85 band. För öfrigt har utländska afdelningen erhållit en del sällsynta och dyrbara gåfvor, bland hvilka märkes en utaf friherre Per Hierta skänkt sällsynt kalender för år 1473, tryckt i Ulm af Günther Zainer. Från direktor Olof Bronn i Kristiania har vid upprepade tillfällen under året öfverlämnats värdefulla arbeten i norsk kulturhistoria, topografi och geografi. Handskriftssamlingen har under året bl. a. mottagit en del bref och papper rörande utgifvandet af Geijer—Afzelius,

Svenska folkvisor, hvilka icke minst äro af intresse för kännedomen om redaktionen af melodierna till visorna. I anslutning till Jenny Lindjubileet den 6 oktober 1920 öfverlämnades af anhöriga till framlidne hofrättsrådet Munthe en samling bref från Jenny Lind till hennes förmyndare H. M. Munthe samt medlemmar af dennes familj, hvilka tidigare icke för forskningen synas hafva varit tillgängliga (se *NTBB* årg. 1920, s. 198 f.). För reproducering af handskrifter och tryck har under året med särskildt anslag inköpts en s. k. *photostat*, hvarigenom möjliggjorts att för ett särdeles billigt pris erhålla kopior af handskrifter och tryck.

För handskriftsafdelningen har anskaffats en fotografisk kopia af Cod. Harleianus 612 i British Museum, fol. 208r—288v den del af handskriften, som innehåller Acta et processus Canonizationis S. Birgittae. För svenska trycksamlingen före 1700 ha likaledes anskaffats fotografiska reproduktioner af två i utländska bibliotek befintliga unika svenska tryck, nämligen »Horae beate Marie virginis secundum ecclesias diocesium Lincopensis et Scarensis», Leipzig 1514 (originalet i det Kongl. Bibliotek i Köpenhamn) och J. Schroderus-Skytte, »Animadversiones modestae in primam disputationem M. Danielis Crameri... »Frankf. 1595 (ex. i universitetsbiblioteket i Giessen).

Angående Kungl. bibliotekets *byggnadsfråga* meddelas, att det genom nådigt beslut den 22 nov. 1918 meddelade uppdraget att verkställa fullständig utredning angående om- och tillbyggnad af Kungl. biblioteket i sammanhang med utarbetandet af utförliga ritningar och kostnadsberäkningar för Kungl. bibliotekets vidkommande slutförts under våren 1920 och de af arkitekten Anderberg uppgjorda ritningarna jämte kostnadsförslag och riksbibliotekariens till Kungl. Maj:t ställda utförliga motivering i särskild inlaga den 31 maj 1920 inlämnats till Kungl. byggnadsstyrelsen för vidare åtgärders vidtagande. På grund af det bekymmersamma statsfinansiella läget har ärendet ännu icke kunnat framläggas för Kungl. Maj:t och riksdagen. Riksbibliotekarien påpekar dock, att ytterligare uppskof med byggnadsfrågans beredning torde blifva ödesdigert för biblioteket på grund af den alltjämt tilltagande utrymmesbristen.

Anslag för Kungl. bibliotekets publikationer.

Genom nådigt beslut den 14 jan. 1921 beviljade Kungl. Maj:t ett anslag å 5,000 kronor af allmänna medel i och för inlösen för Kungl. bibliotekets räkning af 25 exemplar af den på A.-B. C. E. Fritzes Kungl. hofbokhandels förlag utgifna faksimilepublikationen »Acta et processus canonizationis Sanctae Birgittae. Cod. Holm. A 14» (Codices medii ævi e Bibliotheca Regia Holmiensi selecti phototypice expressi. I).

Utställning af modern engelsk bokkonst.

Den i föregående häfte, s. 199, i korthet omnämnda engelska bokutställningen i Kungl. biblioteket afslutades den 1 febr., hvarefter större delen af utställningsmaterialet nedsändes till Göteborg för att användas vid en liknande i Röhsska Konstslöjdmuseet anordnad utställning.

Utställningen hade tillkommit på initiativ af Svensk-engelska föreningen, och de med densamma förenade kostnaderna bestredos gemensamt af denna förening och Föreningen för bokhandtverk, som på detta sätt ville bereda sina medlemmar tillfälle att lära känna modernt engelskt bokhandtverk. Genom försorg af Svensk-engelska föreningens dåvarande sekreterare, herr August Brunius, införskaffades en del af utställningsmaterialet från The British Institute of Industrial Art i London, som institutets ledare, major A. Longden, låtit sammanställa. Det befanns emellertid nödvändigt att utöka detta material, som icke gaf en fullt tillfredsställande öfversikt öfver alla de engelska pressar, som jämte Morris' the Kelmscott Press bidragit till the revival of printing i England. Det lyckades också att på kort tid inom Sverige hopbringa en representativ samling af moderna engelska böcker, som på ett förträffligt sätt kompletterade det från England erhållna materialet. I främsta rummet tillkommer förtjänsten häraf direktör W. Zachrisson i Göteborg, ordförande i Sveriges boktryckareförening, som till Kungl. bibliotekets förfogande ställde sina rika samlingar af modern engelsk bokkonst och bokillustration, hvarur ett urval kunde göras i Stockholm för utställningen. Andra värdefulla bidrag erhöllos från A.-B. C. E. Fritzes K. hofbokhandel, disponent C. Z. Hæggström, Upsala, direktör Torsten Laurin, Stockholm. Nordiska kompaniets bokhandel, löjtnant Th. Virgin på Qvarnfors m. fl. Ur Kungl. bibliotekets egna samlingar äfvensom från Upsala universitetsbibliotek utställdes föremål, särskildt i den lilla historiska afdelning, som föregick det moderna boktrycket. I denna afdelning hade sålunda utställts ett fullständigt Caxton-tryck (Laurentius de Saona, Nova rhetorica, ca. 1478) från Upsala UB samt två fragment af samme boktryckare, vidare en del engelskt 1600-talstryck samt stilprof från Caslon och Fry ur den Sohmska samlingen i Kungl. biblioteket.

Utställningens hufvuduppgift var emellertid att gifva en öfverblick af modernt engelskt bokhandt-

verk, hvarvid vikten främst lades på boktrycket och på den period i det engelska boktryckets historia, som tog sin början med den af konstnären, filosofen och boktryckaren William Morris år 1891 grundade *Kelmscott Press* och som funnit sitt kanske vackraste uttryck i *the Riccardi Press*. Af de 52 verk, som trycktes på Morris' press åren 1891—98, kunde icke mindre än 27 stycken utställas, däribland Morris' förnämsta verk, the Kelmscott Chaucer. Vidare voro följande pressar representerade, hvilka hvar för sig arbetat på att i Morris spår höja det engelska bokhandtverket till den höga nivå, hvarpå det nu befinner sig: *the Vale Press* med typer och dekorationer tecknade af Charles Ricketts (bland de utställda böckerna märktes the Vale Shakespeare, som utkom 1896—1904 i 39 volymer); *the Eragny Press*, grundad af fransmannen Lucien Pissarro och i verksamhet 1896—1911 (oftast små tryckalster, som utmärka sig för originella illustrationer och färger); *the Ashendene Press* med dess vackra på en italiensk semigotisk inkunabeltyp tecknade stil, den s. k. Subiaco-typen, hvilkens mästare är C. H. St John Hornby (det förnämsta arbetet är Dante, Tutte le opere 1909 i stor folio); *the Essex House Press*, upprättad år 1898 af C. R. Ashbee, som lancerat en nygjutning af Caslon-antikvan (denna press största verk är the Prayer Book of King Edward VII, tryckt med en egenartad enkom för detta arbete framställd typ, the Prayer Book type); *the Doves Press*, grundad 1900 af Morris' båda medhjälpare tryckaren Emery Walker och bokbindaren T. J. Cobden-Sanderson (i de från denna press utgångna trycken är det rent typografiska hufvudsaken, illustrationer, bordyrer etc. förekomma icke; den använda stilen är kopierad på ett af Nicolas Jensen i Venedig användt romanskt typsnitt; hufvudarbetet är the English Bible i 5 foliovolymer); *the Florence* och *the Riccardi Press*, för hvilka pressar synnerligen vackra antikvatyper tecknats af konstnären Herbert P. Horne, den främste nu lefvande engelske typgravören. De från det sistnämnda förlaget utgifna böckerna, oftast upplagor af latinska klassiker, delvis tryckta på pergament, utföras på *the Chiswick Press* af den framstående engelske boktryckaren Ch. T. Jacobi. Åt detta tryckeri, ett af de äldsta i London, hvilket tagit verksam del i det moderna engelska boktryckets uppsving, hade plats i två monterlådor reserverats. Dessutom voro några andra engelska pressar i Oxford, Cambridge äfvensom i Skotland och Irland representerade. Afdelningen engelska bokband hade med afsikt inskränkts till några äldre bokband (John Reynes, Roger Payne) samt en del nyare (Cobden-Sanderson, Douglas Cockerell, Zaehnsdorf, Sangorski & Sutcliffe, Oxford bindings m. fl.). Talrika bidrag till den engelska bokillustrationen, ehuru icke så representativa som boktrycket, voro också utställda (W. Nicholson, W. Crane, R. Caldecott, Beardsley, R. Anning Bell m. fl.).

Utställningen har kunnat glädja sig åt talrika besök, särskildt af svenska boktryckare. På Svenska boktryckareföreningens årsdag den 16 nov. besöktes utställningen mangrant af föreningens medlemmar, vissa söndagar hölls den äfven öppen för att bereda olika typografiska facksammanslutningar tillfälle att bese densamma. Häraf begagnade sig sålunda Yrkesskolan för bokhandtverk, Stockholms boktryckarklubb, Stockholms faktorsförening, m. fl.

I fackpressen ha utförliga redogörelser för utställningen offentliggjorts, så i *Svenska Slöjdföreningens tidskrift*, 1920, h. 4: »The revival of printing» af A. Brunius, och i *Nordisk boktr.-konst*, 1921, jan.: »Nutida engelsk bokkonst» af H. Lagerström.

Nordiska museet.

I den redan utkomna årgången af *Fataburen* för år 1921, hvilken utgifvits som festskrift till riksantikvarien Bernhard Salin på hans sextioårsdag den 14 jan. 1921, kan här omnämnas Laura Stridsbergs skildring af »Nordiska museets arkiv för svensk folklivsforskning» (s. 88—94), hvilket intager en viktig plats i museets lif och hvars uppställning visat sig användbar icke blott ur praktisk utan äfven ur teoretiskt vetenskaplig synpunkt.

Tekniska högskolans bibliotek.

Ingeniörsvetenskapsakademien har ingått med en framställning till Kungl. Maj:t med anhållan om verkställande af utredning i och för upprättandet af ett tekniskt centralbibliotek i samband med uppförande invid Tekniska högskolan af ny byggnad för högskolans bibliotek, som nu omfattar ca. 50,000 band.

Högskolans bibliotekarie, fröken H. Lindstedt, har beviljats ett anslag ur allmänna medel å 2,250 kronor för att i Amerikas Förenta stater studera biblioteksverksamheten vid vetenskapligt tekniska läroanstalter och ingenjörsammanslutningar.

Lund. Universitetsbiblioteket.

Den 16 april fyllde f. öfverbibliotekarien vid universitetsbiblioteket C. af Petersens 70 år.

Upsala. Universitetsbiblioteket.

Personalnotiser.

Universitetsbiblioteket har förlorat två af sina frivilliga medarbetare. Den 13 aug. 1920

afled f. öfverläkaren vid Nyköpings hospital med. lic. **Alfred Pettersson**, hvilken sedan 1909 sysslat med ordnandet af bibliotekets medicinska småtrycksafdelning. Dr. Pettersson var en inom universitetskretsar vida uppburen man, som lämnat ett stort tomrum efter sig bland sina många vänner.

Den 10 febr. detta år afled efter någon tids sjukdom f. bankkamreraren **Frithiof Carlsson** i en ålder af något öfver 70 år. Efter att hafva lämnat sin banktjänst i Stockholm år 1908 öfverflyttade han samma år till Upsala, där han kom att ägna sina återstående lefnadsår i universitetsbibliotekets tjänst. Hans konstnärliga begåfning och stora konstintressen gjorde honom särskildt lämplig att biträda vid nyordnandet och katalogiseringen af universitetsbibliotekets stora plansch- och kartsamlingar, och han har här nedlagt ett mycket förtjänstfullt arbete, för hvilket biblioteket står i stor tacksamhetsskuld till honom. Med kamrer Carlsson bortgick en försynt och hjärtegod man, som endast ägde vänner.

Förste bibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Upsala fil. dr O. **Walde** har vid Vetenskapsakademiens sammanträde den 23 febr. för sitt arbete »Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie, del II» belönats med Letterstedska författarpriset.

Den 2 mars fyllde f. öfverbibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Upsala A. **Andersson** 70 år.

F. d. universitetsbibliotekarien C. **Annerstedt** blev i sin egenskap af Upsala universitets historieskrifvare föremål för en vacker hyllning vid Större akademiska konsistoriets sammanträde den 16 april 1921, då till honom öfverlämnades en af konstnären Erik Lindberg utförd medalj i guld. Medaljen bär på ena sidan Annerstedts bild med tillägnan på hans 80-årsdag, på den andra synas historiens gudinna och i bakgrunden Gustavianums kupol. Kring kanten läses inskriptionen: »Memoriæ Suæ Custodi Universitas Upsaliensis». I det tal, hvarmed rektor prof. Stavenow beledsagade öfverlämnandet och hvilket tal enligt konsistoriets beslut skulle in extenso tagas till protokollet, framhölls, att knappast något annat universitet torde äga en sådan framställning af sin historia som Upsala universitet i Annerstedts med ospard möda utarbetade Upsala universitets historia. I konsistoriets hyllning deltogo jämväl tvenne f. d. rektorer, professorerna Hammarsten och Schück, samt andra professores emeriti.

Donationer.

Af seminarierektor och fru **Boman** har universitetsbiblioteket som gåfva fått mottaga de delar af professor W. **Rudins** efterlämnade boksamling, som det önskade öfvertaga. Vidare har professor E. **Almqvist**, Stockholm, skänkt sin under ett 40-tal år hopbragta samling i hygien och epidemologi, omfattande sammanlagt omkring 25 hyllmeter böcker. I samlingen ingå flera värdefulla tidskriftsserier.

Göteborg. Stadsbiblioteket.

Personalnotiser.

Till e. o. amanuens har den 11 mars antagits FK,FM **Sigurd Möller**. På egen begäran erhöll e. o. amanuens **Ruth Holmén** den 24 september afsked från sin befattning vid biblioteket.

Gåfvor.

Stadsbiblioteket har af med. lic. **Axel Wiman** i Göteborg fått mottaga en synnerligen värdefull samling böcker af hufvudsakligen filosofiskt, psykologiskt, religionsvetenskapligt, socialpolitiskt och naturvetenskapligt innehåll, utgörande tillsammans 926 nummer. **Franska staten** har äfven tillställt Stadsbiblioteket en storartad gåfva, bestående af officiellt franskt historiskt tryck, serien Bibliothèque de l'école des hautes études m. m. Vidare har Göteborgs högskola till biblioteket öfverlämnat en större samling österrikisk vetenskaplig litteratur, som högskolan erhållit från W. **Ofenheimstiftung** i **Wien** genom professor R. Wettstein.

Sven Grén Broberg.

Norrköping. Stadsbiblioteket.

Stadsbibliotekarien dr Hj. **Lundgren** har vid årsskiftet utsändt första bandet af *Norrköpings stadsbiblioteks och museums handlingar*, innehållande ett antal artiklar, sammanförda under titeln »Ur stadsbibliotekets och museets samlingar m. m.», hvilka förut varit publicerade i *Norrköpings tidningar*, sept.—nov. 1920, och som tillkommit i det lofvärda syftet att sprida kännedom om bibliotekets och det med detsamma förenade museets förhållanden samt därigenom väcka intresse för institutionen i vidare kretsar. Publikationen, 71 tvåspaltade sidor i 4° och rikt illustrerad, lämnar intressanta bidrag till icke blott stadsbibliotekets och läroverksbibliotekets historia utan äfven till kännedomen om Norrköpings biblioteks- och bokförhållan-

den i allmänhet. De första artiklarna handla mest om rariteter i stadsbiblioteket, sålunda beskrifves ett af de sällsynta silfverbroderade band, som på 1600- och 1700-talen smyckade svenska andaktsböcker, Visingsborgstryck och andra rara böcker, bokägarmärken, autografer och pärmexlibris, bref och handskrifter m. m. Ett kapitel ägnas åt de förut här i tidskriften (årg. 1919, s. 267) omnämnda Wadströmska porträttsamlingarna, som år 1919 skänktes till stadsbiblioteket af konsul och fru R. Göhle. I ett annat kapitel beskrifvas några gamla Norrköpingstryck, vidare lämnas en öfversikt af forna bibliotek och boksamlare samt boktryckare och bokbindare i Norrköping. En artikel bjuder på en vandring genom det välordnade konstmuseet. I slutkapitlet lämnas en del uppgifter om donatorer jämte beskrifning på de nuvarande bibliotekslokalerna i den förnämliga Villa Swartz, vidare förtecknas hittills utkommen litteratur om Norrköpings stadsbibliotek. Bibliotekets storlek uppskattas nu i rundt tal till 120,000 volymer. Det vore önskvärdt, om förf. i en kommande del af dessa handlingar ville meddela en med hjälp af förefintligt material utarbetad historik öfver stadsbiblioteket och samtidigt utreda dess förhållande till läroverksbiblioteket. Norrköpings stadsbibliotek synes ha alla förutsättningar att under den nuvarande stadsbibliotekariens vakna och nitiska ledning intaga ett af de främsta rummen bland de svenska stadsbiblioteken. *I. C.*

Östersund. Jämtlands bibliotek.

Till bibliotekarie vid Jämtlands bibliotek har den 31 jan. utsetts fröken Elin Kardell, dotter till lektor S. J Kardell, hvilken efter en lång och synnerligen förtjänstfull verksamhet vid detta bibliotek nu vid 78 års ålder lämnat sin befattning.

Den 12 april stiftades föreningen »Jämtlands biblioteks vänner» med ändamål att understödja Jämtlands bibliotek och verka för dess utveckling, hufvudsakligen genom insamlande af böcker och medel till inköp af lämpliga biblioteksarbeten. Inträde i föreningen kan vinnas af enskilda, för biblioteksrörelsen eller folkbildningsarbetet intresserade personer och till dessa rörelser anslutna föreningar. Årsafgiften bestämdes till minst 5 kr. och engångsafgift för ständiga ledamöter till 50 kr. Till föreningens ordförande valdes distriktslantmätaren jur. kand. V. Holmbäck och till sekreterare redaktör H. Ericsson, båda bosatta i Östersund.

Smärre recensioner, ur tidskrifter, m. m.

I Föreningens för svensk kulturhistoria bokserie ha som nr I: 1—2 (1919, 20) två häften om sammanlagdt 180 sidor utkommit af de af dr S. Ambrosiani utgifna *Dokument rörande de äldre pappersbruken i Sverige*, innehållande privilegier för svenska pappersbruk, inventarieförteckningar, skrifvelser till centrala ämbetsverk rörande brukens verksamhet m. fl. handlingar. Af särskildt intresse äro de dokument, som knyta sig till den svenska papperstillverkningen på 1600-talet, såsom pappersbruken i *Upsala* (från 1612), *Tannefors*, som grundlagts af biskop Brask redan i början på 1500-talet och år 1628 donerades af Gustaf Adolf till Linköpings domkyrka, *Uddby*, grundlagt på 1620-talet af riksdrotsen Gabriel Oxenstierna, m. fl.

Arbetet utgifves till en början i en serie om 5 häften. Det är att hoppas, att publikationen, som utkommer på det lifaktiga A.-B. Svenska Teknologföreningens Förlag, hvilket särskildt specialiserat sig på konst- och kulturhistorisk litteratur, skall kompletteras med afbildningar af de olika vattenstämplar, som kommit till användning i äldre svenskt papper.

»Om Tycho Brahe's astronomiska Brevvexling» har Hans Ræder offentliggjort en studie i det senast utkomna häftet af *Edda* (1920: h. 3, s. 103—17). Största delen af Tycho Brahes arkiv har gått förloradt och blott spridda fragment af hans korrespondens ha varit kända, delvis genom Brahe själf. Så utgaf han »Epistolae astronomicae», tryckta på Uranienborg 1596, utgörande hans brefväxling med landtgrefven Wilhelm af Hessen och dennes hofastronom och matematiker Christopher Rothmann. Originalen till dessa bref ha nu påträffats i Staatsarchiv i Marburg och Landesbibliothek i Kassel och af förf. till nämnda uppsats underkastats en ingående jämförelse med den tryckta upplagan, hvarvid flera intressanta iakttagelser kunnat göras med afseende på Tycho Brahes utgifningssätt och stil, af honom företagna emendationer, strykningar m. m.

Af *Liber librariorum, Bokhandlarnas bok,* Minnesskrift utgifven med anledning af Svenska Sortimentsbokhandlareföreningens 25 åriga tillvaro under redaktion af August Hånell, hvaraf första delen utförligt anmäldes i denna

tidskrifts förra årgång, h. 3—4, s. 188—92, har nu andra delen utkommit, liksom den första i en förstklassig utstyrsel tryckt på Wald. Zachrissons Boktryckeri-A.-B. i Göteborg. Denna del, inemot 500 sidor, innehåller »Blad ur sortimentsbokhandelns historia» af bokhandlar Hånell och erbjuder viktiga bidrag till särskildt den moderna svenska bokhandelns historia. Publikationen är icke minst ur biografisk synpunkt värdefull och porträttmaterialet synnerligen rikhaltigt.

Nordiska boktryckarrådets årsbok 1920 innehåller meddelanden angående det år 1918 stiftade Nordiska boktryckarrådet, som har till uppgift att uppehålla ett ständigt samarbete mellan boktryckareorganisationerna i de fyra skandinaviska länderna Danmark, Finland, Norge och Sverige, dess medlemmar, möten etc., hvarjämte den tillika bildar en hand- och uppslagsbok, hvari en öfversikt gifves af de i de nordiska länderna förefintliga typografiska föreningarna, fackförbunden och andra sammanslutningar, yrkesskolor m. m. Dessutom förtecknas facktidningar och tidskrifter samt annan typografisk litteratur.

Årskatalog för svenska bokhandeln, årg. 1920, liksom de fyra närmast föregående redigerad af andre bibliotekarien Carl Efvergren, utkom i år redan den 15 mars eller drygt tre veckor tidigare än motsvarande katalog förra året. Trots den rekordmässigt korta utgifningstiden företer katalogen en betyökning i antalet förtecknade verk, såsom framgår däraf att denna volym uppgår till 203 sidor (emot 177 år 1919 och 184 år 1918). Ökningen är i jämförelse med 1919 års katalog ganska jämnt fördelad öfver den systematiska afdelningens alla fack, men är särskildt märkbar i fråga om skönlitteratur, teologi och genealogi, biografi, kalendrar och matriklar. Litteraturen om världskriget visar af naturliga skäl någon minskning.

Den lärde föreståndaren för handskriftsafdelningen vid Bibliothèque Nationale i Paris, Henri Omont, har i *Bulletin de la Société de l'histoire de Paris*, t. XLV (1918) under titel »Les bibliothèques de Paris en 1721—22 décrites par le suédois George Wallin» meddelat en öfversättning af kap. 6 i Wallins år 1722 i Nürnberg tryckta »Lutetia Parisiorum erudita», däri en entusiastisk skildring lämnas af de dåvarande såväl offentliga som privata biblioteken i den franska hufvudstaden. Georg Wallin d. y. var som bekant bibliotekarie vid universitetet i Upsala under åren 1726—35 och dog som biskop i Göteborg år 1760. Under åren 1721—22 besökte han Paris, där han var en trägen gäst i de många biblioteken. Om det stora tillmötesgående han från alla håll rönte i Frankrikes lärda värld bär denna hans skrift ett vackert vittnesbörd.

En liten vacker broschyr om Finlands äldsta boktryckeri har i anledning af Finska mässan 1920 utgifvits af A. Gabriels under titel: »Kortfattade upplysninger om Finlands äldsta tryckeri nuvarande Frenckellska tryckeri aktiebolaget grundlagt 1642, jämte en del orienterande uppgifter om stilsorter, etc.» (Hfors 1920. 8°. 20 opag. s.). Tryckeriet leder sin upprinnelse från det vid Åbo akademi år 1642 upprättade akademiska tryckeriet, hvilket förestods af den förut i Västerås verksamme boktryckaren Petrus Erici Waldius († 1653).

I *Historisk tidskrift för Finland*, Årg. 5 (1920), h. 2 förekommer s. 63—76 en uppsats »Några ord om litteraturens yttre villkor i vårt land på 1840-talet» af Ragnar Öller, innehållande upplysningar om boktryckare-, bokhandlare- och förläggareverksamhet i Finland under 1800-talets förra hälft.

Norge.

Lönnsregulativ for de norske videnskaplige arkiver, biblioteker og museer.

Nytt lönnsregulativ blev fra 1. juli 1920 innført ved rikets videnskapelige arkiver, biblioteker og museer.

Overbibliotekar kr. 10,000 stigende i 9 år til kr. 13,000, riksarkivar kr. 10,000—11,000; førstearkivar, statsarkivar, førstebibliotekar, musé-underbestyrer kr. 6,500 stigende i 15 år til kr. 9,000; arkivar I, bibliotekar I, konservator I og amanuens I kr. 5,000 stigende i 18 år til kr. 8,000, arkivar II, bibliotekar II o. s. v. kr. 4,000 stigende i 15 år til kr. 6,500, biblioteksassistenter (3—4 timers daglig tjeneste) kr. 2,600.

Det underordnede personale deles i 3 klasser. Kl. I kr. 3,300 stigende efter 12 år til kr. 4,500, eventuelt efter 18 år til kr. 5,100; kl. II kr. 3,000—4,200, kl. III 2,600—3,800. Til kl. I er ved f. eks. ved Universitetsbiblioteket i Kristiania henført Vakt- og varmemester og første kontorist, til kl. II annen kontorist, portier, første betjent, til kl. III de øvrige betjenter. Underinspektörer og gaderobedamer står utenfor regulativet.

Det nye ved regulativet er delingen av bibliote-

karene m. fl. i to klasser efter utdannelsen, optatt efter forslag av Videnskapelige tjenestemenns landsforening, der har representert tjenestemennene under forhandlingerne med statens lönnskomité. I kl. I skal for fremtiden (alle tidl. ansatte står i kl. I) kun ansettes bibliotekarer m. v. med embedseksamen eller doktorgrad fra universitetet, i kl. II kan også ansettes funktionærer med studenteksamen og praktisk utdannelse. Herved har institutionerne undgått å gjöre embedseksamen obligatorisk; de kan velge den beste ansöker uten hensyn til hans utdannelse; men samtidig vil vedkommende tjenestemann være ökonomisk interessert i også å skaffe sig et bredere videnskapelig grunnlag. Samtidig er assistentstillingerne ved Universitetsbiblioteket forbedret og ansettelsen sker kun for 3 år, med adgang til yderlige fornyelse på 3 år. I disse poster ansettes nu kun yngre kandidater og viderekomne studenter, og ved tidsbegrensningen er det utelukket at folk som ikke viser sig å eie avancementsbetingelser blir stående i disse stillinger og derved stopper tilgangen.

Det som kjennetegner den nye ordning er altså dens elasticitet med hensyn til fordringerne, dens opmuntring til videnskapelige studier og gode vilkår for begynnere. Universitetsbiblioteket kan nu konkurrere med skolerne i tiltrekningen av unge, dyktige krefter, og det vil ved hver ledig bibliotekarpost ha et utvalg på minst 5 ansökere (assistenter) som det selv har oplært og kjenner.

Til de nevnte lönnssatser kommer dyrtidstillegg og forsörgertillegg. Da hvert av de nordiske lands almindelige lönnsnivåer er forskjellige, kan de kun bedömmes relativt, og da står Norges meget godt, idet bibliotekarer II lönnes som adjunkter og kl. I som lektorer. Dog har lektorene et ekstraordinært 7. alderstillegg på kr. 1,000 efter 21 års tjeneste. Mindre gunstig er förstebibliotekarklassen stillet. Landsforeningen arbeider da også på å heve dens topplönn til kr. 10,000, hvorved den atter vil komme på linje med byråchefer.

Bibliotekarerne for höiskolebibliotekerne i Aas og Trondhjem lönnes med kr. 6,000 stigende til kr. 8,000.

Videnskapelige stipendier.

Efter ansökning av Videnskapelige tjenestemenns landsforening blev der ifjor bevilget kr. 4,500 til reisestipendier for videnskapelige tjenestemenn ved rikets arkiver, biblioteker, museer og andre videnskapelige instituter. Formålet med studiereiserne er ikke almindelig videnskapelig forskning; dertil har man andre reisebevilgninger, men å gi de nevnte tjenestemenn adgang til faglig utdannelse ved kortere besök ved tilsvarende institutioner i utlandet.

Stipendierne for arkivarer og bibliotekarer blev utdelt til arkivar J. Agerholt (kr. 1,200 til studium av specielle grener av arkivvesenet i Vesteuropa), arkivassistent L. Midthaug (kr. 300 til en arkivreise til Kjöbenhavn), og bibliotekar W. Munthe (kr. 1,500 til studium av engelsk biblioteksvesen).

På kommende budgett er der opfört kr. 6,000 til disse stipendier, med ¼ til henholdsvis arkivarer bibliotekarer, museumsmenn og meteorologer. Folkebibliotekarene har tilsvarende stipendier.

Biblioteksforelesninger.

Universitetets akademiske kollegium gav i höst bibliotekar W. Munthe en bevilgning til å avholde en rekke offentlige forelesninger over biblioteksvesen. Forelesningerne blev holdt fra januar til mars i to ukentlige aftentimer og omfattede dels bibliotekernes historie fra oldtiden til våre dage, dels biblioteksforholdene i de viktigste land i nutiden belyst gjennem hvert lands ledende menn, store biblioteker, organisation og bygninger. Forelesningerne blev illustrert ved ca. 170 lysbilleder; de blev fulgt av gjennemsnittlig 25 tilhörere.

Norske Statsbibliotekarers Forening.

Denne Forening blev konstituert på et möte i Universitetsbiblioteket 17. sept. f. å.

Foreningen omfatter bibliotekstjenestemenn ved alle statens videnskapelige og faglige biblioteker eller dermed sidestillede offentlige boksamlinger og er med full faglig selvstendighet tilsluttet Videnskapelige Tjenestemenns Landsforening, hvor formannen representerer foreningen.

Foreningen tilstreper hovedsakelig å være et fast organ, en slags »standing committee» for bibliotekarstanden utad. Styret består av 3 medlemmer, som velges for 2 år ad gangen. Videnskapelige Tjenestemenns Landsforening opkrever kontingenten og betaler utgifterne. Foreningen kan inngå som national avdeling i en eventuell sammenslutning av nordens videnskapelige og faglige biblioteker. Til styre valgtes W. Munthe (U. B.), formann, A. M. Wiesener (Bergens Museums bibliotek), viceformann, og E. Jebsen (Statistisk Centralbyrås bibliotek).

Kristiania. Universitetsbiblioteket.

Personalnotiser.

I en nyoprettet förstebibliotekarstilling som chef for utlån og lesesaler blev fra 1. juli 1920 ansatt bibliotekar Thomas Tellefsen. I dennes ledige og i en nyoprettet bibliotekarpost ansattes fra samme dag assistenterne Leiv Amundsen og Helge

Kragemo; i disses ledige og i en nyoprettet assistentpost blev ansatt cand. philol. Paula Bergh, stud. philol. Jens Lindberg og stud. theol. Henrik Harboe. Extraordinær assistent K. Meyer tok avsked 15. okt. og efterfulgdes av stud. theol. Solveig Thunold, tidligere assistent ved Bergens museums bibliotek.

Bibliotekar dr. phil. Herman Henrikssön Jæger blev efter konkurranse beskikket til docent i sammenlignende litteraturforskning ved universitetet fra 1. jan. 1921. Som bibliotekar i hans sted ansattes fra s. d. assistent cand. mag. Augusta Helliesen og i dennes assistentpost cand. mag. Gudrun Pay.

Universitetsbiblioteket 1/7 1919—30/6 1920.

Universitetsbibliotekets *årsberetning* 1. juli 1919 til 30. juni 1920 viser at biblioteket er blitt forøket med 18,013 bind, 51 håndskrifter, 440 kartverk og 1,990 viktigere småtrykk fra institutioner. Den beregnede störrelse utgjorde herefter 658,183 alm. böker, 113,602 dissertatser og 15,840 bind aviser foruten specialsamlingerne.

Benyttelsen utgjorde 48,072 bind, hvorav 16,809 til lesesalerne. Benyttelsen er gått noget tilbake, uaktet lesesalerne stadig har været overfyllt, så den tidligere utstillingsal midlertidig har måttet tas ibruk som hjelpelesesal. Dette henger — som tidligere meddelt — sammen med bolignöden. Der er f. t. 142 plasser på lesesalene, som har været åpne i 296 hverdager og 44 helligdager i tilsammen 3,232 timer og været benyttet av 61,814 besökende, en stigning i besöket på 4 pct.

Årsberetningen inneholder forövrig meddelelser om de ekstraordinære forhold på bokmarkedet, innbindings- og trykningspriser, katalog- og ordningsarbeider, om tjenestereglementer, katalogskrift, bytteforbindelser, gaver og budgett.

Universitetsbibliotekets *håndskriftavdeling* har ifjor mottatt en meget verdifull testamentarisk gave efter avdöde ekspeditionschef Alf Collett. Den består av Henrik Wergelands ungdomsarbeider, hvorav flere illustrert av ham selv, manuskripter av Nicolai Wergeland, breve fra den Wergeland-Collettske familiekreds, breve til Camilla Collett, professor J. P. Colletts reisedagböker m. m. Samtidig blev også overlevert Camilla Colletts dagbog og brevveksling med Welhaven og sin mann, men disse må efter testamentets bestemmelse först åpnes i 1924.

Universitetsbibliotekets budgett for 1921—22 er av regjeringen opfört med fölgende belöp:

a.	Ordinært annuum	kr. 160,000
b.	Systematisk katalog	» 7,000
c.	Helligdagsåpning	» 2,200
d.	Trykningsutgifter	» 10,000
e.	Forsendelse til utenbys låntagere	» 1,000
f.	Arbeidsbjelp i musikavdelningen	» 4,000
g.	Alfabetisk katalog f. publikum	» 6,000
		kr. 190,000

På lönningsbudgettet opföres 1 ny kontorist ved Norske avdeling. Alle utgifter vedkommende bygningen m. m. bevilges under andre konti på universitetsbudgettet.

Universitetsbibliotekets musikavdeling.

Der har i lengre tid pågått et arbeide med oprettelsen av et norsk videnskapelig musikbibliotek. Den drivende kraft i det arbeide har været en komite med lektor O. M. Sandvik som formann. For det innsamlede belöp er der i Tyskland og Österrik innkjöp en ganske betydelig samling kritiske klassikerutgaver, dessuten er der skjenket adskillige gaver, bl. a. det gamle Warmuthske musikbibliotek. Ved et gavebrev av 17. mars er alt det nu innsamlede og det som vedblivende samles, skjenket Universitetsbiblioteket som gave på betingelse av at der oprettes en egen musikavdeling med lesesal og bibliotekar, og at der kun lånes ut dubletter.

Med U. B's egen samling av musiklitteratur og norske musikalier vil den nye avdeling straks være den betydeligste i landet. Der er på kommende budgett opfört bevilgning til katalogisering. Der er også reservert en stor sal i bygningen til avdelingen; den vil nu snart bli montert.

Bibliotekskursus.

Ved Universitetsbiblioteket blev den fra 22. april til 21. mai ifjor under ledelse av bibliotekar W. Munthe avholdt et kursus i praktisk biblioteks-tjeneste, der har en viss interesse som et forsök. Det norske Universitetsbibliotek rekrutteres som bekjent på en nogen annen måte en nabolandenes videnskapelige biblioteker. Det inntar den vordende bibliotekar på et tidligere stadium, som viderekommen student, lar ham under en eldre bibliotekar som »mentor» gjennemgå en volontærutdannelse på minst 2 timer daglig, derpå ansettes han som assistent med 3—4 timers daglig tjeneste, og först derefter kan han konkurrere om en ledig bibliotekarpost.

Denne ordning, som i og for sig böd på mange fordeler, lot sig p. gr. av den overmektige konkurranse fra skolen ikke lenger opretthołde. Men da assistentlönningerne var blitt hevet, og 3 nye poster var stillet i utsikt fra 1. juli, foruten flere vikariater

og oprykninger, var forholdene blitt så gode at man kunde gjöre forsök med oplæring av et helt kursus på en gang.

Efter kunngjörelse meldte der sig 13 ansökere; herav utvalgtes 6, nemlig 1 teolog, 1 jurist og 4 filologer — alle de siste med hel eller delvis embedseksamen med beste karakter. Dessuten benyttet 4 av bibliotekets ikke fast ansatte personale sig av adgangen til å delta i undervisningen i enkelte fag.

Kurset blev hovedsakelig av praktisk art, idet der blev henvist til litteratur for alt som likeså godt kunde leses i bok. Undervisningssalen på biblioteket blev derfor forsynet med den viktigste faglitteratur og stod til deltagernes uinnskrenkede bruk hele dagen. Selve undervisningen var henlagt fra kl. 9 til kl. 11—11 1/2 hver dag, således at der altid var en time for sittende og en time for bevegelig arbeide.

Der blev holdt forelesninger over Universitetsbibliotekets historie, opgave, organisation og system, pliktavlevering, bestillingsvesen, bibliografisk bokkunnskap, innbinding og specialsamlinger ved 5 av personalet. Dessuten ledet bibliotekar H. Lund 16 timers övelser i katalogisering; i 10 timer gjennemgikk deltagerne opstillingssystemet i hovedavdelingerne og hadde tilslutt 14 timers övelse i utlånsog lesesalsekspedition.

Kurset må betraktes som et vellykket forsök. Forhåbentlig vil det en annen gang kunne gjentages på bredere basis og avsluttes med en eksamination i teoretiske fag. Alle deltagerne viste stor interesse, de fleste fortsatte umiddelbart efter kurset som volontærer, og alle har senere fått fast ansettelse eller lönnet arbeide i biblioteket.

Deichmanske Bibliotek.

Årsberetningen for 1919—20 beklager avgangen på övede krefter og de utilfredsstillende lönninger; likeledes har forholdene i bygningen lenge været så uheldige som vel mulig. Dog synes der nu å være kommet mere fart i spörsmålet om bygning av nytt bibliotek på Hammersborg.

Biblioteket teller efter en avgang på over 3,000 og en tilvekst på 9,712 bind, tilsammen ca. 160,000 bind. Innkjöpt blev 10,903 bd. for kr. 45,316 eller kr. 4,16 pr. bd. Av særlige anskaffelser kan nevnes noget teknisk litteratur, populær musik samt den amerikanske bibliotekar A. G. S. Josephsons samling av biblioteksog bibliografisk litteratur. Chefen beklager manglen på nordiske oversettelser av verdenslitteraturens hovedverker. Ved katalogavdelingen er anskaffet en amerikansk »Multicolor Press», hvis amerikanske typemateriell dog måtte kasseres. Med denne press har biblioteket gått igang med trykning av katalogkort over sin akcession; ialt blev trykt 400 kort i et gjennemsnitlig oplag på 20. Utlånet har været omlagt til kl. 1–6 og utgjorde ca. 52,000 bd., hvorav vel 50 % skjönlitteratur. Hovedbibliotekets lesesal blev besökt av 105,755. Forövrig inneholder beretningen — foruten stoff der utelukkende angår folkebibliotekbevegelsen — utförlig beretning om et 7 måneders elevkursus. *W. M.*

Biblioteket har nyligen utsänt sin *Bokfortegnelse*, nr 22, omfattande »Handelslitteratur». Kria 1921. 61 s. 8°.

I *Biblioteksbladets* första häfte för innevarande år, s. 5—17, har fil. mag. Greta Linder lämnat en utförlig beskrifning öfver »Det Deichmanska biblioteket i Kristiania« och dess organisation.

Bergen. Bergens Museums Bibliotek.

I fölge beretningen for 1919—20 er biblioteket öket med 8,875 trykksaker, derav 5,395 småtrykk, og er nu beregnet å inneholde ialt 70,688 bind og 21,000 småtrykk. Den store tilvekst skriver sig fra det tidligere omtalte ekstraordinære bokinnkjöp, som nu efterhånden blir katalogisert. Av den ordinære tilvekst er innbundet ca. 400 bind og av den ekstraordinære et lignende antall. Småtrykk legges i kassetter. Biblioteket subskriberer f. t. på 63 verker og 111 tidsskrifter. Leseværelset har været besökt av 478 (ifjor 453) personer foruten museets videnskapsmenn.

I magasinerne foretas der f. t. store omflytninger, bl. a. skal alle tidsskrifter samles i ett magasin. I juleferien, da biblioteket ikke opvarmes, hendte en ulykke som lett kunde fått farlige fölger. Et vandrör sprang under opvarmning i magasinet over lesesalen; store vandmasser spröitet ut over bökerne, og trengte videre ned til lesesalen og kontoret. Heldigvis blev ulykken opdaget 10 min. efter, og ved omhyggelig avtörring fikk mann reddet ca. 300 vandskadede bind. *W. M.*

Digitized by Google

NÅGRA ÄLDRE SVENSKA BOKÄGARE-MÄRKEN

Af

GUSTAF RUDBECK, Stockholm

GAMLA, FÖR HAND MÅLADE eller ritade bokägaremärken äro ofta af stor vikt såväl från bokhistorisk som personhistorisk synpunkt. Utförandet växlar i hög grad. Somliga äro enkelt och konstlöst för att icke säga groft gjorda, andra däremot äro synnerligen dekorativa och kunna understundom äga ett rätt högt konstnärligt värde. För några år sedan beskref jag och afbildade tre sådana exlibris af svenskt ursprung.[1] Här meddelas nu ytterligare fyra, hvilka icke förut reproducerats eller nöjaktigt beskrifvits.[2] Tre af dessa framställa adliga vapen, det fjärde utgöres af ett enkelt bomärke.

1.

Vårt hittills äldsta kända svenska exlibris, utfördt för Bengt Jönsson Oxenstierna på 1440-talet.

Det vackraste och intressantaste af dessa exlibris är afgjordt det fig. 1 afbildade, som återgifver adliga, sedermera friherrliga, ätten Oxenstiernas till Eka och Lindö vapen. Någon tvekan om för hvilkens räkning det utförts kan icke råda, ty därom gifver den i ramen omkring vapnet placerade skriften tydlig upplysning. Där står nämligen med medeltidsstil följande: arma d benedicti iensson militis legiferi vplandie. Detta exlibris är således utfört för Bengt Jönsson Oxenstierna, den från unionsstriderna allmänt kände,

[1] G. RUDBECK, *Några gamla svenska exlibris.* (I: *Svensk exlibristidskrift* 1912.)

[2] Två af dessa hafva visserligen för omkring 50 år sedan i tryck omtalats, hvarom mera nedan, men blott ofullständigt och i förbigående.

krigiske ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstiernas fader. Hans födelseår är okändt, däremot vet man, att han 1436 tillhörde rådet, 1441 dubbades till riddare af konung Kristoffer af Bajern och att han året därpå blef dennes »hofmästare». På nyåret 1448, efter Kristoffers den 6 januari samma år timade frånfälle, valdes han jämte sin broder Nils Jönsson Oxenstierna till riksföreståndare. Denna värdighet innehade de icke fullt ett halfår, eller närmare bestämdt till den 20 juni 1448, då Karl Knutsson Bonde utropades till Sveriges konung. Redan förut hade de båda bröderna Oxenstierna innehaft ansvarsfulla poster, i det att de tillhörde den styrelse, som konung Kristoffer tillsatte i Sverige, då han vistades utom landets gränser. Viktigare än dessa höga ämbeten och den politiska roll Bengt Jönsson spelade är dock i förevarande fall den omständigheten, att han var lagman i Uppland, hvilken värdighet han mottog redan år 1440.[1]

Hans här afbildade vapen finnes nämligen i en för öfrigt synnerligen värdefull pergamenthandskrift af konung Kristoffers landslag, hvilken dock tyvärr ej befinner sig i svensk utan i dansk ägo. När H. S. Collin och C. J. Schlyter år 1823 gjorde sin rundresa till offentliga och enskilda bibliotek i Sverige och Danmark för att förteckna och undersöka alla befintliga exemplar af de gamla svenska laghandskrifterna, funno de nyssnämnda codex i det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn, där den bär signum G. K. S. nr 1209 fol. I sin officiella skrifvelse till dåvarande justitiestatsministern,[2] däri de framlägga resultaten af sina forskningar, omnämnes särskildt denna handskrift. De konstatera, att den äger »en hög grad af märkvärdighet» dels därför att den härstammar från samma tid, som landslagen blef af konung Kristoffer gillad och påbjuden, dels därför att den ägts af dåvarande riksmarsken och lagmannen i Uppland Bengt Jönsson Oxenstierna. Vidare omtalas att i handskriften målats ägarens vapen. Häraf draga de den slutsatsen, att denna codex är »det ursprungliga authentiska exemplar, hvarifrån alla öfriga manuscript af Landslagen i flera eller färre led härstamma».[3] Det är också denna handskrift, som legat till grund för den år 1869 tryckta editionen. I företalet lämnas äfven en noggrann beskrifning på handskriften.[4]

---

[1] De kortfattade notiserna om Bengt Jönsson äro hämtade ur ANREP, *Svenska adelns ättartaflor*, del 3, s. 111; uppsats af C. ANNERSTEDT i *Nordisk familjebok*, uppl. 2, Bd 2, sp. 1351–1352; STYFFE, *Bidrag till Skandinaviens historia*, del 2 (Stockh. 1864), Inledningen s. CXXVII; del 3 (Stockh. 1870), Inledningen s. V—VI, X–XI.

[2] H. S. COLLIN & C. J. SCHLYTER, *Om förberedelserna till Corpus juris Sueogothorum . . . Berättelse till hans excellens justitie statsministern.* (I: *Svea*, h. 6 (Stockh. 1823), s. 156–182.)

[3] COLLIN & SCHLYTER, a. a., s. 164.

[4] *Konung Kristoffers landslag*, ed. SCHLYTER (Lund 1869), Företalet s. I—III.

Detta synnerligen väl bibehållna exemplar af landslagen är skrifvet med en ovanligt tydlig stil. Den innehåller 72 pergamentblad, af hvilka de tre sista äro tomma, på andra bladets frånsida befinner sig det här afbildade vapnet, texten börjar först på tredje bladet. Bandet består af starka träskifvor, öfverdragna med rödfärgadt pergament. Båda pärmarna hafva samma enkla prydnader, nämligen en bård af 2 enkla linjer samt likaledes två parallella linjer från hörn till hörn. I den lilla ruta, som dessa bilda midt på pärmen, finnes en 6-uddig stjärna med punkter mellan spetsarna. Knäppen hafva funnits, men äro nu förlorade. Ryggen är fast, försedd med fem bind.

Enligt de ofvan åberopade författarnas mening är således denna lagcodex skrifven ungefär samtidigt med att konung Kristoffer sanktionerade den nya landslagen, hvilket skedde den 2 maj 1442.[1] Mycket äldre torde den i alla händelser ej vara och icke yngre än 1450, då Bengt Jönsson dog. Hans bokägaremärke, som är samtidigt med handskriften, är alltså utfördt mellan 1440 (det år Bengt Jönsson blef lagman) och 1450, och är enligt min mening utan allt tvifvel det äldsta nu kända till våra dagar bevarade svenska exlibris.

Detta exlibris framställer, som ofvan sagts, det vapen som medlemmarna af den frejdade ätten Oxenstierna till Eka och Lindö förde. Det har, som synes af bilden, en för exlibris ovanlig form och sammansättning. Denna rektangulära bild med ett stort vapen i midten, omkring detsamma en bård med inskrift och i de fyra hörnen vapenbilder, påminner i hög grad om forna tiders grafstenar.[2] Något annat sådant svenskt exlibris känner jag icke. Det imponerar icke blott genom sin storlek, 212 × 145 mm., utan ännu mer genom det sätt på hvilket det är utfördt. Förutom ett flertal färger har äfven användts rikligt med guld och silfver.

I midten synes på en snedställd sköld en oxpanna med öron och horn i rödt på guldbotten. Denna senare är rutad och hvarje ruta försedd med små punkter. På vapensköldens uppåtvända vänstra hörn hvilar en stålhjälm med silfverornering. Den dekorativa hjälmduken är målad i rödt och hvitt. Öfver hjälmen reser sig kresten — två röda oxhorn och mellan dem en högrest buske af påfågelsfjädrar i naturliga färger. Midtfältet omkring oxenstierna-vapnet är hållet i blå ton med ornering i nu mörknadt guld. Detta midtfält omgifves af en bård i bleknad purpurfärg, å hvilken den

[1] *Sveriges historia intill 20:de seklet* (2 uppl.), del 2, s. 452.

[2] Jfr bl. a. Birger Perssons i Upsala domkyrka och fru Ramborgs till Wijk i Västeråkers kyrka.

förut omtalade inskriptionen prunkar i gyllene bokstäfver.[1] Mellan bården och midtfältet går en smal ljusgrön list dekorerad i hvitt. Det hela afslutas utåt af en med hvita romber prydd kant i samma blå färgton, som användts på midtfältet.

De intressantaste detaljerna af detta märkliga exlibris återstå, nämligen de fyra i hörnen afbildade vapnen. I det nedre högra hörnet ses Vasavapnet, en snedställd svart vase med en rosett på »skaftet», mot guldbotten. Det syftar på Bengt Jönsson Oxenstiernas första hustru Kerstin,[2] som var dotter till Krister Nilsson Vasa, riksdrots samt farfars far till konung Gustaf I. Den tredelade skölden i nedre vänstra hörnet med färgerna hvitt, rödt och blått fördes af en känd Upplands-släkt till hvilken Bengt Jönssons moder hörde.[3] Hennes namn var Margareta, och hon var dotter till Finvid Finvidsson d. ä.,[4] död 1389.[5] I öfre högra hörnet sitter Bengt Jönssons farmoders vapenbild, en röd sparre på guldbotten. Hon hette Ingeborg, hennes föräldrar voro Niclis Ambjörnsson Sparre och Helena Magnusdotter och hon var gift med Bengt Niclisson Oxenstierna.[2] Det fjärde vapnet slutligen, i öfre vänstra hörnet, har mot guldbotten en något otydlig bild af ett djur, hvars öfre del är svart, den nedre grå. Att bestämma detta vapen har mött vissa svårigheter. Då de tre öfriga vapenbilderna hänsyfta på Bengt Jönssons hustrus, moders och farmoders släktvapen, ligger det närmast till hands att tänka, att det fjärde borde återgifva hans mormoders släktmärke. Hennes namn var Katarina, dotter af Östgötalagmannen Magnus Kristersson af den bekanta Blå-släkten. Man skulle då väntat att här finna den af nämnda ätt förda vapenfigur som kallas lejonörn, men så är ju ej fallet. Emellertid finns i Kungl. biblioteket en handskrift i samlingen Genealogica, utförd af George Hinric Barfod med titeln Svea och Götha Skiöldunga Minne. Den innehåller genealogier öfver diverse gamla svenska ätter, till hvilka äfven fogats dessas vapen i färger. Här återfinnes å sidan 14—15 en släktledning öfver medlemmar af ätterna Blå till Gröneborg, till Aspenäs och till Forswik. Tre olika vapen för de tre ättegrenarna afbildas, och af dessa är ett synnerligen likt det här ifrågavarande. Då härtill kommer, att skilda medlemmar af samma ätt på denna tid ofta förde olika vapen, torde med all säkerhet kunna

[1] Aftryckt, utom här ofvan, i Schlyters företal till Landslagen samt i Sveriges bist., uppl. 2, del 2, s. 451.

[2] ANREP, *Svenska adelns ättartaflor*, del 3, s. 110—111.

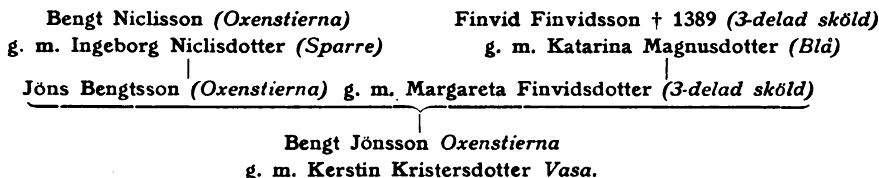
[3] ANREP uppgifver visserligen, att hennes vapen var en röd springande leopard på en blå, half lilja i guldfält, men torde detta ej vara riktigt.

[4] B. E. HILDEBRAND, *Svenska sigiller från medeltiden* (Stockh. 1862, 67), afbildar hans sigill, ser. 3, nr 341.

[5] Enligt C. H. UGGLA, *Svea Rikes rådslängd* (Stockh. 1771), Afd. 3, s. 33.

påstås, att denna vapenbild verkligen syftar på Bengt Jönssons mormoder Katarina Magnusdotter af släkten Blå.

För att förtydliga släktförhållandena mellan bärarna till de nu beskrifna vapenbilderna, så som jag fattat dem, meddelas här en kortfattad genealogisk tabell.

Handskriftens öden efter Bengt Jönssons frånfälle år 1450 äro blott delvis kända. Vid hvilken tidpunkt och af hvad orsak den kommit ur landet känner jag ej. Emellertid upplyser en anteckning på främre pärmens insida, att den under 1500-talets förra hälft tillhört den danske kanslern Johan Friis till Hesselager på Fyen, född 1494, död 1570. Genom gåfva af honom kom den i Erik Krabbes ägo. Han var född 1510 och dog 1564, diplomat och riksråd samt känd för sin lärdom och sitt nitiska arbete för att få till stånd en allmän lagbok för Danmark. Från honom har handskriften öfvergått till Hans Lindenou. Denne lefde mellan åren 1573 och 1647, var riddare och riksråd m. m., men har dock ej spelat någon framträdande roll i sitt lands historia.[1] År 1602 skänktes den af honom till den nyssnämnde Johan Friis' brorson Christian Friis till Borreby, född 1556, död 1616. Äfven han var kansler och diplomat samt känd i vår historia bland annat därigenom att han på sin konungs vägnar stod fadder åt Gustaf Adolf.[2] När handskriften sedan kommit till det Kongelige Bibliotek, känner jag ej.

2.

Henrik Classon Horns exlibris från år 1550.

Det fig. 2 afbildade vapnet fördes af ätten Horn af Kanckas. Den från denna utgrenade ätten Horn af Åminne för äfven i skölden ett horn, men med den skillnaden att hornets spets är riktad åt vänster, ej som Kanckasgrenens åt höger. De ofvanför ifrågavarande vapensköld synliga bokstäfverna H och C syfta på Henrik Classon Horn, den förste af den rad berömda krigare och statsmän med namnet Horn, som vi känna från vår historia.

[1] *Dansk biografisk Lexikon*, del 10 (Khvn 1896), s. 317.
[2] *Danmark Adels Aarbog*, 3, (Khvn 1886), s. 123—125.

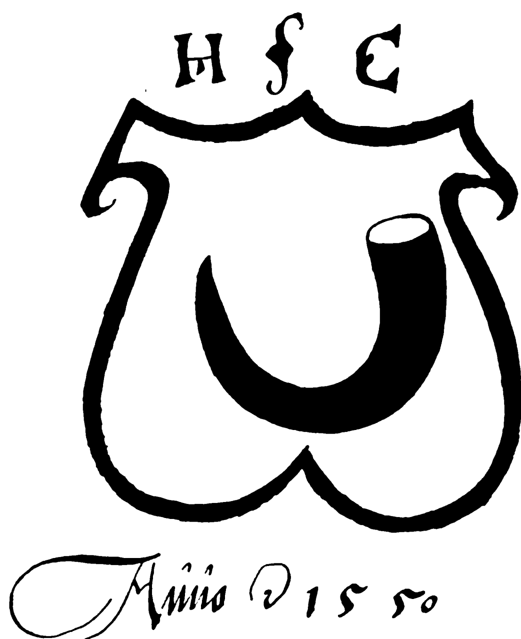

Fig. 2.

Han var född år 1512 och dog först 1595 vid den höga åldern af 83 år. Hans långa lif var fylldt af mödor och strapatser, ty han tog verksam del i svenskarnas strider i Ryssland och Östersjöprovinserna under Erik XIV och Johan III. Dessförinnan användes han äfven i fredliga värf. Så blef han 1549 lagman i södra Finland och två år därefter guvernör öfver hela Finland.[1] Ett minne från den tid Horn var lagman är säkerligen den lagbok, i hvilken hans ofvannämnda bokägaremärke befinner sig.

Denna laghandskrift är en kvartvolym, bunden i ett fult 1800-talsband af mörkt skinn med infällda röda rutor, och består af 123 pergamentblad. Den innehåller först ett kalendarium, sedan delar af Södermannalagen samt Magnus Erikssons landslag m. m. Af en anteckning på blad 110^{b}, präntad med röd färg, framgår att lagboken fullbordats nära etthundra år tidigare än den kom i Horns ägo, nämligen den 6 maj 1459, och att arbetet utförts af en viss Olof skrifvare. Orden lyda med upplösta förkortningar: »Thenne book böriadhis manedaghin eptir Dominicam judica och lyktadhis pa sancti johannis Dagh ante portam latinam Anno Domini mcdlix per manus olaui scriptoris natus in parochiam Wixstedhe j norunda häradhe».[2]

På första bladets frånsida är Horns vapen placeradt. Skölden är 88 mm. hög och 87 mm. bred samt målad med svart färg på ett synnerligen enkelt för att icke säga groft sätt. Årtalet inunder, 1550, angifver säkerligen tidpunkten, då det utfördes, således året efter Horns utnämning till lagman. Omedelbart under årtalet står följande: »Thän hauer jak geuetth min gode wän Mons juars[son]. Manu p[ropria].» Nederst på sidan läses vidare en

[1] ANREP, a. a., del 2, s. 293 - 294; *Biographiskt lexicon*, del 6 (Stockh. 1840), s. 238—239.

[2] *Södermannalagen*, ed. SCHLYTER (Lund 1838), Företalet, s. XVI – XVII; *Magnus Erikssons landslag*, ed. SCHLYTER (Lund 1862), Företalet, s. XXXII—XXXIII, där äfven Olaus skrifvares anteckning om sitt arbete delvis är aftryckt.

anteckning af detta innehåll: »Thenne bokenn bleff skänckt Simonn Thomesonn til Kappelstrand. Ther nästh wart hon giffuinn Lasse Anderssonn Bårgare i abo aff Simonn Thomessonn Anno [15]61.»

Handskriften tillhör Kungl. biblioteket sedan år 1864 genom den von Engeströmska donationen af föregående år.[1] Enligt anteckning å försättsbladet af Lars von Engeström har den förut ägts af kammarjunkare Carl Ulrik Gadde, född 1759, död 1829. Hur han fått den förmäles ej, tänkbart är dock, att den gått i arf några led inom Gadde-släkten och att C. U. Gaddes farfar, som var född i Vehelax i Viborgs län i Finland, där kommit öfver den. Detta är dock blott en lös hypotes. Från Gadde öfvergick den till grefve Magnus Stenbock, sonsons son till den store fältmarskalken Magnus Stenbock, född 1763, död 1822, öfverstekammarjunkare och generalmajor.[2] Han skänkte den i sin tur till Lars von Engeström den 24 augusti 1810.

3.

Bengt Larsson Dufvas exlibris från år 1620.

Under 1500- och 1600-talen fanns det två ätter med namnet Dufva, den ena i Finland, den andra i Sverige. Den senare kallas efter det landskap, från hvilket den härstammar, Dufva i Västergötland. Stamfadern för denna ätt var enligt Anrep[3] Lars Håkansson, som ägde Kårtorp i Vedums socken. Han hade två söner Håkan och Bengt, hvilka båda blefvo adlade, den förre redan 1594, den senare år 1605. De biografiska notiser Anrep meddelar om dem äro mycket knapphändiga, ehuru något utförligare för Bengt. Denne var född i Västergötland 1552, blef höfvitsman öfver finnarna 1596, ståthållare och befallningsman öfver Benhammars län i Uppland 1610 och öfver Stegeborgs län något senare samt dog år 1622. Han var gift med Brita Uggla, kusin till den store sjöhjälten Claes Ugglas fader, och hade med henne två söner Johan och Claus samt en tredje, hvars namn är okändt. Vidare omtalar Anrep, att Bengt och hans hustru samt deras yngste son ligga begrafda i Gryts kyrka i Östergötland. Det är allt hvad jag kunnat finna i tryck om Bengt Larsson Dufva.

Han var således uppenbarligen ingen framträdande eller lysande personlighet, men icke desto mindre torde ytterligare några upplysningar om

[1] Se: S. HILDEBRAND, *Några anteckningar om det von Engeströmska biblioteket*, (i: *NTBB*, 1919, s. 80–102), s. 99–100.

[2] Om Gadde och Stenbock, se ANREP, a. a., del 1, s. 905; del 4, s. 145.

[3] A. a., del 1, s. 613.

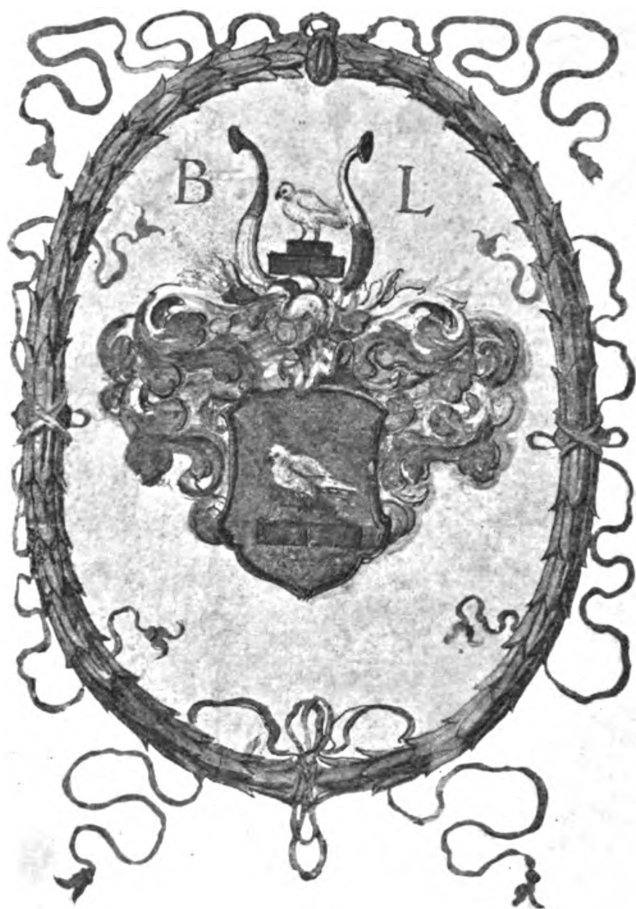

Fig. 3.

honom och hans söner äga ett visst intresse. Sådana finnas också, nämligen i en Kungl. biblioteket tillhörig handskrift, däri äfven hans såsom bokägaremärke begagnade vapenbild återfinnes (fig. 3). Å försättsbladets frånsida har han med egen hand skrifvit: »1620. Denne Lagbok haffuer jag förärat mine wnnge sönner Jahann och Claus' Duffor til at öffua sig wtj till Lärdom Wisdom och forstånndt wtj denne Wärdenns ärender och Saker at wärka och gióma det goda sig Gud till ärha och sig till godo Och at fruchta för dett onnda och derföre taga sig till wara at de sinn tidt så måtte slita j denne werdenn at de gudz Barnn måtte Bliffa wtj Himelrike till äffuig tidh det giffue oss alle gudt amenn Benncht Larssonn E[gen] Hånndt.»

Tolf år senare har hans äldste son, Johan, som blef amirallöjtnant och landshöfding, på samma blad gjort följande anteckning om sitt bröllop: »Anno 1632 den 25 Januarij Sancti Paulij Daegh Stoegh mitt Brölop på Lestad medh min kiere Hustru Welb. fru Karin Roessen Bielke. Gudh alzmechtigh medh sine helige Englar ware altijdh Tilstedhes at wij må så wandre och leffue Slecht och förwanter till hugnat och gledhie oss medh Kierlek saman leffua och Effter Tette Liffuet bekome Een Euigh Salighett Amen. Jahan Duffe m[anu propria].»[1]

Bengt Dufvas bokägaremärke, 255 × 165 mm. stort, är måladt i färger. Inom en oval ram af grågrönt bladverk med spår af förgyllning synes vapnet. Det är ett s. k. talande vapen och består af en hvit dufva på tre röda stenar mot blå botten. I kresten återfinnes samma bild, hjälmtäcket bär färgerna blått och hvitt. På ömse sidor om vapnet läses bokstäfverna B och L (Bengt Larsson). Fältet mellan ramen och vapnet är hvitt. De å bilden synliga banden äro gula och hörnfälten utanför ramen hafva en lilafärgad ton.

Denna vapenbild återfinnes å bakre pärmens insida i en papperscodex i folio, som innehåller konung Kristoffers landslag. Den är skrifven under senare hälften af 1500-talet, och består af 183 blad.[2] Mellan försättsbladet och första bladet af laghandskriften finnas ytterligare två blad. På dessas uppslag äro 26 svenska och finska landskapsvapen målade i färger mot röd grund. På främre pärmens insida finns dessutom ett porträtt af Gustaf Vasa i knäfigur med väl bibehållna färger. Slutligen torde kunna nämnas, att på försättsbladets första sida äro några sentenser ur Syrachs bok, kap. 6, afskrifna och därunder med samma stil namnet Anders Sjöblad och årtalet 1630. Om honom har Anrep (a. a., del 3, s. 781) endast antecknat, att han lefde 1625 och utan tjänst samt var gift med Brita Olofsdotter Oxehufvud. Då Johan Dufva två år senare, 1632, gjort anteckningen om sitt bröllop, har Sjöblad tydligen ej ägt denna handskrift. Möjligen stod han i nära vänskapsförhållande till den förre, men härom känner jag intet.

Till Kungl. biblioteket kom denna codex med den Rålambska samlingen, inom hvilken den bär nr 151. Den har äfven följande anteckning: Bibliothequet på Strö And: Sigfr: Rålamb.[3] Den är bunden i ett brunt kalfskinnsband på träpärmar med ornering i guldpressning. Förgyllningen har

[1] ANREP, a. a., del 1, s. 615, känner icke årtalet, ännu mindre datum för detta giftermål.

[2] *Konung Kristoffers landslag*, ed. SCHLYTER (Lund 1869), Företalet, s. XL.

[3] CARLANDER, *Svenska bibliotek och ex-libris*, uppl. 2, (Stockh. 1902), s. 20.

dock nästan helt och hållet utplånats under tidernas lopp. Inom två släta linjer löper kring sidorna en bård i vackert spetsmönster. Midt på pärmen är en stor dekorativ figur inpressad, och till hörnens prydande har användts en stämpel med arabeskmönster mot streckad botten. Det är utan tvifvel samma stämpel, som användts dels på det hos J. Rudbeck, Svenska bokband under nyare tiden, del 1, fig. 17, afbildade bandet, dels på fig. 50 i A. Hedbergs uppsats om Bokbindare och bokförare i Sverige 1500—1630.[1] Enligt Hedberg är bandet utfördt af bokbindaren Nils Olofsson, verksam i Stockholm 1564—1627.[2] Troligt är då att äfven det nu ifrågavarande bandet är förfärdigadt af honom och detta på beställning af Bengt Larsson Dufva. Bandets ursprungliga rygg är tyvärr ersatt af en ny på 1700-talet. Två knäppen hafva funnits, men äro nu förlorade.

4.

Olof Hisings exlibris från omkring 1640.

Det fjärde och sista af de här beskrifna bokägaremärkena är af en helt annan typ än de föregående. Det består visserligen af en »sköld», men i denna finns ingen vapenbild, utan blott ett bomärke, beroende därpå att dess ägare var en ofrälse man vid namn Olof Hising. Hans exlibris (fig. 4) är ritadt med svart bläck. Ofvanför är präntadt med prydlig stil: »Huem denne Bock hörar eller läsa will. Tå hörer hon Oluff Hising med rätta till, hade alla ena gud och ena troo, Och kunne medh fred samann boo, Och huar skötte sit regemennt Effter den nåd gud hade huar och en förlänt Och alla wille bruka rät alin, måt och span Så begingo sig well alla mann. O: A: H:»

Fig. 4.

Olof Hising var född 1609, blef 1639 rådman i Köping, avancerade tre år senare till borgmästare därstädes och dog såsom sådan år 1666. Utom honom har äfven hans fader Michael Hising skrifvit sitt namn i volymen — på frampärmens insida. Han var liksom sonen borgmästare i Köping.[3] De tillhörde den släkt Hising, som år 1770 med Olof Hisings sonsons son, Johan, blef adlad till Hisinger. Slutligen

[1] I: *Pro novitate*, 2 (Stockh. 1914), s. 114—255.
[2] Jfr G. Rudbeck, *Några band af Nils bokbindare och hans son mäster Bengt.* (I: *NTBB*, 1915, s. 265—272).
[3] Anrep, a. a., del 2, s. 253.

finnes äfven antecknadt — på första bladet i handskriften — följande: »Ex libris Petri Thomæ Mylonii 1656».

Olof Hisings bokägaremärke finnes i en lagcodex i Kungl. biblioteket, signerad B. 17. Möjligen ansåg han sig hafva användning för denna i sin egenskap af rådman eller borgmästare, hvarför jag antager att hans exlibris utförts omkring år 1640. Handskriften är enligt Schlyter[1] från senare hälften af 15:e århundradet, består af 161 blad, däraf 10 på pergament, och innehåller en del af Södermannalagen samt Magnus Erikssons landslag. Denna kvartvolym är bunden i ett rikt blindpressadt brunt skinnband på träpärmar. Midtfältet är prydt med två rader palmettmönster och mellan dem en kedjeliknande stämpel. Två rullstämplar bilda en bred bård, den yttre utgöres af blad och i dessa det sachsiska vapnet, den inre af Jesusbarnet samt andra figurer. Resterna af två knäppen finnas. Den fasta ryggen har fyra bind.

[1] *Södermannalagen*, ed. SCHLYTER (Lund 1838), Företalet, s. XIX—XXI.

KRONOLOGISK GRUPPUPPSTÄLLNING I VÅRA OFFENTLIGA BIBLIOTEK[1]

Af

JONAS L:SON SAMZELIUS, Upsala

FRÅGAN OM BÖCKERNAS UPPSTÄLLNING i de stora forskarbiblioteken hör till de mest omdebatterade spörsmålen inom biblioteksförvaltningen. De sedan gammalt praktiserade uppställningsformerna, den systematiska och den systemlösa, ha nämligen båda vunnit berättigadt erkännande allt efter den synpunkt, från hvilken frågan skärskådats.

Sålunda har det aldrig rådt någon tvekan om att den systemlösa uppställningen varit mer rumsbesparande och från bokvårdsynpunkt bättre tillfredsställande än den systematiska. I mån som bokbestånden växt har man äfven lärt sig uppskatta möjligheten att vid denna uppställning placera de sist förvärfvade och följaktligen senast tryckta och mest lästa böckerna så nära låneexpeditionen som förhållandena medgifva.[2] Förutsättningen för denna uppställning har varit en för alla bibliotekets böcker genomförd individualsignering, hvarvid man antingen bibehållit de gamla fasta lokalsignaturerna eller infört en ny genom hela samlingen eller större delar däraf löpande numrering. Denna signerings stora värde för utlåningen såsom medgifvande hastigast möjliga expediering af begärda böcker och lättast möjliga journaliserande af lånen är väl bestyrkt af praxis i olika länder. Dess betydelse för katalogernas och särskildt realkatalogernas frigörande från allt beroende af uppställningen har klart ådagalagts af den siste författaren i ämnet.[3] Endast i bibliotek med individualsignering kunna dessa bibliogra-

---

[1] Uppsatsen utgör en kortfattad omarbetning af ett föredrag vid Svenska Bibliotekariesamfundets sammanträde i Upsala den 13 febr. detta år.

[2] I moderna biblioteksbyggnader söker man förlägga en del af magasinen omedelbart intill låneexpeditionen t. ex. Tübingen, Leiden m. fl.

[3] G. LEYH, *Das Dogma von der systematischen Aufstellung;* i *Zentralblatt f. Bibliothekswesen,* Jahrg. 30 (1913), s. 111 ff.

fiska arbetsapparater erhålla den smidighet, som kräfves för att de skola kunna anpassas efter litteraturens utveckling.

Gentemot den systemlösa uppställningen erbjuder den systematiska den ovärderliga förmånen, att man till en viss grad kan finna sig tillrätta i magasinen utan användande af kataloger. På de flesta håll genomfördes ju denna anordning, emedan man i afsaknad af realkataloger icke på annat sätt kunde betjäna forskningen.[1] Den största olägenheten med denna uppställning är att en fast individualsignering icke kunnat genomföras. I sin tur har denna omständighet på grund af långsam expediering och föråldrade realkataloger återverkat ofördelaktigt på just förhållandet till forskarne.

Kärnpunkten i problemet är alltså frågan hur en fast individualsignering skall kunna förenas med systematisk uppställning. Problemet har uppstått, emedan accessionen vid denna uppställning måste kunna införas på hvilken punkt som helst i systemet. Då det varit omöjligt att beräkna vare sig accessionens hela storlek eller dess fördelning på olika delar af biblioteket har det också visat sig omöjligt att finna en nog elastisk nummeranordning. Redan efter mycket kort tid ha signaturerna blifvit otympliga och villsamma.

Genom nya kombinationer ifråga om numreringen synes det icke möjligt att lösa problemet. Det återstår då att undersöka, om accessionen kan fördelas på annat sätt. Härvid bör man hålla i minnet, att böckerna i afslutade samlingar själffallet kunna uppställas i systematisk ordning och samtidigt erhålla en genom hela samlingen löpande numrering. I våra bibliotek finnas många sådana samlingar, privatbibliotek som öfverlämnats med förbehåll att de sammanhållas.[2] Så t. ex. i Upsala de Cronstedtska, Westinska, Wahlundska och De Geerska samlingarna, i Kungl. biblioteket den Rålambska o. s. v. I den Cronstedtska samlingen äro böckerna sedan gammalt försedda med egna nummer. Någon olägenhet af att förfara på samma sätt med andra afslutade samlingar synes icke finnas. I ett väl katalogiseradt bibliotek innebär det knappast heller någon afsevärd nackdel att alltjämt mottaga större enskilda boksamlingar under förbehåll att de uppställas för sig. Denna accession skulle därigenom hindras att inverka på uppställning och signering i biblioteket i öfrigt.

Äfven i samlingar, till hvilka en icke alltför stor accession inströmmar,

[1] Så t. ex. i Upsala. Annerstedt synes i sin skildring af biblioteket förutsätta en återgång till fast lokalsignatur vid en tidpunkt, som enligt hans beräkning nu icke borde vara långt aflägsen. (*Upsala Universitet 1872–1897*, del 2, s. 55—57.)

[2] Motviljan mot att bevara enskilda samlingar i deras ursprungliga skick liksom benägenheten att »slakta» gamla kolligatband synas egentligen ha framträdt först med den systematiska uppställningens genomförande.

är det relativt lätt att genomföra både systematisk uppställning och individualsignering utan risk att de nyförvärfvade böckernas signaturer bli särskildt tillkrånglade. I de flesta bibliotek finnes sedan länge en sådan oafslutad afdelning med en mycket obetydlig accession nämligen inkunabelsamlingen. Naturligtvis har denna samling icke bildats af hänsyn till signeringen. På grund af det historiska värdet hos dessa tryck har man velat gifva dem den bästa möjliga omvårdnad och därför befriat dem från den skadegörelse som de ständiga flyttningarna i ett systematiskt uppställdt bibliotek medföra. Det ekonomiska värdet af dessa samlingar har stigit så enormt, att man önskat förvara dem i mindre lätt tillgängliga lokaler. Man har vidare för dem önskat uppgöra särskilda inventarier med plats för anteckningar om proveniens, varianttryck o. s. v. Arbetsmetoderna vid det bibliografiska studiet af denna litteratur ha kräft att jämförelsematerialet varit lätt tillgängligt. För katalogisering och planmässig ökning af beståndet har det kräfts särskilda med samlingarna förtrogna specialister. Af dessa eller liknande skäl har man alltså bildat dessa samlingar, men samtidigt har man vunnit den fördelen att oafsedt efter hvilket system böckerna uppställts individualsignering varit lätt att genomföra.

Så vidt jag kan se måste emellertid samma argument, som anförts för inkunablernas förenande till särskilda samlingar, i stort sedt gälla äfven för 1500- och 1600-talstrycken. Deras ekonomiska värde har under de sista årtiondena varit stadt i ständigt stigande och deras betydelse för kulturhistorien är större än inkunablernas. Helt naturligt gäller detta särskildt de nationella samlingarna. Klemming, den mest bibliofile bland våra äldre bibliotekschefer, sammanförde också allt svenskt tryck i Kungl. biblioteket från tiden före år 1700 till en särskild afdelning. Behofvet af en dylik anordning synes för öfrigt börja framträda i flera utländska bibliotek, i samma mån som man börjat att med anlitande af inkunabelforskningens arbetsmetoder ägna sig åt ett mera ingående studium af postinkunablerna.[1]

De nyss anförda argumenten för det äldre svenska tryckets placerande i särskilda grupper gälla icke utan vidare för anordningens utsträckande äfven till nyare svenskt tryck. Samlingarnas arkivkaraktär gör dock anordningen önskvärd — med tiden stiga ju äfven dessa samlingars olikartade värden. För det bibliografiska arbetet vore den mycket värdefull. Icke därför att det här är fråga om typografiskt detaljstudium utan på den grund

[1] Att denna uppställning äfven är af värde för historisk och särskildt litteraturhistorisk forskning torde få anses självfallet. Schück har betygat sin tacksamhetsskuld till Klemming för den nyssnämnda samlingen. (*Svensk litteraturhistoria*, I, 1890, Företalet.)

att en dylik kronologisk uppdelning af materialet i mycket hög grad skulle underlätta och befordra förtecknandet af den svenska bokproduktionen och dess innehåll. Så omfattande som denna blifvit kan biblioteksmannen-bibliografen öfver hufvud taget icke lösa annat än starkt begränsade uppgifter. För öfrigt utgöres ju en icke ringa del af vår bibliografiska litteratur af årsbibliografier.

Att i dessa efter tryckåret uppgjorda kronologiska grupper af svensk litteratur genomföra systematisk uppställning och samtidigt en genom hela gruppen löpande signering torde i allmänhet icke vara svårare än i fråga om inkunablerna. Genom arkivleveranserna äro dock samlingarna så pass fullständiga, att signeringen af accessionen icke kan vålla större svårigheter. I den sista gruppen, till hvilken leveranserna fortfarande inströmma, är kombinationen naturligtvis omöjlig. Lämpligast vore väl här en provisorisk alfabetisk uppställning, till dess gruppen är färdig att införlifvas med bokarkivet.

Vända vi oss till de utländska afdelningarna, så finna vi snart nog att förhållandena här måste gestalta sig i viss mån annorlunda. I de äldre grupperna är väl accessionen ej mer omfattande än att, om större donationer uppställas för sig och nödig försiktighet iakttages, individualsignering äfven här kan kombineras med systematisk uppställning. I de moderna grupperna, som alltjämt mottaga den genom köp förvärfvade accessionen, är det otänkbart. En provisorisk alfabetisk uppställning torde icke vara tillrådlig, då provisoriet ju måste tänkas bli ganska långvarigt. Här synes man därför böra tillgripa systemlös uppställning samt signering efter accessionsordningen inom gruppen och icke öfvergå till systematisk uppställning förrän afdelningens karaktär af arkiv för sin tids bokliga och vetenskapliga kultur klart framträder.

Utan att i detalj mot hvarandra väga fördelar och nackdelar hos den uppställning jag här föreslagit, skall jag endast uppehålla mig vid ett par punkter och vänder mig först till fortsättningsarbetenas och tidskrifternas uppställning. Onekligen skulle det i flertalet fall vara mycket olämpligt, om dessa splittrades på olika grupper. Kortare fortsättningsarbeten kan man väl utan vidare olägenhet ställa på den grupp dit det första bandet hör. För större serier är denna utväg knappast tillrådlig. Såsom särskildt Leyh framhållit, passa emellertid dessa publikationer mycket illa in i bibliotekssystemen och kunna icke genom en systematisk uppställning behärskas. Något behof af en systematisk uppdelning torde sålunda knappast förefinnas. Biblioteksmannen behärskar dem bäst genom tryckta kataloger och biblio-

grafier, forskaren känner dem från sina specialstudier. Jag har därför hela tiden förutsatt, att de alldeles som i bibliotek med systemlös uppställning placeras utom systemet och ordnas alfabetiskt i en följd eller i olika språkgrupper. För expeditionstjänsten skulle detta innebära en mycket stor fördel, då ju ett väsentligt större antal tidskrifter än nu kunde beställas ned utan anlitande af kataloger och signaturer.

Hur önskvärdt det än är att både från låneexpeditionen och i magasinen kunna nå litteraturen direkt utan omvägen öfver katalogen, så är det dock icke möjligt annat än inom vissa gränser. I de flesta fall kan endast katalogen lämna fullt klar och säker upplysning. Af hänsyn till forskarne har man också i många bibliotek lagt upp två exemplar åtminstone af nominalkatalogen. Samtidigt gjorde tjänstemännen den vinsten att de fingo en egen katalog, där de kunde arbeta utan att störas af allmänheten. Själffallet skulle särskildt deras bibliografiska verksamhet i hög grad underlättas, om de äfven i magasinen hade kataloger till sitt förfogande. För att något sådant skall kunna komma till stånd fordras i första rummet att katalogkorten tryckas. Vidare måste fördelningen af korten till de olika katalogerna i magasinen kunna verkställas genom billigast möjliga arbetskrafter. Indelningsgrunden bör alltså vara så objektiv och så lättfattlig som möjligt. Från denna synpunkt synes tryckåret vara den bästa tänkbara. Vi komma alltså äfven här fram till den kronologisk.. gruppindelningen som den lämpligaste. Gruppkatalogerna skulle dock komma att skilja sig från motsvarande samling i så måtto att här alla samtidiga tryck i biblioteket funnes förtecknade, oafsedt i hvilken samling de vore uppställda. Där flera bibliotek förenat sig om tryckningen kunde katalogerna naturligtvis göras ännu fullständigare. Trots detta blefvo de så lätthandterliga i jämförelse med den stora katalogen att både biblioteksmän och forskare säkerligen i sitt dagliga arbete skulle begagna sig af dem. I detta sammanhang har jag närmast velat erinra om att man genom dylika kataloger äfven uppe i magasinen kan behärska böckerna i ett systemlöst uppställdt bibliotek, blott en kronologisk uppdelning af bokmassan kommit till stånd.

OM KONSERVERINGEN AF HAANDSKRIFTER OG ARKIVALIA I KØBENHAVNS UNIVERSITETS BIBLIOTEK OG ARKIV

Af

SOFUS LARSEN, København

DE UNIVERSITETSBIBLIOTEKET tilhørende Haandskrifter omfatter nu følgende Samlinger: den arnamagnæanske[1], de orientalske, Donationes variorum, Joh. Albert Fabricius' Samling, Rostgaards Haandskrifter, Brünnichs Saml., de schiønningske, kierkegaardske og ørstedske Papirer samt Additamenta, bestemt til at optage Nyerhvervelser af mindre Omfang.

Indtil 1895 opbevaredes alle Haandskrifter i et særligt Rum i den nordligste Ende af den langstrakte Biblioteksbygning, længst borte fra Administrationslokalerne og Indgangen, der ligger i Sydenden. Det var næsten en hel Rejse, hvergang et Haandskrift skulde fremtages, og desuden kunde denne Fløj af Biblioteket dengang ikke betragtes som fuldt sikret mod Ildsvaade, hvis en Brand opstod i en af de ligeoverfor liggende Bygninger i Krystalgade. Disse Omstændigheder, der mærkeligt nok ikke synes at have spillet nogen Rolle ved Bygningens Opførelse, foranledigede, at Overbibliotekar Birket-Smith i det nævnte Aar fik Haandskriftsamlingerne flyttede til Rummet under den nuværende Læsesal, der laa mere bekvemt og i Forvejen saa vidt muligt var blevet gjort brandsikkert. Hermed var naturligvis nogle af de væsentligste Krav, der kan stilles til et Rum, hvor uerstattelige Værdier opbevares, efter Omstændighederne fyldestgjorte; men ideelt kan dette Rum ingenlunde kaldes, dertil er det baade for snævert og for mørkt.

Min Forgænger, som overtog Biblioteket i en temmelig misrøgtet Tilstand, havde under hele sin Styrelse nok at gøre med at bringe Bogsam-

[1] Er underlagt en særlig Kommission og medtages derfor ikke i denne Fremstilling.

lingen paa Fode igen og saavidt gørligt raade Bod paa Bygningens mange Skavanker. Haandskriftsamlingen maatte vente — ét Menneske kan jo ikke overkomme alt — og det blev derfor min Opgave, saasnart jeg i 1909 havde tiltraadt Overbibliotekarstillingen, at tage mig af dette Bibliotekets Stedbarn, hvis Tilstand i mange Henseender var sørgelig, ja, jeg kan godt sige uforsvarlig slet. Bortsét fra et brugeligt, men ufuldstændigt Seddelkatalog over Samlingen Donationes variorum, en Index til visse Afdelinger af Additamenta, der forøvrigt senere maatte skrives helt om, samt Westergaards trykte Katalog til de orientalske Haandskrifter fra 1846 forelaa der for de øvrige Samlingers Vedkommende kun summariske Nummerfortegnelser, hvoraf de fleste var gennemrettede og omnummererede flere Gange og derfor rene Labyrinther for den uerfarne, medens andre kun var førte paa løse Ark af blaat Conceptpapir, stærkt medtagne af adskillige Aars daglige Benyttelse. Alene af den Grund kunde jo Kontrollen med Samlingerne kun være temmelig illusorisk; man maatte stole paa Publikums Ærlighed, og — lad mig sige det med det samme — den Tillid, Biblioteket paa dette Omraade nødtvungent viste sine Laanere, er næppe nogensinde blevet misbrugt, skøndt der var rig Lejlighed dertil; thi Samlingerne bestaar jo som de fleste andre kun tildels af Haandskrifter i Bogform, en stor Part af den er Breve og andre løse Papirer. Disse sidste var alle uden Undtagelse samlede i temmelig tykke Pakker nødtørftigt dækkede af et Stykke Pap og omvundne med gamle Seglgarns Baand. En saadan gammeldags Pakke var et rent Eldorado for Støv og Baciller, af hvilke de Papirer, den indeholdt, fik deres rigelige Part. Desuden kunde det jo ikke undgaas, at den Orden, hvori disse skulde ligge, ved hyppig Brug forstyrredes ikke saa lidt. Vi har ved senere Gennemgang af dem i adskillige Tilfælde kunnet konstatera den Slags Forskydninger.

Med yderst faa Undtagelser galdt det om alle Haandskrifter, at der ikke var gjort det fjærneste ved dem siden den Dag, da de indgik i Biblioteket. Dette var utvivlsomt for de flestes Vedkommende mer eller mindre uheldigt; men for de enestaaende orientalske Skatte, der som bekendt findes her i Biblioteket, om end tildels forstaaeligt, dog uforsvarligt. I alle de Aar, jeg kan huske, laa saaledes de talrige indiske Haandskrifter paa Palmeblade samlede paa nogle faa Hylder i store Dynger, et fuldstændigt Chaos at hitte Rede i, skøndt der jo over dem forelaa et udmærket trykt Katalog fra Westergaards Haand (1846).[1]

[1] *Codices indici et iranici Bibliothecæ Universitatis Havniensis enumerati et descripti* a N. L. Westergaard. Havniæ 1846. 8°.

Hvis nu Sagen havde staaet saaledes, at Biblioteket raadede baade over den fornødne Sagkundskab og Arbejdskraft til at gennemføre en grundig Nyordning, samt havde haft let ved at afse Pengene, der vilde medgaa til en saadan, af sit Annuum, saa havde der jo intet andet været at tage under Overvejelse end Planlæggelsen og Fordelingen af Arbejdet; men saadan stod Sagen desværre ikke.

Med Pengene saa det yderst trøstesløst ud. Hele Bibliotekets Annuum til Boganskaffelser, Indbinding og Kontorhold (derunder Varme og Lys) udgjorde, Legatindtægterne iberegnet, 25,280 Kroner, og deraf medgik alene til Indbinding dengang mellem 8 og 9,000 Kroner aarligt, af hvilken Sum den danske Aflevering fra Bogtrykkerne lagde Beslag paa Broderparten. Administrationsudgifterne beløb sig til c. 5,000 Kr.; Resten anvendtes til Bogkøb. Til Haandskriftsamlingerne kunde der naturligvis under saadanne Forhold ikke afses en rød Øre.

Nogen levende Følelse af, at saa at sige alt paa dette Omraade var pinende galt, og at der hurtigst muligt maatte tages fat af alle Kræfter, hvis ikke uvurderlige Skatte ved Vanrøgt skulde gaa til Grunde, det var der i de ledende Kredse egentlig ikke, uagtet den Tilstand, hvori vore berømte orientalske Haandskriftsamlinger befandt sig, allerede under Orientalistkongressen i København, efter hvad der meddeltes mig, havde vakt Forundring og Opsigt blandt de fremmede Forskere.

Alene af denne Grund vilde det have været uklogt straks at stille store Fordringer; de vilde næppe være blevet honorerede. Der maatte begyndes beskedent og smaat, hvis overhovedet noget skulde gennemføres. Under disse lidt prekære Forhold henvendte jeg mig til Universitetets daværende Kvæstor Th. Hørring, om hvem jeg vidste, at han altid havde næret levende Interesse for Biblioteket, og klarlagde Situationen for ham. Han indsaa straks, at her forelaa en virkelig Nødtilstand, som det var en Æressag for Universitetet og dets Bibliotek hurtigst muligt at faa afhjulpet, og tilsagde mig sin virksomste Støtte. Hans indtrængende Anbefaling skyldtes det, at der paa forventet Tillægsbevilling for det løbende Finansaar (1909/1910) tilstodes Biblioteket 500 Kroner, for at Arbejdet straks kunde sættes i Gang. Paa de følgende Aars Finanslove bevilligedes endvidere — foreløbig for fem Aar — 600 Kroner i dette Øjemed.

Ekstraordinært var dog, før disse staaende Bevillinger gaves, én meget vigtig Foranstaltning blevet gennemført.

Som det kostbareste Klenodie i Bibliotekets Samling af gammel-iranske Haandskrifter gælder uimodsagt det i sin Tid af Rask hjembragte Avesta

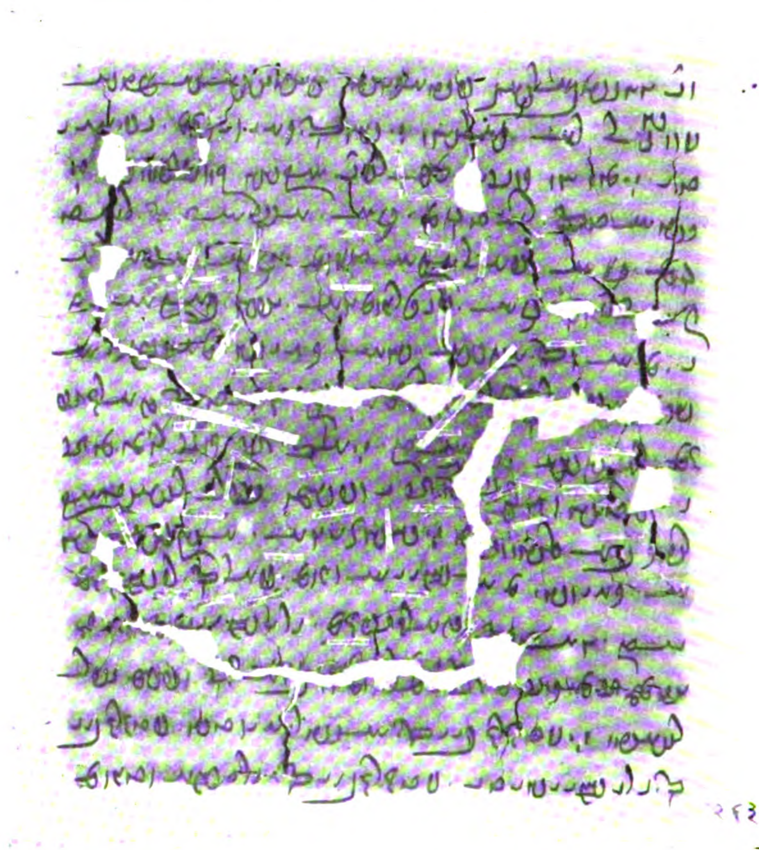

Fig. 1. Blad af det ældste Avesta Manuskript lagt mellem Spejlglasplader.

Manuskript (Vendidad) med Pehlewi Kommentar, som Dastur Jamasp iráni havde ført fra Persien til Bombay. Det er det, Westergaard i sin Beskrivelse (S. 38) kalder vetustissimum sine dubio in orbe terrarum.

Desværre var det jo, allerede dengang Rask hjembragte Skatten, i en sørgelig Forfatning. Blækket havde, formodentlig under Paavirkning af Fugtighed, adskillige Steder virket opløsende paa Papiret. En stor Del af Bladene ser ligefrem ud, som om de var svedne eller forbrændte, og det beskrevne Midterparti af dem falder fra hinanden i Stumper og Stykker og smuldrer redningsløst hen. De værst medtagne Blade havde Westergaard indlagt enkeltvis i Papirslæg samt møjsommeligt ved Hjælp af ganske smaa Strimler paaklistret Silkepapir forbundet de løse Smaastumper med Bladet paa det Sted, hvor de hørte hjemme (Fig. 1). Alligevel kunde det jo forudses, at de paagældende Blade inden ret længe vilde være fuldstændigt

ødelagte, og udelukket var det i hvert Fald, at disse Partier af Haandskriftet i dets daværende Tilstand kunde udlaanes til Benyttelse.

Under min Formands langvarige Sygdom i Efteraaret 1908 havde Iranisten daværende Dr. phil. H. Reichelt gjort mig opmærksom paa det uforsvarlige i at overlade dette enestaaende Hdskr. til sin sørgelige Skæbne og tilsagt sin Assistance ved eventuel Indlæggelse af de værst medtagne Blade (Fol. 184 – 303) imellem Spejlglasplader. Efter at de nødvendige Penge til disse og til at honorere Arbejdet var skaffede paa forventet Tillægsbevilling, tilendebragtes Indlæggelsen af de paagældende Blade i Efteraaret 1909 af Dr. Reichelt under et Studieophold her i Staden. Som Assistance ved den manuelle Del af Arbejdet kunde jeg stille til hans Disposition en sjælden fingernem, dygtig og interesseret ung Bogbinder, Hr. Friese, der ogsaa ellers under Haandskriftsamlingens Reparation har været Biblioteket en paalidelig og værdifuld Støtte.

Hvad det i det foreliggende Tilfælde navnlig galdt om var at sikre de indlagte Blade mod fremtidig Paavirkning af Luftens Fugtighed: Først drog Dr. Reichelt naturligvis med den største Nøjagtighed Omsorg for, at alle bevarede Rester af vedkommende Blad paa den underliggende Plade anbragtes netop paa det Sted, hvor de hørte hjemme. Dernæst blev den øverste Glasplade forsigtigt lagt ovenpaa, og Pladerne solidt forbundne ved paaklistrede Strimler af stærkt Lærred. Derved var imidlertid Luften endnu ikke udelukket fra det mellemliggende Blad. For at opnaa dette foreslog jeg at overstryge Lærredet med affarvet Shellak opløst i ren Sprit. Spritten tørrer saa at sige øjeblikkelig, den hærdede Shellak revner ikke og klæber ikke heller. Derved vindes altsaa foruden Sikring mod Luftens og Fugtighedens Paavirkning, at den ene Plade ved Opbevaringen simpelthen kan lægges ovenpaa den anden, og man undgaar at anbringe dem enkeltvis paa Lister i Skufferne, hvad der sparer Plads og forebygger Slid paa Shellak og Lærred, som ikke kan undgaas, naar de skubbes ind over Listerne, hvergang de tages ud eller lægges tilbage. Med Hensyn til Bladenes Konservering har den fulgte Fremgangsmaade vist sig overordentlig hensigtssvarende. Efter mer end 10 Aars Forløb viser de indlagte Stykker intetsomhelst Tegn til fortsat Destruktion.

Til dette Parti af Haandskriftet — ialt 120 signerede Blade — var der i Forvejen i en Mellemreol indbygget aflaasede Skuffer af en særlig Konstruktion, hvis Formaal var at lette Fremtagelse og Tilbagelægning samt saavidt muligt forebygge, at de tunge Plader under Nedlæggelsen i de temmelig *dybe* Skuffer skulde glide ud af Haanden, falde ned paa de underliggende og slaa

en Revne eller muligvis gaa helt i Stykker. Mekanismen er meget simpel; den bestaar blot deri, at Skuffens Forside ved Tryk paa en Fjeder kan slaas ned, saa den ligger i Forlængelse af Bunden. I hver af de 12 Skuffer er der af Hensyn til Glassets betydelige Vægt ikke anbragt mer end 10 Plader.

Underbibliotekar J. Eyser, der baade ved Katalogiseringen og Behandlingen af de iranske og indiske Haandskrifter lige fra første Færd har nedlagt et stort personligt Arbejde i denne Sag — uden hans Støtte og Kundskaber vilde det overhovedet ikke have været muligt at løse denne Del af Opgaven paa en tilfredsstillende Maade — foretog i Efteraaret 1910 og Foraaret 1911 med Understøttelse af Carlsbergfondet en Rejse til Paris, London og Berlin for at gøre sig bekendt med de Fremgangsmaader, man der var slaaet ind paa i Behandlingen af dette egenartede Haandskriftmateriale. De Erfaringer, han under denne Rejse indhøstede, og de Bekendtskaber, han stiftede, er paa forskellig Maade komne Biblioteket til Gavn.

Allerede dengang havde han paabegyndt Udarbejdelsen af et udførligt Katalog over vore iranske og indiske Manuskripter, som skulde afløse Westergaards Fortegnelse fra 1846 og spare fremtidige Forskere for et stort og tidspildende Arbejde ved en nøjagtig gennemført Angivelse af, hvor de enkelte Underafdelinger af de hellige Bøger var at finde i Haandskrifterne. Kataloget udarbejdedes nemlig til Lettelse og Støtte i Biblioteksarbejdet; det var ikke Hensigten at offentliggøre det i den foreliggende Skikkelse. Underbibliotekar Eyser mente, det var klogest først at tage fat paa denne Del af Opgaven og opsætte saavel Udarbejdelsen af et strengt videnskabeligt Katalog som den tekniske Restauration af Materialet indtil videre. Han haabede nemlig, at det vilde være muligt at engagere en Mand til Restaureringsarbejdet, som havde vist sig at være en fremragende Dygtighed paa dette Omraade, Hr. Konservator Ibscher i Berlin, og han ansaa det for nødvendigt, naar Videnskabens Krav fuldt ud skulde ske Fyldest, at man traf Forberedelser til Udarbejdelse af et omhyggeligt gennemarbejdet deskriptivt Katalog, som svarede til det Standpunkt, Videnskaben for nærværende Tid var naat til. Dette Arbejde maatte imidlertid helst betros til en Sprogforsker, der havde gjort de iranske Studier til sin Livsopgave. Til den Ende indlededes der efter hans Ønske Forhandlinger med Hr. Dr. Heinrich Junker, Offenbach a. M., der er en Discipel af Professor Bartholomae i Heidelberg, en Mand der stadig har vist det herfra indledede Arbejde den største Interesse og ydet det sin værdifulde Støtte.

Selvfølgelig stod det mig klart, at saa betydelige og langvarige Arbejder som de ovenfor skitserede vilde koste Penge, mange Penge, og dem ejede

Biblioteket ikke; men paa den anden Side var det min Tro og mit Haab, at Biblioteket, naar det for Alvor tog en saa vigtig Sag op, hvis samvittighedsfulde Tilendebringelse baade var en Pligt overfor Videnskaben og en Ære for Fædrelandet, vilde finde den nødvendige Støtte og Offervilje hos alle dem, der havde den rette Forstaaelse af, hvad det galdt — og dette Haab blev heller ikke skuffet: Paa Foranledning af Hans Excellence Prof. Dr. phil. Vilhelm Thomsen stillede Direktionen for Carlsbergfondet i det nævnte Øjemed en Sum af 10,000 Kr. til Raadighed for en Komité, der i Forening med Overbibliotekaren ved Universitetsbiblioteket skulde lede de herhen hørende Arbejder.

I Juni 1912 blev de endelige Aftaler om Pengenes Anvendelse og Arbejdets Fordeling trufne mellem Komitéen og Overbibliotekaren. Udarbejdelsen af det til Publikation bestemte deskriptive Katalog blev i Henhold til disse overdraget til Dr. H. Junker, der som Grundlag fik Tilladelse til at benytte Hr. Eysers Arbejde, ligesom ogsaa de Haandskrifter, der kunde taale Forsendelse, til Brug for ham efterhaanden skulde sendes til Giessen; Resten maatte saa benyttes her i København.

Saaledes var den literære Side af Sagen, om jeg maa bruge denne Betegnelse, foreløbig bragt ind i et lovende Spor, og under Dr. Junkers flittige Hænder skred Katalogarbejdet rask fremad. Derimod bristede desværre de Forhaabninger, der var sat til de af Underbibliotekar Eyser med Hr. Konservator Ibscher samt hans Foresatte Prof. Dr. H. F. W. Müller og Prof. A. von le Coq indledede Forhandlinger. Det lod sig under de givne Forhold ikke gøre at faa Hr. Ibscher til København, og for ikke at sinke denne Side af Sagen bestemte Komitéen og Overbibliotekaren sig til at lade Hr. Bogbinder Anker Kyster paa Biblioteket udføre den Del af Konserveringsarbejdet, der faldt ind under hans Fag, og som kunde udføres uden at foregribe de mange vanskelige Problemer, der knyttede sig til Bevaringen og Sikringen af det egentlige Haandskriftmateriale.

Der blev da i Bibliotekets ny Tilbygning indrettet et improviseret Bogbinderværksted, og her gik man i den følgende Tid i Gang med at behandle dem af de iranske Codices, som egnede sig dertil. Hvad Tallet angaar, var det ubetinget Pluraliteten, men fra Indholdets Side ikke netop de værdifuldeste. Den Tilstand, hvori de befandt sig, da Biblioteket kom i Besiddelse af dem (Fig. 2) var gennemgaaende elendig. En stor Del var forsynede med slidte i Ryggen løse Papbind, moderne Laser som det ikke havde den fjærneste Interesse at bevare Sporene af, hvis man da ikke vilde gemme et eller andet af dem som et synligt Minde om, hvor stedmoderligt Samlingen

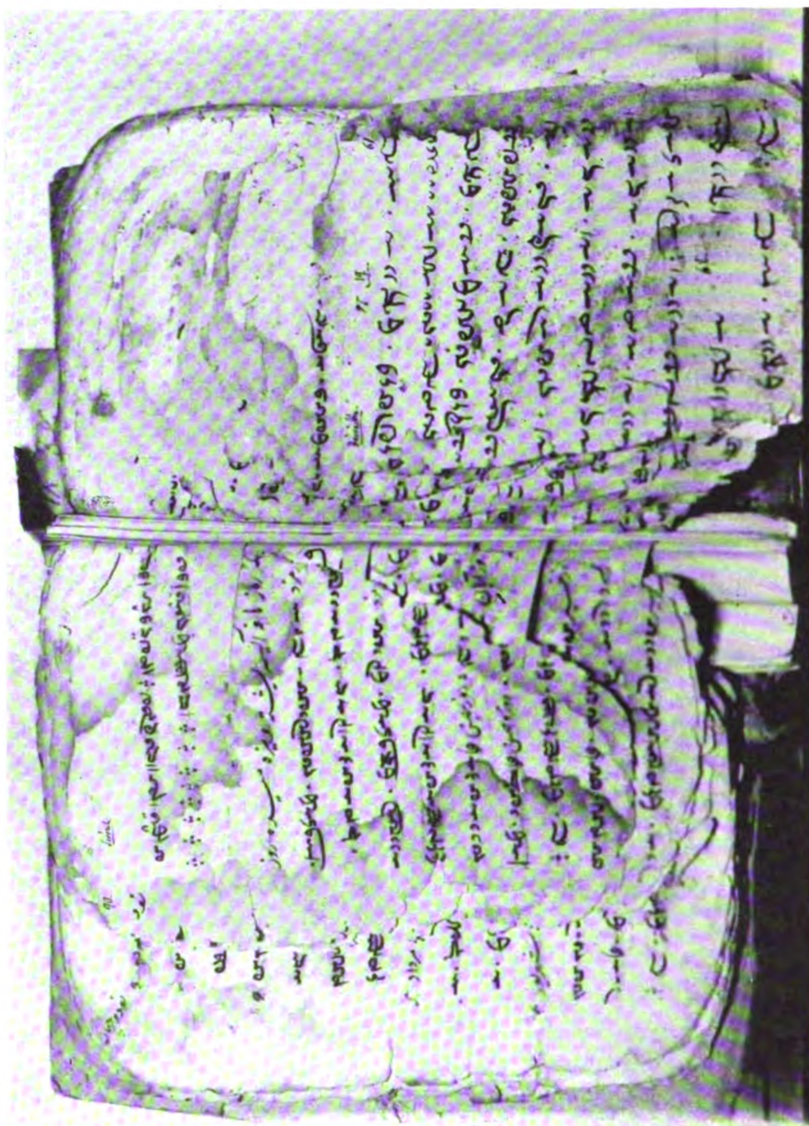

Fig. 2. Et af de værst medtagne iranske Haandskrifter.

var blevet behandlet. For alle disses Vedkommende var man altsaa slet ikke bundet af Fortiden; det galdt kun at finde en Type, der uden at fornægte sin moderne Oprindelse dog havde et vist orientalsk Præg ɔ: bevarede Stilen i sin Renhed uden nogensomhelst Finesser. En saadan normal Type fandtes bevaret ved nogle faa Manuskripter, som var klodset, men solidt indbundne i rødligt orientalsk Gedeskind uden nogensomhelst Forgyldning eller overhovedet Forziring; kun Kapitælbaandene var flettede paa en ejen-

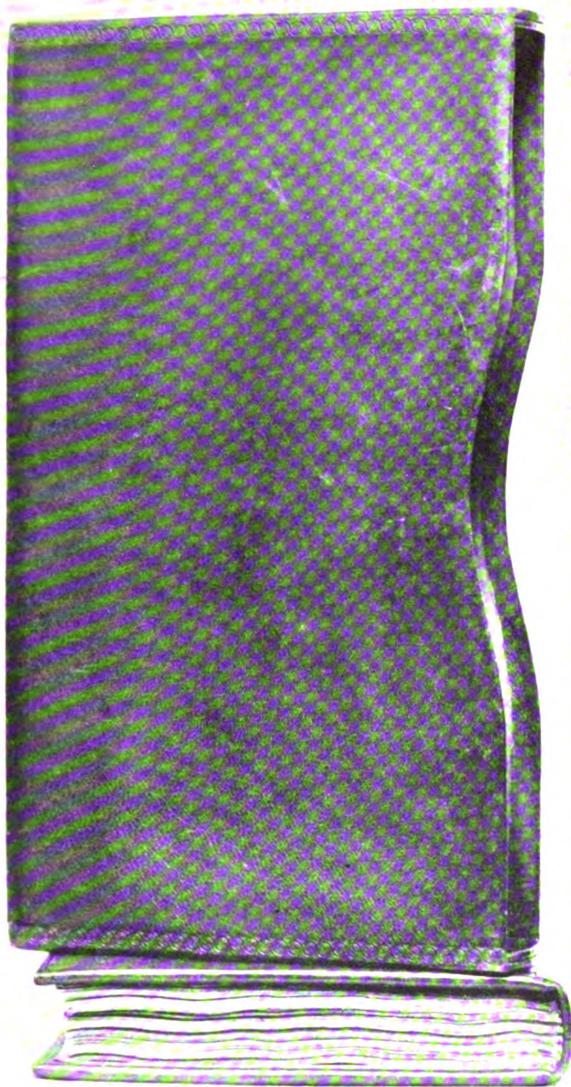

Fig. 3. Kapsel til iranske Haandskrifter; forneden Haandskriftet med det uregelsmæssige Snit.

dommelig Maade. Dette Forbillede blev altsaa fulgt ved Ombindingen for de allerflestes Vedkommende, og Arbejdet gennemførtes med den største Nøjagtighed og Omhu i alle Enkeltheder. Bogblokken i Modellerne havde tydeligt nok aldrig haft noget regelmæssigt Snit; derfor undlod man ogsaa at beskære de ombundne Bind.

Fig. 4. Nyt og gammelt Bind i Kapsler.

Selvfølgelig vil der, naar Ombindingsarbejdet er gennemført, i hvert Volumen blive anbragt et Exlibris ligesom i Bibliotekets øvrige Haandskrifter. Da det imidlertid maatte betragtes som en Ulempe, der ved Brugen let kunde medføre Uorden i Opstillingen, at Manuskripterne paa denne Maade ikke fik nogen udvendig Signatur, og den valgte Fremgangsmaade desuden ikke kunde siges at beskytte dem tilstrækkeligt mod Støv gennem Snittet, bestemtes det, at de alle skulde forsynes med en Kapsel ligesom Bindet af rødbrunt orientalsk Gedeskind, hvori de kunde indskydes (Fig. 3). Paa Rygsiden af denne, der altsaa ved Opstillingen kommer til at vende udad, er det Meningen at anbringe vedkommende Haandskrifts Signatur i forgyldt Tryk.

De Manuskripter, der allerede forelaa indbundne i Gedeskind, er naturligvis kun — med Benyttelse af det gamle Skind — blevet ombundne (Fig. 4), forsaavidt Tilstanden krævede det; men foruden dem fandtes der nogle ganske enkelte, som engang havde kendt bedre Dage og været indbundne i orientalske Pragtbind af den persisk-arabiske Type med ornamenteret Lædermosaik af forskellig Farve og undertiden tillige med Stempelforgyldning. Med Hensyn til disse Bind galdt det jo baade at bevare saa meget som muligt af fordums Herlighed og helst ikke tilføje noget nyt. Efter dette Princip vil de ogsaa blive behandlede; jeg skal her kun fremføre et enkelt Eksempel paa, hvad Hr. Anker Kysters Smag og tekniske Dygtighed indenfor disse snævre Rammer har præsteret. Vedkommende Manuskript har, hvad Teksten angaar, intetsomhelst lidt; men Bindet var af tidligere Ejere saa forbukket og mishandlet, at det saa at sige ikke længer lignede en rigtig Bog. Hr. Kyster opløste nu Hdskr., glattede alle Skader omhyggeligt ud, indbandt det paany ganske som det fra først af havde været, flettede ny Kapitælbaand nøjagtigt i Stil med de gamle og konstruerede en Æske af orientalsk Gedeskind, hvori det forhaabentlig vil kunne ligge trygt og velbeskyttet for al Fremtid, og kun kommer frem, naar man trækker i det Baand, hvis yderste Snip ses paa Afbildningen (Fig. 5).

Arbejdet paa den iranske Katalog, der, som ovenfor omtalt, efterhaanden var kommet i en god Gænge, fik som saameget andet en brat Afslutning ved Verdenskrigens Udbrud. Saalænge den varede, turde Biblioteket naturligvis ikke paatage sig Ansvaret for Haandskrifternes Forsendelse til et krigsførende Land; men for de indiske Manuskripters Vedkommende fort-

Fig. 5. Smukt indbundet iransk Hdskr., med dertil hørende Kapsel.

sattes Virksomheden uforandret, og for denne Gruppe, der jo tæller mange betydningsfulde hidtil ikke benyttede Palihaandskrifter, foreligger Hr. Eysers Katalog nu fuldstændig afsluttet. Trods Westergaards grundlæggende Arbejde har der ogsaa her været betydelige Vanskeligheder at overvinde netop paa Grund af den forkastelige Opbevaringsmaade, der har været anvendt, og som gør al Kontrol uhyre besværlig, undertiden umulig. I mange Tilfælde fandtes nemlig Dele af vidtforskellige Haandskrifter snørede sammen i Bundter med gammelt Seglgarn. Hvert enkelt Blad maatte derfor møjsommeligt gaas igennem, identificeres og lægges paa sin rette Plads, før Katalogseddel over Haandskriftet kunde skrives. Under dette Identificeringsarbejde ydede Westergaards nøjagtige Beskrivelser og Maalangivelser en aldeles uvurderlig Hjælp, og adskilligt, som længe havde været sporløst forsvundet, kom igen for Dagens Lys, saaledes 54 Palmeblade af Palihaandskriftet Sambandha-cintá, der laa begravede inde blandt andre, med hvilke de ikke havde det fjærneste at gøre. Hvad Jatakahaandskrifterne angaar, er ved denne Lejlighed de enkelte Manuskripter blevet gennemkatalogiserede — i Lighed med det der gennemførtes for Avestahaandskrifternes Vedkommende — ved Hjælp af Sedler, der indordnes alfabetisk under den paagældende Jatakas Navn, saaledes at der gennem dette Katalog vindes en let og hurtig Oversigt over de Redaktioner, hvori hver enkelt af de 549 Jatakaer forekommer i Bibliotekets Haandskriftsamling. Det er indlysende, at herved bliver fremtidige Tekstundersøgelser uhyre nemme at foretage: de der skal have en Enkeltundersøgelse gjort, spares for at gaa hele Materialet igennem. Da Kataloget er skrevet med det latinske Alfabet, vil desuden enhver af Bibliotekets Funktionærer uden særlig Sagkundskab paa dette Omraade kunne finde sig til Rette deri.

Foruden de nævnte Originalhaandskrifter ejer Biblioteket jo en sjælden værdifuld Samling Afskrifter af saadanne, udførte af Mænd som Westergaard, Fausbøll og Trenckner, der i videnskabelig Betydning fuldstændig kan sidestilles med Originalerne. Naturligvis er det ogsaa Hensigten om muligt at faa disse gennemkatalogiserede paa samme Vis.

Endnu større Vanskelighed end Palihaandskrifterne voldte de 32 tamuliske Manuskripter, der stammer fra Gaver fra Guvernør Rehling i Tranquebar, Hofjægermester A. de Teilmann og Prof. M. H. Hohlenberg. Westergaard

havde ved Katalogiseringen af dem haft Hjæp af Missionær K. E. Møhl, der var særdeles kyndig i Tamulisk, og man kunde roligt gaa ud fra, at Beskrivelserne var fuldt ud korrekte. Derimod syntes den af Møhl og Westergaard anvendte Transskription af det tamuliske Sprog at være temmelig forældet. Ved et stort personligt Arbejde lykkedes det dog Hr. Eyser at gennemføre Revisionen af Transskriptionerne paa en tilfredsstillende Maade.

Ved Siden af dette beskrivende Katalog er der desuden under Arbejde og tildels allerede fuldført et *systematisk* Katalog over alle de orientalske Samlinger. Det er affattet paa Dansk og bestemt til at afløse Westergaards latinske Beskrivelse. I Lighed med Bibliotekets andre systematiske Kataloger er det skrevet paa Sedler af hollandsk Bøttepapir, der har samme Format som de, der anvendes til dette. Efter Fuldendelsen vil Sedlerne blive samlede i Skruebind af samme Konstruktion som den, der nu anvendes til Bogkatalogerne.[1]

Ved disse Katalogarbejder er Bibliotekets berømte Samling af Palmebladshaandskrifter reddet fra det begyndende Forfald. Den nu afsluttede Konservering og Opstilling skulde saa tjene som Garanti mod, at lignende Forhold kan gentage sig i Fremtiden. Paa dette Punkt var Biblioteket stillet overfor en Opgave, som det ikke faldt helt let at løse, bl. a. fordi heller ikke Udlandets store og rige Samlinger her havde skabt noget Forbillede, som med Udbytte kunde følges. Hvad der hos er gjort, er altsaa udført ganske paa bar Bund under nøje Samarbejde mellem Underbibliotekar Eyser og mig.

Disse Manuskripter er jo saagodt som alle skrevne paa Palmeblade, der samles og holdes i Stilling ved Hjælp af Silkesnore og Spærreknapper, som i de fleste Tilfælde var erstattet med gammelt Seglgarn og Knapper af utvivlsom europæisk Herkomst. Bladenes Overflade er lidt fedtet at føle paa,

---

[1] De bestaar af en solid Messingramme sammensat af to Halvdele, hvis bøjede Smalender er forskydelige ovenpaa hinanden, og som kan samles og fæstnes ved Hjælp af et løst Messingbeslag og en Jærnskrue i hver Ende. Til Rammens Bredsider er Katalogets Papdække fastnaglede. Den venstre Del af Rammen, sét bagfra, bærer et Zinkstykke, hvorpaa en Titelseddel af Pergament er fastgjort ved to Skruer. Seddelblokken holdes i Stilling ved et stærkt Tryk paa Rammens *yderste Partier*. Resultatet er, at Rammens Tværsnit ikke bliver firkantet, men faar *svagt udad buede Langsider* (bliver hjulbenet). Opløsningen og Samlingen af disse Kataloger foregaar med største Lethed ved et dertil konstrueret mekanisk Apparat, hvis Trykflader har den Bøjning, som skal bibringes Rammen. Trykket, hvorunder denne samles, er saa kraftigt, at Seddelblokken altid bevarer sin Stilling urokkelig.

Et saadant Katalogbind har den Fordel, at det kan udvides indenfor rimelige Grænser; ved fornuftig Pasning bevarer det den oprindelig Plan og Anlægets Rammer i fuldstændig overskuelig Form; det kan behandles som enhver anden Bog.

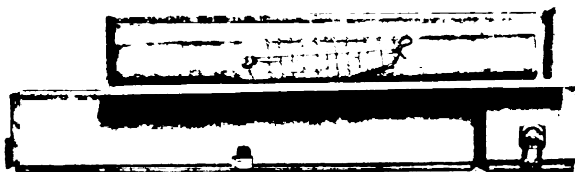

Fig. 6. Kasse med Palmebladshaandskrift; foroven aabent, forneden Langside og Forside.

binder i hvert Fald Støvet i høj Grad. Derfor er hvert enkelt Blad først blevet renset og aftørret paa det omhyggeligste; det samlede Manuskript er dernæst blevet gennemtrukket med smukke mønstervævede Silkesnore, som Biblioteket ved velvillig Imødekommen fra Hr. Grosserer Landstingsmand Holger Petersen fik fremstillet her i København i nøje Overensstemmelse med enkelte indiske Originaler, som det besad. Silken, hvoraf Snorene er vævet, er af fineste Sort og farvet med ægte og holdbare Farver, der ikke er til at skelne fra dem, som er anvendte i Originalerne; Mønstret er ligeledes fuldkommen identisk med de ægte Snores, hvorfor ogsaa Snoren maatte væves paa særlige Maskiner. Ikke destomindre blev Prisen sat meget lavt under Hensyn til Bibliotekets beskedne Indtægter. Endelig er de ny Spærreknapper, som blev anskaffede, holdt saa nøje op til de gamle Forbilleder, som muligt var.

For i Fremtiden at værne Manuskripterne mod Støv er hvert Haandskrift nedlagt i en langstrakt firkantet Papkasse overtrukket med Lærred og af en ejendommelig Konstruktion. Den bestaar af to Dele, en Overdel der passer til Underdelen som Laaget til en Æske; men Overdelen dækker her, naar den er paasat, hele Underdelen. Naar Kassen aabnes (ɔ: Laaget løftes op), falder den ene Langside af dens nederste Parti ud til Siden, saa Hdskr. kommer til at ligge frit (Fig. 6). Paa Midten af hvert Underpartis Langsider er anbragte to almindelige solide Portemonnaielaase med Klapper og Tapper, Tapperne gaar igennem tilsvarende Huller i Laaget, og naar Klapperne smækkes til, vil altsaa de to Dele af Kassen være fast forbundne. Paa den forreste Smalside af Laaget findes et Messinghaandtag, som benyttes til at drage Kassen frem af Skabet, og over dette er Haandskriftets Signatur anbragt, saa at enhver, som blot kender denne, kan fremtage det.

Paa Grund af disse Manuskripters ejendommelige Form, der i saa høj Grad afviger fra europæiske Bøgers, er det ret vanskeligt for ikke at sige umuligt at anbringe dem eller Kasserne, hvori de opbevares, i almindelige Boghylder. Det ender uvægerligt med, at det hele bliver én uordentlig Dynge, hvori det er grumme svært selv for den kyndige at hitte Rede. For at forebygge denne Misère, som vi desværre kendte altfor godt fra Fortiden og ikke vilde ind i paany, blev der ovenpaa en af de lave brede Mellemreoler i Haandskriftsamlingen og dækkende den i hele dens Længde og Bredde

indbygget et dybt Skab med Hylder og to Skydedøre. Her indsættes Kasserne i Nummerorden med Haandtag og Signatur vendende udad, saa man har en bekvem Oversigt over Skabets Indhold, naar en af Dørene skydes til Side. Anbragte saaledes vil Palmebladshaandskrifterne altid være let tilgængelige og støvfri, og Ordenen kan uden Vanskelighed bevares.

Efter Krigens Afslutning i 1918 har Bestræbelserne for atter at faa Katalogarbejdet over de iranske Haandskrifter i Gang ikke hvilet. Dr. Junker, som nu har overtaget en Professorpost i iransk Filologi i Hamborg, har fornylig erklæret sig villig til at fortsætte, og mellem ham og Nutidens største Forsker paa de iranske Sprogs Omraade, Prof. Dr. F. C. Andreas i Göttingen, er der i denne Sag indledet et Samarbejde, som lover det bedste for Fremtiden. Paa et senere Tidspunkt haaber jeg at kunne give Offentligheden Meddelelse om de vundne Resultater. Her vil jeg blot gribe Lejligheden til at takke Prof. Andreas for den aldrig svigtende Velvilje, denne udmærkede Videnskabsmand har vist Biblioteket.

De øvrige Dele af Bibliotekets Haandskriftsamling voldte naturligvis ikke paa langt nær saa store sproglige og tekniske Vanskeligheder som de orientalske. Her kunde man i mangt og meget følge banede Veje; men til Gengæld var jo Stoffet, som skulde gennemgaas, langt mere omfangsrigt. Desuden syntes de Fremgangsmaader, som andetsteds var fulgte, ikke alle lige tiltalende og efterlignelsesværdige, saa ogsaa her var der Lejlighed til at prøve Kræfterne paa ny Løsninger af gamle Problemer. Det er særlig Hr. Bibliotekar Alfred Krarup, som under Arbejdet paa denne Del af Samlingen har været mig en trofast Støtte og trods Slidet med Dagens Gærning har trukket en meget stor Del af Læsset. Saaledes er Seddelkataloget over disse Samlinger affattet af ham med Undtagelse af Sedlerne over Kierkegaards og Ørsteds Papirer samt dem, der forelaa fra Dr. Fridericias Haand til *Donationes variorum.* Disse sidste er supplerede og det hele gennemarbejdet saaledes ved et System af Henvisningssedler, at dette Katalog danner en fuldstændig og udførlig Registrant over Indholdet. Desuden er naturligvis alle Forfatterne og deres Arbejder noterede paa særlig Seddel. Tillige indeholder Kataloget en fuldstændig Brevregistrant, idet hver Afsender og Modtager er opført med Angivelse af de forskellige Breve, der angaar dem. Denne Seddelkatalog er det Hensigten at samle til en fælles Opslagskatalog for alle Afdelinger. Endvidere er der udarbejdet maskinskrevne Nummerfortegnelser for hver særlig Afdeling til Afløsning af de lidet overskuelige og upraktiske, som havdes fra ældre Tid. De gamle Numre er naturligvis bibeholdte, dem

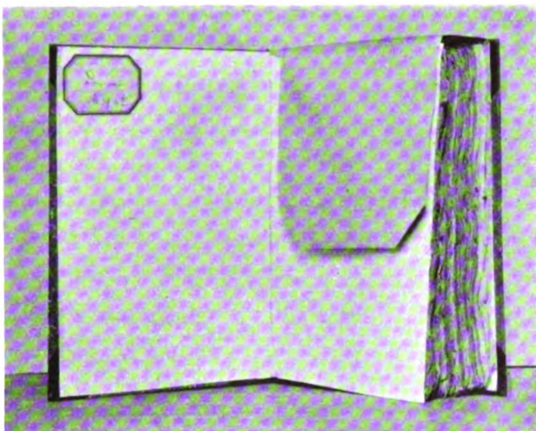

Fig. 7. Haandskrift med støvbeskyttende Papstykke.

gik det jo ikke an at ændre; det drejede sig i alt væsentligt kun om at revidere dem og tilvejebringe let overskuelige Renskrifter.

Haand i Haand med Katalogarbejdet er den *foreløbige* Gennemgang og Ordning af hele det omfangsrige Materiale gaaet: Alle de gamle Bind er blevet eftersete og nødtørftigt reparerede ud fra det Princip, at Reparationerne helst bør være saa lidet indgribende som muligt, og at det gamle bør bevares, hvor det overhovedet lader sig gøre. Imidlertid var ikke alle de Manuskripter, som kunde samles i Bind, indbundne; en ikke ringe Del var samlet i løse Bundter, og for disses Vedkommende er der væsentlig af pekuniære Grunde aldeles ikke gjort Forsøg paa at skabe noget stilfuldt eller monumentalt. Gennemgaaende er der anvendt beskedne moderne Papbind, som en mere velhavende Eftertid maaske vil ombytte med en elegantere Dragt. Naturligvis er Haandskrifterne ved Indbindingen ikke blevet beskaarne, men, da de uden en saadan samler grumme meget Støv, der i Tidens Løb trænger ned mellem Bladene, er der paa den bageste Inderflade af hvert Bind fastgjort et Stykke ganske tyndt Pap, som ved Lukningen kan foldes ind over Bogblokken og temmelig godt holder Støvet ude (Fig. 7). Dertil hjælper ogsaa de i Haandskriftafdelingen anvendte Bogstøtter. Idéen til dem fik jeg gennem en amerikansk Model. Den viste sig imidlertid ubrugelig, fordi Fjederen var konstrueret forskydelig i Forhold til Hyldehøjden, hvilket bevirkede at den aldrig kunde sættes tilstrækkelig fast i Træet og derfor heller ikke stemme Bøgerne sammen med den fornødne Kraft. Desuden fordyrede denne unødvendige Finesse i høj Grad Apparatet. Min Ændring bestaar deri, at Fjederne altid beholder samme Længde (10 cm. naaet fra øverste Skrue til Fjederens Spidser) og fastgøres med to solide Skruer til Egetræspladen, hvis Størrelse skifter efter Hyldehøjden[1] (Fig. 8—9). Prisen for en saadan Støtte var, dengang jeg anskaffede dem, 45 à 65 Øre efter Pladens Størrelse; nu er de utvivlsomt

[1] Til en Oktavhylde paa 27 cm's Højde svarer en Plade paa 21 cm.; til en Kvarthylde paa 33 cm's Højde en Plade paa 27 cm.; til en Foliohylde paa 47 cm's Højde en Plade paa 40 cm. Pladernes Bredde er 9 ½ cm., Staalfjederens 2.

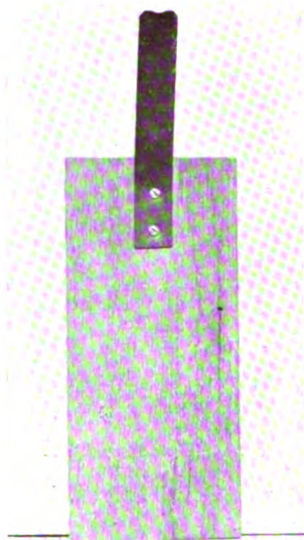

Fig. 8. Bogstøtte.

langt dyrere. Der er den Fordel ved dem, at de er umaadelig lette at sætte ind og fjærne, tager ringe Plads og stemmer Hyldens Bogmasse saa fast sammen, at intet Støv kan trænge ind imellem de enkelte Bøger. Endelig er det ikke nødvendigt at fjærne Støtten, naar en Bog skal tages ud af Reolen.

En Del af de Haandskrifter, vi havde at gøre med, var i en meget slet Forfatning: Ælde og Fugt havde mørnet Papiret, og selv om de blev indbundne, kunde de dog ikke i denne Tilstand udleveres til Brug. I ældre Tider plejede man under saadanne Forhold at overklistre større eller mindre Dele af de skørnede Blade med Silkepapir. Endnu dengang den arnamagnæanske Samling under Dr. Kålunds Ledelse blev underkastet en gennemgribende Reparation, fandt dette Middel undertiden Anvendelse.

Man kan vist snart blive enig om, at denne Fremgangsmaade er et slet Palliativ. Skriften bliver om ikke straks, saa dog i Tidens Løb mer og mer ulæselig under Silkepapiret, og er det engang paasat, lader det sig kun med stor Risiko fjærne.

Heller ikke den med Brask og Bram opreklamerede Zaponbehandling viste sig at svare til de højtspændte Forventninger, den straks vakte. Her paa Biblioteket blev den meget hurtigt lagt ad acta som upraktisk og besværlig; andetsteds har det jo vist sig, at Zaponen efter kortere eller længere Tids Forløb virker opløsende baade paa Pergament og Papir. Under disse Omstændigheder var jeg meget taknemlig over, at Hr. Landsarkivar G. Hornemann henledte min Opmærksomhed paa en Fremgangsmaade, som dengang allerede i nogen Tid med Held havde fundet Anvendelse i Vatikanets Bibliotek og, saavidt jeg véd, er opfundet af den bekendte Pater Ehrle. Tillige opgav Hr. Hornemann mig Adressen paa et fransk Firma i Lyon, som var Enefabrikant af det Materiale, som benyttedes i Vatikanet, en Slags hvid Silkegaze, der ligner det, som Damerne anvender til Slør, og som vi derfor benævner Silkeslør.[1] Det er helt gennemsigtigt og langt løsere i Vævningen end den saakaldte Møllergaze, men aabenbart gjort af samme Slags Silke. En meget stor Pakke af dette Stof (60,50 M.) kostede, dengang jeg anskaffede

[1] Navnet paa det Firma, der fabrikerer Varen er: M. Clerc Renaud & Cie, 27 Rue Puits-Gaillot, Lyon. — Den tekniske Betegnelse for Stoffet er *Crépeline*.

Fig. 9. Hylder med Bogstøtter in situ.

Beholdningerne til Biblioteket, 105 Francs. Nu er det formodentlig steget stærkt som alt andet; men i hvert Fald rækker det langt og har for vort Vedkommende vist sig at være et ganske fortræffeligt og særdeles billigt Reparationsmateriale, hvis Brug jeg ikke noksom kan anbefale: det har paa intet Punkt skuffet mine Forventninger. Fremgangsmaaden er den, at Bladet, som skal repareres, overstryges forsigtigt med ganske tyndt Bogbinderklister; saa lægges det afpassede Stykke Gaze paa, og det hele tørres omhyggeligt og langsomt. Den, der tager et saaledes repareret Blad i Haanden, maa se godt til for at opdage Overtrækket. Skriften træder ligesaa tydeligt og skarpt frem under Gazen som tidligere. Forskellen er kun den, at man nu næsten kan slide i et saadant gammelt mørnet Blad, der var ved at falde fra hinanden i Smaastumper, uden at kunne rive det i Stykker. Jeg har efter Aars Forløb undersøgt en Del saaledes reparerede Blade; de er i en ligesaa udmærket og holdbar Stand, som de var umiddelbart efter Istandsættelsen. Hertil kommer, at disse Reparationer heller ikke volder nogen Vanskelighed, naar det gælder indbundne Bøger, blot vedkommende Reparatør har en lille Smule Øvelse; alle Arbejder af denne Art i vore Samlinger er udførte med stor Dygtighed og Akkuratesse af den ovenfor nævnte Hr. Friese.

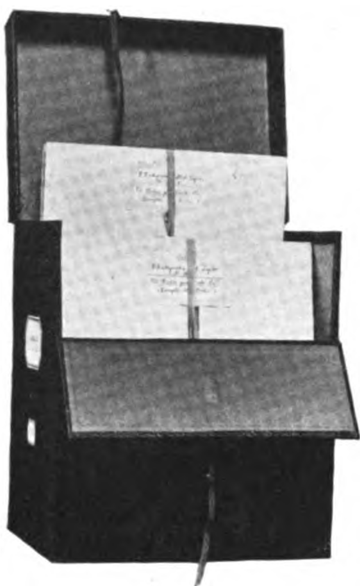

Fig. 10. Manuskriptkasse med Læg.

En særlig Behandlingsmaade krævede naturligvis den omfangsrige Del af Haandskriftsamlingen, som ikke lod sig bringe i Bindform, altsaa Brevene og de løse Optegnelser. Denne Side af Ordnings- og Reparationsarbejdet er endnu ikke fuldstændigt tilendebragt efter Planen; men alt er lagt tilrette, saaledes at det kan gennemføres lidt efter lidt, og visse store Afdelinger som Kierkegaards og Ørsteds Papirer er færdige.

Hensigten er at skabe en Ordning, som paa en Gang letter Kontrollen og gør den mere effektiv, som hindrer, at en eller anden Skødesløshed enten fra dem, der benytter Samlingen, eller fra Personalets Side ved Tilbagelæggelsen forstyrrer Papirernes Orden, samt sikrer disse mod Støv og Smuds. I dette Øjemed deles de Breve og Papirer, der hører til en bestemt Samling, i Grupper paa mindst 10 Stykker (et Læg). Hvert Læg anbringes mellem to Stykker hvidt Pap af bestemt Størrelse, der omvindes med rødt Baand, og uden paa den forreste Papflade anbringes en Seddel med kort Angivelse af Læggets Indhold og Numre (Fig. 10). Et passende Antal af saadanne Læg anbringes derpaa efter Nummerfølge i en Chartek, hvis forreste Klap falder ned, naar Laaget løftes op. Saaledes er man øjeblikkelig i Stand til at overse Indholdet; fjærnes et Læg, skal en Seddel anbringes paa Pladsen med Angivelse af, hvor det i Øjeblikket benyttes. *Enkelte Breve og Papirer maa ikke udleveres,* kun saa og saa mange Læg ad Gangen, og den, der udleverer Sagerne (altid én og samme Embedsmænd), har Paalæg om at eftertælle Læggenes Indhold ved Tilbageleveringen (hvert Læg *skal* jo indeholde et bestemt Antal Stykker). Herved undgaas den besværlige og for Ordenen farlige Roden i store Pakker for at finde et forlangt Stykke, og Kontrollen med det udleverede volder ingen Vanskelighed. Da Indskriften paa Lægget altid angiver, i hvilken Chartek det hører hjemme, kan det kun ved grov Uagtsomhed anbringes paa gal Plads.

I Stedet for Charteker anvendes nu ogsaa større eller mindre af Pap fremstillede Mapper af bekendt Model med Overfals af Jærnkardus, der kan rumme indtil sex Læg (Fig. 11). Skøndt de er billigere end Chartekerne, nærede jeg dog i Begyndelsen nogen Betænkelighed ved at anvende dem, da

der vanskeligt kunde anbringes nogen holdbar Signatur paa Ryggen af dem. I den sidste Tid har vi imidlertid fundet paa den Udvej at skrive Signaturen med Versaler paa krideret Lærredspapir, der kan lægges omkring Mappens øverste Baand og klistres sammen paa Bagsiden, saa det danner et fladt forskydeligt Lukke omkring Baandet. Denne Fremgangrmaade har vist sig særdeles praktisk og holdbar; Lærredslukket kan altid forskydes hen til Midten af Mappens Ryg, hvis denne skulde vokse i Tykkelse ved Indføjelse af et nyt Læg.

Fig. 11. Manuskriptmappe med forskydelig Rygseddel; forneden Rygsedlerne paa forskellige Stadier.

I de allersidste Aar har Biblioteket ogsaa faaet en større Nybevilling til Omordning og Restaurering af Universitetets Arkiv, der jo har sin Plads i Biblioteksbygningen. Ved dette Arbejde følges gennemgaande de samme Principer som ved Haandskrifternes Behandling; kun paa ganske enkelte Punkter har vi været stillede overfor ny Opgaver, der krævede særlige Foranstaltninger. Saaledes opbevares jo i Arkivet hvad der endnu er til Rest af Universitetets gamle Dokumenter med vedhængende Segl. Allevegne har disse seglbærende Dokumenter vist sig som et yderst vanskeligt Materiale at arbejde med: De kan ikke gemmes i alm. Pakker, og heller ikke er det forsvarligt at anbringe dem løst i Trækasser, da saa Seglremmene let filtres ind i hinanden. Ved Samarbejde mellem Hr. Bibliotekar V. Petersen, Bogbinder Ehlert og Undertegnede lykkedes det imidlertid ogsaa for disse Arkivernes Stedbørn at konstruere et sikkert, støvfrit og forholdsvis billigt Gemme. Først renses de Segl, der ikke ligger i Trækapsler, omhyggeligt med en Pensel dyppet i koldt Vand. Stumperne af de Vokssegl, som ved Tidernes Ugunst er gaaede i Stykker, samles i en lille Pose af blødt Lærred, der kan snøres sammen om Seglremmen ved Hjælp af en Snor, som gaar i en Løbegang. Naar nu Dokumentet er behandlet saaledes, ophænges det i en dertil indrettet stor Papkasse (Bredde 29 cm., Dybde 25 cm., Højde 46 $^1/_2$ cm.). Saavel Kassens Bund som dens Overstykke bestaar af to Lag temmelig tykt Pap, som er fast samlede; i det inderste af disse er der foroven og forneden med et Mellemrum af 4—5 cm. skaaret Riller, hvori Papstykker af den paa Fig. 12 synlige Form kan indskydes paralelt med Sidevæggene (Fig. 13). De Dokumenter, som skal forvares i Kassen, ordnes først horizontalt paa Papstykkerne, og dér, hvor disse bære Udsnit, fastgøres de til Pappet ved Staal-

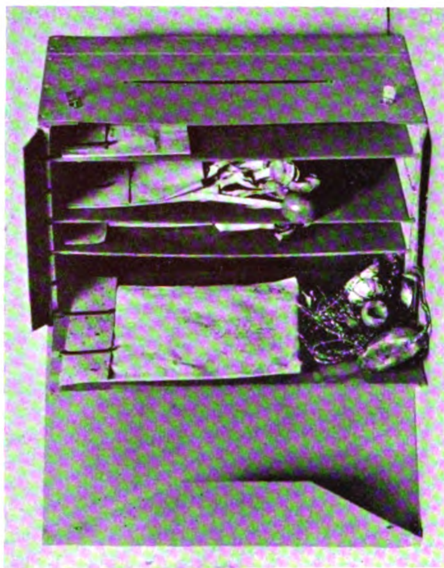

Fig. 12. Dokumentkasse aaben.

klemmer, der skydes ind over dem. Udsnittene skal naturligvis bevirke, at Papstykkerne trods Klemmerne uhindret kan bevæges ind og ud i Kassen. For at Klemmen ikke skal komme i direkte Berøring med Pergamentet, lægges et Stykke tyndt Pap imellem.

Naar nu det Antal Dokumenter som Kassen rummer, er bragte i Stilling og fastklemte til Papstykkerne, skydes disse med Dokumentet opad ind i Kassen, som naturligvis under denne Operation ligger paa Siden. Saa lukkes Laaget ved at dets yderste smallere Snip sættes ind i en Revne i Sidefladen, hvor det holdes i Stilling ved Hjælp af to Portemonnaielaase, og Kassen rejses op paa Højkant, saaledes at Dokumenternes Segl kommer til at hænge nedad. Paa denne Maade vil dens Indhold være fuldstændig beskyttet mod Støv, og enhver Beskadigelse af Seglene er udelukket. Skulde et eller andet Dokument være behængt med saa mange Segl, at de ikke kan faa Plads i et enkelt af Kassens Rum, kan man undlade at benytte en af Papskiverne og saaledes vinde den dobbelte Plads til det. Normalt rummer hver Kasse sex Dokumenter, og Prisen var pr. Stk. — vel at mærke dengang jeg lod dem gøre — lidt over 10 Kroner med Tilbehør af Papskiver og Klemmer.

For de enorme Masser af løse Papirer i Serier, som Arkivet indeholder (Examensbeviser, Ansøgninger o. l.) gik det ikke an at bibeholde den ved Haandskriftsamlingen fulgte Fremgangsmaade. Alene Hensynet til Pladsen var her en afgørende Hindring; Arkivet vilde simpelt hen blive sprængt. For øvrigt spillede heller ikke Spørgsmaalet om en effektiv Kontrol her den samme Rolle som ved Haandskriftsamlingen, da Udlaanet foregaar under andre Former. Derfor blev alle disse Sager — hver Afdeling naturligvis for sig — lagte i alfabetisk Orden og anbragte i Papmapper af den ovenfor (S. 113) beskrevne Konstruktion med Lærredssignaturer. Den yderst besværlige Ordning af disse omfattende og stærkt benyttede Arkivalia — det drejer sig om Tusinder af Dokumenter — er nu saagodt som fuldført. Ved Synet af de lange smukt behandlede Rækker af Mapper, føler man uvilkaarligt lidt

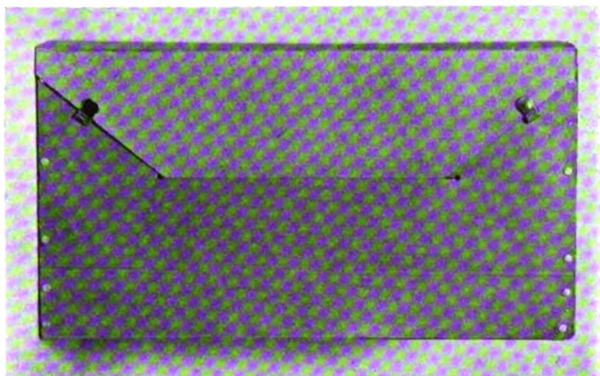

Fig. 13. Dokumentkasse lukket.

af den samme Skaberglæde som Vorherre paa den syvende Dag og synes, at Arbejdet virkelig er godt begyndt, men naar Blikket saa falder hen paa alt det, som endnu staar tilbage, er man fuldkommen paa det Rene med, at dette ingenlunde betyder det samme som, at det er halvt fuldendt. Der ligger sikkert en hel Række intrikate Problemer og Overraskelser paa Lur blandt de mægtige Dynger af ældre og yngre Dokumenter, som endnu venter paa at blive rationelt behandlede.

Hermed er vistnok i alt væsentligt gjort Rede for de Enkeltheder ved Arbejdet, som kan paaregne Interesse hos Tidskriftets Læsere. Mig har det i hvert Fald bragt én Tilfredsstillelse: Min Dom om dets absolute Nødvendighed viste sig fuldkommen rigtig, en Opsættelse vilde paa adskillige Punkter sikkert have medført uoprettelig Skade.

Forøvrigt gælder naturligvis om den Slags Foretagender det samme som om al Livets øvrige Gærning, at

Sorrig og Glæde de vandre til Hobe.

Men ser jeg tilbage over de 10 Aar, som svandt, forekommer det mig dog, at Sorgernes Tal var uforholdsmæssigt stort, Glædernes adskilligt mindre. Grunden er vel den, at de første gennemgaaende hørte til Næringssorgernes store Familie: det kneb altid haardt at komme ud af det med de beskedne Beløb, der kunde stilles til Raadighed. Desuden var det Tempo, hvori Arbejdet maatte udføres, i højeste Grad forceret: Hurtighed var absolut nødvendig, hvis det skulde lykkes at naa til Vejs Ende, og Tiden til Arbejdet maatte saagodt som altid stjæles fra Dagens øvrige travle Gærning. Selvom derfor Konserveringen nu tildels kan betragtes som afstuttet, er den dog for adskillige af de Afdelingers Vedkommende, der indeholder mange Breve og løse Papirer, ikke helt gennemført efter Planen, men kun i store Træk.

Tilsynet med Haandskriftsamlingerne undtagen de orientalske blev fornylig overtaget af Underbibliotekar Frk. Thora Gertz. Jeg vil haabe, at det efterhaanden maa lykkes hende at skabe et gennemført Hele ogsaa for de Afsnits Vedkommende, hvor hendes Forgængere ved Forholdenes Mægt maatte slaa sig til Taals med halvgjort Gærning.

CATECHESIS GRAECA CHRISTIANORUM STOCKHOLM 1584

Den antagligen äldsta i Sverige på grekiska tryckta boken

Af

ISAK COLLIJN, Stockholm

STUDIET AF DET GREKISKA SPRÅKET var länge försummadt i vårt land[1]; från medeltiden finnes ingen säker uppgift bevarad, att någon svensk varit bevandrad i detta språk, lika litet som några grekiska handskrifter med svensk medeltidsproveniens äro kända i våra bibliotek. Den förste svensk, som på allvar ägnat sig åt grekiska studier, uppgifves allmänt hafva varit den sedermera så beryktade ärkebiskop Gustaf Trolle[2]. I Linköpings stiftsbibliotek finnes en grekisk bok, Chrysoloras, Erotemata (Paris 1507. 8°), som enligt samtida anteckningar på försättsbladen tillhört Trolle och af honom användts under hans vid Kölns universitet år 1512 bedrifna studier. Till Linköpingsbiblioteket har denna bok kommit med förvärfvet af Eric Benzelius d. y:s särskildt på klassiska auktorer så rika boksamling. I samma bibliotek finnas äfven två små oktavupplagor af Homerus' Odyssé och Iliad på grekiska, tryckta i Strassburg år 1525, vilka tillhört domprosten i Linköping Magnus Laurentii (domprost 1531—omkr. 1547). Med reformationen har emellertid grekiska språket vunnit insteg också hos oss, och de svenska reformatorerna Olaus oeh Laurentius Petri, som studerat i Wittenberg under Melanchton, ägde säkerligen ingående kännedom om detta språk, liksom också Laurentius Andreae.

Någon ordnad skolundervisning i grekiska omtalas dock icke i vårt land förrän under den humanistiskt bildade konung Erik XIV, som år 1566

[1] E. M. FANT, *Historiola litteraturae graecae in Svecia.* Sect. I—II. Ak. afh. Ups. 1775—84. — B. LUNDSTEDT, *Bidrag t. kännedomen om grekiska språkets studium...* Ak. afh. Ups. 1875.

[2] FANT, a. a., I, s. 8—11. — LUNDSTEDT, a. a., s. 2 f.

förordnade sedermera ärkebiskopen Laurentius Petri Gothus att i Upsala föreläsa äfven »elementa Graecae linguae». Själf torde Erik XIV hafva varit bevandrad i det grekiska språket: i det till vår tid bevarade inventariet från år 1568[1] öfver hans boksamling finnas flera grekiska auktorer upptagna, såsom Aristoteles, Dioscorides, Plutarchus, Xenophon. Troligen hafva flera af de under dessa författare uppräknade verken utgjorts af latinska upplagor, men så kan icke vara fallet med »Cornu copie» (= Θησαυρός, κέρας Ἀμαλθείας καὶ κῆποι Ἀδώνιδος, möjl. den hos Aldus Manutius i Venedig år 1496 tryckta upplagan) och ännu mindre med de »Euangelia dominicalia grecé», som anföras bland böcker in theologia. Äfven i konung Eriks omgifning funnos personer, som voro grekiskan mäktiga. Detta bevisas af den nyligen af Ebbe Kock offentliggjorda förteckningen på böcker[2], som tillhört Erik XIV:s läkare Benedictus Olai, där vi bl. a. finna såväl ett »Dictionarium greco latinum» som ett »Nouum Testa[mentum] Grecolati[num]». Också Johan III var en högt bildad furste, för vilken grekiska språket ej lär ha varit främmande. I det af honom upprättade Stockholmskollegiet grundades en särskild lärostol i grekiska, i det att magister Jacobus Erici mot slutet af år 1583 där anställdes som läsemästare eller som han själf kallar sig »Graecae linguae, in Gymnasio Regio, Professor»[3]. Jacobus Erici hade efter studier i Greifswald och Wittenberg år 1581 blifvit magister vid det senare universitetet. Vid Upsala universitets återupprättande år 1593 blev han decanus med professur i teologi, år 1599 tillika domprost i Upsala, men måste efter att ha råkat i onåd hos hertig Karl år 1605 lämna sin professur och nöja sig med Börstils pastorat, där han dog år 1619.[4]

Den äldsta hittills kända bok, som i vårt land tryckts på grekiska, är utgifven af Jacobus Erici. Tyvärr är endast ett fragment af densamma bevaradt. Det är en upplaga af Oratio Isocratis ad Demonicum de officiis, tryckt år 1584 hos Andreas Gutterwitz i Stockholm.[5] Det bevarade frag-

---

[1] Aftr. i *Skandinaviska handlingar*, del 27, s. 380—90.

[2] *NTBB* 1920, s. 146—55.

[3] Så kallar han sig på titelbladet till den nedan nämnda upplagan af Isocrates samt i en år 1587 utgifven almanacka.

[4] Om Jacobus Erici se ANNERSTEDT, *Upsala universitets historia*, I, s. 73 f., 85, 93. — G. BOLIN, *Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen*, II, s. 3 ff., 20 (*St Eriks årsbok* 1912).

[5] Fragmentet, som funnits i Upsala universitetsbibliotek bland Fants Collectanea ad hist. litt. graecae in Svecia, Vol. I (U 176), har senare uttagits och bundits för sig under signaturen 10: 361. Det är beskrifvet på flera ställen, så FANT, a. a., s. 27; FANT, *Annales typographici seculi decimi sexti in Suecia*, s. 34; HAMMARSKÖLD, *Förteckning på de i Sverige . . . utkomna Schole- och Undervisnings-böcker*, s. 112; LUNDSTEDT, a. a., s. 8; BOLIN, a. a, s. 20. På titelbladet har ägaren till exemplaret, Magnus Magni Herold, en af Jacobus Ericis lärjungar, antecknat sitt namn och upptill fogat notisen »Hanc orationem interpretatus est M. Iacobus anno domini 1587».

mentet utgöras af fyra blad i kvart, innehållande en lefnadsbeskrifning öfver Isocrates på latin, men med grekiska citat, samt ett Breve argumentum af utgifvaren. Nederst på sista sidan angifver kustoden ΙΣΟΚΡΆ-, att själfva skriften följt på nästa sida.

CATHXH-ΣΙΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ἑλληνική.

CATECHE-SIS CHRISTIANO-RVM GRAECA.

γυμνάζε σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν, 1. Tim: 4.

STOCHOLMIAE

Impressa per Andream Gutterwitz.

ANNO

M. D. LXXXIIII.

Catechesis graeca christianorum. Stockholm 1584.

Emellertid finnes från samma år och utgånget från samma tryckeri i Stockholm ett hittills icke beskrifvet grekiskt tryck, en *Catechesis christianorum graeca,* hvars fullständiga grekiska och latinska titel framgår af vidstående reproduktion af titelbladet. Detta unika svenska tryck har förvärfvats till Upsala universitetsbibliotek redan år 1909 med ett litet samlingsband i 8°, som öfverlämnats till biblioteket som gåfva af seminarieadjunkten C. R. Carlsson genom professor M. Elfstrand. Först i det lilla bandet satt en Donatus graecus af Petrus Levinus Sosander, tryckt i Frankfurt a. d. Oder utan år, men med år 1547 dateradt företal, härefter följde vår grekiska katekes. Bandet var bundet i ett pergamentsblad af det äldre Upsalamissalet, fol. biij (= bl. 23) innehållande officierna för octaua epiphanie och dominica prima post octauas epiphanie. De af detta blad bildade pärmarna voro dessutom fyllda med makulerade blad af en inkunabel: Aeneas Sylvius (Pius II), Epistolae familiares, tryckt i Nürnberg af Anton Koberger 17. 7. 1486 (Hain *154, Ups. 15). I ryggen sutto dessutom fyra små pergamentsbitar af bladen 80 och 81 af det i Stockholm omkring år 1487 tryckta Manuale Upsalense. Att denna bok varit använd vid undervisningen i grekiska i Stockholmskollegiet framgår af en mängd namn på svenska studerande, som förekomma här och hvar i boken, mest på för-

sättsbladen. På titelbladet har sålunda en Botvidus Johannis Kranck antecknat sitt namn, hvilket också återfinnes på titelbladet till den grekiska katekesen af år 1584. Andra namn äro Mathias Jonae, Jonas Erici, Georgius Erici (på försättsbladen till Donatus), Magnus Erici Södhermannus [15]96 (på donatens sista sida). På katekesens titelblad läses utom det nyss nämnda namnet Botuidus Johannis äfven, ehuru öfverstruket: Liber Olai Matthiae finne qui emptus est anno 1587 pro quinque silingis. På titelbladets baksida har återigen Botuidus Johannis Kranck skrifvit sitt namn jämte en Olaus Andreae. Katekesen innehåller dessutom talrika anteckningar på grekiska och på latin, de senare mellan raderna gjorda öfversättningar. Donaten är däremot nästan fri från dylika anteckningar, endast på de första sidorna förekomma sådana.

Den grekiska hos Gutterwitz år 1584 tryckta katekesen finns icke anförd i någon tryckt svensk bibliografi. Dock finnes en notis om densamma i Palmsköldska samlingen i Upsala universitetsbibliotek, T. 366, p. 17[1]: »Catechesis græca. Stockh. exc. Andr. Gutt. 1584. (Ridderst.)» Anteckningen inom parentes torde ha afseende på J. Heysig-Ridderstierna, men notisen återfinnes icke i hans i manuskript i Upsala universitetsbibliotek föreliggande Bibliotheca Suecana (U 190). Däremot har jag funnit två anteckningar om katekesen i manuskriptet 107 4° i Rålambska samlingen i Kungl. Biblioteket, som innehåller af Palmsköld hopförda samlingar till ett Bibliotheca Suio-Gothica, bland hvilka flera blad finnas skrifna af Heysig-Ridderstierna. Ett blad innehåller sålunda en P. M. af dennes hand om »Några böcker som nogare eftersökas måtte»; bland dessa figurera »Catechesis graeca. Stockh. 1584». På en annan lapp återfinnes också »Catechesis graeca. Stock. A. G. (= Andreas Gutterwitz) 1584».

Katekesen består af två ark om 8 blad i hvarje, signerade A⁵—B⁵. På titelbladets baksida finnes ett träsnitt, illustrerande Apostlagärningarnas kap. 5, vers 29 med öfverskrift Actor: 5 och underskrift på grekiska. Till innehållet sönderfaller den lilla skriften i två delar. Den första bl. 2ᵃ—4ᵃ innehåller en kortfattad grekisk grammatika på latin i följande kapitel: De literis, De syllabis och De tonis. Bl. 4ᵇ öfverst börjar så själfva katekesen med rubrik ΚΑΤΗΧΗ-| ΣΙΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑ-|| νῶν ἑλληνικη.

Innehållet fördelar sig på följande större avdelningar: dekalogen med summan af budorden (δεκάλογος och κεφάλαιον ἢ συμπέρασμα τῶν προσταγμάτων τοῦ δεκαλόγου), den apostoliska trosbekännelsen (σύμβολον τὸ ἀποστολικόν), Herrans bön (προσευχὴ Κυριακή), om ångern (περὶ τῆς μετανοίας), om mun-

[1] Enligt benäget meddelande af f. öfverbibliotekarien i Upsala dr A. Andersson.

nens **bekännelse** (περὶ τῆς ἐξομολογήσεως), **om absolution eller nycklarnas makt** (περὶ τῆς ἀφέσεως ἢ τῆς δυνάμεως τῶν κλειδῶν), **om dopet** (περὶ τοῦ βαπτίσματος), **om den heliga nattvarden** (περὶ εὐχαριστίας ἢ τοῦ δείπνου κυριακοῦ), **om plikterna i hvars och ens stånd och kallelse** (περὶ ἔργων καθ' ἑκάστων τάξιν ἢ κλῆσιν), **om korset och bedröfvelsen** (περὶ τοῦ σταυροῦ, ἢ τῶν θλίψεων), **om goda gärningar** (περὶ ἔργων ἀγαθῶν), **morgonbön** (προσευχὴ πρωϊνή), **aftonbön** (πρ. ἑσπερινή), **bordsbön** (εὐλογία τῆς τραπέζης) — **flera olika** —, **förmaning till barn** (πρὸς τὰ τέκνα παραίνεσις), **till ungdomen** (πρὸς τοὺς νεωτέρους π.), **till alla** (πρὸς ἅπαντας). **Bl. 12ᵃ—15ᵇ innehålla valda stycken på grekiska ur Nya testamentet med den latinska öfverskriften: Loci sev dicta ‖ insigniora, ex nouo Testa- ‖ mento; de här förekommande bibelställena äro hämtade ur Johannes' evangelium, Apostlagärningarna och Pauli bref till de romare.** Nederst på bl. 15ᵇ: ΤΕΛΟΣ.

Det sista bladet innehåller ett litet kapitel »De characteri- ‖ bus Numerorum apud ‖ Grecos» med en tabell öfver arabiska tal och de dem motsvarande grekiska bokstäfverna. Slutskriften på sista sidan lyder: Est igitur hic annus à natiuitate ‖ Jesu Christi ά. φ. ῶ. δ. (= 1584) ‖ FINIS.

Det skulle utan tvifvel vara ett ur kateketisk synpunkt lönande arbete att söka uppvisa den typ, på hvilken denna grekiska katekes återgår och som väl måste sökas bland de grekiska öfversättningar af Luthers lilla katekes, som under 1500-talet verkställts af Joh. Mylius, Mich. Neander, Hiob Magdeburg, Nic. Selneccer och andra[1], men denna uppgift får jag öfverlämna åt fackmännen. Katekesens typ är emellertid afgjordt protestantisk, ehuru Luthers förklaringar uteslutits. Samma är förhållandet i våra äldsta ABC-böcker, som också innehålla den kristna lärans hufvudstycken, böner och bibelspråk. Förekomsten af den lilla grammatikan visar, att ketekesen varit afsedd för skolbruk, hvarpå ju också de ofvan anförda studentnamnen tyda. Då den är tryckt hos samme boktryckare, som äfvenledes år 1584 tryckte den ofvan nämnda af Jacobus Erici utgifna upplagan af Oratio Isocratis ad Demonicum, torde man väl få taga för gifvet, att denne äfven är utgifvaren af Catechesis graeca christianorum och väl också har sammanställt grammatikan, kanske med hjälp af Melanchtons »Institutio puerilis literarum graecarum». Det är därför tydligt, att denna katekes varit afsedd för den grekiska undervisningen i Stockholmskollegiet. Jacobus Erici torde ha fungerat som korrekturläsare på det kungl. tryckeriet och tidvis äfven förestått

[1] Se den af O. ALBRECHT under medverkan af J. LUTHER utgifna *Bibliographie zum kleinen Katechismus*, i Weimaruppl. af *D. Martin Luthers Werke*, Bd 30: Abt. 1 (1910), s. 666–807. De grekiska öfversättningarna beskrifvas s. 718—22.

detsamma.[1] De flesta läroböcker, som användes i Stockholmskollegiet, ha väl varit utländska, men flera ha också tryckts i Stockholm för kollegiets bruk. Sådana böcker äro Faernus, Fabulae Aesopicae centum 1583, Melanchtons Grammatica latina 1583, Olaus Petri Helsingus' Synonymorum libellus 1587, den sistnämnda vår första svensk-latinsk-grekiska ordbok, m. fl.

Med säkerhet kan ju icke afgöras, hvilkendera af de båda grekiska böckerna, katekesen eller Isocrates, som ju båda ha tryckåret 1584, är den äldsta. Men i betraktande af katekesens egenskap af elementär skolbok, torde man kanske få antaga, att den blifvit tryckt före Isocrates' textupplaga och redan år 1583 eller samma år, som Jacobus Erici kallades till sin verksamhet i kollegiet, börjat förberedas för utgifvande af trycket. Den är i alla händelser den äldsta bevarade fullständiga bok, som blifvit tryckt i Sverige på grekiska.

[1] BOLIN, a. a., s. 34.

HURU DET SÅG UT I KONGL. BIBLIOTEKET TVÅ ÅR FÖRE STOCKHOLMS SLOTTS BRAND

Af

OLOF GRANBERG, Stockholm

I S:T ERIKS ÅRSBOK FÖR 1913 har bibliotekarien grefve C. M. Stenbock aftryckt »Andre Dehlen. Om slottet i synnerheet» af Gustaf Rålambs »Stockholms stads beskrifningh».[1] Det heter där »Om Östre Flygelens Öfwerste Wåningh och dhet Kongl. Biblioteket i synnerhet»:

»§ 1. Uthi dhen Östre Flygelen, som hade sin uthsickt uppå ena sidan till Stora Borggården, och uppå dhen andra åth Siön och Skiepsbryggan, war uthi Öfwersta Wåningen dhet Kongl. Biblioteket upsatt uthi en stoor och Fyrkantig Saal, all omkring medh sine wisse Rum och Hyllor, som medh Blått kläde beklädde wore, såsom och dhess uthan uthsijrad medh åthskillige skiöne Schilderier och Lärde Mäns Contrefaiter sampt Marmor Bilder. Uthur dhenna Store Biblioteks Sahlen war en uthgång genom dhen så kallade Gröna Gången, och sedermehra genom dhe dher uthi stället indehlte Rum till dhen Wästre Flygelen och neder till Slåtskyrckian och Borggården, af hwilcken geenwäg uthur sine Rum genom Biblioteket K.: Carl den XI sig altidh betiänte, när han skulle gå till el:r ifrån Råd Cammaren.

§ 2. Uthom dhen Store Saalen wore ändå Twänne Camrar dher brede widh, alla medh skiöne och wackre Böcker upfyllte.»

Denna Rålambs skildring af Kongl. bibliotekets lokal vid tiden för slottsbranden är, ehuru den är nedskrifven ur minnet, mycket åskådlig. Den kan dock väsentligt kompletteras. Bland de af Fredr. Sparre gjorda, i Riksarkivet befintliga afskrifterna efter C. G. Tessins dagbok och andra papper

[1] Rålambska saml., fol. 177.

1 stoor machin af Svera af trä, hvaruti är en liten glob.
Colossus Danielis uti Koppar tryckt, med en förgylt ram.
Uti sielfwa piramiden är förwarat Biblia Latina, sielfwa det Exemplaret, som Doctor Martinus Lutherus uti sin lifstid sielfwer brukat hafwer, med Sölfwer beslag, men bägge brickorna mitt uppå borta.

Uti stora Salen äro och föliande Schillerien.

1. Doctor Marthinus Luther.
2. Doctor Philippus Melanchton.
3. Calvinus.
4. Theodorus Beza.
5. Hier. Savonarolla.
6. Anonimus.
7. Franciscus Fulgentius.
8. Thom. de Aquino.
9. Scotus Theolog.
10. Albanus Magnus.
11. Erasmus Rotherodamus.
12. Casanbonus.
13. Livia Colonna.
14. Anna Schurman.
15. Puteanus.
16. Gaffarellus.
17. Leo Allatius.
18. Gabriel Raudæus.
19. Cl. Salmasius.
20. Carthesius.
21. Francisc. Petrarcha.
22. Virgilius Mar. .
23. Torquato Tasso.
24. Ariostus.
25. Boxhornius.
26. Dandelot.
27. Jo. Crassotius.
28. Joseph Schaliger.
29. Hugo Grotius.
30. Th. Campanella.
31. Gerh. Wossius.
32. Lipsius.
33. Theoph. Paracelsus.
34. Pierescius.
35. Gallendus.
36. Carolus Cabbaus.
37. Heinsius.
38. Cæsar.
39. Jacob du Bois.
40. M. Ange.
41. Jo. Baltha.
42. Bernia.
43. Cujacius.
44. Alb: Duret.
45. P. de Ronsard.
46. Rabelais.
47. Mainard.
48. Dante.
49. Aretinus poeta.

Således wara wid inventeringen befunnit betyga undertecknade. Stockholm den 28 Februarii 1695.

M. Palmcrants. *M. Folcher.* *Johann: Jacob Jaches.*

Hvar Kongl. bibliotekets lokaler 1695 voro belägna, är svårt att med full klarhet fastslå. Rålamb säger, att de voro inrymda i en stor och fyrkantig sal i östra flygelns öfversta våning, men där funnos ju flera fyrkantiga salar. Han tillägger visserligen att det från den stora biblioteksalen var en utgång genom den s. k. Gröna gången, hvarmed såsom bekant menades den överbyggda passage, som högst upp, ofvanpå den åt norr belägna slottskyrkan, sammanband östra och västra flyglarna. Biblioteket skulle alltså varit inrymdt i den nordöstra fyrkanten, d. v. s. salen nr 44 å Jean de la

Vallées ofta reproducerade plan från 1660 öfver det gamla slottet.[1] Men Rålamb säger icke uttryckligen, att Kongl. biblioteket där var beläget. I texten till de la Vallées planritning uppges det, att salen nr 44 disponerades af Kongl. husgerådskammaren. Och i det af oss här anförda, af hofauditören Magnus Palmcrantz, hofnotarien Magnus Folcker och bibliotekarien J. Jaches undertecknade dokumentet talas det ju om »Lilla salen mellan Långa gången och Stora salen». För att trots dessa motsägande uppgifter komma till en lösning af bibliotekets lokalfråga 1695 får man väl, antagande att H. Wieselgren[2] har rätt, då han förlägger biblioteket under Kristinas tid, innan ännu Prag-biblioteket kommit till Stockholm, till altanen ofvanpå den blifvande konstkammaren i östra flygeln, anse att salen nr 44 då och ännu 1660 var förvaringsrum för åtskilliga husgeråd, men att den kort därefter apterades till bibliotek, varvid en eller två mindre salar inrättades mellan »Stora salen» och »Långa gången», varmed ej kan menas annat än »Gröna gången».

Det var såsom vi sett ett betydande antal målningar, skulpturer, gravyrer och andra föremål som dekorerade Kongl. bibliotekets salar 1695 och 1697. Vad först beträffar de i Långa gången upphängda 76 porträtten af legaterna vid Westfaliska freden, donerade af sterbhuset efter den rike presidenten Anders Gyldenclou, som byggt det präktiga palats på Helgeandsholmen, hvilket köptes af Per Brahe d. y., hade dessa utan tvifvel att göra med Anselmus van Hulle, känd just såsom porträttör af diplomaterna i Osnabrück. Antalet 76 gör en visserligen betänksam, ty jämnt så många voro bilderna i den 1649 utgifna andra upplagan af det gravyrverk, som reproducerade konstnärens Osnabrück-porträtt. Man vore därför frestad att tro, att det här endast rörde sig om kopparstick efter Hulles målningar, men i inventariet står uttryckligen »schillerier» och de voro således målningar, men helt visst inga originaltaflor af Hulle själf utan blott af annan hand utförda målningar efter de 76 gravyrerna (måhända är det resterna af denna svit som nu ses på Gripsholm). Lustigt nog funnos i biblioteket — låt vara blott i Långa gången! — några andra, mindre biblioteksmässiga taflor, som förmodligen råkat åtfölja den Gyldenclouska donationen: en »Salomos dom», »En Hare» och »En hund».

Af de 74 i Lilla salen uppsatta konterfejen af kejsare, konungar, franska hertigar, fältherrar, m. fl. voro fyra habsburgska porträtt sannolikt från Prag, liksom de helt säkert dyrbara armillarsferer, kvadranter, ur, m. m. som

[1] G. E. Klemming, *Ur en samlares anteckningar,* afb. där, hos G. Upmark, *Valda skrifter* och hos S. Bergh, *Svenska riksarkivet 1618—1837.*
[2] H. Wieselgren, *Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier.*

funnit en fristad i biblioteket och som kanske tillhört Tycho Brahe. Bilderna af franska konungar, hertigar, marskalkar, o. s. v. hade väl inkommit direkt från Frankrike i Kristinas tid. De i Stora salen befintliga 49 porträtten af lärda, statsmän, skalder, konstnärer, m. fl. hade förmodligen — med möjligen några undantag, såsom bilderna af Luther och Melanchton, som väl voro af Cranach eller ur hans verkstad, af Descartes, Saumaise och Vos, som troligen voro af D. Beck samt af Michelangiolo och Dürer, hvilka kanske kommo ur Kristinas svit af konstnärsporträtt — inköpta i klump. Dylika serier af konterfej tillverkades nämligen på den tiden i massor. Kristinas bronsbild, som icke synes ha räddats vid branden, var måhända identisk med den byst, framställande drottningen såsom Minerva, med fjäderprydd och lagerkransad hjälm, som Jeremias Falck — troligen dock med fri behandling — graverat. De dyrbaraste konstverken voro säkerligen marmorskulpturerna, bland hvilka nog befunno sig många antiker.

Den stora slottsbranden utbröt såsom bekant på eftermiddagen den 7 maj 1697 och lade på två timmar det gamla slottet med Tre kronor och den nya slottskyrkan i aska och spred sig därpå till den nya slottslängan, som morgonen därpå var nedbrunnen. En stor del af böckerna måste kastas ut genom fönstren. Vad som räddades af de öfriga sakerna, se vi af ett odateradt och icke undertecknadt dokument, som är inhäftadt efter Jaches' i KB förvarade, 2 sept. 1698 upprättade »Register so nach den klägl. grossen Brande über die geretteten und in grosser Confusion gewesene bücher eiligst gemacht»:

Specification på efterfölliande Pertzedlar, som wijd den olyckl. Vådelden på Kongl. Slottet uthur Kongl. Bibliothequet kombne och i behåll äre; Nl.

D: Mart: Luttherj lefwande och döde Schilleryer	2 st.
Åtskilliga andra Schilleryer som satt i Stoora Sahlen	46 st.
Legaters Schilleryer som satt i smala gången	75 st.
En Tafla om Iubel Fästen	1 st.
Hufwuden af Marmor Bilder	18 st.
Dito mindre utan foot	1 st.
Brunst Bilder, den ena medh en .... under	9 st.
Ett stoort Uhr, ofwanför utharbetat i Messing	1 st.
Mathematiska Instrumenter	3 st.
Glober	3 st.
Ett grönfärgat skåp hwar uthi sitter en Nymphe och spelar	1 st.
Ett tunt skåp eller Tafla hwar uthi finnes Bibliska Historier utarbetade i Perlmo, och en spegel mitt utjöfwerdragit med grönt plys	1 st.
Glas som uthwijse Wäderleeken af hwilka ett är sönder	2 st.

Skiep Modeller	
Små förgylda bly Bilder	
NB. En plåt hvarpå HögSahl.drotningens Ulr. Eleona beläte stucken, har warit i Eld ... står nu på spegeln som är i skåpet	
Ett gl. Schillery af målade böcker uppsatt uthan ram	1 st.
En Trumslagare ofärdig	1 st.
Gl. Stoolar öfwerdragne med blått Kläde	3 st.
Gl. blå Kläde st^{n} större och smerre	6 st.
Bord	1 st.
Runda bord skijfwor målade på en sijda	2 st.

Johan Peringskiöld och Gustaf Peringer Lilieblad bekräfta vid en 22 dec. 1702 hållen inventering af K. biblioteket att »Lärde Mäns sampt fremmande Legaters Contrafeijer finnes i Kongl. Bibliothequet 122 st. föruthan 19 st. Marmor bilder och 9 st. Brunstbilder, med några andra Curiositeter, som i sielfwa Registret nogare anteknat äre».

Det framgår af ofvanstående att vid den stora slottsbranden ur biblioteket räddades:

Af de 76 legatporträtten	75
» » 49 porträtten af »lärde män»	46
» » 19 marmorhufvudena	18
» » 9 bronsbilderna	alla 9

Dessutom räddades bilderna af Luther, dels såsom lefvande, dels såsom död, en tafla, framställande »Målade böcker» och den ofvan nämde Trumslagaren. Däremot förgingos tydligen de 74 porträtten af kejsare, franska konungar, hertigar, marskalkar, m. fl. som hängde i »Lilla salen mellan Långa gången och Stora salen», de tre målningar som framställde »Salomos dom», »En hare» och »En hund» samt drottning Kristinas bronsbyst af okänd konstnär. Därjämte blefvo de 6 marmorstoderna samt 1 marmorhufvud lågornas rov[1] — detta var säkerligen den största konstnärliga förlusten. Vad beträffar de 54 »bröstbilder och hufwuden» som likaledes förstördes, var skadan törhända mindre. De anges icke ha varit af marmor — kanske voro de, åtminstone till en del, blott gipsafgjutningar. Äfven den stora »piramiden», på hvilken bronser voro uppställda, synes ha förgåtts, i likhet med några kopparstick, genealogiska tabeller, kartor, ett sannolikt mycket dyrbart ur, ett par astronomiska instrument, m. m. Af böckerna

[1] Marmorskulpturerna voro säkerligen för tunga och bräckliga för att i hast kunna bärgas.

räddades såsom kändt är blott omkr. en fjärdedel — däribland dock den i »piramiden» förvarade latinska bibeln, som enligt hvad vederbörande benäget meddelat mig, ännu finnes i Kungl. biblioteket; den har likväl aldrig tillhört Luther.

* * *

Sedan ofvanstående redan var skrifvet, finner jag af mina anteckningar, att jag med orätt uppgifvit, att någon redogörelse för de räddade sakerna i biblioteket förut icke varit tryckt. Det har visserligen icke skett in extenso, men i största korthet. Magnus von Celse annoterar nämligen i sin *Bibliothecæ Regiæ Stockholmensis Historia:* »Icones illustrium Legatorum & Doctorum Virorum restabant numero 122. Capitæ marmore antiqua novendicem & statuæ æneæ novem.» I sin utförligare form torde inventarierna emellertid icke sakna nyhetens behag. För mig personligen ha de sitt särskilda intresse såsom bidrag till våra äldre konstsamlingars oskrifna historia. Skada blott att vi ingenting veta om hvad de försvunna marmorstoderna föreställde och hvarifrån de förskrefvo sig! Att de voro antiker, hemförda från Prag, är högst sannolikt. Drottning Kristina ägde omkr. 150 marmorskulpturer, mestadels komna från den böhmiska kejsarstaden, men något obekväma att medtagas såsom resgods vid bortresan från Sverige, hvarför de här fingo kvarstanna. Hvem vet? Kanske fanns det bland marmorbilderna i Kongl. biblioteket oskattbara grekiska och romerska original, som kejsarna i Prag skaffat sig genom sina agenter i Italien eller rent af fått såsom presenter af påfvarna. Otroligt är det icke.

FRIEDERICH LINDENBROGS FORHOLD TIL EN GRUPPE HAANDSKRIFTER I DET KGL. BIBLIOTEK

Af

ELLEN JØRGENSEN, København

UNDER UDARBEJDELSEN AF EN KATALOG over det kgl. Biblioteks middelalderlige latinske Haandskrifter blev jeg paa et tidligt Tidspunkt opmærksom paa en Gruppe, hvis Historie syntes meget dunkel. Gang paa Gang vendte jeg tilbage til Problemet, og til sidst stod det klart, at disse Haandskrifter maatte sættes i Forbindelse med Hamburg-filologen Friederich Lindenbrog, og at de næppe paa ærlig Vis var komne i hans Hænder. Den Underretning, som de gamle Codices kunde give, var imidlertid mere æggende end fyldestgørende, og den litterære Overlevering ydede kun faa Holdepunkter. Paa Initiativ af Overbibliotekar H. O. Lange, der erindrede, at afdøde Professor R. Münzel i Hamburg havde syslet med Lindenbrogernes Historie, skete der Henvendelse til Universitetsbiblioteket i Hamburg, og med Ædelmodighed blev Professor Münzels Papirer stillet til Raadighed. De gav vel ikke Svar paa Spørgsmaalet om de nærmere Omstændigheder ved Fr. Lindenbrogs Haandskrifterhvervelser, men de bragte os Kendskab til Heinrich Lindenbrogs Katalog over Gottorperbibliotekets Manuskripter, en Katalog, der har Værdi for vore Haandskrifters Historie langt ud over hvad denne lille Studie tager Sigte paa. Gennem de Münzelske Optegnelser lærte jeg ogsaa Merulas Brev til Friederich Lindenbrog og Cod. lat. Monacensis 4024[a] at kende. Af størst Betydning var det dog at erfare, at en anden Forsker med andet Udgangspunkt og delvis ad andre Veje var naaet til samme Opfattelse af Friederich Lindenbrogs Forhold. Der burde rettelig staa to Navne under denne lille Undersøgelse.

Iblandt de Manuscripter, der i det 18. Aarhundrede overførtes fra de holsten-gottorpske Hertugers Bibliotek i Slesvig til det kgl. Bibliotek i København, er ikke ganske faa af ærværdig Alder og mærkelig Herkomst. Der er et Josephushaandskrift fra det 8.—9. Aarhundrede (Gl. kgl. S. 157), Hieronymi Breve fra det 9.—10. Aarhundrede (Gl. kgl. S. 28), Paulus Diaconus: Historia Langobardorum fra c 1000 (Gl. kgl. S. 2158) og et Haandskrift indeholdende den saliske Lov og Ripuarernes og Alemannernes Love fra omtrent samme Tid (Gl. kgl. S. 1943), en Samling Helgenlevneder fra det 10. Aarhundrede (Gl. kgl. S. 170), et jævnaldrende Brudstykke af Bedas Arbejde Liber de uirtutibus sancti Cuthberti (Gl. kgl. S. 2034), et Par Smaaskrifter af Cyprian, der nu udgør Gl. kgl. S. 1340, men oprindelig hørte sammen med det lille Bedafragment; Cassiodors Kirkehistorie fra det 11. Aarhundrede (Gl. kgl. S. 166) samt et smukt Manuscript indeholdende latinske Oversættelser af Skrifter af Basilios og Gregor af Nyssa (Gl. kgl. S. 20); endelig et Solinushaandskrift (Gl. kgl. S. 443), Epistolæ Sidonii Apollinaris (Gl. kgl. S. 30), et Hildebertusmanuscript (Gl. kgl. S. 45) og Fragmentet Gl. kgl. S. 161 — alle fra det 12. Aarhundrede.

Af de nævnte Codices bærer Gl. kgl. S. 170 den ældgamle Indskrift: »Hunc ego Gundoinus, Germane, tibi offero librum», der siger, at Bogen hørte hjemme i St. Germain des prés; Hieronymusmanuscriptet har samme Proveniens, thi paa sidste Side staar skrevet med sen-middelalderlig Haand: »Pertinet ecclesie regali sancti Germani de pratis», medens en Haand fra c. 1600 paa første Blad har noteret: »Habeo a Dn. de Breul sancti Germani monacho». En Indholdsfortegnelse, skreven af Jacques du Breul, Bibliotekar i St. Germain des prés, findes i Gl. kgl. S. 166, og i Gl. kgl. S. 157 læses paa første Blad en næsten udslettet Indskrift fra c 1600, hvoraf kan tydes: »H - - - b - - - de - - - - - - Germani». Gl. kgl. S. 1588, et Haandskrift fra det 11. Aarhundrede, der indeholder Abbo, abbas Floriacensis: Passio sancti Eadmundi samt Officium sancti Eadmundi, stammer fra St. Denis; derom vidner de middelalderlige Signaturer i Bogen[1] — Bl. 2 Signaturen fra det 13. Aarhundrede: T +, og Bl. 1 Signaturen fra det 15. Aarhundrede: XLI . XIIII^{C} . XX.

Fra St. Victor hidrører Gl. kgl. S. 162, der rummer Eusebii Kirkehistorie, Gl. kgl. S. 1352, indeholdende Pave Leos Breve, samt Gl. kgl. S. 1988, et Priscianhaandskrift. Alle bærer de den kendte Indskrift: »Iste liber est sancti Victoris Parisiensis - - - - -». Gl. kgl. S. 1988 har tillige en Indholdsoversigt, skrevet af Bibliotekaren Claude de Grandrue efter det ejen-

[1] Cf. cod. Holm. theol. in fol. 28. — L. DELISLE, *Le cabinet des manuscrits*, I, S. 203, III, S. 356, 391.

dommelige System, som han udarbejdede for Klostrets Bøger i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede.[1]

Allerede paa et tidligt Tidspunkt var disse Manuscripter i det gottorpske Bibliotek, thi de genkendes alle i den Fortegnelse, der er udarbejdet af Heinrich Lindenbrog,[2] som fra 1610 og gennem en lang Aarrække var Bibliotekar paa Gottorp.[3] Men søger man længere tilbage, ser man, at de allerfleste af dem har tilhørt Bibliotekarens Broder Friedrich Lindenbrog; det gælder Gl. kgl. S. 20, 28, 157, 161 saavelsom Gl. kgl. S. 2158 samt Solinusmanuscriptet, Hildebertusmanuscriptet og Gl. kgl. S. 30 med Sidonii Apollinaris' Breve; det gælder endelig ogsaa et Papiashaandskrift fra det 13. Aarhundrede (Gl. kgl. S. 424) og Gl. kgl. S. 454, der bærer den gamle Titel: »Gesta Saluatoris cum chronicis». I alle disse Haandskrifter har Fr. Lindenbrog skrevet sit Navn; i andre Codices læses vel ikke Ejernavnet, men Lindenbrogs Haand genkendes i en Note i Margin snart hist snart her, ofte er det kun et Par Ord, men de bærer sikkert Vidnesbyrd om hvem der har haft Bogen i Hænde. I Gl. kgl. S. 166 Bl. 165 staar i Margin: »Deest in aliis membranis» prentet med den regelmæssige, faste Skrift, der er Lindenbrog egen; i Gl. kgl. S. 157 er det Lindenbrog, som har skrevet den halvt udraderede Indskrift: »H - - - b - - - de - - - - - - Germani»,[4] i Gl. kgl. S. 161 stammer en Note: »Aldhelmus de uirginitate. Itinerarium Petri a Clemente Græce scriptum, a Rufino in Latinum uersum» fra hans Haand; vi møder hans Bemærkninger i Gl. kgl. S. 170, 1943, 2034, 1340, i Priscianmanuscriptet fra St. Victor (Gl. kgl. S. 1988) og i Gl. kgl. S. 1906, der indeholder Epistolæ Senecæ ad Lucilium. Blandt alle de Haandskrifter, vi har haft Lejlighed til at nævne, er det alene det smukke Haandskrift fra St. Denis Gl. kgl. S. 1588 og de to Bøger fra St. Victor Gl. kgl. S. 162 og Gl. kgl. S. 1352, der er uden Mærker af Fr. Lindenbrogs Hænder.

Et enkelt af de Manuscripter, der har Indskriften: »Ex bibliotheca Friderici Lindenbrogii», nemlig Paulus Diaconus Ms. Gl. kgl. S. 2158, er overrakt Hertug Johan Adolph som Gave i 1612;[5] iøvrigt ved vi gennem Breve, at Joh. Wower, der havde Indflydelse paa Indkøbene til Biblioteket,

---

[1] L. Delisle, *Le cabinet des manuscrits,* II, S. 228.

[2] Cod. Hamburg. philol. 312 fol., S. 101.

[3] W. Norvin: *Bidrag til Gottorperbibliotekets Historie* i *NTBB,* III (1916), S. 24 f.

[4] Derimod kan Indskriften i Gl. kgl. S. 28: »Habeo a Dn. de Breul sancti Germani monacho» ikke med Sikkerhed henføres til ham.

[5] I selve Haandskriftet nævnes dette Forhold ikke, men det fremgaar af en Oplysning i det kgl. Biblioteks gamle haandskrevne Katalog. Denne Oplysning stammer sagtens fra en Dedicationsindskrift paa det oprindelige, nu forsvundne Bind.

ønskede at erhverve Manuscripter hos Fr. Lindenbrog, og at Lindenbrog har sendt Manuscripter til Gottorp for at afhænde dem.[1]

Det Spørgsmaal, der interesserer os, er imidlertid ikke, hvorledes det hertugelige Bibliotek fik Fr. Lindenbrogs Bøger, men paa hvad Vis Lindenbrog havde vundet saadanne Skatte. Og her giver de gamle Codices selv et tydeligt Svar. Adskillige af dem har Rasurer paa de Steder, hvor vanligvis Ejernavnet findes, somme iblandt dem er kun Brudstykker af større Bøger, næsten alle er de berøvede deres gamle Bind, og første og sidste Blad vidner, at de længe har henligget uden Beskyttelse. Exempler paa Rasurer ses i Gl. kgl. S. 166 og 1943,[2] medens Gl. kgl. S. 30, Gl. kgl. S. 45, Gl. kgl. S. 2034 og 1340 fremtræder som Fragmenter; det samme gælder Gl. kgl. S. 161, der er folieret »139»—»195» og nu rummer »Historia Clementis, que dicitur itinerarium Petri» med flere mindre Skrifter, men fordum synes at have været forenet med Aldhelmus de uirginitate.[3] Gl. kgl. S. 28, 157, 170 byder Exempler paa Manuscripter i nye Bind[4] med hæslige Mærker af tidligere Ødelæggelse og Vanrøgt paa de yderste Blade. Derimod har Gl. kgl. S. 20 endnu sit middelalderlige Bind, men Rasurer taler tydeligt om Forsøg paa at bringe Bogens gamle Historie i Glemme. Paa Bindets Inderside er Kniven brugt med saadan Kraft, at ethvert Spor af Proveniens er udslettet, medens det lykkedes at tyde de ødelagte Ejernavne paa Haandskriftets første og sidste Blad. Bl. 1 læses en Indskrift fra det 12. Aarhundrede: »Liber sancti Petri Laubiensis ecclesie», der fører Bogen til det kendte Benedictinerkloster Lobbes,[5] — og Bl. 81v en Indskrift fra det 15. Aarhundrede: »Iste liber pertinet conventui Parisiensi», som lærer, at i Slutningen af Middelalderen var Bogen hos Dominikanerne i Paris.

[1] JOANNIS WOWERI *epistolarum centuriæ* (1608), S. 169. — MARQUARDI GUDII *et doctorum uirorum ad eum epistolæ* (1697), S. 277.

[2] Samme Ødelæggelse iagttages i andre Lindenbrogske Haandskrifter, saaledes i Cod. Fabric. 84 in 8vo i Universitetsbiblioteket i København og i Cod. Gud. græc. 102 in 8vo og 104 in 8vo i Wolfenbüttel.

[3] Til Støtte for Identification følgende Oversigt over Indholdet af Gl. kgl. S. 161. — Bl. »139»—»187»: »Historia Clementis que dicitur itinerarium Petri», Bl. »187»—»188»: Homilia sancti Clementis, Bl. »188»v—»195»v: »Passio apostolorum Petri et Pauli et interitus Simonis», Bl. »195»v: Marbodus, Redonensis episcopus: »Passio sancti Laurentii martyris».

[4] De er indbundne i det kgl. Bibliotek i det 18. Aarhundredes Slutning sammen med talrige andre Manuscripter fra Gottorp.

[5] Gl. kgl. S. 20 indeholder Bl. 1—47: Eustathii in Hexameron sancti Basilii Latina metaphrasis, Bl. 47v—82: Gregorius Nyssenus: De conditione hominis interprete Dionysio Exiguo. — Jfr. Nr 108 i en Fortegnelse over Munkenes Bøger, affattet 1049. H. OMONT, *Catalogue des manuscrits de l'abbaye de Lobbes* (i: *Revue des bibliothèques*, I, 1891, S. 3).

Man faar underlige Tanker ved disse Iagttagelser, men er endnu ikke ved Vejs Ende. Fra Manuscripterne vender man sig til den litterære Overlevering og tager de solideste Haandbøger, den nyeste Afhandling frem; her møder imidlertid en Overraskelse, idet man faar den Oplysning, at det ikke er Friederich Lindenbrog men Bibliotekaren Heinrich Lindenbrog, ved hvem Mistanken for Haandskrifttyverier hefter. Saaledes læser man i Allgemeine deutsche Biographie og i Dansk biografisk Lexicon, saaledes hos Delisle og i William Norvins Bidrag til Gottorperbibliotekets Historie. Dog Efterretninger vandrer fra Bog til Bog, og det bliver nødvendigt at følge Traditionen tilbage. Uden Vanskelighed naar man til de primære Kilder 1) en Optegnelse af Paul Colomiès i »Recueil de Particularitez fait l'an 1665» optaget i J. A. Fabricii Udgave af Colomiès' Arbejder — og 2) et Stykke i B. G. Struves Acta litteraria. Optegnelsen i Pauli Colomesii Opera (Hamburg 1709) p. 325 lyder: »M. Vossius m'a dit qu'il avoit appris de M. du Puy l'aîné, qu'Henry Lindenbrog estant à Paris, et allant souvent à la Bibliothèque de S. Victor, sous prétexte d'y étudier, y déroboit toûjours quelques manuscrits; et que quelcun s'estant apperçû de ses larcins, on alla le prendre un matin en bonnet de nuit et en pantoufles et qu'on le mena ainsi en prison, d'où il sortit quelques jours après par le crédit de M. du Puy.»

Dernæst læser vi i Acta litteraria ex manuscriptis eruta atque collecta cura B. G. Struvii fasc. VI (Jena 1709) p. 14: Lindebrogius et Wowerius plagiarii. Lindebrogius egregius est plagiarius. Ille et Wowerius in Gallia vocabantur *les Corsaires de Hamburg.* Lindebrogius etiam semel in carcerem capite nudo tractus fuit ob sedecim volumina Mss. quæ monacho uno conscio subduxerat e monasterio Victoris, quod postea ipse monachus fassus. Optimum fuit quod ipse strenuissime negaret, et Callignonius herus eius tanta esset auctoritate ut non auderent excutere ædes eius. Virgis erat excipiendus minimum, si non patibulo, absque illo fuisset, eiusque intercessione. Discipuli eius iam heic apud nos sunt, e quorum præceptore id habeo.»

Colomiès giver Lindenbrogs Fornavn — Henry — medens Struve ikke nævner noget Fornavn, hvorfor det foreløbig maa staa hen, om Talen her er om Heinrich eller Friederich Lindenbrog. Imidlertid vil man med Kritik tage mod en Efterretning, der er gaaet fra Mund til Mund og først efter to Menneskealdre er fæstnet paa Papiret, saaledes som Tilfældet er med Anecdoten hos Colomiès. Efterretningen hos Struve har betydelig bedre Hjemmel, thi det ovenfor citerede Stykke er efter al Sandsynlighed et Stykke af et Brev fra 1608 fra Janus Gruter, Bibliotekar i Heidelberg, til Gottfried Jungermann,

— hvad Johannes Moller allerede har bemærket.[1] Den Lindenbrog, der omtales, maa være Friederich Lindenbrog, som indtil 1606 var Præceptor i Kantsler Calignons Hus. Som sin Kilde nævner Gruter den Mand, der som Mentor for Calignons Sønner just da opholdt sig i Heidelberg — John Cameron, der med sine 3 Myndlinge er indskrevet i Universitetsmatriklen under 2. December 1607.[2]

Den litteraære Overlevering — sigtet og prøvet — fører altsaa til samme Resultat, som Haandskrifterne førte os, med Hensyn til Friederich Lindenbrogs Forhold. Under Opholdet i Paris har han sveget den Tillid, der vistes ham og har ranet af de litterære Skatte.[3] Vi har kunnet paavise 3 Haandskrifter fra St. Germain des prés, der har været i hans Hænder, men foreløbig med Sikkerhed kun eet fra St. Victor.[4] Hertil føjer Professor Münzel et Fragment fra Statsbiblioteket i München cod. lat. 4024[a], som bærer St. Victor Klostrets Signatur og Indholdsfortegnelse af Claude de Grandrues Haand, — dertil Fr. Lindenbrogs Note: »Desideratur initio folium unum, in fine quattuor quaterniones geminati, ut ex ipso libro coniiciebam».[5] Men Rækken af St. Victor Manuscripter kunde vel øges. Blandt de Lindenbrogske Codices, som vi ovenfor har nævnt uden at kunne give nogen bestemt Proveniens, er der utvivlsomt en og anden, som stammer fra St. Victor, thi de Udtog af Claude de Grandrues alfabetiske Fortegnelse over Klostrets Haandskrifter, der findes hos Montfaucon[6] og Franklin[7], indeholder Titler, som leder Tanken til vore Manuscripter; de anfører »Gaii Sidonii epistolæ» og »Papiæ grammatica» — og man spørger, om det ikke skulde være Gl. kgl. S. 30 og Gl. kgl. S. 424; de nævner »Senecæ ad Lucilium epistolæ», »Historia Langobardorum», »Solinus: De mirabilibus mundi» — og Tanken gaar til Gl. kgl. S. 1906, Gl. kgl. S. 2158 og Gl. kgl. S. 443. Dog er disse Skrifter ikke saa sjældne, at man kan være sikker i sin Sag. Fuld Vished vindes først ved et Studium af

[1] *Cimbria litterata*, III, S. 414.

[2] G. TOEPKE, *Die Matrikel der Universität Heidelberg*, II, S. 238.

[3] At Lindenbrog allerede tidligere har været højst upaalidelig fremgaar af et af Professor Münzel fundet Brev fra Paul Merula til Friederich Lindenbrog, dateret Leiden 15. November 1595, hvori der klages haardt over at han har forladt Byen uden at tilbagegive Bøger og Manuscripter, som han havde laant. Merulas Brev, der beror i Leiden, er vel næppe blevet afsendt.

[4] Eusebius-Manuscriptet Gl. kgl. S. 162 og Pave Leos Breve Gl. kgl. S. 1352 stammer, som ovenfor nævnt, fra St. Victor, men bærer intet Spor, der røber Lindenbrog; der er dog en vis Sandsynlighed for at de hører til hans Ran.

[5] Blandt de Münzelske Papirer laa en fotografisk Reproduktion af 1ste Side af Fragmentet, der kaster skarpt Lys over Lindenbrogs Færd. Jfr. *Catalogus codicum latinorum bibliothecæ Regiæ Monacensis*, I: 2, S. 138.

[6] MONTFAUCON, *Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova*, II, S. 1368.

[7] FRANKLIN, *Les anciennes bibliothèques de Paris*, I, S. 174.

Claude de Grandrues originale Kataloger fra St. Victor, den alfabetiske Fortegnelse i Bibliothèque Mazarine (Nr 4184, fordum Nr 1358)[1] og den systematiske Katalog i Bibliothèque Nationale med dens nøje Angivelser af Begyndelsesord paa de første og Slutningsord paa de sidste Blade i de forskellige Codices.[2] Selv om adskillige af de Lindenbrogske Manuscripter i vor Samling er søndrede og ødelagte, turde det vel være muligt at identificere dem ved Hjælp af den gamle Bibliotekars sindrige System.

[1] *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France.* Paris. Bibliotheque Mazarine, III, S. 278.

[2] DELISLE, *Le cabinet des manuscrits,* II, S. 228.

RECENSIONER

Flores och Blanzeflor. Kritisk upplaga utgiven av EMIL OLSON. Lund 1921. 8°. XXIV + 141 sid. Med 2 pl. i faksimil. (= *Samlingar utg. av Sv. Fornskriftsällskapet,* H. 157.)

Den medeltida franska riddarpoesien, som i sitt ursprungsland spelade en så utomordentligt viktig roll, öfversattes och imiterades under den senare medeltiden i alla kulturland. Äfven till Norden, tidigast till Norge, sträckte sig intresset för denna äfventyrsfyllda förströelselitteratur, att börja med särskildt omhuldad af hof och aristokrati, men med tiden populariserad och gjord tillgänglig för de bredare folklagren. I Sverige vann denna romantiska diktning insteg redan under 1300-talet, och de förnämsta alstren af denna sydländska poesi i svensk bearbetning äro kända under den gemensamma benämningen *Eufemiavisorna*, så benämnda efter den norska drottningen Eufemia, som enligt dikternas eget vittnesbörd skall ha låtit »vända» dem till svenska rim för att därmed hedra sin blifvande måg, den svenske hertig Erik. De tre knittelrimmade romanerna, som sammanförts under drottning Eufemias namn, bära titlarna »Ivan Lejonriddaren», »Härtig Fredrik af Normandie» samt »Flores och Blanzeflor». Lägges härtill »Alexander Magnus» på rim, så är hela förrådet af denna från södern härstammande romantiska medeltidslitteratur förtecknad.

Vi ha här särskildt att hålla oss till den nu i en kritiskt vetenskaplig edition af professor Emil Olson utgifna *Flores och Blanzeflor,* som utgör Svenska Fornskriftsällskapets senaste publikation (1921) och är ämnad att ersätta den redan 1844 af G. E. Klemming utgifna, efter hans tids fordringar nöjaktiga upplagan, hvilken numera är så godt som utgången.

Frågan om Eufemiavisornas härkomst och närmaste källor har länge varit föremål för de lärdes undersökningar (se Geete, Fornsvensk bibliografi, 1903, s. 35 o. f., och Suppl., 1919, s. 13), och den kan ännu i dag ej anses fullt löst, särskildt beträffande drottning Eufemias andel i åvägabringandet af samtliga de tre romanerna äfvensom i fråga om deras närmaste förlagor.

Hvad nu speciellt Flores och Blanzeflor vidkommer, så har utgifvaren af den nu föreliggande upplagan genom flera mycket värdefulla specialafhandlingar klargjort diktens ställning till sina källor och bl. a. fastlagit, att

tiden för dess författande ej kan vara den som dikten själf uppgifver (1312) utan måste sättas till inemot midten af nämnda århundrade. Men hur går det då med uppgiften om Eufemia såsom inspirerande kraft, enär hon aflidit redan 1312? Har måhända uppgiften i tidens kritiklösa anda flutit öfver från den närmaste förlagan (här helt visst en norsk prosasaga)?

Flores och Blanzeflor föreligger i sin fornsvenska form i fyra pappershandskrifter från 1400-talet, alla utom en (skrifven i Askaby kloster i Östergötland, nu tillhörig Arnamagn. samlingen i universitetsbiblioteket Köpenhamn) tillhörande Kungl. biblioteket i Stockholm. Den jämförelsevis bästa är den äldsta handskriften cod. Holm. D 4 (cod. A), från c. 1430—50, efter hvilken textupplagan är aftryckt, med anförande i noter under texten af varianter från öfriga handskrifter, d. v. s. cod. Arnam. nr 191 fol. (cod. B), från 1492, cod. Verelianus, kallad »Fru Märetas bok» (cod. C), från 1457, samt cod. Holm. D 3, kallad »Fru Elins bok», från 1476. Som man finner, äro alla dessa handskrifter tämligen unga i förhållande till den af dikterna själfva uppgifna affattningstiden (för Ivan 1303, för Fredrik 1308 och för Flores 1312). Detta förhållande har också gifvit tviflarna vatten på deras kvarn, och de trogna ha stått i någon mån tveksamma. Så kom, likt en räddande ängel, i utgifvningens »ällofte timma» en underrättelse från Helsingfors universitetsbibliotek, som mälde att man där upptäckt ett pergamentblad, innehållande ett Floresfragment från *1300-talet.* Det var en ståtlig nyhet af revolutionerande betydelse för Eufemiavisornas talrika forskarkrets, låt vara äfven att vi ej här ha ett fragment af självfva originalet, utan, enligt utgifvarens af Floreseditionen åsikt, af paleografiska skäl böra sätta tiden till omkring midten af 1300-talet, »snarare något efter än före c. 1350» (Olson). I sin här nedan nämnda uppsats i Arkiv 37 bestämmer Olson fragmentets tillkomsttid till senare hälften af 1300-talet, helt visst på goda grunder. Upptäckaren af fragmentet, biblioteksamanuensen Aarno Malin har publicerat en kortfattad beskrifning öfver sitt märkliga fynd, intagen i den af professor Hugo Pipping utgifna tidskriften »Studier i nordisk filologi» bd 12 (nyligen publiceradt) och åtföljd af afbildning i autotypi af fragmentet (c. 21,5 × c. 14,5 cm.). Detta faksimil har genom vederbörandes välvilliga tillmötesgående ställts till den föreliggande Floreseditionens utgifvares disposition och finnes reproduceradt såsom bilaga, jämväl i transskription (s. 138—141; jfr äfven Inledning s. XI o. f.). Tyvärr har dock fragmentet, alldenstund texttrycket redan förelåg färdigt, ej kunnat indragas i variantapparaten. I viss mån godtgöres emellertid denna brist genom Olsons nyligen offentliggjorda uppsats: »Ett nyfunnet fragment [af Flores och Blanzeflor] i Arkiv för nordisk filologi, bd 37 (1920), s. 169—175.

Hvad den nu utgifna upplagan af Flores och Blanzeflor beträffar uppfyller den alla den moderna vetenskapens kraf och vittnar om sin utgifvares väl kända lärdom, skarpsinne och samvetsgrannhet. Det filologiska bedömandet af arbetet hör till ett annat dominium.

R. Geete.

Ex Bibliotheca Universitatis Hafniensis. Nyt og Gammelt fra Universitetets Bibliothek og Arkiv. Udgivet ved CARL DUMREICHER. København: M. P. Madsens Boghandel. Rechtwig og Tryde 1920. 261 S. 4°. Pr. 48,50 Kr.

Den første Tanke, der melder sig ved Gennemlæsningen af dette Værk, er en Beklagelse af, at Universitetsbibliotekets Personale, som har bidraget dertil, har anset det for rigtigt ikke at være med til det Samarbejde mellem de nordiske Biblioteksmænd, som dette Tidsskrift har gjort sig til Talsmand for, men har valgt at gaa egne Veje, for det er jo saadan, at de Afhandlinger, som Værket indeholder, her vilde have deres rette Plads og med største Glæde have fundet Optagelse. Den Paastand, der er fremsat, at Bogen er udgivet for at give Personalet Lejlighed til at hævde sig, er uforstaaelig, da Universitetsbibliotekets ydre Stilling er saa anset og dets indre Arbejde saa anerkendt, at en saadan Hævdelse var unødvendig. Men naar man har udstødt dette Hjærtesuk, er der kun Grund til at glæde sig over Værkets Fremkomst og over de for Størstedelen ypperlige Bidrag det indeholder.

Bogen indledes med nogle Erindringer af den nu afdøde Overbibliotekar S. Birket-Smith. De strækker sig fra 1863, det Aar han blev ansat ved Biblioteket som Assistent til 1880, da han blev Bibliotekets Chef. De bereder imidlertid Læseren en Skuffelse, idet de dels er meget kortfattede, dels indeholder en meget skarp Dom over den daværende Chef P. G. Thorsen, en Dom, der selvom den muligvis er berettiget, virker forstemmende, naar den kommer fra en Mand, der ellers med Rette sættes meget højt, og som har ydet et fremragende Arbejde i Bibliotekets Tjeneste. Med fuld Ret fremhæves dette Arbejde i en følgende Mindeartikel, som Birket-Smith's Efterfølger Dr. phil. Sofus Larsen har skrevet om ham. Bogens øvrige Afhandlinger omfatter dels Bidrag til Institutionens og dens Samlingers Historie, dels Boghistorie, hvortil knytter sig et litterært Bidrag fra Udgiverens Haand. I Tilslutning til Birket-Smith's udmærkede Værk om Københavns Universitetsbibliotek før 1728 skriver Bibliotekar Balder Erichsen Bibliotekets Historie i det første Tiaar efter 1728, da dets rige og ganske uerstattelige Samlinger gik til Grunde ved Københavns Ildebrand. Det er kun sparsomme og meget spredte Bidrag, der findes til det genrejste Universitetsbiblioteks ældste Historie, fyldigst i R. Nyerups Københavns Universitets Annaler, der udgør tredie Binds anden Halvpart af hans historisk-statistiske Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider, og B. Erichsen giver da her den første samlede og fuldt dokumenterede Fremstilling af de første Vanskeligheder i Genrejsningsarbejdet men ogsaa af den store Offervillighed, der gav sig Udslag i Boggaver og Pengedotationer. Det var saaledes af blivende Betydning for Biblioteket, at det kunde begynde sin Virksomhed med en saa vigtig Grundstamme, som det Arne-magnæanske Bibliotek, der ved Arne Magnussons Død i 1730 tilfaldt det. Denne værdifulde Samling, der for Haandskrifternes Vedkommende den Dag i Dag danner en særlig Afdeling indenfor Biblioteket, omfattede, foruden c. 450 trykte Bøger, over 2,000 Haand-

skrifter og c. 8,000 Diplomer dels originale dels Afskrifter. Ogsaa Frederik IV viste Biblioteket sin Interessse, idet han skænkede det c. 2,000 Dubletter. Afhandlingen ledsages af et Billede af Trinitatis Kirke, som havde huset Biblioteket før Branden, og hvorhen det efter endt Restauration atter flyttedes i 1731, indtil det i 1861 fik sin nuværende egen Bygning. B. Erichsens Afhandling, der er skrevet paa Grundlag af den trykte Litteratur, af Haandskrifter og Universitetets Arkiv giver et meget levende og interessant Billede af Universitetsbibliotekets Tilblivelse, saa at man maa haabe, at ogsaa det følgende halvandet Hundrede Aar maa friste ham til Fortsættelse. Universitetets Arkivs Historie er skildret af Bibliotekar Victor Petersen, idet der med Universitetets Arkiv forstaas Konsistoriums Arkiv, Hovedarkivet, de enkelte Fakulteters Arkiver og Kommunitetets Arkiv forenedes først i 1870—73 med Hovedarkivet. Selvom ogsaa en Del Arkivalier i Aarenes Løb er gaaet til Grunde ved Skødesløshed og Vanrøgt, foreligger Arkivet saa righoldigt, at det giver et uvurderligt Bidrag til Universitetets Historie. Det undgik lykkeligt den Skæbne, som ved Ildebranden i København 1728 og delvis ogsaa ved Bombardementet i 1807 ramte saa mange andre Samlinger, men det undgik ikke den Skæbne, som skyldes Udlaan og Undladelse af Tilbagelevering. Saaledes er det gaaet til, at det kgl. Bibliotek ligger inde med en Del Arkivalier, som det i 1822 erhvervede ved Køb af den Kall'ske Haandskriftsamling, der rummede flere Tusend af Universitetets originale Aktstykker, som Abraham Kall havde laant men ikke tilbageleveret. En lille Del af disse Aktstykker er senere ved Bytte vendt tilbage til deres rette Plads. Paa Grundlag af alle disse Arkivdokumenter har Victor Petersen skrevet Arkivets Historie, der nødvendigvis kun har kunnet blive en Oversigt og har løst denne vanskelige Opgave paa en udmærket Maade. Interessen for Arkivet og dets Ordning har i Tidernes Løb været levende nok, og talrige Forsøg paa at skaffe det gode Kaar er gjort, men er atter opgivet, og det er først den senere Overbibliotekar Birket-Smith, der paabegyndte det Arbejde, der i den nyeste Tid har fundet sin Afslutning, idet Arkivet nu har fundet sin forhaabentlig blivende Plads i Universitetsbiblioteket under fuldt betryggende Former og under sagkyndig Ledelse. Forfatteren offentliggør en Del Dokumenter vedrørende hele dette vigtige Spørgsmaal, ligesom forskellige andre Skrivelser, der tjener til Belysning af Arkivets brogede Indhold. Af Bibliotekets Specialsamlinger behandler Alfred Krarup Haandskrifterne, en noget kortfattet og for skematisk Fremstilling, der ikke bringer noget nyt og vel endda knap giver saa godt et Billede af Samlingen, som det der er givet af Carl S. Petersen i den af Sv. Dahl udgivne Haandbog i Bibliotekskundskab. Ulige interessantere er den af Johan Eyser skrevne Afhandling »Vore verdensberømte gammeliranske Haandskrifter». Det er en vanskelig Opgave at give en letlæselig Fremstilling af den Betydning denne Samling har, men det er lykkedes Forfatteren at give den ukyndige Læser en fornøjeligt Billede baade af Samlingens Indhold og af Maaden, hvorpaa den er bleven til takket være Rasmus Rask og Orientalisten N. L. Westergaard. Overbibliotekar Dr. Sofus Larsen har ydet et boghistorisk Bidrag

»To Minder fra de aabne Ting», der former sig til et helt kulturhistorisk Billede. Det er et ved Gennemgangen af den Rostgaardske Haandskriftsamling fremdraget saakaldt Posebind, der har givet Anledning til Afhandlingen. Det indeholder en Pergaments codex af jyske Lov og Forordninger af 1284 stammende fra første Halvdel af det 15. Aarhundrede og af dansk Proveniens. Dette Bind tilligemed det i Stockholm bevarede Posebind, der indeholder Knud Mikkelsens latinske Forklaringer til jyske Lov trykt i København 1508 af Gotfred af Ghemen har efter Forfatterens Mening tilhørt to jyske Landsdommere fra Slutningen af det 16. Aarhundrede, som har indbundet deres Lovbog paa denne Maade for at kunne bekvemt føre den med sig, naar de red paa Tinge. Forfatteren faar derved ikke alene Lejlighed til at omtale de to andre her i Norden eksisterende Posebind, hvoraf det ene ejes af det kongelige Bibliotek i København, det andet af Friherre Per Hierta, men ogsaa til at give en Skildring af Retsforholdene, de aabne Tingsteder, i Danmark.

Lidt udenfor den af de øvrige Afhandlinger givne Ramme er Udgiverens rent litterære Afhandling »Omkring Frederik Dreier». Som den første der har betegnet sig som Socialist er hans Liv tidligere blevet skildret i det af C. E. Jensen og Borgbjærg udgivne Værk Socialdemokratiets Aarhundrede, der imidlertid kun behandler en enkelt Side af den alsidige Persons Virksomhed. C. Dumreicher giver da her for første Gang en fuldstændig Skildring af Dreiers mærkelige Personlighed, i Særdeleshed af hans Virksomhed som Kritiker. Ingen af Dreiers Skrifter er optrykt og en Del er endnu utrykt og venter paa Udgivelse, for at Dreier, som allerede Georg Brandes har udtalt Ønsket om, kan faa anvist den ham tilkommende Plads blandt Danmarks klassiske Forfattere.

Værket er rigt udstyret med Billeder, dels hentede fra Bibliotekets Samlinger, dels med Portræter og Billeder af Bygningen. En Indvending maa der gøres mod det lidet biblioteksmæssige i kun at sætte Bogens fuldstændige Titel paa Kartonagen, der ikke tør forudsættes at holde til evig Tid.

V. Madsen.

Græske Haandskrifter i Seraillet.[1]

E. JACOBS, *Untersuchungen zur Geschichte der Bibliothek im Serai zu Konstantinopel*, I. Heidelberg 1919. s. 8°. I: *Sitz.-berichte der Heidelberger Akad. der Wissenschaften* (Stiftung Heinr. Lanz), Philos.-hist. Kl., 1919, Nr. 24.

At der findes ikke saa ganske faa — efter den sidste Opgjørelse[2] over 50 — græske Haandskrifter i den 1719—20 opførte Bibliothekskiosk i den

[1] Ehuru vår tidskrift af principiella skäl inskränker sig till nordisk bibliografi och bibliotekshistoria, har red. dock ansett sig böra bereda plats för denna anmälan af biblioteksdirektor Jacobs' intressanta arbete om de konstantinopolitanska handskriftsskatternas öden, så mycket mer som det i Stockholm nyligen bildade Svensk-Orientaliska sällskapet på sitt program äfven har grundandet af ett svenskt institut i Konstantinopel.

[2] F. BLASS, i *Hermes*, 1888, S. 219 ff., 622 ff.

tyrkiske Sultans omfangsrige Palads i Konstantinopel, har været kjendt siden det 17. Aarh.; men fuld Klarhed over, hvad der findes, og om der ikke ogsaa andensteds i Seraillets vidtløftige Bygningscomplex, som tildels er utilgængeligt, gjemmes Bogskatte, er det til Dato ikke lykkedes at tilvejebringe. Foruden endel Numre, som flere Besøgende har set, kommer der sædvanligt ved hvert Besøg andre for Dagen; man har nærmest Indtrykket af, at en bestemt Kasse engang for alle er bleven aabnet og vises alle, der faar Adgang, og at det forøvrigt er tilfældigt, hvad særligt velanbefalede og energiske Besøgende derudover faar at se. Nogen virkelig Interesse for og Forstand paa græske Haandskrifter, der kunde give sig Udslag i saadan noget som et Katalog, har man ingen Grund og ingen Ret til at forlange af en tyrkisk Hofbibliothekar, hvis der existerer en saadan.

Under disse Forhold kan man ikke undre sig over, at ivrige Lærdes Phantasi er kommet i Bevægelse, og at der er groet Legender og højtspændte Forventninger op om de skjulte Skatte i Seraillets hemmelighedsfulde Halvmørke. Man har til forskjellige Tider med større eller mindre Sikkerhed paastaaet, at der i Seraillet fandtes en hel Livius, en »Ur-Matthæus», de byzantinske Kejseres Bibliothek og hele Bibliotheca Corviniana. Hvad der efterhaanden er blevet bekjendt om og af Serailbibliothekets Bestand, har ganske vist ikke svaret til de overdrevne Forventninger; men der er dog, som vi skal se, kommet Ting for Dagen, som ikke findes andensteds, og man har ingen Sikkerhed for, at Bunden er naaet, eller rettere, der er overvejende Sandsynlighed for, at den ikke er det, og Sindene vil ikke komme til Ro, før hver Krog og hver Kasse i Seraillet, der kan formodes at indeholde græske (eller latinske) Haandskrifter, er grundigt undersøgt af en competent occidentalsk Videnskabsmand. Det er derfor en Pligt for enhver Culturstat, der har Indflydelse i tyrkiske Regeringskredse, at gjøre sit til, at Sløret definitivt løftes. Det er slet ikke udelukket, at der kan komme værdifulde Ting for Dagens Lys; men selvom Resultatet skulde blive, at der nu ikke findes væsenligt mere, end hvad man allerede kjender, har dette negative Udbytte ogsaa sin Værdi, ikke blot til at berolige phantastiske Gemytter. Forresten er der allerede blandt de Haandskrifter, hvis Existens er sikker, et Par, som man gjerne vilde vide nærmere Besked om og have collationerede.[1]

Indtil en saadan Undersøgelse kan foretages, er der intet andet at gjøre end at forberede den paa bedste Maade ved at sammenstille alt, hvad der foreligger i Litteraturen om Bibliotheker i Seraillet. Dette ligesaa nyttige som møjsommelige Arbejde er nu paabegyndt af Dr. Emil Jacobs, Overbibliothekar i Freiburg i/Br., med beundringsværdig Grundighed og et saa omfattende Bogkjendskab, at neppe noget af den spredte og tildels godt gemte og glemte Litteratur, der har Betydning for Emnet, er undgaaet ham. Hans Resultater er af den største Interesse, idet de rydder op mellem gamle,

[1] Det af R. Förster, *Philologus*, XLII, S. 167 ff. beskrevne Hs. er, saavidt jeg ved, aldrig blevet udnyttet. Om et Hs. af Geoponici og Heron hersker der Uklarhed (*Heronis Opp.*, V, S. LXV f.).

sejlivede Vildfarelser og giver gode Directiver for fremtidige Efterforskninger i Seraillets Labyrinth.

At der ved Konstantinopels Erobring 1453 gik mange græske Haandskrifter i Løbet, vilde i sig selv være sandsynligt, selvom det ikke var saa paalideligt bevidnet af samtidige byzantinske Historikere, som det er. Et sagkyndigt Øjenvidne, den russiske Cardinal Isidor, Pave Nicolaus V's Tillidsmand, har desværre svækket sit Vidnesbyrd ved det aabenbart overdrevne Tal — 120,000 Bind! —, han angiver; men selvom dette er og nødvendigvis maa være et aldeles løst Skjøn, maa det, Mandens Ærlighed forudsat, være afgivet under det overvældende Indtryk, som Synet af Bibliothekernes Ødelæggelse har gjort paa den boginteresserede og lærde Cardinal.

Efter i Indledningen at have sammenstillet alle byzantinske og occidentalske Efterretninger om Haandskrifttab ved Erobringen paaviser Forf. i 1. Afsnit, at der i disse aldrig tales om et kejserligt Bibliothek, og at ingen før langt ned i 16. Aarh. ved noget om græske Haandskrifter i Seraillet. Tischendorfs flygtigt henkastede Bemærkning om Matthæus-Evangeliet paa Hebraisk i Seraillets Skatkammer opløser sig ved Forf.'s nærmere Undersøgelse af dens Kilder i intet, ligesom den tendentieuse Efterretning om, at Pave Calixtus III skulde have kjøbt for 40,000 scudi græske Haandskrifter fra det »Greca Libraria, ch'era in Constantinopoli» (altsaa ikke udtrykkeligt i Sultanens Besiddelse og i Seraillet), forlængst er erkjendt som en Fabel. Det staar efter Forf.'s Undersøgelser fast, at ingen af de baade ivrige og sagkyndige Mænd, der i 15.—16. Aarh. søgte efter græske Haandskrifter i Konstantinopel, har mindste Anelse om, at der i Seraillet skulde findes et græsk Bibliothek, end mindre, at Palæologernes Haandskrifter skulde være havnet der. Hverken Ianus Laskaris, der 1491 samlede Bøger i Orienten for Lorenzo Medici, eller Pierre Gilles, der omkring 1544 var i Konstantinopel for François I i samme Øjemed og har beskrevet Byen og Omegnen udførligt, eller Busbeck, der to Gange var Kejser Ferdinand I's Gesandt i Konstantinopel og der har opkøbt, hvad han kunde overkomme af græske Haandskrifter, til Bibliotheket i Wien, eller den tyske Gesandtskabspræst Stephan Gerlach, der opholdt sig der 1573—78 og i sine Dagbøger viser megen Interesse for græske Haandskrifter, nævner et Serailbibliothek med et Ord. Den Skibsladning græske Haandskrifter, som Sultanen skulde have sendt den spanske Gesandt i Venedig Diego Hurtado de Mendoza, har allerede Ch. Graux reduceret betydeligt; kun 1 eneste Haandskrift i Escorial,[1] hvor Mendozas Bibliothek nu findes, har ifølge en anonym Bemærkning foran i det Mendoza egenhændigt i en Bogliste betegnet som fundet i (Kejser?) Kantakuzenos' scrinia og skænket af Sultanen; og selv denne ucontrolerbare Notits er af højst tvivlsomt Værd.[2]

2. Afsnit er Afhandlingens omfangsrigeste (S. 32—82) og vigtigste; det fremdrager af ufortjent Forglemmelse det ældste Vidnesbyrd om græske

[1] Scorial. Ω I 13, en Del af Septuaginta.

[2] Ch. Graux, *Essai sur les origines du fonds Grec de l'Escurial*, Paris 1880, S. 177.

Haandskrifter i Seraillet. Det skyldes den jødiske Læge Dominico, der i 16 Aar var Sultanens betroede Hofmedicus. Forf. giver først et Omrids af hans Liv, som takket være hans egne Angivelser er ret vel bekjendt (f. 1552 i Palæstina, Læge hos Sultanen 1575, til Venedig 1592; døbt 1593, i Tjeneste hos Hertugen af Mantua, 1606 kaldet til Milano af Cardinal Borromeo som Lærer i Hebraisk og Medhjælp til at skaffe Haandskrifter til Biblioteca Ambrosiana, 1607 paa Korfu i dette Øjemed, 1609 til Rom, hvor han virkede som Lærer i Hebraisk og Censor for hebraiske Bøger, død 1622).[1] Det fremgaar deraf, at han baade har havt den bedste Lejlighed og Kundskaber og saglig Interesse nok til at skaffe sig paalidelig Oplysning om græske Haandskrifter i Seraillet; om hans Sandfærdighed er der heller ingen Grund til at tvivle. Det er derfor med store Forventninger, man gaar til den »Vera Relatione della gran citta di Constantinopoli et in particolare del Serraglio del Gran Turco», der stammer fra ham. Denne Beretnings mærkværdige litteraire Skæbne har Forf. omhyggeligt oplyst. Den foreligger trykt (i Bracciano) 1621 »cauata dal vero Originale del Sig. Domenico Hierosolimitano già Medico di esso Gran Turco da Alfonso Chierici» (fra Bologna). Udgiveren Chierici har forsynet den med en Fortale, hvori han betegner den som »mia Relatione», »mia Operetta», »primo contributo del mio basso intelletto», og der existerer *et* Exemplar med trykt Dedication til Hertugen og Hertuginden af Fiano, hvor Ordene »cauata dal vero Originale del Sig. Domenico» osv. er udeladt, saaat Beretningen helt fremtræder som Chiericis eget Værk. Forf. ser heri et grovt Plagiat fra Chiericis Side; jeg tror ikke, at Samtiden har set saaledes paa det. Forf. bemærker selv, at enhver Læser af det oprindelige Titelblad strax kunde se, at den virkelige Ophavsmand til Beretningen var Dominico; hvis Chierici havde havt Grund til at befrygte en Plagiatbeskyldning, vilde det dog være for dumt, om han havde nøjedes med at stryge Dominicos Navn paa Dedicationsexemplarets Titelblad; han maa have troet, at det Arbejde, han havde gjort med Originalen, berettigede ham til at tale ikke blot om »mia Operetta» og »contributo del mio intelletto», hvad det jo virkeligt med nogen Ret kan siges at gjøre, men ogsaa om »mia Relatione» (den af mig udgivne Beretning?), hvad der ganske vist forudsætter laxere Begreber om litterair Ejendomsret end de nu gængse. At Dominico helt er forsvunden paa Titelbladet til Dedicationsexemplaret (som maaske var et Unicum), er ret forstaaeligt; det vedkom ikke de høje Herskaber, hvor deres ydmyge Tjener havde plukket den Frugt, han overrakte dem og selv i hvert Fald havde bekostet.[2]

Hvilket Arbejde der betegnes med »cauata dal vero Originale», synes mig tvivlsomt. Forf. mener, at Dominico har nedskrevet Beretningen paa Italiensk med hebraiske Bogstaver (han kunde kun daarligt skrive latinsk

[1] Disse Tidsangivelser er omtrentlige.

[2] Det mest graverende er, at »cauata... *da* Alf. Chierici» i Dedicationsexemplaret er blevet til (Relatione....) *di* A. Ch.; men det var en sprogligt nødvendig Følge af Fjernelsen af Ordene »cauata» etc.

Skrift), og at Chiericis Arbejde har bestaaet i at omsætte den i latinsk Alphabet; men »cauata» vilde være et besynderligt Udtryk om en saadan Proces. Ordene »dal vero Originale» beviser ganske vist, at Chierici har havt noget Skriftligt at »øse» af, men neppe, at det har været egenhændigt af Dominico; det kan meget vel betegne et Haandskrift som de endnu existerende (hvorom nedenfor), og Tilføjelsen »vero» kunde endog tyde paa, at han har kjendt baade den længere Redaction B og den kortere A og anset B for den authentiske, uagtet Dominicos Navn nu i Texten kun findes i A; men maaske kan netop denne Omtale af ham (Iacobs S. 44), hvori han ikke nævnes som Forfatteren, men roses for sin Omvendelse og sit exemplariske Liv (i tredie Person), have foranlediget Chierici til at antage A for andenhaands, hvad den, som vi skal se, til en vis Grad ogsaa er. Naar Forf. af Bevarelsen af Dominicos Navn paa Originaludgavens Titelblad vil slutte, at Chierici har den skrevne Relation fra Dominico selv, bortfalder denne Slutning med Plagiatbeskyldningen.

Men i hvert Fald har Chiericis Udgiverpraxis bevirket, at Beretningens virkelige Ophavsmand blev glemt og først ved Forf.'s Undersøgelse er kommen til sin Ret. Forf. efterviser et Optryk fra 1639 hos samme Boghandler og et fra 1669 hos en anden, begge med Chierici som Forfatter, desuden 2 virkelige Plagiater (1671, Bologna, og paa Fransk 1721), hvor ogsaa Chiericis Navn er forsvundet.

Bologna-Udgaven fra 1671 gjengiver en kortere Redaction (A) end de originale Tryk (B). A foreligger foreløbigt i 2 Haandskrifter (beskrevne S. 43 ff.). Indholdsangivelsen i det ene (Harleian. 3408): »Narrata da Domenico Hierosolimitano già Medico della persona di Sultan Murath Auo del presente Gran Turco che regna hora nell' anno 1611» giver os to vigtige Oplysninger, at Beretningen er nedskrevet efter Dominicos mundlige Angivelse (paa egenligt Dictat behøver man ikke at tænke), og at dette er sket i Aaret 1611. Redactionen A hidrører altsaa virkeligt fra en Mellemmand, og det er let at forstaa, at B, som i sidste Instans maa gaa tilbage til noget, Domenico har nedskrevet, er baade udførligere og stilistisk glattere; om dens Tid kan ikke siges andet, end at den er forfattet efter Mai 1611 (S. 43); hvor længe efter, er ikke til at afgjøre. Paa Forhaand kan af disse Omstændigheder intet sluttes om de to Redactioners Paalidelighedsgrad i Forhold til hinanden.

Paa en Tavle til at slaa ud sammenstiller Forf. paa en let overskuelig Maade A efter Harleian. og Plagiatet fra 1671 med B efter Udgaven 1621 og den franske Oversættelse 1721 for det Stykkes Vedkommende, der handler om Bibliothekerne, og det nærmest følgende. Foruden et »biblioteca secreta» i Forbindelse med Sultanens Værelser og aabenbart kun indeholdende tyrkiske Bøger er der et »commune dietro alle stanze de Camerieri e Paggi»[1] med Bøger »di tutte sorte di linguaggi». Særligt nævnes »120 pezzi di quei di Costantino Magno», altsaa græske Haandskrifter, og dette er den første

[1] I den forreste Del af Seraillets tredie Gaard. Til Belysning af Beliggenheden har Forf. S. 59 gjengivet Gurlitts Plan af Seraillet.

authentiske Oplysning om et græsk Bibliothek i Seraillet. Forf. har sikkert Ret i, at Dominico med Betegnelse »quei (libri) di Costantino Magno» har villet betegne disse Haandskrifters høje Ælde. Hans Datering har naturligvis ingensomhelst palæographisk Værdi, ikke engang hvis den skulde gjengive en Tradition i Seraillet, og nogen Antydning af et Konstantin tilhørende eller af ham grundlagt Bibliothek (S. 67) ligger ikke i Ordene. Efter den nærmere Beskrivelse: »in carta bergamina sottile che pare seta, scrittoci il testamento uecchio e nouo et altre historie et uite de' santi tutti a lettere d'oro coperti d'argento indorati lauorati et gemmati di prezzo inestimabile» — kan der ikke være Tvivl om, at disse Haandskrifter stammer fra Konstantinopels Kirker og Klostre og er en Del af Byttet fra Byens Erobring. Det fine Pergament bringer en til at tænke paa de ældste Bibelhaandskrifter som Sinaiticus, og med disses store Quartformat stemmer ogsaa den gaadefulde Størrelseangivelse hos Dominico, hvis Forf.'s Forklaring af Texten er rigtig. I B staar der om disse Haandskrifter: »cias(c)uno longo doi braccia, e non piu di tre palmi largo», altsaa: 2 Alen (132 cm.) lange (ɔ: høje) og knapt 1 Alen (66 cm.) brede; en »palmo» er nemlig $^{1}/_{3}$ braccio. Allerede den besynderlige Angivelse 3 palmi istedenfor 1 braccio, som dog vilde være det ene naturlige efter »Længde»angivelsen 2 bracci, maa vække Mistanke, og at et græsk Haandskrift paa 2 × 1 Alen er en »Unding», selvom der er Tale om store Chorbøger, har Forf. (S. 71) absolut Ret i. I cod. Harleian. af A lyder Stedet: »grande ciascuno doi braccia, di larghezza, cioè di tre palmi l'uno, et lunghi piu di tre», hvad Forf. fortolker (S. 71) som: 2 Alen (i begge Retninger) ɔ:1 Alen brede og over 1 Alen høje, og hvis der skal være Mening i Angivelsen, ser jeg ingen anden Udvej. Men det kan ikke skjules, at Forklaringen er noget tvungen, og at Sammenfatningen af Længde og Bredde til 2 Alen er mildest talt besynderlig. Dertil kommer, at de to andre Textkilder til A, et Haandskrift i Berlin og Bologna-Udgaven 1671, har afvigende Læsemaader: »grande ciascuno due Braccia di larghezza e lunghi piu di tre» og »e sono grossi (tykke?) trè palmi l'uno, e lunghi trè», men det kan ganske vist være Forsøg paa at bringe Mening i de dunkle Ord. Hvis Forfatterens Tydning er rigtig, maa Kommaet efter larghezza og helst ogsaa det efter l'uno fjernes som Skrivfejl, der viser, at Afskriveren heller ikke forstod Stedet.

Denne uheldige Størrelseangivelse har havt en skæbnesvanger Indflydelse paa, at Dominicos værdifulde Notits blev helt skudt tilside. Den blev (uden Kildeangivelse) optaget i Baudiers meget læste Histoire généralle du Serrail (1624) i den Form, den har i cod. Berolin. af A: »six vingts Volumes de l'ancienne Librairie (!) du grand Constantin d'une grandeur extraordinaire: ils ont plus d'une grande brassee (162 cm.) de largeur, et deux (3 Meter 24 cm.!) de longueur», og efterhaanden som man blev klar over disse Maals Umulighed, fik den hele Efterretning Fablens Charakter. Om disse kostbare Haandskrifter forlyder der siden ikke et Ord; det er ikke udelukket, at de en skjønne Dag dukker op der, hvor Dominico saa dem.

Baudiers Benyttelse af Dominicos Relatione har Forf. gjort udtømmende

rede for i III. Capitel, som ogsaa bringer ny Oplysninger om en anden af hans Kilder, den venezianske Gesandt Ottaviano Bons Beskrivelse af Seraillet, og dens litteraire Skæbne. Den er forfattet omtr. 1608, men først udgivet 1684 under Bons Navn;[1] en engelsk Oversættelse af Rob. Withers var imidlertid blevet trykt allerede 1625, men under Oversætterens Navn.[2] Ogsaa fra anden Side er der gjort Attentat paa Bons Forfatterskab; en Afskrift af hans Beretning, som den venezianske Købmand Tommaso Alberti havde taget af den inden dens Udgivelse, blev 1889 trykt som et Originalværk af denne. Bon ved intet at fortælle om Bibliotheker i Seraillet. V. Capitel behandler de Rygter om Serailbibliotheket, der kommer op i første Halvdel af 17. Aarh. ved den boginteresserede franske Gesandt Harlay de Sancy, en Ven af de Thou, og den engelske Astronom John Graeves, der under et Ophold i Konstantinopel fik nogle Meddelelser om det af Patriarchen Cyrill Lukaris. Fra nu af antager Rygtet den faste Form, at Seraillet gjemmer Resterne af »Palaiologernes», den sidste byzantinske Kejserfamilies, Bibliothek, hvori den complette Livius skulde findes, som man i Renaissancen sporede i alle Afkroge af Verden, i Sorø og Throndhjem. Nogen real Viden om Seraillets Bøger maa desuagtet ligge til Grund; Haandskrifterne søges ikke i det Biblioteca commune, Dominico beskriver, men i Skatkamret, og *der* findes factisk græske Haandskrifter den Dag idag.

Ogsaa den franske Rejsende J.-B. Tavernier (om ham VI. Cap.) taler i sin Beskrivelse af Seraillet 1675 om alskens Bøger i Skatkamrets Værelser, medens han ikke ved noget om et Bibliothek. Den Brand, som efter løse Rygter mentes at have fortæret Seraillets Bibliothek 1665, ramte, som Forf. paaviser, ikke dette men Archivet, vistnok det nu saakaldte »Gamle Bibliothek», der efter Øjenvidners Beskrivelse tjente som Archiv og nu synes at staa tomt.

Virkelig Viden om, hvilke Haandskrifter der fandtes i Skatkamret, havde man altsaa ikke, endsige at man skulde have drømt om at erhverve sig noget derfra. Det er derfor højst overraskende, at den franske Repræsentant i Konstantinopel Pierre Girardin, hvem Louvois havde givet Instruction om at skaffe Pariserbibliotheket græske Haandskrifter derfra, 10. Marts 1687 kan indberette, at en italiensk Renegat har skaffet 200 Haandskrifter tilveje, »alt, hvad der findes i Seraillet af græske Forfattere». Girardin har ladet dem undersøge af to lærde Mænd, der kun fandt 15 græske (foruden 1 latinsk, 1 arabisk og 1 trykt Bog) af større Værdi. De blev afkjøbt Renegaten i dyre Domme og findes nu i Bibliothèque Nationale. De har hidtil været anset for at stamme fra Seraillet siden Villoisons Notits om dem 1810. Men ved Hjælp af et tyrkisk Stempel, som de alle er forsynede med (afbildet S. 127), er det lykkedes Forf. (VI. Cap.) at bevise, at de har tilhørt den litterairt interesserede Prins Mustafa (f. 1591, † 1640) som to Gange var Sultan for kortere Tid og kun undgik tyrkiske Prætendenters almindelige Lod at

[1] Udgivet paany 1865 og 1871 som et Ineditum. Originaludgaven er meget sjelden.

[2] Ogsaa denne Oversættelse blev uden Kjendskab til den første Udgave trykt paany som Ineditum 1650 (under Withers' Navn) af J. Graeves.

blive henrettet, fordi han ansaaes for sindssvag og derfor var ukrænkelig. Af de 15 Haandskrifter[1] er de færreste særligt værdifulde, men der er dog virkeligt gode Ting iblandt; 7 er fra XIII.—XIV. Aarh., 5 fra XV.—XVI.; de 3 resterende er en Paulus med Miniaturer og en Syncellus fra XI. Aarh., nogle Prækner o. dsl. fra XII. Aarh. Forhaabenligt har Girardins lærde Hjælpere set sig godt for. Med Hensyn til Haandskrifternes Herkomst er Girardin aabenbart blevet narret; den italienske Renegat, der foregav at have faaet Haandskrifterne foræret, har aabenbart ment at kunne faa mere for dem, naar han foregav, at de var fra Seraillets Bibliothek, hvorom man nærede saa store Forventninger.

I et Anhang (S. 134—149) fastslaar Forf., at den udbredte Mening, at Matthias Corvinus' Bibliothek i Ofen blev bortført af Tyrkerne og skulde findes i Seraillet, er opstaaet forholdsvis sent og savner virkelig Grund; men hvordan og naar de c. 20 Corvinske Haandskrifter, der vitterligt i 19. Aarh. fandtes i Seraillet (nu i Budapest), er kommet der, er nu som før ubekjendt.

Med Opførelsen af den ny Bibliotheksbygning i Seraillets 3. Gaard 1719 slutter Forf. denne 1. Del af sine Undersøgelser;[2] forhaabenligt lykkes det ham inden altfor længe at indfri sit Løfte om en Fortsættelse til Dato. Forf. bebuder ogsaa (S. 28 Anm. 3) en Undersøgelse over de bekjendte Bogfortegnelser, som R. Förster 1877 udgav i den græske Original, men som allerede i 16. Aarh. dukker op flere Steder. De indeholder de utroligste Ting, f. Ex. Menandros og Philemon, som existerende i forskjellige Bibliotheker i Konstantinopel og Omegn. Efter det foreliggende Arbejde at dømme har Forf. alle Forudsætninger for at kunne løse disse Katalogers Gaade og dermed gjøre den græske Litteraturs Overleveringshistorie en væsenlig Tjeneste.

Som vi har set, er der efter Forf.'s Undersøgelser ikke blevet synderligt tilbage af den sejlivede Forestilling om »Palaiologernes Bibliothek» i Seraillets hemmelige Gjemmer.

At den sidste Kejser over »dette Folk af Skrivere» og hans nærmeste Forgængere i Paladset har havt noget, der med lidt god Villie kunde kaldes et Bibliothek, er i og for sig ikke urimeligt; man kan nu engang daarligt tænke sig en højt stillet Byzantiner uden litterair Interesse, skjønt der under Rigets lange Dødskamp ikke var megen Læsero. Men Vidnesbyrdene om et særligt kejserligt Bibliothek er unægteligt meget sparsomme, og om dets Omfang og Indhold kan vi aldeles ingen Forestilling danne os.

[1] En Liste over dem S. 122.

[2] I dette 1. Hefte er der temmeligt mange Trykfejl i Citaterne paa fremmede Sprog, f. Ex. S. 3_1, ἁμάξαις; 28_{20} κωμῳδίαι; paa Tavle 1 to Gange Ta*n*ola (tauola); 67_{18} καὶ; 74_5 exc*i*deret (excederet); 95_{12} co*n*vertures; 100_{23} d'a*nn*isarmi (d'auuisarmi); 100_{22} tro*n*andogli (trouandogli); 100_{19} Libreria Ottoman*o*; 139^7 [1] læs [2] (Lin. 10 skal[2] slettes); 144^2 fe*rr*arum (ferarum) — for kun at nævne dem, der er faldet mig i Øjnene, uden at jeg har gjort Jagt paa dem.

Konstantinos Laskaris[1] mente i sin tidlige Ungdom at have set en complet Diodor »in Bibliotheca Imperatoris Constantinopolitani». Det lyder ikke meget sandsynligt, og Mulighederne for Forvexling og Fejlhuskning er mange; men Existensen af et kejserligt Bibliothek kan dog vel derefter ikke betvivles. Mere usikker er det pragtfuldt indbundne Evangeliars Herkomst (cod. Laur. Palat. 243), som en byzantinsk Hofmand med et italiensk Navn 1454 bragte til Florenz som reddet fra Kejserpaladset kort før Erobringen (S. 15). Og ganske mystisk er det Bibliothek, der fra et Sted i Lilleasien blev tilbudt Pellicier som »despouille de toute la librairye des empereurs Paléologues» (S. 29).

Holder man sig til de Lister over græske Haandskrifter i Seraillets ny Bibliothekskiosk og Skatkammer, som forskjellige Vesterlændinge efterhaanden har offentliggjort,[2] og til dem af de i disse Lister opførte, der er ordenligt undersøgte, faar man ikke Indtrykket af, at de har tilhørt det kejserlige Bibliothek. Ved 3 Haandskrifter har Dethier bemærket, at de stammer fra »Palaeologernes Bibliothek». Det eneste af disse, der er nærmere bekjendt,[3] og endda det, om hvis Proveniens Dethier udtaler sig med størst Sikkerhed, viser ingensomhelst Kjendetegn paa en saadan Herkomst. Mindst 9 Haandskrifter kan med Sikkerhed bestemmes som yngre end 1453; kun 4 er ældre end XIV. Aarh., 7 rimeligvis fra XIV., Resten XV.—XVI. Aarh., saa noget gammelt Familiebibliothek er det i hvert Fald ikke, og de 9 førstnævnte Haandskrifter kan jo da ikke have tilhørt et Bibliothek, som blev taget ved Konstantinopels Erobring. Og ser man paa Indholdet af de resterende 31, peger det i en ganske anden Retning.

Charakteristisk er saaledes Nr. 18: Declinations- og Coniugationstabeller, dertil Nr. 7, 14, 15, 23, 26, 30 Lexika (deriblandt 2 græsk-latinske) og elementair Grammatik, desuden Iliaden (Nr. 2), Xenophons Kyrupaidi (29), Hesiodos' Theogoni med Commentar (31), Pindars olympiske Oder (32),[4] — altsaa meget læste Skolebøger.[5] Aristoteles er kun repræsenteret ved nogle af sine naturvidenskabelige Skrifter (Nr. 19, 39), hvortil kommer Syrianos' Commentar til Metaphysiken og Politiken (20). Selvfølgeligt findes der ogsaa noget Theologi, Nr. 8 Oktateuch med Commentar, 13 og 38 Psalmecommentar, 21 et Evangelistarium.[6] Ogsaa Medicin (11) og Geographi (27) er repræsenteret, omend sparsomt. I Forhold dertil er der paafaldende megen exact Videnskab, Nr. 1 Excerpter af Euklid, Heron og lignende Anvisninger til geometriske og stereometriske Beregninger, 5 Nikomachos' Arithmetik, Astronomi, 40[7] Theons og Pappos' Commentar til Ptolemaios' Syntaxis og anden

[1] Jacobs, S. 5.

[2] Sammenstillede af Fr. Blass, *Hermes*, XXIII, S. 219 ff., ialt 40 Numre (+ 7 latinske).

[3] R. Förster, *Philologus*, XLII, S. 167 ff. Sml. Blass, a. St., S. 223.

[4] Af Skjønlitteratur findes forøvrigt kun Oppians Halieutika (33), af Historie kun Polyb (25) og et Par byzantinske Historikere.

[5] Til Nr. 32 bemærker Blass: Schulabschrift.

[6] Disse theologiske Hss. hører til de ældre i Samlingen (XII. og XIV. Aarh.).

[7] Blass, *Hermes*, XXIII, S. 622 ff. Jeg har collationeret Apollonios og Serenos i Kjøbenhavn. Haandskriftet blev gjennem Udenrigsministeriet sendt tilbage i plomberet Blikkapsel. Senere er det søgt forgjæves i Seraillet (*Geminos* ed. Manitius, p. XV).

Astronomi, desuden Apollonios Pergaios og Serenos. Ogsaa Nr. 19 indeholder nogen Mathemathik, Mechanik (Heron) og Astronomi. Det er ikke let at forstaa, hvorfor Kejserens Bibliothek skulde være sammensat paa denne Maade. Derimod bliver Bestanden forstaaelig og naturlig, hvis Samlingen hovedsageligt stammer fra en højere Undervisningsanstalt, altsaa fra Universitetet i Konstantinopel; der kunde vel ogsaa to af de hos Byzantinerne saa yndede Excerptsamlinger som Nr. 9 (Geoponica) og 36 (Tactica) komme til Anvendelse.

For en saadan Herkomst taler ogsaa de ganske sene Scholier (XV. Aarh.), som med forskjellige Hænder er tilføjede i Randen til flere af Herons Skrifter i Nr. 40.[1] De indeholder Forklaringer af den Art, som en Lærer naturligt ved en Gjennemgang af vedkommende Værk kunde (og maatte) meddele Tilhørere paa et ikke synderligt fremskredet Standpunkt. At det var Brug, at Tilhørere indførte saadanne Scholier i deres Haandskrift efter en Professors Forelæsning, fremgaar af cod. Laur. XXVIII 2 af Euklids Elementer, som dels indeholder en ældre Scholiesamling dels med flere yngre Hænder Berigtigelser og Tilføjelser til denne af Maximos Planudes og Ioannes Pediasimos. Denne er betegnet som ὕπατος ɔ: ὕπατος τῶν φιλοσόφων, Professor ved Universitetet, og Scholierne er nedskrevne efter Forelæsninger over Euklid af de to nævnte.[2] Af ganske samme Art er de unge Scholier i cod. Vindob. Gr. 103, hvoraf nogle er skrevne med samme Haand som Hovedparten af Scholierne til Heron i Nr. 1. Et af dem[3] er udtrykkeligt betegnet som den skrivendes eget Paafund.

Om Universitetsbiblioteket har tilladt Studenterne at gjøre Tilføjelser i Haandskrifter, der var udlaant til dem til Undervisningsbrug, kan være tvivlsomt. Det kan ogsaa forholde sig saaledes, at Nr. 1 fra en Students Eje er gaaet over til Universitetets. Maaske er det Forklaringen paa det noget gaadefulde ἐτηρήθη (»reserveret»), der staar i øverste Margen paa dets første Side.

Hvis den omtalte Samling virkeligt er alt, hvad der nu findes i Seraillet af græske Haandskrifter — hvad man som sagt ikke skal stole altfor sikkert paa —, svarer det ganske vist lidet til tidligere Tiders store Forventninger. Dog maa det ikke glemmes, at Seraillet har gjengivet os Herons ægte Μετρικά[4] og lignende ny Ting (Nr. 1), som har bragt »die heronische Frage» ud af Verden, og at Nr. 40 indeholder uudgivne Dele af Pappos' Commentar til Ptolemaios' Syntaxis.[5]

[1] Prøver *Heronis Opp.*, V, S. 222 ff.
[2] *Vidensk. Selsk. Skr.*, 6. Række, Hist.-Philos. Afd., II, Nr. 3 (1888), S. 272—275.
[3] X nr. 440 (τοῦτο ἡμέτερον νόημα).
[4] Ed. H. Schöne, *Heronis Opp.*, III (1903).
[5] Blass, *Hermes*, XXIII, S. 624.

Apr. 1921. *J. L. Heiberg.*

Katalog over Thorvald Boecks bibliotek tilhörende det kgl. norske videnskabers selskab i Trondhjem. I. Med biografi ved AAGAAT DAAE. Thjem. 1921. XLVII s., stamtavle, 12 bl. portræter og billeder, 6 bl., 222 sp.

Endelig er den da kommen den af literært interesserede med saa store forventninger imödeseede katalog over en af de værdifuldeste bogsamlinger, det har været forundt nogen nordmand at skabe. Som det af den katalogen medfölgende interessante biografi fremgaar begyndte Boeck allerede som gut at samle og i 50 aar blev han ved uden nogensinde at gaa træt. Han havde det held at samle i en tid, da bortgjemte skatte endnu var at overkomme, naar man bare havde energi og taalmodighed og nogen penge at disponere over. Undertegnede kan erindre, at Boeck med fryd omtalte, at han paa et loft i en udkant af byen for en billig pris sikrede sig et helt hestelæs böger. Ved literær indsigt og en aldrig hvilende samlersans lykkedes det ham da ogsaa at »fremtrylle» det resultat, katalogen fremviser.

Vore dages samlere raader som oftest over större midler end dem Boeck kunde afse. Naar derfor enkelte med stolthed kan fremvise komplette samlinger af förste-udgaver af vore store forfattere, skyldes resultatet mindre personlig interesseret arbeide end en velfyldt pengepung. For Boeck var samlerinteressen forbundet med mange personlige ofre. Han har saaledes fortalt, at han paa reiser i udlandet ofte, for at spare til bogkjøb, istedet for middagsmad nöiede sig med hvedebröd og melk. Man kan trygt sige, at Boeck stod i et personlig forhold til den under hans hænder stadig voksende bogskat. Faa, om nogen, af de verker der indlemmedes i den, indtog sine pladse paa hylderne uden at være grundig undersögte ogsaa for indholdets vedkommende. Han levede i og med sine böger. Paa ham passer derfor ikke, hvad Holberg siger i sin 67de fabel: »Jeg haver dog hört tale om mange, der intet andet Beviis kand anföre paa deres Lærdom end deres store og tallrige Bibliotheker, som de bruge til Stats og ikke til Læsning».

En af Boecks store glæder var at kunne konstatere, at hans bogskatte steg i markedspris. Jeg erindrer specielt den tilfredsstillelse, det skaffet ham, at Thura's »den danske Vitruvius» stadig var i stigende.

For en begyndende bogsamler var det en fest at færdes i hans gjestfri deilige hjem. I det allerhelligste var der böger fra gulv til tag, selv dörene havde boghylder. Man maatte »tabe baade næse og mund» over, hvad man saa og hvad man hörte. Boeck var altid rede til at tage imod bogvenner. Selv om man ubuden bankede paa hans dör, var man hjertelig velkommen. Ogsaa for legemets krav var Boeck lydhör, saa man gik fra ham legemlig forfrisket og yderligere boginteresseret.

Han havde den lykke at opleve, at hans samling i dens helhed erhvervedes af et videnskabelig institut, hvor den for alle tider bevares som en særskilt afdeling under hans navn.

Den nu udkomne del af katalogen indeholder bog- og bibliotheksvæsen, literaturhistorie, skrifter af blandet indhold, skjönliteratur. For Norges og

Danmarks vedkommende, saavel för som efter 1814, maa samlingen siges at være usædvanlig righoldig. Det vilde nu være utænkelig selv tilnærmelsesvis at kunne fremstille ovennævnte grupper i saa fyldig stand. Udenfor de nævnte lande indeholder samlingen det rent tilfældig tilkomne. Boecks plan var at fremstille Norge og Danmark boglig saa fuldstændig som mulig og han maa vel siges for Norges vedkommande at være naaet længere end nogen anden samler.

Det kan være vanskelig blandt saa mange sjeldenheder at udpege de værdifuldeste; nævnes kan af de norske: Fastings Fortegnelse (1793), Frimans Bergenske Skribentere (1766 fg), katalogen over Mentzers bibl., den smukke samling tidsskrifter fra aarhundrede-skiftet 1700/1800, hvoriblandt Budstikken (de 3 serier 1810—29). Nævnes kan de smukke samlinger til dagspressens behandling af særlig fremtrædende literære begivenheder som f. ex. Krohgs Albertine og Jægers Fra Kristiania-Bohemen. Ibsen er smukt representeret ved Andhrimner og 20 leilighedssange 1858—75. Nævnes kan 3 morsomme smaatryk om »Kierlighed uden Strömper». Wergeland-samlingen er sjelden righoldig, ligesaa Holberg-literaturen, om den end ikke indeholder de rareste rariteter.

For ret at kunne vurdere denne mærkelige bogsamling, maa man bruge katalogen som cicerone. Ovenstaaende notis har her kun villet slaa til lyd. Den der önsker at stifte bekjendskab med samleren, henvises til frk. Daaes sympathiske biografi.

Da det er 20 aar siden Boeck döde, burde katalogen forlængst være udkommet, men vanskeligheder af ökonomisk og anden art har medfört, at det först er blevet forundt bibliothekar dr. Landmark at udgive denne yderst værdifulde tilvækst til Norges bibliografiske literatur. Katalogen gjör et solid og paalidelig indtryk. Man kunde dog önsket den i et udstyr mere svarende til dens betydning.

Som et kuriosum kan anföres, at den bekjendte oversætter-signatur K. D. H. sp. 199 feilagtig angives at betyde K. M. Ebbell istedet for K. D. Hansen. Man har grund til at se katalogen over samlingens övrige afdelinger imöde med store forventninger. Maatte den snart komme!

Hjalmar Pettersen.

ARTHUR THUESEN: *Universitetets kemiske laboratoriums bibliotek.* Kria. 1920. 15 s. 8°.

Om dette har laboratoriets nye bibliotekar, lektor Arthur Thuesen, den kjente bibliograf og bibliofil, i sitt »Tidsskrift for kemi» 1920 skrevet en historisk oversikt, der også er utgitt i særtrykk.

Biblioteket skriver sig fra universitetets förste tid og er nu et av dets störste, og dets historie i herr Thuesens fremstilling frembyr et typisk eksempel på et specialbiblioteks skjebne, når det skal ledes som bisyssel eller tillegsarbeide av usakkyndige. Vi ser resultatet: Personlig initiativ vekslende med

likegyldighet, halvfullförte planer som opgives for nye ideer o. s. v. Biblioteket får således i 1864 en trykt katalog, som holdes à jour på interfolierte blad inntil 1871, da går den i glemmeboken; 1881 kommer en halvfullfört seddelkatalog, som virkelig fullendes i 1889; men allerede året efter opgives den til fordel for en akcessionsprotokoll. Så stopper den i nogen år, tas op igjen eller tilveksten må sökes i regnskapsböker og regnskapsbilag.

Det er en lykke at biblioteket nu har fått en faglig interessert bibliotekar som har bragt order i kataloger och böker. Forhåbentlig vil det også lykkes ham å skaffe praktiske og rummelige bibliotekslokaler i den planlagte nye laboratoriebygning i den vordende universitetsby på Blindern ovenfor Majorstuen.

Skildringen ledsages av titelfacsimiler av et par av bibliotekets eldre böker: C. W. Scheele's Abhandling von der Luft und dem Feuer. Ups. & Lpz. 1777, og den förste norske kemiske avhandling Stadfysikus i Trondhjem Joachim Jürgens Autoschediasma de vitriolo, 1688. Endelig fölger to fortegnelser over bibliotekets tidsskrifter. *W. M.*

Rafael Mitjana

NATTEN TILL DEN 15 augusti afled helt oväntadt spanske ministern i Stockholm Rafael Mitjana y Gordon i en ålder af blott 51 år, endast några dagar sedan han hemkommit från en semesterresa till sitt hemland. Med honom bortgick en högt begåvad, fint bildad man, en varm vän till Sverige och svensk forskning, icke minst den bibliografiska.

Under åren 1906—11 fungerade Mitjana som legationssekreterare vid sitt lands beskickning i Stockholm, hvarunder han allt mer och mer drogs till vårt lands vetenskapliga centrum Upsala, där han bl. a. vårterminen 1907 höll en serie föreläsningar öfver äldre spansk dramatik. Själf framstående musikhistoriker och äfven tonsättare blef hans uppmärksamhet snart riktad på de rika skatter af äldre musiktryck, som finnas bevarade i Upsala universitetsbibliotek. För att ostördt kunna ägna sig åt forskningar i dessa dittills föga utnyttjade samlingar bosatte han sig tidvis i Upsala, där hans vinnande personlighet och vetenskapliga begåfning snart gjorde honom populär och afhållen inom vida kretsar af student- och lärarkåren.

Med outtröttligt tillmötesgående ställde han också sitt särskildt inom de romanska folkens litteratur- och konsthistoria rika kunskapsförråd till de studerandes tjänst. I Carolina rediviva var han en daglig gäst. Som resultat af hans forskningar här kunna nämnas de två afhandlingarna »En bibliografisk visit i Uppsala universitetsbiblioteks musikafdelning», 1—4 (tryckt i Allmänna svenska boktryckareföreningens Meddelanden, årg. 1906—08) och »Cincuenta y cuatro canciones españolas del siglo XVI» (Upps. 1909), behandlande en dittills fullständigt okänd samling spanska villancicos, tryckt i Venedig 1556 och af Mitjana döpt till Cancionero de Upsala. Sedan hans forskningar pågått några år, kunde han samla resultatet af dem i en »Catalogue critique et descriptif des imprimés de musique des XVIe et XVIIe siècles conservés à la Bibliothèque de l'Université Royale d'Upsala», hvaraf första delen omfattande Musique religieuse, partie Ière, utkom af trycket år 1911 med anslag af Upsala universitet. Tyvärr kom fortsättningen af denna katalog, i hvilken många okända och viktiga musiktryck bibliografiskt och musikhistoriskt beskrifvits för första gången, icke att utgifvas, ehuru utförliga anteckningar föreligga i manuskript. Mitjana kallades efter första delens fullbordande snart att bekläda andra diplomatiska poster, i S:t Petersburg och Konstantinopel, och när han år 1919 efter världskrigets slut återvände till Stockholm som sitt lands minister var hans hälsa redan vacklande och diplomatens åligganden lade hinder i vägen för forskarens arbeten.

Bland Mitjanas öfriga musikhistoriska verk förtjäna nämnas »Sobre Juan del Encina, músico y poeta», »Ensayos de crítica musical», »Discantes y contrapuntos», »Claudio Monteverde y los orígenes de la ópera italiana», det senare ett föredrag hållet i estetiska föreningen i Upsala 1909, som också trycktes på svenska i Ord och bild, »Estudios sobre algunos músicos españoles del siglo XVI», »Don Fernando de las Infantas, teólogo y músico», men framför allt hans stora spanska musikhistoria, »La musique en Espagne» (Paris 1920), utgifven i Encyclopédie de la musique et Dictionnaire du Conservatoire de Paris. En särskildt lärd afhandling »L'orientalisme musical et la musique arabe» kan också nämnas i detta sammanhang, alldenstund den utkom i en svensk periodisk publikation, Le monde oriental 1906. Icke heller för svensk litteratur var Mitjana främmande, särskildt var han stor beundrare af Strindberg, hvars Lycko-Pers resa han själf öfverflyttade till sitt modersmål. »El viaje de Pedro el afortunado» utkom i en liten vacker oktavvolym i Madrid år 1919.

Som diplomat var Mitjana naturligtvis också intresserad af rent sociala och politiska spörsmål, och äfven på dessa områden har hans flitiga penna gjort flera inlägg. Särskildt var det vårt land, där han så länge fått verka, hvars i mångt och mycket från hans eget land så afvikande förhållanden blefvo föremål för hans rapporter och undersökningar. En del af dessa hafva förenats i en år 1918 i Madrid utkommen volym »Estudios jurídicos, sociales y económicos». Bland uppsatser rörande Sverige kunna här nämnas

sådana rörande undervisningsväsendet, storstrejken 1909 och densammas juridiska verkningar, studier rörande de kommersiella förbindelserna mellan Spanien och Sverige, m. fl.

Få utländska diplomater torde hafva förvärfvat sig sådan popularitet i Sverige som Rafael Mitjana. Genom giftermål med en svenska, Hilda Falck, hade han med än starkare band fästs vid vårt land, där hans flärdfria, älskvärda och vänfasta personlighet förskaffade honom idel vänner och gjorde honom högt uppburen inom musikaliska, konstnärliga och vetenskapliga kretsar. Men det är till Upsala, som hans namn i alldeles särskild grad är knutet, och många äro de som i tacksam håg skola bevara minnet af hans bekantskap som en af de värdefullaste behållningarna från vistelsen vid Upsala akademi.

Isak Collijn.

FRÅN
BOK-, ARKIV- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN

Sverige.

Stockholm. Kammararkivet och Riksarkivet.

Genom det beslut, som riksdagens kamrar i maj detta år fattade, löstes den segslitna frågan om kammararkivets ställning i det offentliga arkivväsendet på det sättet, att riksarkivet från 1922 öfvertager vården af kammararkivet i dess nuvarande lokaler.

De under kammarkollegium lydande arkiven bestå dels af kollegiets eget ämbetsarkiv från 1680 respektive 1700, dels af kammararkivet. Det förra arkivet, som förvaras i kammarkollegiets ämbetslokaler, skall fortfarande vårdas af dess tjänstemän. Kammararkivets utomordentliga betydelse för såväl historiska som administrativa utredningar beror på det storartade material, som dess många serier, väsentligen af räkenskaper, innehålla. Serierna sträcka sig hufvudsakligen från 1530- och 1540-talen till slutet af 1600-talet, hvartill komma de till kammaren, kammarkollegium och från 1830 till kammarrätten insända länsräkenskaperna. Dessa senare, som till omkring 1630 bilda de s. k. landskapshandlingarna, utgöra en af arkivets viktigaste serier. För hela den inre historien under 1500- och 1600-talen kan kammararkivet lämna material, som i omfattning och mångsidighet är i Norden enastående rikt. Ännu har detta material ej mer än till en ringa del utnyttjats af forskningen, vare sig för skatteväsendets, näringarnas, bebyggelsens eller klassernas historia. Arkivmassorna ha icke ännu blifvit så ordnade och förtecknade, att de äro lätt tillgängliga för forskningen.

Frågan om åstadkommande af en förbindelse mellan detta stora arkiv och det arkiv, som allt mera blifvit det centrala organet för arkivväsendet i landet, riksarkivet, har länge stått på dagordningen. Redan 1875 uttalade sig en löneregleringskommitté för kammararkivets öfverflyttande till och förening med riksarkivet. Sträfvandena för åstadkommande af en bättre ordning inom kammararkivet ledde i så måtto till framgång, att från 1897 anslag härtill gafs. Tyvärr blef det ordningsarbete, som då sattes i gång, ej af den betydelse, som man skulle kunnat förmoda. Detta berodde på flera omständigheter, däribland att arbetet ej leddes efter en enhetlig plan, hvilande på idén, att arkivet skulle ordnas efter de myndigheters organisation och arbetsformer, hvarur akterna framvuxit. Proveniensprincipen och dess tillämpning just på ordningsarbetet inom kammararkivet häfdades redan 1897 af sedermera riksarkivarien Emil Hildebrand. De försök, som af honom gjordes i denna hans egenskap, att på olika sätt söka lösa de frågor, som sammanknippades med frågan om kammararkivet och dess ställning i arkivväsendet, ledde ej till något resultat, ehuru vid ett par tillfällen samarbete med kammarkollegium härför kom till stånd. I en skrifvelse till Kungl. Maj:t af 1909, tryckt som bilaga i nedannämnda sakkunnigas betänkande, lämnade Hildebrand en klar, briljant affattad sammanfattning af arkivväsendets utveckling och kammararkivets ställning till detsamma och redogjorde för de olika försök, som gjorts till lösning af frågan, samt uttalade sig kraftigt för en öfverflyttning af arkivet till den med riksarkivet förenade administrativa arkivdepån.

Inom riksdagen har spörsmålet vid ett par tillfällen behandlats. På grund af en sakrik och för kammararkivets egendomliga öden under 1800-talet synnerligen upplysande mo-

tion af numera riksarkivarien Sam Clason uttalade sig statsutskottet 1908 för att kammararkivet så snart som möjligt borde beredas förvar i riksarkivet. I februari 1917 tillkallades sakkunniga för att utreda frågan om de under kammarkollegium lydande arkivens ställning inom det offentliga arkivväsendet. De sakkunniga bestodo af justitierådet W. Sjögren, ordförande, riksarkivarien S. Clason, riksbibliotekarien I. Collijn, professor K. G. Westman samt kammarråden A. W. Dufwa och C. F. von Otter. Som sekreterare fungerade arkivarien E. Naumann. Efter omfattande undersökningar afgåfvo de sakkunniga i juni 1919 Betänkande rörande frågan om ordnande af de under kammarkollegium lydande arkivens ställning inom det offentliga arkivväsendet. Majoriteten af de sakkunniga, bestående af riksarkivarien, riksbibliotekarien och prof. Westman uttalade sig för, att riksarkivet skulle övertaga vården af såväl kammararkivet som de äldre delarna af kammarkollegiets arkiv. Starkt framhölls behofvet af förbättrad vård inom de båda delarna af kammarkollegiets arkiv. För tidigare förslag härtill redogjordes. Olika möjligheter till organiserande af ledningen af denna vård behandlades. På flera punkter föreslogs bestämmelser om gemensam handläggning af kammarkollegium och riksarkivet, såsom rörande planer för ordnandet af samlingar och lokalfrågor. Kammarkollegiets tjänstemän skulle äga obehindradt tillträde till kammararkivet. Kammarkollegiets representanter uttalade sig för att arkiven fortfarande skulle lyda under kollegiet, under betonande af, att detta för sin utredningsverksamhet behöfde direkt tillgång till dem. Vården af arkiven skulle anförtros åt en särskild arkivarie, som uteslutande hade denna till sin uppgift. Slutförandet af ordningsarbetet inom kammararkivet och andra uppgifter skulle anförtros åt en på riksarkivets stat för viss tid tillsatt tjänsteman. De sakkunnigas ordförande, justitierådet Sjögren, intog en förmedlande ståndpunkt, i det han väl instämde med majoriteten beträffande kammararkivet, men däremot beträffande kammarkollegiets arkiv uttalade sig för, att det skulle bibehållas under kollegiets förvaltning. I en bilaga till de sakkunnigas betänkande, Anteckningar rörande kammararkivets historia och nuvarande innehåll af riksarkivarie S. Clason och E. Naumann, lämnas en öfversiktlig skildring af arkivets öden från dess egentliga organisation under Bengt Ingolfssons ledning under 1600-talets förra hälft fram till nuvarande tid. På 1820-talet gjordes ett försök till genomförande af en bättre ordning inom arkivet, som då tyckes ha råkat i rätt betydlig oordning. Som exempel på förhållandena inom arkivet, förorsakade icke minst på grund af bristande utrymme och dåliga lokaler, kan hänvisas till redogörelsen för ett antal tämligen planlösa afsöndringar från arkivet. Öfver dess nuvarande bestånd lämnas i nämnda bilaga för första gången en öfversikt, som trots de knapphändiga notiserna om ett flertal serier dock torde vara forskningen till gagn. Det trängande behofvet af en planmässig konservering af vissa delar af arkivet, som skadats, dels genom 1807 års brand, dels genom fukt, framstår klart genom redogörelsen för det nuvarande tillståndet af Västmanlands och Dalarnas handlingar under 1590-talet. Somliga volymer äro rundbrända och så sköra, att de hota sönderfalla vid beröring, andra åter äro starkt angripna af fukt. Öfver sakkunnigbetänkandet infordrades uttalanden af såväl kammarkollegium som universitetskanslern. Kammarkollegiets majoritet instämde i hufvudsak med sina representanter i sakkunniga, under det att en minoritet ville åt ledaren för kammarkollegiets arkivafdelning gifva en högre tjänstegrad för att tillförsäkra åt platsen bästa möjliga kraft. Universitetskanslern tillstyrkte en lösning i enlighet med justitierådet Sjögrens förslag. I proposition nr 287 till innevarande års riksdag föreslog regeringen, att riksarkivet skulle öfvertaga vården af kammararkivet och att på grund häraf en ny förste arkivarietjänst skulle uppföras på riksarkivets stat. Propositionen tillstyrktes af statsutskottet med den förändring, att ingen ny tjänst skulle inrättas. Kamrarna bifölło efter lång debatt i båda kamrarna utskottets förslag. I samband med arkivrådstjänsternas inrättande 1920 föreskrefs, att en utredning skulle verkställas, rörande möjligheten att indraga en förste arkivariebefattning i riksarkivet. Ehuru denna utredning ej minst med hänsyn till de stora accessionerna till riksarkivet gifvit till resultat, att den ifrågavarande tjänsten behöfdes för riksarkivets verksamhet, ansåg riksdagen ej erforderligt, att någon ny tjänst uppfördes på stat utan uttalade sig för att endast den förste arkivarietjänst, som stått vakant, besattes.

I striden om kammararkivet spelade en detaljfråga, som framlades i en motion af förre statsrådet V. Rydén, en betydande roll. Han föreslog nämligen, att, innan beslut fattades om kammararkivets ställning i administrativt hänseende, en lösning skulle åstadkommas i det sedan åtskilliga år aktuella spörsmålet om gallring af de moderna länsräkenskaperna. Denna fråga är som alla dylika af synnerligen delikat natur och förutsätter helt naturligt ingående undersökningar. Innan en serie kan föreslås till gallring måste t. ex klargöras, om handlingar af samma slag verkligen finnas på annat håll, ej blott att de böra finnas.

Under senare år ha en rad undersökningar företagits, som belysa kammararkivets innehåll. Det kan sålunda hänvisas till landsarkivarien J. Sandströms, Studier rörande Dalarnas administrativa indelning 1539—1650. Genom arkivrådet J. A. Almquists grundläggande arbete Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 har möjlighet skapats till ett planmässigt ordnande af landskapshandlingarna, som innehålla de viktiga lokala räkenskaperna. För tillvaratagande af de medeltidshandskrifter, vari fogderäkenskaperna äro inhäftade, har I. Collijn gjort ingående undersökningar, publicerade i Handlingar angående undersökning av äldre arkivalieomslag i kammararkivet och riksarkivet (1914). Viktiga förarbeten föreligga alltså redan för lösandet af det uppdrag, som riksarkivet fått sig anförtrodt. Ordnandet af kammararkivet och dess tillgodogörande för forskningen är en af de mest kräfvande men också en af de mest betydelsefulla uppgifter, som föreligga inom arkivväsendet.

Erik Naumann.

Riksarkivet.

Personalnotiser. Till förste arkivarier utnämndes d. 14 januari andre arkivarien fil. doktor Erik Naumann och fil. doktor Bertil Boëthius. Till andre arkivarie utnämndes d. 4 mars fil. doktor B. Steckzén.

Riksarkivet 1920. Af riksarkivariens årsberättelse för 1920, afsedd att ingå i Meddelanden från Svenska Riksarkivet, framgår, att den ordinarie tillväxten genom accession från Kungl. Maj:ts kansli utgjorde 3,161 vol. jämte 274 kartor och ritningar. Den extraordinarie tillväxten åter utgjorde 21 lådor och 5,452 vol. jämte 261 lösa handlingar. Bland leveranserna märkas en större dylik från civildepartementet 1,724 vol., däribland åtskilliga handlingar från äldre kommittéer, såsom 1855 års kommitté angående ordningsstadga för städerna samt från handelskommissionen och industrikommissionen, omfattande respektive 1,382 och 3,826 vol. Från Kungl. biblioteket öfverlämnades en del af minister C. Burenstams 1920 öppnade handskriftsdeposition härrörande till större delen från preussiske ministern i Stockholm F. F. L. G. von Tarrach. Af häradshöfding W. Uppström skänktes en samling bref från åren 1825—1847 till öfverdirektör C. D. af Uhr och statssekreteraren G. F. af Wirsén angående Höganäsverken. Bland inköpen kunna förutom den stora Hammersamlingen hänvisas till flera förvärf af enstaka handlingar från utlandet, däribland skrifvelser af svenska konungar och Axel Oxenstierna samt till svenska diplomater. Bland depositioner förtjänar antecknas ytterligare bidrag till Tosteruparkivet.

Antalet antecknade forskningsbesök uppgick till 8,175 af 562 forskare däribland 23 utlänningar. Antalet till forskning framtagna vol. beräknas till 16,371. Bland ordnings- och förteckningsarbeten utom af t. ex. de stora leveranserna från departementen ha bl. a. följande arbeten utförts. Bondeståndets arkiv har nyordnats och förtecknats. Öfver i olika samlingar förvarade skrifvelser till Karl IX har en förteckning utarbetats. Ordnandet af Livonicasamlingen har fortsatts. En utredning har verkställts rörande Carl Gustaf Wrangels arkivs tillkomst och fördelning på Skokloster- och Rydboholmssamlingarna. Tosteruparkivet har ordnats och förtecknats. Hammersamlingen har genomgåtts och till största delen ordnats och förtecknats, hvilket arbete på grund af samlingens disparata innehåll varit mycket tidskräfvande. Beträffande justitierevisionens akter har det förberedande arbetet på ett rationellt omordnande af detta viktiga arkiv återupptagits. Bland utredningar kunna hänvisas t. ex. till dylika rörande byggandet af Storängsbanken på järnvägslinjen Katrineholm—Norrköping, om Blomskogs kyrkoboställes skog och angående Runö pastorat i Livland, s. k. nådeshakar på Ösel och om hundraårsfester i anledning af 1521 års händelser.

För komplettering af afskrifter af påfvebref för den afsedda publikationen Acta Pontificum Suecica företog arkivarien L. M. Bååth på uppdrag en studieresa till Vatikanarkivet, hvarvid ett rikt utbyte i förut ej undersökta serier vanns från 1200-talet och början af 1300-talet. Med bibliotekarien A. Krarup och professor O. Kolsrud ägde efter gemensam plan samarbete rum. Med understöd af statsmedel företogo doktor B. Steckzén och krigsarkivarien P. Sörensson en forskningsfärd till Riga för att studera

den bekante baltiske historikern C. Schirrens storartade afskriftsamlingar i »Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen». Samlingarna ha bl. a. för stora nordiska krigets historia ett synnerligt stort värde. Riksarkivarien besökte under hösten 1920 Söfdeborgs slott, genomgick det där förvarade arkivet inrymmande bl. a. aktsamlingar tillhörande C. L. von Aschebergs arkiv jämte släktpapper från släkterna Wittenberg, Wrangel och Meijerfelt.

Den viktiga frågan om åstadkommande af en administrativ arkivdepå utanför hufvudstaden har under året ej lösts. I den s. k. pelarsalen i Vadstena har emellertid utrymme beredts för vissa delar af arméförvaltningens verifikationer. Arkivalierna måste emellertid placeras ouppackade i lårar. Ett flertal spörsmål rörande gallringsfrågor t. ex. i domänstyrelsens och justitieombudsmannens arkiv samt af lant- och sjöförsvarsdepartementens akter har föranledt utredningar och förslag. Inom riksarkivet har behandlas frågan om åigärder för ordnande och förvaring af kommunala arkivalier. Yttranden från landsarkivarierna ha inhämtats. Något utlåtande i det omfattande spörsmålet, som bl. a. torde förutsätta en utvidning af landsarkivens verksamhet, har ännu ej afgifvits. *E. N—nn.*

Kungl. biblioteket.

Ny stat för Kungl. biblioteket.

Genom nåd. beslut den 22 sistlidne juni har af 1921 års riksdag antagen ny stat fastställts för Kungl. biblioteket att tillämpas från och med år 1922. Enligt denna skola utgå till

aflöningar till ordinarie tjänstemän	121,500 kr.
vikariatsersättningar	2,800 »
aflöningar till icke-ordinarie befattningshafvare m. m.	44,000 »
böckers inköp och bindning	45,000 »
nattlig bevakning vid Kungl. bibliotekets byggnad	2,400 »
Summa	215,700 kr.

Samtliga poster äro upptagna såsom *förslagsanslag.*

Antalet befattningshafvare å ordinarie stat har bestämts till: 1 riksbibliotekarie, 4 förste bibliotekarier, 7 andre bibliotekarier, 2 kvinnliga kanslibiträden, 1 kvinnligt kontorsbiträde, 1 förste expeditionsvakt samt 4 expeditionsvakter.

Enligt samtidigt fastställdt, af riksdagen godkändt »aflöningsreglemente för befattningshafvare vid statsdepartement och vissa andra verk, tillhörande den civila statsförvaltningen» (Svensk författningssamling 1921, nr 451) har beträffande Kungl. biblioteket bestämts, att enligt den i aflöningsreglementet upptagna löneplanen riksbibliotekarien skall tillhöra lönegrad A 1 (lönebelopp 13,020 kr.), förste bibliotekarien lönegrad B 15 (begynnelselön 7,668 kr. — slutlön 9,060 kr.), andre bibliotekarier lönegrad B 13 (begynnelselön 6,420 kr. — slutlön 7,668 kr.), kvinnliga kanslibiträden lönegrad C 3 (begynnelselön 2,574 kr. — slutlön 3,018 kr.), kvinnligt kontorsbiträde lönegrad C 2 (begynnelselön 2,160 kr. — slutlön 2,574 kr.), förste expeditionsvakt lönegrad B 3 (begynnelselön 2,832 kr. — slutlön 3,486 kr.) samt expeditionsvakten lönegrad B 1 (begynnelselön 2,520 kr. — slutlön 3,144 kr.).

Kungl. bibliotekets anslag å extra stat för år 1922.

Till bokinköp och bokbindning	20,000 kr.
såsom tillfällig förstärkning af den å ordinarie stat för Kungl. biblioteket uppförda anslagsposten till böckers inköp och bindning.	20,000 »
till katalogiseringsarbeten inom biblioteket	25,200 »
till redigering af den för Sveriges offentliga bibliotek gemensamma accessionskatalogens 36:e årgång, omfattande år 1921	6,000 »

Kungl. bibliotekets publikationer.

Af *Kungl. Bibliotekets Handlingar* har Bilagor, N. F. 2: 1 (XXVII, 181 s. 8°) utkommit, innehållande »Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm utg. efter de i Kungl. biblioteket deponerade handskrifterna af I. Collijn. 1. Gillesboken 1393 —1487».

Vidare har under våren utkommit *Accessionskatalog*, årg. 34 (1919). Denna årgång, som redigerats af andre bibliotekarien S. Hallberg och amanuensen E. Corvin, har tagit ett större omfång än de bägge närmast föregående, i det att sidantalet uppgår till ej mindre än 852 sidor (mot 761 sidor 1917 och 695 sidor 1918).

Inköp för statens behov af Svensk bokkatalog för åren 1911—1915.

Riksdagen har efter därom afgifven kungl. proposition anvisat på extra stat för år 1922 ett anslag å högst 7,500 kr. för inköp af 100 exemplar af »Svensk bokkatalog för åren 1911—1915. På uppdrag af Svenska Bokförläggareföreningen utarb. af Axel Nelson. Stockh. 1919».

Genom Kungl. Maj:ts beslut den 22 juni 1921 har riksbibliotekarien anbefallts att efter samråd med skolöfverstyrelsen och ecklesiatikdepartementets bibliotekarie inkomma med förslag till disposition af de till inköp afsedda exemplaren af ifrågavarande katalog. Sådant förslag har den 12 september afgifvits.

Karolinska Institutets Bibliotek.

Verksamheten under läsåret 1920/21.

Biblioteket har under terminerna varit tillgängligt alla vardagar samt under jul- och sommarferierna 2 à 3 dagar i veckan eller sammanlagdt 252 dagar. De besökandes antal har under läsåret uppgått till 3,275, och till hemlån ha utlämnats 2,433 volymer. Under förra halvåret 1921 framtogos till begagnande i läsesalen 2,712 volymer. (Under höstterminen 1920 fördes ingen motsvarande statistik.) Från andra svenska vetenskapliga bibliotek ha inlånats 128 volymer och till dylika ha utlånats 141.

Bibliotekets accession uppgår till 1,348 verk eller nytillkomna tidskriftsserier (= 759 volymer och 943 broschyrer), häri inräknadt dels 350 under hösten 1920 öfverlämnade och behandlade verk ur den Nordensonska donationen (jfr *NTBB* 1920, s. 200 f.), dels 616 från Vetenskapsakademien öfverlämnade tyska disputationer. Däremot inräknas ej den Retziuska donationen (jfr ib.), rörande hvilken fortfarande inga definitiva uppgifter kunna lämnas. Nytillkomna fortsättningsarbeten uppgingo till 157, hvartill kommo efterhand införda häften af bibliotekets sedan förra läsåret fortlöpande tidskriftsårgångar. Bibliotekets tillväxt i hyllmeter utgjorde 25,86 m. (däraf den Nordensonska donationen 13,19 m.) förutom tidskriftsaccessionen, hvilken torde dragit ett utrymme af ytterligare omkr. 20 meter. De fortlöpande tidskrifternas antal uppgår nu till 282, däraf 53 under läsåret nytillkomna serier. I nominalkatalogen ha inlagts 930 blad, däraf 155 hänvisningslappar.

Den Retziuska donationen, som är en accession af mångdubbelt större omfattning än den tillväxt, hvars storlek framgår af ofvanstående sifferuppgifter, har ställt kraf på arbetskrafter, utrymme och material afsevärdt öfverstigande bibliotekets normala resurser. Dessa kraf ha emellertid mötts af största förståelse från flera håll. Institutets lärarekollegium har ur fonderna anslagit 1,000 kr. till förstärkning af arbetskrafterna under år 1921, Nobelstiftelsen, hvilkens medicinska boksamling förvaras i biblioteket, har välvilligt tillmötesgått en ansökan om 2,000 kr. såsom bidrag till vissa inredningskostnader, och riksdagen har för år 1922 beviljat ett extra anslag af 7,900 kronor för expenser och katalogisering. Det har emellertid visat sig, att bibliotekets ordinarie anslag äfven under normal accession är långt ifrån tillräckligt för att under nuvarande prisläge bestrida dess nödvändiga omkostnader, och biblioteksnämnden har trots det svåra statsfinansiella läget sett sig nödsakad begära, att proposition om en betydande förhöjning måtte framläggas till 1922 års riksdag. *A. H.*

Lund. Universitetsbiblioteket.

Beviljade anslag.

För höjande af vaktmästarnas arvode för eftermiddagstjänst har det i staten uppförda anslaget till arvoden, flitpenningar åt extra biträden, renskrifning. eftermiddagstjänst m. m. höjts med 900 kr., eller från 19,600 kr. till 20,500 kr. Vidare har å extra stat för år 1922 beviljats: till materiel m. m. 20,000 kr., till bokbinderiarbeten 1,500 kr. samt till ombyggnad af universitetsbibliotekets elektriska hissanläggningar 6,550 kr.

Upsala. Universitetsbiblioteket.

Universitetsbiblioteket under år 1920.

Enligt den nu utkomna årsberättelsen har universitetsbiblioteket att under år 1920 uppvisa en *tillväxt* af 65,676, tryckalster däraf på den svenska tryckafdelningen 51,131 och på den utländska 14,545. Handskriftsafdelningens årstillväxt utgör 197 band eller samlingskapslar, planschsamlingens 1,175 nummer. Af den utländska tryckafdelningens förvärf företer den genom byten och gåfvor erhållna delen en afsevärd ökning mot 1919 års (10,651 mot 5,456), särskildt beroende därpå, att de under krigsåren till stor del indragna sändningarna af universitetsskrifter och skolprogram åter börjat inkomma i större utsträckning.

Bland nyförvärf under året märkes ett genom donation af grosshandlaren G. Ståhle i Stockholm möjliggjordt inköp af en större samling orientalisk litteratur från Preussische Staatsbibliothek, vidare såsom gåfva flera ytterst värdefulla sändningar fransk litteratur, förmedlade genom franske ministern i Stockholm, monsieur L. Delavaud. Fr. o. m. 1920 erhåller biblioteket sålunda genom franska utrikesministeriet ett stort antal (f. n. omkring 60) franska litterära och vetenskapliga tidskrifter — frånsedt dem som tillföras biblioteket på den vanliga bytesvägen. Från Ofenheim-Stiftung i Wien har biblioteket genom professor R. Wettstein fått mottaga 169 vol. hufvudsakligen medicinsk, till en del ekonomisk och naturvetenskaplig litteratur, hvartill senare (i jan. 1921) kommit ytterligare ett stort antal arbeten och separat inom samma vetenskapsgrenar. Polska legationen har öfverlämnat ett antal tryck rörande polska frågan och dess behandling vid fredskongressen. Af arfvingarna efter framlidne brukspatron W. Hisinger har biblioteket genom kapten C. Heijkenskjöld erhållit rättighet att ur Hisingers bibliotek på Skinnskatteberg uttaga de arbeten universitetsbiblioteket önskade förvärfva. Äfven ur framlidne öfverläkaren A. Petterssons bok- och musikaliesamling har ett liknande förvärf gjorts.

Bland handskriftsafdelningens förvärf är först att märka bibliotekets andel i de stora Hammer'ska handskriftssamlingarna, för hvilken biblioteket har att tacka frikostiga gåfvor af dess förutvarande chef, universitetsbibliotekarien C. Annerstedt, konsulinnan Anna Broms samt professor A. Hamberg. På universitetsbibliotekets del föllo hufvudsakligen Rosenhane- och Marklinpapper, välkomna komplement till bibliotekets förutvarande samlingar. Likaså har biblioteket genom mecenaters mellankomst kunnat förvärfva den här tidigare omnämnda stora Dörfler'ska autografsamlingen (*NTBB* 1920, s. 166). Att omnämna äro vidare professor Tycho Tullbergs skriftliga kvarlåtenskap, bl. a. en fullständig svit af T:s zoologiska föreläsningar 1882—1907, öfverlämnade af professor Tullbergs sterbhus, domprosten Herman Lundströms efterlämnade manuskript, öfverlämnade af domprostinnan fru Herdis Lundström, C. Annerstedts samlingar till Magnus Stenbocks och Olai Martini historia samt Gunnar Wennerbergs biografi, professor Fr. R. Kjellmans brefväxling (gåfva af lektor Hilding Kjellman), värdefulla accessioner till den stora Rääf'ska brefsamlingen m. m.

Hvad den genom köp förvärfvade litteraturen beträffar, har biblioteket liksom föregående år haft att lida under en tryckt ekonomi, som tvungit till mycket kännbara och för bibliotekets verksamhet menliga inskränkningar i fråga om nyanskaffning; likaså har af samma grunder bibliotekets redan förut stora bindningsrestantier i oroväckande grad ökats.

Statistiken öfver *bibliotekets begagnande* har att uppvisa en ökning i antalet läsesalsbesökande från 31,238 år 1919 till 33,324 år 1920; läsesalslånens antal har stigit från 184,520 till 194,313, däraf 12,700 handskrifter. Hemlånssiffran har efter den tillfälliga nedgången år 1919 åter börjat stiga: 27,643 mot 23,643 år 1919 och 25,805 år 1918. Från institutioner och enskilda ha inlånats 1,850 vol, däraf 509 handskrifter; utlånens antal uppgår till 2,067.

Det med universitetsbiblioteket förenade *landsmålsarkivet* har under år 1920 tillväxt med öfver 110,000 renskrifna lappar i 16:o, öfver 1,500 blad 8:o, nära 2,500 blad 4:o, öfver 210 blad fol. samt 126 typordlistor och 108 band eller häften af varierande innehåll. Bland de särskilda förvärfven äro att nämna Undersökningens af Värmlands folkmål samt Bohusläns, Hallands och Göteborgs landsmålsföreningars samlingar. *A. B. C.*

Beviljade anslag.

Riksdagen har på grund af kungl. proposition beviljat förhöjning af det i staten för universitetet i Upsala uppförda anslaget till arvoden, flitpenningar åt extra biträden, renskrifning, eftermiddagstjänst m. m. från 28,200 kr. med 900 kr. till 29,100 kr. i och för höjande af vaktmästarnas arvode för eftermiddagstjänst från kr. 2,50 för eftermiddag till kr. 4.

För inköp af böcker har på extra stat för år 1922 uppförts ett anslag af 20,000 kr.

Göteborg. Stadsbiblioteket.

Genom beslut den 3 juni har justitieministern förordnat, att från och med den 1 juli i år det till Kungl. Justitiedepartementet aflämnade arkivexemplaret af det svenska årstrycket skall med undantag för den juridiska och statsvetenskapliga litteraturen, som reserveras för departementets och lagberedningens bibliotek, öfverlämnas till stadsbiblioteket i Göteborg.

Härmed har en fråga tills vidare afgjorts, som varit af rätt invecklad karaktär, alldenstund flera offentliga bibliotek haft sina ögon riktade på det arkivexemplar, som enligt tryckfrihetsförordningens § 4 mom. 2 i och för granskning omedelbart skall aflämnas till justitieministern eller dennes ombud i landsorten, och äfven i viss mån redan fått tillgodogöra sig delar däraf. Sålunda har särskildt Kungl. Vetenskapsakademien för sitt bibliotek fått uttaga den naturvetenskapliga litteraturen, hvarjämte medicinsk litteratur reserverats för Karolinska institutets bibliotek och teknologisk för Tekniska högskolans. Vidare har Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek erhållit en del teologiska och filosofiska skrifter och äfven Göteborgs stadsbibliotek har, ehuru mera tillfälligtvis, ihågkommits vid skrifternas fördelning. En sådan har emellertid under de senaste åren mest på grund af bristande arbetskrafter i de bibliotek, som närmast varit intresserade af saken, icke kunnat företagas i samma utsträckning som förut, utan Justitiedepartementet har i stället tillgripit den utvägen att till Kungl. biblioteket säckvis öfversända det utgallrade årstrycksexemplaret, hvilket på grund af det ofullständiga och oordnade skick, hvari det befunnit sig, icke af biblioteket kunnat tillgodogöras i önsklig grad.

Riksbibliotekarien har i ett i ärendet infodradt utlåtande, dateradt den 28 april, bl. a. anfört, att Kungl. biblioteket på denna väg dock mången gång erhållit afsevärda kompletteringar, alldenstund det till Justitiedepartementet aflämnade exemplaret af vissa skäl synes vara fullständigare än de arkivexemplar, som af boktryckarna aflämnas till de offentliga biblioteken. Det är därför helt naturligt ett önskemål för Kungl. biblioteket att ur Justitiedepartementets exemplar kunna få komplettera det svenska trycket, men härför skulle erfordras att hela

leveransen och granskningen af detta exemplar öfverflyttades till en särskild afdelning inom Kungl. biblioteket, vid hvilken en tjänsteman vore anställd som justitieministerns ombud, för såvidt det skulle kunna befinnas möjligt att skilja det nämnda exemplaret från det omedelbara grannskapet af Justitiedepartementet. Riksbibliotekarien framhåller vidare, att bland Kungl. bibliotekets önskemål också skapandet af en tillräckligt stor svensk duplettsamling att användas vid utlåningen intager ett framstående rum och att det därför äfven ur denna synpunkt varit önskvärdt, om biblioteket kunnat helt få förfoga öfver Justitiedepartementets arkivexemplar. Men såväl personal- som utrymmesbrist lägga hinder i vägen för förverkligandet af detta önskemål, hvarför riksbibliotekarien under nuvarande förhållanden tillstyrker, att Göteborgs stadsbibliotek, som tillika är Göteborgs högskolas bibliotek och i storlek det fjärde i riket, får använda det till Justitiedepartementet inkommande arkivexemplaret i den utsträckning departementet självt ej behöfver förfoga öfver detsamma, dock med vissa förbehåll för Kungl. bibliotekets räkning, särskildt rörande komplettering af det svenska årstrycket i Kungl. biblioteket vid försumlig arkivleverans.

Huseby. Det Hamilton-Stephens'ska biblioteket.

Detta värdefulla privatbibliotek, som äges af brukspatron J. Stephens på Huseby, består dels af en större samling engelsk och fransk skönlitteratur, som tillhört familjen Hamilton, innan Huseby öfvergick i brukspatron Stephens' ägo, dels af de stora bok- och handskriftssamlingar, som den nuvarande ägarens fader, den kände runforskaren och biblioflen professor Georges Stephens hopbragt under sin verksamhet i Sverige och Danmark. För att göra detta bibliotek, som säkerligen rymmer många värdefulla bidrag icke blott till skandinavisk bibliografi utan äfven till nordisk språk- och kulturhistoria i allmänhet, tillgängligt för forskningen, har på brukspatron Stephens' uppdrag professor Konrad Haebler, föreståndare för handskriftsafdelningen vid Preussische Staatsbibliothek i Berlin och hittillsvarande ordförande i Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, under sommaren varit sysselsatt med bibliotekets ordnande och katalogisering.

Härnösand. Läroverksarkivet.

I den senast utkomna redogörelsen för Härnösands högre allmänna läroverk omfattande läsåret 1920—21 finnes intagen en uppsats af rektor Gösta Bucht om Härnösands läroverksarkiv. Den meddelar en hel del intressanta uppgifter om det äldre arkivet. För trivialskolan och dess fortsättning apologistskolan finnas matriklar för tiden 1647—1849, tre volymer i folio. Matriklarna hafva för tiden 1647—1821 karaktären af kataloger öfver samtliga lärjungar för hvarje år. 1650 börjar gymnasiets matrikel. Dess första volym bär titeln: »Catalogus discentium in Gymnasio Regio Hernosandensi» och omfattar tiden 1650 till 1800. Den andra volymen omfattar tiden 1800—1849. Personhistoriskt intressanta äro räkenskaperna för djäknepengarna, som börja 1712. Beloppet af djäknepengarna specificeras på tre kolumner, pro loco, pro diligentia, pro paupertate. Här hafva vi en början till betygssättning af lärjungarnas flit och uppgifter om deras förmögenhetsvillkor. Såsåsom bilaga medföljer början af gymnasiets matrikel: Catalogus discentium in Gymnasio Regio Hernosandensi anno 1650. 4 s. *K. S—ll.*

Linköping. Stiftsbiblioteket.

Af *Linköpings Bibliotheks Handlingar* har stiftsbibliotekarien grefve C. M. Stenbock nu utgifvit N. S., h. 2, innehållande dels redogörelse för den för biblioteket så gagnande verksamhet, som samfundet Linköpings stiftsbiblioteks vänner utvecklat under år 1920, dels en afdelning »Studier och fynd i stiftsbiblioteket». Bland dessa senare märkes biskop A. O. Rhyzelius' hittills outgifna beskrifning öfver Linköping (ur stiftsbibliotekets handskr. Geogr. 34), försedd med sakrika och ingående noter af lektor K. Beckman, samt C. M. Stenbocks »Till Linköpings stiftsbiblioteks historia. I. Bokbeståndet 1600 till 1634». Detta intressanta kapitel i stiftsbibliotekets historia har förf. redan delvis förut behandlat i sina »Strövtåg i Linköpings stiftsbibliotek» (1918). Här har han nu efter domkyrkoinventarierna aftryckt de äldsta bevarade förteckningarna på böcker i Linköpings domkyrkas bibliotek och med hjälp af dessa sökt rekonstruera bibliotekets äldsta bokbestånd.[1] Den äldsta bokförteckningen, upptagande inalles 32 nummer, däraf 6 handskrifter, är uppgjord vid en den 30 april år 1600 af biskop Petrus Benedicti företagen inventering af domkyrkan, därefter följer en den 12 juni 1607, året efter denne biskops död, uppgjord förteckning, hvilken är gran-

[1] En del läsfel förekomma, så s. 92 Officinale för Officiale, s. 102 Monumentum M. Magni proximae (!) recordactonis för pie recordacionis.

skad och försedd med tillägg vid en ny inventering den 6 nov. 1627. Den viktigaste förteckningen härstammar från år 1634 och är uppgjord den 14—15 sept. af biskop Johannes Botvidi vid en af honom då företagen visitation af Linköpings domkyrka. Bokförrådet har nu stigit till 91 volymer, hvartill kommer den af Axel Banér gjorda donationen af en i cistercienserklostret Pelplin under 30-åriga kriget tagen boksamling. Största intresset knyter sig otvifvelaktigt till Stenbocks rekonstruktion af detta krigsbyte, hvaraf spillror äfven anträffats i andra bibliotek, Upsala, Skokloster, Växjö och Västerås. Botvidis förteckning på Pelplinböcker upptager 156 volymer, hvaraf Stenbock nu återfunnit 132 (med 137 olika verk).

Det är en glädjande företeelse, att vårdarna af de båda östgötabiblioteken i Linköping och Norrköping genom offentliggörandet af bibliografiska studier och bidrag till bibliotekens historia hos allmänheten underhålla intresset för de båda kulturhärdar, som Östergötland i dem äger. *I. C—n.*

Norrköping. Stadsbiblioteket.

Bland viktigare nyförvärf till Norrköpings Stadsbibliotek äro att anteckna en större samling gravyrer, konstnärliga reproduktioner och konsthistorisk litteratur, som, till kompletterande af den förut omnämnda Wadströmska samlingen, till biblioteket inköpts för medel skänkta af konsul och fru Rob. Gohle.

För att verkställa dessa inköp företog bibliotekarien, tillsammans med en bibliotekets gynnare och vän, en resa till Tyskland, Frankrike och Italien, hvarvid ett flertal större och mindre bibliotek besöktes. — Det skulle här föra för långt att söka uppräkna alla de stickelns mästare vi nu ha representerade i Stadsbiblioteket. De mesta inköpen gjordes i Leipzig, Nürnberg, München, Florens, Rom och Paris. Det må nämnas att i Rom förvärfvades Piranesis hela verk. Af Albrekt Dürer ha vi både kopparstick och träsnitt i original, bl. a. hela stora Apokalypsen. Af Jacques Callot äger biblioteket ett flertal blad, likaså af Claude Mellan. Af Jeremias Falcks sällsynta, dyrbara och eftersökta blad äga vi femton stycken. Flera hela serier af H. Daumier, den store franska karrikatyristen, ha vi ock, nämligen Paris qui boit, Monomanes, Silhouettes, Les étrangers à Paris, Les Robert-Macaire.

För att underlätta orienteringen i alla dessa kopparstick, genrer och porträtt, ha inköpts de båda uppslagsverken: Bartsch, Le peintre graveur. 1—21 + Atlas, Leipzig 1870—76, och Nagler, Neues allgemeines Künstlerlexikon 1—22, München 1835—52.

Af större och dyrbarare reproduktionsverk kunna vidare nämnas: Pisanello, Les dessins, Tom 1—4, 1911—20, folio. Raphael, Zeichnungen, Abt. 1, 2, Berlin 1913—19, folio. Dürer, A., Sämtliche Kupferstiche. Herausgeg. von Leitschuh, Nürnberg, folio och Dürer, A., Zeichnungen ... in Nachbildungen. Herausgeg. von Lippmann, Berlin. Tom 1—5, folio; Memling H., Farbige Facsimilereproduktionen, Leipzig folio; Kupferstiche und Holzschnitte alter Meister, Mappe 1—10, Berlin 1889—99, folio, ett verkligt monumentalverk, utgifvet af chefen för Berlins kopparstickskabinett, F. Lippmann, och med en mängd konstnärliga reproduktioner efter kända träsnitt och kopparstick, ofta förvillande lika originalen; Grosses Galeriewerk internationaler Meister der Miniatyrmalerei, herausgeg. von E. Lemberger, fem stora foliokartonger. Härtill komma ock några af det tyska Maréessällskapets utsökta publikationer, såsom Deutsche Skizzenmappe; Rembrandt, Religiöse Legenden och andra samt reproduktionsverk af Goyas, Böklins, Klingers arbeten m. m. *Hj. L—n.*

De vetenskapliga statsbibliotekens lönefråga.

För Kungl. bibliotekets ordinarie tjänstemän har, såsom ofvan är nämnt, ny lönereglering blifvit beslutad med tillämpning fr. o. m. år 1922. I samband med förestående lönereglering vid universiteten och högskolorna skall nu den under sistlidne vår tillsatta Högskolornas Löneregleringskommitté framlägga förslag till sådan reglering äfven för universitetsbiblioteken.

Det skulle därvid ligga nära till hands att låta den för Kungl. biblioteket beslutade regleringen blifva normerande äfven för dessa senare. Ett starkt missnöje — som tagit sig flera uttryck, bl. a. äfven vid frågans behandling i riksdagen — har emellertid gjort sig gällande beträffande vissa punkter i den nu för Kungl. biblioteket fastställda, nya lönestaten. Såväl förste som andre bibliotekarier anse sig nämligen hafva blifvit placerade i lägre lönegrader, än vad de i förhållande till kompetensvillkor, tjänsteställning och befordringsmöjligheter bort placeras. Särskildt har förste bibliotekariernas hänförande till den 15:e lönegraden (den s. k. sekreteraregraden) varit föremål för missnöje, då de i sin egenskap af afdelningsföreståndare åtminstone icke bort uppföras i lägre grad än intendenter vid nationalmuseum och antikvarier vid Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, hvilka blifvit placerade i den 16:e lönegraden.

Till nyssnämnda Högskolornas Lönereglerings-kommitté har därför styrelsen för Kungl. bibliotekets och Universitetsbibliotekens Tjänstemannaförening under sommaren ingått med en längre framställning (tr. Upsala 1921, 22 sid.), vari en kraftig vädjan riktas till kommittén att vid afgifvande af förslag till lönereglering för universitetsbiblioteken på ett mera tillfredsställande sätt tillgodose biblioteksmännens intressen, än hvad som 1902 års Lönegregleringskommitté gjort vid afgifvande af förslag till lönereglering för Kungl. biblioteket. Styrelsens framställning utmynnar i en hemställan

att Högskolornas Löneregleringskommitté måtte föreslå, att vid den förestående löneregleringen för befattningshafvare vid rikets universitet och högskolor tjänstemännen vid universitetsbiblioteken måtte placeras sålunda: andre bibliotekarierna i lönegraden B 15, förste bibliotekarierna i B 18 och öfverbibliotekarien i A 1;

att Kommittén vidare ville föreslå, att det af 1902 års Löneregleringskommitté föreslagna och af riksdagen godkända villkoret om utsträckning af den dagliga tjänstetiden från 6 till 7 timmar icke må komma till tillämpning i fråga om universitetsbibliotekens personal; samt

att Kommittén — för den händelse den finner detta med det densamma meddelade uppdraget förenligt — måtte uttala sig för att en revision af den för Kungl. biblioteket fastställda lönestaten och stipulerade dagliga arbetstiden till öfverensstämmelse med vad Kommittén föreslagit beträffande universitetsbiblioteken snarast möjligt må komma till stånd.

Svenska Bibliotekariesamfundet.

Den 29 maj 1921 höll Svenska Bibliotekariesamfundet å Kungl. biblioteket i Stockholm sitt första årssammanträde.

Vid det talrikt besökta sammanträdet höllos föredrag af riksbibliotekarien I. Collijn: »Bidrag till Linköpings stiftsbiblioteks historia« och af t. f. förste bibliotekarien O. Wieselgren, Stockholm: »En handskrift i Kungl. biblioteket af Breviarium Grimaniskolan». Förste bibliotekarien A. Nelson, Upsala, höll inledningsföredrag »Om bibliotekarien som statsfunktionär», hvarefter följde en stunds diskussion.

Till fullständigande af i föregående häfte (sid. 68) lämnad uppgift meddelas, att äfven öfverbibliotekarien L. Wåhlin, Göteborg, är medlem af Svenska Bibliotekariesamfundets styrelse.

Sveriges allmänna biblioteksförening.

Föreningens sjunde årsmöte afhölls i Stockholm den 25 och 26 juli i Ateneums högtidssal. Mötet öppnades måndagen den 25 juli kl. 11 f. m. af föreningens ordförande, förste bibliotekarien A. Grape, hvilken efter att ha hälsat de närvarande välkomna med några ord berörde den oersättliga förlust, som drabbat folkbildningsarbetet i vårt land genom professor Knut Kjellbergs bortgång.

Till ordförande för mötet utsågs bibliotekarien Grape och till vice ordförande t. f. riksbibliotekarien H. Lindegren och öfverlärare G. A. Gustafsson.

Sedan sekreteraren uppläst årsberättelsen och revisorernas berättelse, företogs val af styrelse, hvarvid ordföranden och de styrelseledamöter, som voro i tur att afgå, med acklamation omvaldes.

Den vid årsmötet 1917 tillsatta kommittén för utarbetandet af klassifikationssystem och katalogiseringsregler hade slutfört den ena delen af sitt uppdrag och till föreningen öfverlämnades »Klassifikationssystem för svenska bibliotek» (= Sveriges allmänna biblioteksförenings handböcker, 1), hvilken nu förelåg i tryck.

Härefter öfverlämnades ordet till biblioteksdirektör Th. Døssing från Köpenhamn, som höll föredrag om »Den danska biblioteksskolan». Nästa föredragshållare var Fröken Hildur Lundberg, som meddelade »Några erfarenheter från undervisning för skolbarn angående bibliotek och uppslagsböcker».

Efter middagsrast återupptogos förhandlingarna kl. 5 e. m., då förste bibliotekskonsulenten F. Hjelmqvist och arkitekten G. Asplund höllo föredrag om »Biblioteksorganisation och biblioteksbyggnader i Amerikas förenta stater».

Tisdagens förhandlingar började kl. 11 f. m. med ett föredrag af andre bibliotekarien C. Efvergren om »Hvad kan göras för studiet af konstindustriell och populär teknisk litteratur?» I anslutning härtill demonstrerade föredragshållaren ett urval konstindustriella och populärtekniska arbeten. Sista punkten på programmet upptog diskussion om »Förmedlingen af statsbidragsböckerna till biblioteken», inledd af dr Hjelmqvist. Såväl inledaren som de i diskussionen deltagande voro eniga om att den hittillsvarande centraliseringen af bokförmedlingsverksamheten borde gifva vika för en decentralisering för att ernå en snabbare expediering af böckerna.

C. E.

Statens tryckerisakkunnig.

Innevarande års riksdag har bifallit Kungl. Maj:ts proposition den 11 mars 1921 om tillsättande af en statens tryckerisakkunnig jämte nödiga biträden i afsikt att nedbringa utgifterna för statens tryck. Till bestridande af kostnaderna för den nya institutionen har för år 1921 anvisats ett belopp af 20,000 kr. och för år 1922 49,000 kr. Till tryckerisakkunnig för tiden

1 aug. 1921 intill utgången af år 1922 har af Kungl. Maj:t den 29 juni förordnats ordföranden i Boktryckarekammaren, direktör Per Palmquist. Frågan om inrättandet af ett statstryckeri synes härmed hafva förfallit.

Svenska litteratursällskapet.

Svenska litteratursällskapet har utsänt sina publikationer för år 1920. Af sällskapets tidskrift *Samlaren*, som år 1919 utkom i sin 40:e årgång, har med år 1920 påbörjats en ny följd, årgång 1. Den nya årgången innehåller följande bidrag: A. Blanck, Om allvaret i Fru Lenngrens diktning, af samme förf. En okänd Strindbergsöfversättning från H. C. Andersen, O. Holmberg, Några motiv i Amorina, A. Beijer, Abbé Domenico Michelessi, S. Cederblad, Correggios San Sebastian och änglakören i Stagnelii drama Riddartornet samt J. L:son Samzelius, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1919. Bibliografin omfattar 32 s. Vidare har af serien *1500- och 1600-talens visböcker* nr XII, Petter Rudebecks visuppteckningar, h. 1, utgifvits samt som *Skrifter*, 24: Studier i Wivalliusvisornas kronologi af S. Ek.

Ordförande i sällskapet är numera docenten A. Blanck, sekreterare biblioteksamanuensen N. Gobom och skattmästare biblioteksamanuensen J. L:son Samzelius. Öfriga ordinarie medlemmar af arbetsutskottet äro förste bibliotekarierna A. Grape och A. Nelson.

Ord och Bild, 1921, h. 2 (s. 101—112) innehåller en bibliografisk öfversikt af Hjalmar Lindroth: »Den nordiska språkforskningen i Sverige under det senaste decenniet. En återblick.»

Svensk historisk bibliografi 1920, utg. af bibliotekarien Kr. Setterwall, omfattande s. 619—63, har nyligen utkommit. Ålandsfrågan har gifvit anledning till en vidlyftig litteratur, förtecknad nr 7 303—7 349.

Nordisk ortnamnslitteratur 1919. Bibliografisk förteckning af O. Lundberg. I: *Namn och bygd*, årg. 8 (1920), s. 178—88. Innehåller kortfattade redogörelser för de förtecknade böckernas och uppsatsernas innehåll.

Danmark.

København. Det kongelige Bibliotek.

I Følge den i Slutningen af Marts Maaned vedtagne Finanslov, der gælder fra 1. April 1921 til 31. Mars 1922 er der bevilget Biblioteket følgende Beløb, hvori ikke er indbefattet Lønninger til dets Tjenestemænd. Som Honorarer til forskellige ved Biblioteket ansatte Tjenestemænd og Medhjælpere ialt 19,570 Kr., til Kontorudgifter 70,200 Kr., hvoraf bl. a. er beregnet c. 35,000 Kr. til Brændsel, c 4,000 Kr. til Belysning og c. 22,000 til Rengøring. Til Indkøb af Bøger er bevilget 75,000 Kr. og til Indbinding 50,000 Kr., Budgettet er her henholdsvis forhøjet med 25,000 og 12,000 Kr. Til Aarsberetning og Meddelelser er der foruden de ordinære 1,200 Kr. bevilget ekstra 1,200 Kr. aarlig i 5 Aar til Udarbejdelse af et Katalog over middelalderlige Haandskrifter. Til Accessionskataloget er bevilget 12,000 Kr., hvoraf Redaktionen som Honorar faar 100 Kr. pr. Ark og Universitetsbiblioteket et Honorar paa 2,080 Kr.

I Vinteren 1921 overdrog Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag til Biblioteket Forlagets ældre Arkiv med Tilsagn om fremtidig successive Aflevering af saadanne Sager, der ikke maatte have Betydning for Forlagets daglige Drift. Samtidig skænkede Etatsraadinde Julie Hegel den store Hegelske Brevsamling. Under Navn: »Den Gyldendal-Hegelske Manuskriptsamling» skal disse to Grupper bevares som et Hele inden for det kgl. Bibliotek, og hertil skal slutte sig den af Biblioteket erhvervede Nansenske Brevsamling, som i Følge Peter Nansens Stilling i Forlaget har nøjeste Sammenhæng dermed. Som Helhed er »Den Gyldendal-Hegelske Manuskriptsamling» foreløbig utilgængelig.

Medens Arkivet endnu ikke er overført til det kgl. Bibliotek, har den Hegelske Brevsamling allerede i nogle Maaneder været til Huse hos os og er ordnet og delvis registreret saaledes at det er muligt at faa Overblik over hvad den rummer. En mindre Del af Korrespondancen gaar tilbage til Deichmanns Dage; de ældste Breve er fra 1839, medens de yngste naar op til de allersidste Aar. Der er Breve fra Drewsen, Hother Hage, A. S. Ørsted og Øhlenschlæger, — fra Chr. Molbech, Fr. Paludan-Müller, Fru Heiberg — fra P. Hjort og Fr. Barfod, — Monrad, Krieger og A. D. Jørgensen og fra Halvfjerdsernes Mænd talløse Breve. Nogle af disse Korrespondancer strækker sig gennem en Menneskealder lige fra den unge Forfatters første kejtede og forsagte Henvendelse til den højtansete Forlægger. Paa lignende Vis er den norske litterære Verden repræsenteret. Vi finder Breve fra P. A. Munch, L. Daae, Asbjørnsen og Moltke-Moe, — Skrivelser i Hundredetal fra Ibsen, Björnson, Kjelland og Lie, — endvidere Breve fra Camilla Collett og Amalie Skram, — fra Knut Hamsum, Thomas Krag, Hans Aanrud, Johan Bojer etc. etc. Og ved Siden af denne brogede Mangfoldighed de Hegelske Koncepter. For vore Øjne lever Forfatternes urolige, stemningsbevægede Skare og Frederik og Jacob Hegel, sindigt dømmende, klogt ledende, maalende med stort Maal.

Peter Nansens Brevsamling.

Blandt det kgl. Biblioteks Nyerhvervelser fra det forløbne Aar er en af de betydeligste Peter Nansens efterladte Brevsamling, som Biblioteket ved Juletid købte af hans Datter. Nansen, der dels gennem sin Virksomhed som Direktør for Nordens største Forlag, dels gennem sit Arbejde som Journalist og Forfatter og endelig ikke mindst paa Grund af usædvanlige personlige Egenskaber var nært knyttet til betydende litteraære Kredse i Skandinavien og Tyskland, har efterladt sig en meget værdifuld Privatkorrespondance. Da han lige fra sin tidligste Ungdom og til sin Død principielt opbevarede ethvert Brev, han modtog, er Samlingen kvantitativt meget omfattende; den indeholder henimod 20,000 Breve, som ved Købet forelaa velordnede og katalogiserede. Af Nansens mange personlige Venner, som er repræsenteret i hans Samling, maa navnlig nævnes Herman Bang, Edvard og Georg Brandes, Holger Drachmann, Gustav Wied, Bjørnson, Jonas Lie, Alexander Kielland og Knut Hamsun. Fra hver af disse findes Hundreder af Breve, tildels af den største litterære og kulturhistoriske Interesse. I det hele kan næppe nævnes en eneste nogenlunde betydelig nordisk Skribent fra de sidste 40 Aar, fra hvem der ikke i Samlingen findes Breve i større eller mindre Antal.

Nansen, der selv har skrevet en Del for Teatret, var gift med den berømte Skuespillerinde Betty Nansen og stod derved i nært Forhold til det københavnske Teaterliv. I hans Korrespondance findes en Mængde Breve fra Skuespillere, og den indeholder adskilligt værdifuldt Stof til Studiet af dansk Teaterhistorie.

Det intime Forhold, hvori Nansen stod til saa mange af sin Samtids litterære Berømtheder, giver hans Korrespondance en særlig Betydning. Brevene er for en stor Del Privatbreve af den fortroligste Art, og ofte bidrager de paa vigtige Punkter til en nærmere Forstaaelse af vedkommende Forfatteres Produktion. Paa Grund af denne udpræget private Karakter er der fastsat en Række særlige Regler for Samlingens Benyttelse, som skal forhindre, at den bliver misbrugt. Den er baandlagt i 50 Aar, dog saaledes at Tilladelse til at benytte en afdød Forfatters Breve i særlige Tilfælde kan opnaas. Henvendelse herom skal rettes enten til Peter Nansens Datter, Frk. Esther Nansen, eller til den af det kgl. Biblioteks Embedsmænd, som efter hendes Ønske fører Tilsyn med Samlingen. Endnu levende Personers Breve kan selvfølgelig under ingen Omstændigheder benyttes. Ligeledes for et Tidsrum af 50 Aar kan ingen Del af Brevene offentliggøres, uden at baade Frk. Nansen eller hendes eventuelle Livsarvinger og Biblioteket giver deres Minde dertil.

L. N.

Nyerhvervelser af Haandskrifter til det kgl. Bibliotek.

Aaret 1920—21 har været et usædvanlig rigt Aar for det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling; ikke blot har der været Lejlighed til at gøre ret betydelige Køb, men Samlingen er bleven forøget ved mangfoldige Gaver, store og smaa. Det er som der spores en større Forstaaelse af, at de offentlige Samlinger bør være Gemmested for Papirer, der kan tale om Fortidens Liv i dets forskellige Former, og en Erkendelse af, at man, saa vidt man evner, vil sikre det betroede mod nysgerrig Søgen og daarlig Udnyttelse.

Hidtil kunde man med nogen Betænkelighed iagttage, hvor fattig det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling var paa Stof fra det 19. Aarhundredes senere Aartier. Vi havde vel nogle faa meget store og indholdsrige Correspondancer, men da Brevmodtagerne hørte hjemme i samme snævre Kreds og havde samme Studium, maatte deres Arkiver i nogen Maade give et ensidigt Billede. Ved de ny Erhvervelser har vi faaet større Fylde. Den Hegelske Brevsamling, Peter Nansen Correspondance og betydelige Dele af Peter Nansens brogede Autografsamling bringer Bud fra den litterære Verden, de Zahrtmannske Breve fører os til Kunstnerkredse, medens Thor Langes Breve til Overlærer Axel Sørensen og Fr. Bajers omfattende Correspondance atter leder til andre Forhold og anden Virken. Og til de nævnte er at føje endnu flere ganske nye Brevsamlinger fra forskellige Kredse, i hvilke snart Theologi, snart Filologi, snart Kunst er den herskende Interesse. De fleste af disse Correspondancer er efter Donatorernes Vilje eller ved Bibliotekets Bestemmelse utilgængelige gennem en Aarrække.

Det er dog ikke udelukkende Materiale til den sidste Menneskealders Historie, der er indgaaet i Biblioteket. Ogsaa til en lidt ældre Tids Historie giver de nye Gaver og Køb gode Bidrag. Der er H. C. L. Buchheisters Arkiv, som egentlig er en Del af Søstersønnen Peter Nansens Autografsamling; det naar tilbage til Fyrrerne og rummer vigtige Breve fra Halvtredserne og Tredserne, hvoriblandt særlig maa nævnes Finansmanden Moritz Levys Breve fra hans Altonatid og de mange Skrivelser, Buchheister modtog i sin Egenskab af Redaktör af Berlingske Tidende. Der er Brevene til den bekendte Flensborgpræst G. F. A. Graae, Breve fra Regenburg, Laurids Skau, Joh. Wegener, Mork Hansen, Martensen, Caspar Paludan-Müller m. fl. Fremdeles en Række Breve

fra Pastor A. Michelsen i Lübeck til Dr. theol. Kalkar, skrevne gennem Aarene 1866—1883; de danner et Supplement til Kalkars store Correspondance, som Familien forlængst har skænket til Biblioteket, og giver endnu eet Vidnesbyrd om Kalkars mange Forbindelser i Udlandet.

I Tilslutning hertil kan nævnes, at Biblioteket har modtaget Maleren Rørbyes Dagbøger fra Musæumsdirektør Mario Krohn, og fra Fru Diderichsen f. Paulsen Christian Paulsens »Levnetsbemærkninger«, Optegnelser fra 1810 til 1851, der dog ikke i den Skikkelse, hvori de foreligger, tør regnes for en Dagbog i egentligste Forstand.

Litteraturstudiet har ikke mindre end de historiske Studier vundet nyt Materiale gennem det sidste Aars Erhvervelser. Skibsrheder Hugo Marx Nielsen har skænket en stor Mængde Manuskripter, dels Arbejder af ældre danske Digtere som Hauch og Hertz, dels Arbejder af Halvfjerdsernes Forfattere — Originalmanuskriptet til I. P. Jacobsens En Arabesk, for at tage et smukt Exempel. I den Marx Nielsenske Samling finder vi ogsaa mindre Ting af Snoilsky, Levertin, Verner v. Heidenstam og Strindberg samt enkelte Breve — Breve fra Kamma Rahbek, H. C. Andersen, Fr. Paludan-Müller, Victor Rydberg, Kielland og Jonas Lie. Men den største Del af Samlingen udgøres dog af Manuskripter af nulevende danske Forfattere, deriblandt somme af de alleryngste. — Biblioteket har som tidligere omtalt købt Aarestrups efterladte Papirer, der skal tjene som Grundlag for den nye Udgave, det danske Sprog- og Litteraturselskab forbereder. Dette Køb har draget flere Gaver til Huse, mindre Stykker fra Aarestrups Haand, der fra forskellige Sider har fundet Vej til den store Samling. Mindre lykkelige har vi været med Hensyn til H. C. Andersen Manuskripter; de har været holdt i Priser, som ikke var antagelige. Saa meget mere skal det fremhæves, at Oberstlieutnant Rist ikke handlede med den H. C. Andersen Relikvie, der var i hans Eje, men bragte den som Gave til Biblioteket. Det er en lille Poesibog, i hvilken H. C. Andersen har skrevet Citater, der var ham kære, mest af danske og tyske Digtere. Ogsaa nogle af hans egne Digte er indført i Bogen.

Ligesom i Fjor har Biblioteket købt en Del orientalske Manuskripter, blandt hvilke særlig skal nævnes en større Samling indiske Palmebladshaandskrifter. Af middelalderlige Manuskripter — latinske, spanske og tyske — tæller vi op mod 40 Nyerhvervelser. De stammer fra Spanien, Frankrig, Nederlandene, Tyskland, Østrig, Bøhmen, Italien og Albanien; de ældste er fra det 12. Aarhundrede, nemlig Ny kgl. Saml. 2899 in 4to: Dialogus Orosii interrogantis et Augustini respondentis, der har en fyldigere Text end den, som findes hos Migne, — og Ny kgl. Saml. 2896 in 4to, der rummer et Par Skrifter af Algerus fra Liège og bærer Indskriften: »Liber sancte Marie uirginis Vilerensis, scriptus anno Dominice incarnationis millesimo centesimo quinquagesimo octauo.« Det er det ældste *daterede* Manuskript i vor Samling. Fra det 13. Aarhundrede stammer Ny kgl. Saml. 2895 in 4to med Johannes Saracenus Oversættelse af Pseudodionysiske Skrifter, — fra det 15. Aarhundrede Expositio super Miserere fratris Sibotonis, et Haandskrift, der tilhørte Klostret i Waldhausen i Passau Stift; fra det 15. Aarhundrede er ogsaa Bartholomæus Carthusiensis' opbyggelige Skrifter med Ejermærket: »Liber domus s. Barbare in Colonia ordinis Carthusiensis«. Opbyggelseslitteratur, Klosterlæsning byder ogsaa Ny kgl. Saml. 2914 in 4to, men her er Sproget Højtysk; det er et lille Exempel paa den omfattende og betydningsfulde Litteratur paa Modersmaalet, der blev til i Dominikanerkredse væsentlig til Brug for Ordenens Søstre. Vort Haandskrift indeholder: Die regel die s. Augustinus den closterfrawen hat geschrieben. Die constitutiones der swester predigerordens. Die auserlegung des erwirdigen lerer Hugo von sant Victor uber sant Augustinus regel. Epistel von den drei hochwirdigen wesenleichen räten aller geistlichait. Von den 15 stucken göttlicher mynn und lieb die sant Pauls schreibt ad Corinthos. — Endnu et højtysk Manuskript har vi købt nemlig Sibyllen wei sagungen (sæc. XV), som desværre er defekt. Medens Biblioteket fra gammel Tid er rigt paa nedertysk Litteratur, er den højtyske kun svagt repræsenteret.

Samlingen af Manuskripter fra Frankrigs Middelalder er bleven forøget med en Codex indeholdende Prædikener med Exempler af apokryffe Stykker som: De la vie de Pilate et de sa mort og De la vie Antecrist (sæc. XV), endvidere Christine de Pisan: Le livre des faits d'armes, ogsaa fra det 15. Aarhundrede, endelig: Le livre Sidrac le philosophe, som stammer fra en lidt ældre Tid. Dette sidste Haandskrift føjer sig til en dansk Sidrac fra det 15. Aarhundrede og til en fragmentarisk plattysk Sidrac (sæc. XVI), der længe har været i Bibliotekets Eje.

Til Slut skal nævnes en Række Vedtægter fra italienske Kommuner i Haandskrifter fra det 15. Aarhundrede, nemlig Statuter fra Firenze, Como, Lecco og Val Tillina. Tidligere er fra Sir Thomas Phillipps' Samling erhvervet Statuta et ordinamenta ciuitatis Carrariæ (sæc. XV). De kalder paa Studium og minder tillige om, at Bibliotekets Samling af Kilder til Italiens Historie og Skrifter, affattede i det italienske Sprog, trænger til kyndig Katalogisering.

Ellen Jørgensen.

Pāli-haandskrifter i det kgl. Bibliotek.

Det kgl. Biblioteks Samling af Pāli-haandskrifter har i Vinter faaet en værdifuld Forøgelse, idet det er lykkedes at erhverve en Samling paa 83 Manuskripter, der er bragt til Europa fra Bangkok. De 79 af Manuskripterne er Palmeblads-manuskripter, alle velbevarede, tildels meget omhyggeligt og smukt udførte med forgyldte eller rødlakerede Snit og dekorerede Træplader. Samlingen stammer fra det nordlige Siam, nemlig Laos-provinsen, og den anvendte Skrift viser forskellige Former af det i religiøs Literatur anvendte med Birmansk beslægtede Laos-alfabet.

Indholdet bestaar væsentlig af Pālitekster eller af Oversættelser og Parafraser fra Pāli til Laotisk. Af Pālitekster findes f. Eks. 17 tildels indbyrdes forskellige Kammavācā-manuskripter; et (ukomplet) Eksemplar af det dogmatiske Skrift Visuddhimagga; Vessantara-jātaka; en fuldstændig Serie til Dhātukathā, foruden af Værket selv bestaaende af Buddhaghosas Kommentar, Underkommentar, tertiær Kommentar og grammatisk Analyse; Buddhaghosas Kommentar til Kathāvatthu med Oversættelse til Laotisk; samt righoldigt Materiale af Sutta- og Abhidhamma-stof.

Samlingens Hovedværdi beror imidlertid paa Oversættelserne til Folkesproget. De omfatter bl. a. en Fjerdedel af den store buddhistiske Æventyrsamling, Jātaka-bogen, f. Eks. den berømte Vessantara-jātaka i ikke færre end seks indbyrdes afvigende Affatninger; desuden to af de vigtigste Suttaer, Brahmajālasutta og Sāmaññaphalasutta foruden meget andet Stof. Disse Oversættelser eller snarere Omskrivninger, Nissayaer, har deres selvstændige Værd bortset fra, hvad de lærer os om buddhistisk Tradition i Bagindien; thi dels er Laos-sproget meget lidt kendt af Sprogforskningen, og dels er det som Skriftsprog ved at uddø, hvorfor det er paa høje Tid at redde, hvad reddes kan af disse Tekster, der har saa stor Betydning for Studiet af Bagindiens Sprogforhold. Hvis Meddelelsen om den siamesiske Regerings Forbud mod Eksport af Manuskripter bekræftes, er der yderligere Grund til omhyggeligt at vaage over, hvad der allerede har fundet Vej ogsaa til private Samlere i Europa, og Fortegnelser over eventuelle Manuskripter i privat Eje vilde, naar de ved Lejlighed sammenarbejdedes med de offentlige Bibliotekers Manuskriptkataloger, yde værdifuld Hjælp for Udforskningen af de mange Problemer, der knytter sig til Studiet af Bagindiens Kulturforhold.

P. T.

Aarhus. Statsbiblioteket.

Fra 1. Februar er cand. phil. Kay Schmidt-Phiseldeck konstitueret som Underbibliotekar.

I Følge særlig Bevilling har Biblioteket erhvervet den af afdøde Professor E. Kühl efterladte theologiske Bogsamling hovedsagelig bestaaende af tysk nytestamentlig Exegese ialt c. 1,200 Bind.

Vahl's enestaaende Missionsbibliotek, der skænkedes Biblioteket ved dets Grundlæggelse, og over hvilket der om kortere Tid vil foreligge et trykt Katalog, er ved Køb bleven forøget med en Række store og værdifulde Skrifter af A. Launay om katolsk Mission især i Syd- og Østasien.

I Aaret 1920 stiftedes i Aarhus en »Jysk Forening for Historie og Sprog«. Biblioteket har i Tilknytning til denne oprettet en »Humanistisk Læsekreds« med c. 50 Tidsskrifter, der efter endt Cirkulation indlemmes i Biblioteket. Af Bibliotekets populære Kataloger over »Udvalg af nordisk Oplysningslitteratur« er udkommet en ny forøget Udgave af Nr. 3 omhandlende Geografi og Historie.

Statens Bibliotekstilsyn.

Under 12. April er Bibliotekar ved det kgl. Bibliotek Carl S. Petersen af Undervisningsministeriet stillet til Raadighed for Statens Bibliotekstilsyn ved Ordningen af Biblioteksforholdene i de sønderjyske Landsdele, hvortil Ministeriet har stillet Forslag om et Tilskud paa 100,000 kr.

Til Undervisningsbrug ved Statens Biblioteksskole er udgivet et Hefte »Skriftprøver fra Tiden fra 1660 til Udgangen af XVIII Aarhundrede«. Udvalget, der er foretaget af Underarkivar Dr. phil. William Norvin, er hentet dels fra Rigsarkivet dels fra det kgl. Bibliotek, og kan, særlig om en Fortsættelse kan følge, være særdeles nyttig ogsaa for andre end de, der søger nævnte Skole.

Bogens Verden, Aarg. 2, Nr. 6—7 og Aarg. 3, Nr. 1—4, er udkommet under samme Redaktion som tidligere. 2. Aarg. Nr. 6 indeholder foruden de sædvanlige mindre Meddelelser Carl Jørgensen: Hvorledes man skaber et godt Biblioteks-Interiør, C. Behrend: Fra Bibliotekssagens Barndomstid. Sigurd Schultz: Til »Dysmorphismens« Bibliografi, J. Aarsbo: Skibsbiblioteker, Jørgen Banke: Det offentlige Bibliotek som Orienteringsapparat. Nr. 7. P. C. Paaske: Biblioteket og Skolen, Carl Roos: Tysk og dansk Biblioteksvirksomhed, J. Aarsbo: Fremmedordbøger m. m., K. K. Nicolaisen: Martin Andersen Nexø, C. Luplau Janssen: Studievejledning i Astronomi for Begyndere, Chr. Tobiesen: Portrætsamlinger i vore Biblioteker. I 3. Aargang Nr. 1—2 Jonas L:son Samzelius: De vetenskapliga bibliotekens inköp af utländsk litteratur, F. M. Bendtsen: En gammel Instruks for Bøgers Behandling. I Nr. 3 Andr. Sch. Steenberg: Erindringer fra mit Biblioteksarbejde,

Sigfús Blöndal: Københavns Biblioteksforhold, der begge fortsættes i de følgende Numre, Haralda Poulsen: Billedsamlinger i Bibliotekerne. Nr. 4. H. O. Lange: Et Universitetsbibliotek i Aarhus, Chr. Heilskov: Stedlige Samlinger, Poul Bjerge: Lidt om Læsning paa Landet i ældre Tid, Hermann Lynge: De sidste Bogauktioner, Einar Gjøtzche: Et Købstadsbiblioteks økonomiske Forhold.

Dansk Bogfortegnelse 1915—19.

G. E. C. Gads Forlag har begyndt Udgivelsen af Dansk Bogfortegnelse for Aarene 1915—1919 udarbejdet af H. Ehrencron-Müller. Der er hidtil udkommet 19 Hefter à 1 Kr.

Norge.

Personalnotiser.

I en nyregulert stilling som konsulent for folke- og skoleboksamlinger og for folkeakademier er fra 1. juli ansatt stortingsbibliotekar Karl Fischer, der hittil har beklædt konsulentposten som bistilling.

Som hr. Fischers efterfölger som stortingsbibliotekar er ansatt cand. philos. Anders Krogvig, der tidligere har været bibliotekar ved Kristiania kunstindustrimuseums bibliotek.

Ved *Folkenes forbunds bibliotek* i Genf der nu ialt ansatt fölgende norske damer: frk. Ellen Rolfsen, tidl. assistent ved Drammens folkebibliotek, frk. M. Nyhuus, frk. Karen Seip, tidl. bibliotekar ved Helge Væringsaasens bibliotek i Elverum og frk. Maja Schaanning, der er permittert for et år som bibliotekar ved Norges oplysningskontor for næringsveiene. De siste dog kun midlertidig.

Kristiania. Universitetsbiblioteket.

Håndskriftavdelingen har nylig som gave fra hr. Erik Lie mottatt en samling av manuskripter og forarbeider til ca. 15 av Jonas Lies böker.

Særlig interessant blir denne gave ved det nye lys den kaster over det kjente samarbeide mellem dikteren og hans hustru. Hittil har man kun kjent Jonas Lies manuskripter i fru Thomasine Lies renskrifter til trykkeriet. Her derimot får vi manuskripterne, slik som de så ut fra Lies egen hånd, fulle av overstrykninger og rettelser, men allikevel med den endelige tekst. Fru Lies håndskrift forekommer mest i små stilistiske rettelser. Det interessanteste i samlingen er dog en konkursboprotokoll fra 1866, hvis rene blad sakföreren og dikteren tidlig har begynt å fylle med optegnelser og ideer til en sjöroman »En sjömands liv og eventyr» og senere for en stor del benyttet i »Rutland» og »Gaa paa!». Den gir et fortreffelige innblikk i hans arbeidsmåte.

Blandt de övrige gaver kan nevnes avdöde tollinspektör J. Woxens store autografsamling, som blandt meget verdilöst inneholder ca. 500 brev og manuskripter fra kjente menn og kvinner, mest norske. Som et eksempel kan nevnes Jonas Lies manuskript til kroningskantaten 1873 med kong Oscars egenhendige bemerkninger. — En ansökning om ekstra bevilgning av kr. 25,000 til håndskriftavdelingen for å kunne nytte det gunstige tidspunkt til erhvervelse av typiske middelaldermanuskripter i Tyskland og Italien, fant departementet p. gr. av de finansielle forhold å måtte utsette.

Bibliotekar ved Universitetsbiblioteket Henrik Anton Heltberg Wennevold döde 24. mai i Genua. Han var födt i 1873, studerte i sin ungdom klassisk filologi, bl. a. i Bonn, uten dog å ta nogen embedseksamen. I 1898 trådte han inn ved biblioteket, avancerte 1906 til amanuensis og ledede i 8 år utlånet med stor dyktighet. Efter flytningen til den nye biblioteksbygningen overtok han tidsskriftavdelingen. Hans konstitution var i de senere år ikke god, og for å vinde krefter fikk han 15. februar tjenestfrihet til en rekreationsreise til Italien, men kom ikke lenger enn til Genua, hvor han måtte innlegges på hospital og tilslut döde av en hjertesykdom. Bibliotekar Wennevold var en gentleman i all sin færd. Han vil leve i kollegernes minne som en elskværdig mann og en god kamerat.

Det Statistiske Centralbyrås Bibliotek.

Hvor gammelt biblioteket er kan ikke med nøiaktighet opgis. Det eksisterte alt under det gamle Tabelkontor. Da dette i 1876 blev utskilt fra Indredepartementet som en selvstendig institution under navn av det Statistiske Centralbureau, talte biblioteket ca. 3,000 bind. Disse var ved utgangen av 1920 vokset til ca. 37,000 bind. Den aarlige tilvekst er ca. 700 bind. Størsteparten av bibliotekets nyerhvervelser innkommer ved bytteforbindelser med innen- og utenlandske statistiske byråer og andre institutioner. Foruten de forskjellige landes officielle statistiske publikationer og verker om statistikkens teori og metode har biblioteket en betydelig samling av socialøkonomisk literatur samt av, serlig norske, by- og bygdebeskrivelser. Hertil kommer kartsamlingen, vesentlig befolkningskarter samt en fullstendig samling av den Geografiske Opmalings sjøkarter og rektangels- og gradavdelingskarter. Av tidsskrifter og statistiske maaneds- og kvartalspublikasjoner innkommer der til biblioteket for tiden ca. 300, hvorav den overveiende del faaes ved bytteforbindelse.

Biblioteket utga i 1906 en trykt katalog gjeldende for 1 juli 1890. Desuten forefinnes der en eldre seddelkatalog som dog udelukkende er en forfatterkatalog.

I 1917 paabegyntes omorganisationen av biblioteket. Her maa da først og fremst nevnes arbeidet med den nye kartkatalog som bestaar av en forfatter- og en fagavdeling og som litt efter litt avløser den gamle seddelkatalog. Bøkene klassifiseres efter et eget system som er en tillempning av Dewey's decimalsystem. Hittil er ca. 17,000 bind omkatalogiseret.

ra 1917 har der ved biblioteket været ansatt en utdannet bibliotekar, fra 1918 ogsaa en biblioteksassistent.

Biblioteket benyttes vesentlig som et arbeidsbibliotek av Byråets funktionærer, men baade lesesal og utlaansavdeling staar hver dag aapen til fri avbenyttelse for publikum.

Bibliotekets annuum er for budgetaaret 1921—22 forhøiet fra kr. 4,000 til kr. 6,000. Dette er beregnet at skulle dekke bokinnkjøp, innbinding og subskripsjon paa tidsskrifter.

Biblioteket mottar et antall dubletter av den svenske og danske offisielle statistikk, beregnet til utdeling blandt andre norske offentlige institutioner som maatte ha bruk for dem. Plassforholdene tillater ikke at disse dubletter, som kan erholdes ved henvendelse til biblioteket, opbevares for et lengere tidsrum enn 5 aar.

Fra og med novemberheftet for 1920 inneholder »Meddelelser fra det Statistiske Centralbyrå» en fortegnelse over bibliotekets tilvekst. Fra 1921 av kommer denne fortegnelse hvert kvartal.

E. Jebsen.

Trondhjem. Kgl. norske videnskapers selskaps bibliotek.

Ifölge årsberetningen for 1919 har biblioteket hatt en tilvekst av 2,572 bind, hvorav den overveiende del skyldes gaver eller bytte. Utlånet utgjorde 1,698 bind. Hele manuskriptsamlingen er overflyttet i nyt brandfritt rum. Katalogiseringen av ubehandlede gaver er fortsatt, og for en privat gave på 10,000 Rm. har man kunnet foreta flere större innkjöp i Tyskland.

Biblioteket, som teller ca. 140,000 bind, bestyres av Dr. phil. J. D. Landmark som bibliotekar med V. Ronander som assistent. Bibliotekaren har nylig utgitt en trykt katalog over förste del av Thv. Boecks boksamling, hvorom henvises til anmeldelse andetsteds i dette hefte.

Finland.

Helsingfors. Stadsbiblioteket.

Af årsberättelsen för 1920 framgår, att lånefrekvensen stigit afsevärdt. Antalet utlämnade lån uppgick (inräknadt de tre filialbiblioteken) till 505,402 mot 465,002 föregående år. 22,251 personer ha begagnat sin lånerätt (föreg. år 21,089). Af dessa voro 12,352 finsktalande och 9,899 svensktalande (år 1919 resp. 11,447 och 9,642). Bokbeståndet uppgick den 31 dec. 1920 till 99,819 band, hvilket innebär en ökning af något öfver tre tusen volymer. Denna accession är betydligt mindre än föregående års (omkr. 7,000), hvilket beror dels därpå, att ett ovanligt stort antal afskrifvits vid verkställd inventering, dels därpå, att tillgängliga anslag ej medgifvit inköp af svensk och annan utländsk litteratur i samma utsträckning som förut.

Byggnadsfrågan (jfr *NTBB* 1920, s. 129) har nu fortskridet så långt, att stadsfullmäktige godkänt ett förslag, att en viss plats reserveras för en ny centralbiblioteksbyggnad och att det gamla bibliotekshuset så snart som möjligt om- och tillbygges. I utgiftsstaten för år 1921 intogs dock ej medel för tillbyggnaden, hvilken således uppskjutits på obestämd tid. *A. H.*

Universitetsbiblioteket.

Ett synnerligen intressant fynd, »Ett fragment från medeltiden ur en hittills okänd textvariant af den fornsvenska Flores och Blanzeflor», beskrifver biblioteksassistenten vid universitetsbiblioteket i Helsingfors A. Malin i de af H. Pipping utgifna *Studier i nordisk filologi,* Bd 12: nr 2 (Hfors 1920). Det nu funna fragmentet, som — med åtskilliga varianter — motsvarar verserna 1029—61 o. 1069—1106 i Klemmings upplaga, är på pergament och äldre än de förut kända redaktionerna, enligt utgifvaren redan från 1300-talet. Det har kunnat upptagas i prof. E. Olsons nya kritiska edition af Flores och Blanzeflor, som nyligen utgifvits af Svenska fornskriftsällskapet (se ofvan s. 60 f.).

Samme förf. har i *Annales Academiae scientiarum Fennicae,* Ser. B, T. XI, 7 under titel »Zur Überlieferung der lateinischen Olavuslegende» beskrifvit några i Helsingfors universitetsbibliotek anträffade fragment af ett breviarium från 1200-talet (3 dubbelblad), som bl. a. innehåller delar af ett Olofsofficium. Bladen befinna sig i den stora fragmentsamling, som med de finländska arkivaliernas öfverföring från Kammarkollegiets arkiv i Stockholm till Finland efter fredsslutet i Fredrikshamn här bildades, sedan de gamla pergamentsomslagen aflägsnats, i hvilka nämnda arkivalier voro bundna. Antagligen har breviariet en gång tillhört Sääksmäki gamla kyrka. Det är särskildt episoden om den engelske riddaren, hvilken förut icke in extenso offent-

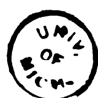
liggjorts, som ger det nyfunna fragmentet dess hagiografiska betydelse och förlänar detsamma en särställning bland de hittills kända texterna af Olofsofficiet. Förf. framdrager ytterligare material till denna i Norden populära helgonlegend genom jämförelse med en i Douai befintlig handskrift (Cod. 295 membr.), som innehåller en redaktion af Olofsofficiet, som nära öfverensstämmer med Helsingforsfragmenten och som hittills icke beaktats af nordiska forskare på området.

Frankrike.

Paris. Bibliothèque Sainte-Geneviève.

Genom beslut af franska undervisningsministeriet den 5 nov. 1920 har vid Bibliothèque Sainte-Geneviève upprättats en Comité de patronage för därvarande skandinaviska afdelning, som på grund af samma beslut erhållit benämningen Section Finno-Scandinave. Franska medlemmar af kommittén äro bibliotekets administrateur général Ch. Mortet, bibliotekarien E. Capet, professorn i nordiska språk vid Sorbonne P. Verrier samt afdelningens bibliotekarie fru S. Garling. Till representanter för de skandinaviska länderna ha efter förslag af respektive regeringar den 9 aug. 1921 utsetts, för Sverige riksbibliotekarien I. Collijn, för Norge attachén R. Öksnevad, för Danmark legationsrådet vid danska beskickningen i Paris C. K. Engelsted samt för Finland förste legationssekreteraren A. Långfors.

Kommitterades första sammanträden skola äga rum på hösten.

UNIV.
OF
MICH.

TYCHO BRAHES BOGTRYKKERI PAA HVEEN

Af

LAURITZ NIELSEN, København

I.

BERETNINGEN OM TYCHO BRAHES Liv og Virksomhed paa Hveen lyder for den nulevende Slægt som et Eventyr. Hans Slot Uraniborg — en af Danmarks første Renæssancebygninger —, hans underjordiske Observatorium Stjerneborg, de mange sindrige Instrumenter og mærkelige mekaniske Indretninger, han havde skabt, alt har i Forbindelse med hans store videnskabelige Ry bidraget til at omgive Mindet om ham og hans Ophold paa den lille Ø i Øresund med en Nimbus, hvis Glans Tiden stadig har øget. I over tyve Aar residerede Tycho Brahe som en Fyrste paa sin Ø. Han modtog her Besøg af Konger og Dronninger, af lærde og fremragende Mænd fra hele Europa, og i disse Aar udførte han, bistaaet af en Skare begejstrede Elever, de Arbejder, som har lagt Grunden til den moderne Astronomi og skabt hans Ry. De synlige Minder om Tycho Brahes Liv og Færden paa Hveen er nu saa godt som fuldstændigt forsvundet. Hans stolte Bygninger er forlængst sunket i Grus og af hans Instrumenter er end ingen Rester bevaret. Kun paa et enkelt Omraade eksisterer endnu haandgribelige Vidnesbyrd om den Storstilethed, der prægede alle Tycho Brahes Foretagender. Endnu findes, spredt rundt om i Europas Biblioteker, Eksemplarer af de smukt og kostbart udstyrede originale Udgaver af hans Værker, som blev trykt i hans eget Bogtrykkeri paa Uraniborg, paa Papir fra hans egen Papirmølle, ofte fremtrædende som Mæcenateksemplarer i Silke- eller Fløjlsindbindinger fra hans eget Bogbinderi. Der er over disse saavel i Format som i Udstyr stort anlagte Bøger et Præg af gedigen Fornemhed, som ogsaa typografisk set giver dem en Hædersplads indenfor den Tids i mange Henseender fremragende danske Bogproduktion.

Om Tycho Brahes Ophold paa Hveen saavel som om hans Liv og Virksomhed i det hele foreligger en righoldig Litteratur. I denne mangler dog endnu en Fremstilling af hans Bogtrykkeris Historie og en samlet Redegørelse for de bibliografisk set yderst indviklede Omstændigheder, hvorunder hans Bøger fremtraadte. Det er denne Mangel, der i det følgende er søgt afhjulpet. I den omfattende Brevveksling, som Tycho Brahe førte med Videnskabsmænd i Ind- og Udlandet og som for største Delen er udgivet, findes adskilligt værdifuldt Stof til Belysning af disse Spørgsmaal. Foruden Bøgerne selv er det væsentlig disse Breve, der har leveret Materialet til nærværende Fremstilling.[1]

Da Tycho Brahe i Slutningen af Aaret 1576 tog Ophold paa Hveen, havde han kun udgivet et enkelt lille astronomisk Arbejde, Bogen om den nye Stjerne, som han havde opdaget 1572. Denne Bog var blevet trykt 1573 i København af Lorentz Benedicht.[2] Desuden havde han det foregaaende Aar ladet Bogtrykkeren Mads Vingaard i København trykke et latinsk Digt, som han havde skrevet til Minde om sin dødfødte Tvillingbroder.[3] Efter at være kommet til Ro paa sit nye Opholdssted begyndte Tycho Brahe sit metodiske astronomiske Observationsarbejde, og efterhaanden formedes i hans Tanker Planen om paa Grundlag heraf at udarbejde og udgive et mægtigt Værk, et »Theatrum astronomicum», omfattende hele den nye Astronomi. Af flere Grunde maatte Tanken om selv at oprette et Trykkeri til Trykningen heraf virke tiltrækkende paa ham. Selv om hans Ejendom laa nær ved Hovedstaden, besværliggjorde dens isolerede Beliggenhed dog et stadigt Samkvem, og de københavnske Bogtrykkere kunde, hvor dygtige de paa den Tid end var, ikke paa egen Haand udføre et saa omfattende og specielt Stykke Arbejde. Desuden var det nødvendigt for Tycho Brahe at vaage over sine Opdagelser; mange laa paa Lur efter at opspore dem for at kunne tilegne sig dem og udgive dem for deres egne. Havde han et Trykkeri paa sin egen Grund, kunde han baade være paa sin Post overfor fremmed Indblanding og selv overvaage Fremstillingen og Korrigeringen af sine Værker Ark for Ark. Det har sikkert ogsaa tiltalt hans Sans for storladen ydre Form, der

[1] En Del af dette Stof er fremdraget paa forskellige Steder i de to Tycho Brahe-Biografier af F. R. FRIIS (Kbh. 1871) og J. L. E. DREYER (Edinburgh 1890; tysk Udg. Karlsruhe 1894). For flere Enkeltheders Vedkommende er disse to Bøger benyttet til nærværende Arbejde.

[2] R. PAULLI, *Lorentz Benedicht*, Kbh. 1920, Nr. 91. Facsimileudgave Kbh. 1901. Optrykt i T. BRAHE: *Opera omnia* I, Kbh. 1913, S. 1—72.

[3] Dette Tryk bestaar af et Blad i Fol. pat. Digtet er optrykt i *Danske Magazin* II, Kbh. 1746, S. 170.

paa saa mange Maader gav sig Udslag, selv at samle under sit eget Tag alle de Organer, som var nødvendige for hans videnskabelige Virksomhed. Til Fremstillingen af sine Instrumenter havde han indrettet et mekanisk Værksted, han underholdt Kunstnere og Haandværkere, som stadig arbejdede paa at forbedre og forskønne hans Ejendom, og foruden Bogtrykkeriet oprettede han baade et Bogbinderi og en Papirmølle, saaledes at han tilsidst blev næsten fuldstændig uafhængig af Omverdenen i alle sine forskellige Foretagender. Det er intet Under, at denne storstilede Videnskabsdyrkelse blev berømt over hele Europa og at de Bøger, som er fremstillet paa Uraniborg, baade af Samtiden og Eftertiden er blevet omfattet med særlig Interesse.

Det ældste Vidnesbyrd om, at Tycho Brahe forberedte Indretningen af et Bogtrykkeri, foreligger i et Brev, han d. 16. Febr. 1584 skrev paa Hveen til sin gamle Hovmester og Ven Anders Sørensen Vedel.[1] Han fortæller heri, at han vil forsøge at oprette sit eget lille Bogtrykkeri paa Uraniborg, at han har antaget en Bogtrykker og paa den kommende Frankfurter-Messe vil se at skaffe sig Skriftmateriel af forskellig Art. Han tilbyder, at hvis der skulde være noget, Vedel ønskede at faa trykt, vil han trykke det i sit nye Bogtrykkeri paa sin egen Bekostning. Samme Aar skrev Tycho Brahe til en af sine Universitetsvenner, Professor Henrik Brucæus i Rostock, med hvem han stadig raadførte sig om sin litterære Virksomhed, og bad ham om forskellige Tjenester vedrørende Anskaffelsen af Materiel.[2] Han meddeler, at han allerede længe har arbejdet paa et Værk om Kometerne og den nye Stjerne, som han nu efter mange Opfordringer vil udgive. Han kan ikke faa dette Værk trykt i København, dels fordi der er Pest i Byen, dels fordi de københavnske Bogtrykkere har fuldt op at gøre med andre Arbejder, og han har derfor bestemt at oprette sit eget Trykkeri, saa at han kan faa sine Ting udført nøjagtigt og under eget Opsyn. Han fortæller endvidere, at han har antaget en Bogtrykker ved Navn Joachim og sendt ham til Wittenberg for at købe Presser og andet Bogtrykkerudstyr.

Det synes ikke at have været helt let for Tycho Brahe at erhverve det Materiel, der var nødvendigt for at sætte det nye Forehavende i Værk. I et Brev fra Brucæus, dat. Rostock 10. Dec. 1584,[3] meddeler denne Tycho Brahe, at han har været hos Bogtrykkeren Myliander (d. e. den kendte Rostock-Bogtrykker Stephan Möllmann) angaaende Typer, men han kan ingen

[1] *Tychonis Brahei et ad eum doctorum virorum epistolæ ab anno 1568 ad annum 1587, coll. et ed. a* F. R. Friis, Kbh. 1876–86, S. 71.

[2] Ibid. S. 74. Brevet er ikke dateret, men Brucæus' Svarskrivelse har Datoen 12. Juni 1584.

[3] Ibid. S. 82.

undvære før Antoniusdag (ɔ: 17. Jan.); til den Tid kan han sælge ham nogle Pund. Desuden beretter Brucæus, at Skriftstøberen nu har indvilliget i at støbe de Typer, som Tycho Brahe ønskede. I senere Breve, hvoraf det ene er dateret 4. Apr. 1585,[1] giver Brucæus Meddelelse om, at han har afsendt dels de Typer, som var blevet støbt (velsagtens i Rostock), og dels Typer, som var kommet fra Wittenberg.

Før i Begyndelsen af 1585 synes saaledes Bogtrykkeriet, der fik Plads i en særlig lille Bygning syd for Slottet, ikke at have været færdigt monteret. Dog kunde Tycho Brahe allerede i Slutningen af 1584 paabegynde nogle Smaaarbejder, som han lod udføre nærmest for at prøve Trykkeriets Ydeevne, og for at ikke den antagne Bogtrykker skulde gaa ledig. I et Brev, som Tycho Brahe d. 8. Jan. 1585 skrev til sin Ven, Statholderen i Slesvig-Holsten Henrik Rantzau,[2] omtaler han Trykkeriet, »som han har ladet indrette den foregaaende Sommer», og nævner som delvis færdige nogle Smaasager, skrevet til Rantzau og andre af hans lærde Venner. Han lover snart at sende Eksemplarer af dem til Rantzau, for at denne kan se hans Typer, og tilbyder ogsaa at trykke for ham, hvis han har noget af astrologisk Indhold, han kunde ønske trykt. De Trykarbejder, Tycho Brahe i dette Brev hentyder til, er en Række latinske Digte, dels Mindedigte, dels Lykønsknings- og Indbydelsesdigte, som han forfattede i Vinteren 1584—85 og som er blevet trykt dels i Slutningen af 1584, dels i Begyndelsen af 1585. Ingen af dem er forsynet med Angivelse af Trykkested, men det anvendte Materiel er det samme, som er brugt i de senere Uraniborg-Tryk.

Vistnok det ældste af disse latinske Digte og i saa Tilfælde altsaa det første Tryk, der vides at være udgaaet fra Trykkeriet paa Uraniborg, er et Mindedigt over Johannes Pratensis, der var død 1576 som Professor i Medicin ved Københavns Universitet. Han havde bistaaet Tycho Brahe ved Udgivelsen af Bogen om den nye Stjerne og været virksom for at sikre hans Forbliven her i Landet, og Tycho Brahe, der regnede Pratensis for maaske den kæreste af sine Venner, havde lovet, hvis han overlevede ham, at skrive et Mindedigt til hans Ære. Det var dette Løfte, han nu indfriede. Digtet er trykt paa et aabent Blad i Tværfolio i to Spalter.[3] Overskriften lyder saaledes:

[1] *T. Brahei... epistolæ 1568—1587,* S. 84. Af det andet Brev, i hvilket Meddelelsen om Typerne fra Wittenberg findes, er kun bevaret et lille Fragment, der er aftrykt i *Tychonis Brahei .. epistolæ ab anno 1588, coll. et ed. a* F. R. FRIIS, Kbh. 1900 ff., S. 45. Friis henfører Brevet, der er udateret, til Aaret 1589, men dette er sikkert forkert. Efter al Sandsynlighed er det skrevet i Slutningen af 1584 eller Begyndelsen af 1585.

[2] *T. Brahei.... epistolæ 1568—1587,* S. 83.

[3] Digtet er optrykt i *Danske Magazin* II, S. 199—201.

EPITAPHIVM. | CLARISSIMO ET OMNIGENA ERVDITIONE | VIRTVTEQVE ORNATISSIMO VIRO D IOHANNI PRATENSI | AARVSIENSI MEDICINÆ PARACELSICÆ ET GALENICÆ DOCTORI | EXCELLENTISSIMO OB INGENITAM NATURÆ BONITATEM, MORVMQVE INCOMPARABILEM SVAVITATIM OMNIBVS CVIVSCVNQVE STATVS | HOMINIBVS, ET CHARISSIMO ET DESIDERATISSIMO. |

Under Teksten staar følgende Underskrift:

TYCHO BRAHE | Vranibut [!]gj. | 1584. |

Dette Tryk, af hvilket et Eksemplar findes i det kgl. Bibliotek, er sikkert fremstillet i Slutningen af 1584.

Ligeledes skrevet og ligeledes efter al Sandsynlighed trykt i Slutningen af 1584 er et Digt til Rigsraad Jacob Ulfeldt. Tycho Brahe fortæller heri om sit nye Bogtrykkeris Oprettelse og omtaler, at han har ladet Digtet trykke bl. a. for at give sin Bogtrykker noget at bestille. Digtet, hvoraf et Eksemplar findes i det kgl. Bibliotek, fylder de to første Sider af et Folioark.[1] Det har følgende Overskrift:

NOBILITATE INGENII | GENERISQVE VIRO INPRIMIS | CONSPICVO, D. IACOBO VLFELDIO | DOMINO DE VLFELSHOLM | AMICO SVO PLVRIMVM | COLENDO | S. D.

Underskriften lyder saaledes:

Datum VRANIBVRGI | ANNO 1584 7 Kal. Decemb. Tuus, TYCHO BRAHE. |

I dette Digt til Ulfeldt forekommer nogle Linjer, hvoraf det fremgaar, at Tycho Brahe samtidig har sendt lignende Digte til to andre af sine Venner, nemlig til sin unge, litterært interesserede Slægtning Falk Gjøe og til Alkymisten Erik Lange, som senere blev gift med Tycho Brahes Søster Sophie. Intet af disse Digte, der begge maa være trykt i Slutningen af 1584, er bevaret. Digtet til Falk Gjøe er omtalt i et Brev til Tycho Brahe fra Christoffer Rothmann, der var Hofastronom hos Landgreve Wilhelm IV. af Hessen. I dette Brev, der er dateret 21. Sept. 1587, fortæller Rothmann, at han paa sidste Frankfurter-Messe har faaet af Hans Aalborg (d. e. den kendte københavnske Boghandler) nogle Digte, Tycho Brahe har skrevet til fornemme Mænd. Paa Bagsiden af det, der er rettet til Falk Gjøe, har han fundet aftrykt to Billeder, om hvis Betydning han udbeder sig Oplysning.[2] Af den Beskrivelse, der i Brevet gives af disse Billeder, fremgaar, at det

[1] Optrykt i *Danske Magazin* II, S. 223—24.

[2] T. BRAHE: *Epistolæ astronomicæ* I, Uranib. 1596, S. 89 (*Opera omnia* VI, Kbh. 1919, S. 117).

Fig. 1. Tycho Brahes Signet »Astronomien«.
Træsnit udført paa Uraniborg (c. 2/3 St.).

drejer sig om de kendte Afbildninger af to allegoriske Mandsfigurer, forestillende »Astronomien» og »Kemien», som prydede Uraniborgs Façade. Disse Billeder er, skaaret i Træ, anvendt som en Slags Bogtrykkermærker i flere af Tycho Brahes Bøger (Fig. 1 og 2), og deres Tilstedeværelse i det af Rothmann omtalte Tryk viser, at dette har været fremstillet paa Uraniborg. I et Brev til Rothmann, dat. 17. Aug. 1588, besvarer Tycho Brahe Forespørgslen og meddeler, at Digtet til Gjøe er skrevet for fire Aar siden.[1]

Endnu et Digt kendes fra Tycho Brahes Haand fra Aaret 1584, et latinsk Mindedigt over Lægen og Digteren Hans Frandsen fra Ribe, der døde d. 4. Juli 1584 som Professor i Medicin ved Københavns Universitet. Rimeligvis er ogsaa dette Digt blevet trykt i Slutningen af 1584 i Tycho Brahes Bogtrykkeri, men intet Eksemplar af Trykket vides bevaret.[2]

Fra Begyndelsen af 1585 stammer et trykt Nytaarsdigt fra Tycho Brahe til Kansleren Niels Kaas.[3] Et Eksemplar af dette Tryk findes i det kgl.

[1] T. BRAHE: *Epistolæ astronomicæ* I, S. 115 (*Opera omnia* VI, S. 144).

[2] Digtet er optrykt i P. GASSENDI: *Tychonis Brahei vita*, Hagæ-Com. 1655, S. 261—62. Det blev anbragt over Hans Frandsens Grav i Frue Kirke og er herefter optrykt i P. I. RESEN: *Inscriptiones Hafnienses*, Kbh. 1668, S. 83—84.

[3] Optrykt i *Danske Magazin* II, S. 226 34.

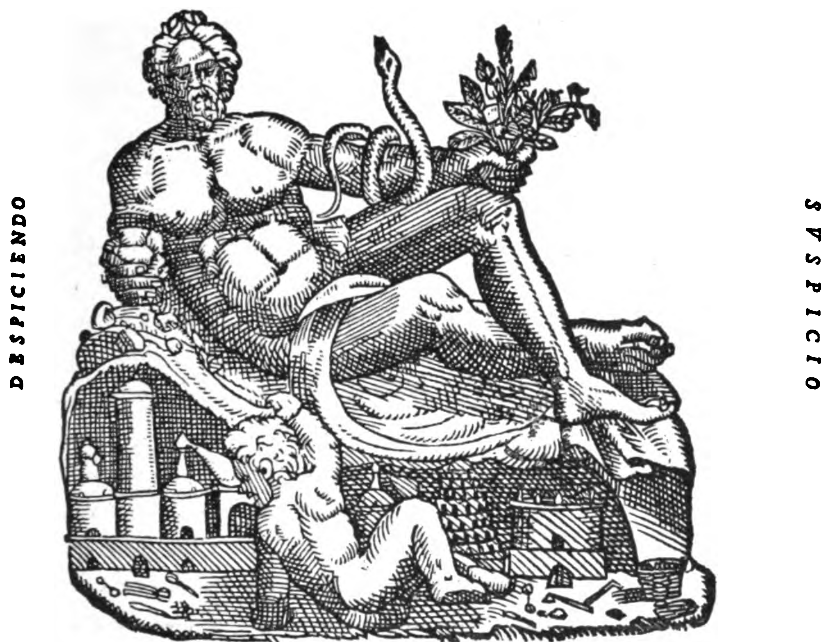

Fig. 2. Tycho Brahes Signet »Kemien«.
Træsnit udført paa Uraniborg (c. 2/3 St.).

Bibliotek. Det omfatter fire Blade i Fol., hvoraf den sidste Side er tom. Overskriften til Digtet, hvori Kansleren indbydes til at gæste Uraniborg, lyder saaledes:

MAGNIFICO, AMPLISSIMO | NOBILISSIMOQVE VIRO, SAPIEN- | TIA DOCTRINA OMNIMODAQVE VIRTVTE | PRÆEMINENTI, D. NICO-LAO KAASIO, | DOMINO DE TAARVP, REGIÆ MAIESTA- | TIS DANIÆ CANCELLARIO ET CONSILIARIO PRVDEN- | TISSIMO, VTILITATIS ET TRANQVILLITATIS | PVBLICÆ SVASORI, CON-SERVATORIQVE | FIDELISSIMO, AMICO SVO INPRIMIS | OBSER-VANDO:

Underskriften er følgende:

Datum VRANIBVRGI Kalend: Ianuarij Anno 1585. Tui obseruantiſ;. TYCHO BRAHE. |

Endelig blev, ligeledes i Begyndelsen af 1585, paa Uraniborg trykt et latinsk Digt til Henrik Rantzau, af hvilket et Eksemplar opbevares i det kgl. Bibliotek.[1] Dette Digt, i hvilket Tycho Brahe indbyder Rantzau til at besøge sig paa Uraniborg og giver en kortfattet Beskrivelse af Slottets

[1] Optrykt i *Danske Magazin* II, S. 235–38.

Indretning, fylder de tre første Sider af et Folioark. Det har følgende Overskrift:

NOBILISSIMO ET AMPLISSI- | MO VIRO, SAPIENTIA ET ERVDITI- | ONE INPRIMIS EXCELLENTI, D. HENRICO RANZO- | VIO POTENTISS: REGIS DANIÆ IN HOLSATIA | VICARIO ET CONSILIARIO, PRÆFECTO | ARCIS SEGEBERGÆ ET DOMINO IN | BREDENBERGA &c: ASTROLOGIÆ | OMNIVMQVE LIBERALIVM DIS- | CIPLINARVM EXCVLTORI | & promotori laudatissimo. | Amico suo plurimum | Colendo. |

Digtet sluttes med følgende Underskrift:

Datum VRANIBVRGI | Kal: Martii Anno 1585. | Tuus TYCHO BRAHE. |

I det sidstnævnte Digt meddeler Tycho Brahe, at han sammen med Digtet sender Rantzau et Billede af Uraniborg. Et saadant Billede omtales flere Gange i hans Breve. D. 25. Aug. 1585 skriver Tycho Brahe saaledes til den kejserlige Livlæge Thaddæus Hagecius i Prag, som ved Siden af Brucæus er den af hans Korrespondenter, med hvem han mest underholdt sig om sine litterære Anliggender, at han sender de ovenfor omtalte Digte og desuden nogle Billeder af Uraniborg.[1] Han tilføjer, at han ogsaa vilde have sendt Afbildninger af sine astronomiske Instrumenter, men da hans Træskærer er rejst til Tyskland, er Stokkene endnu ikke færdige, saa han kun kan sende Afbildninger af to af Instrumenterne. Naar Træskæreren vender tilbage og faar udført Billederne af de øvrige, vil han sende dem, idet det er hans Hensigt at afbilde alle sine Instrumenter og udsende dem i et særligt Hefte. Til Landgreven af Hessen sender Tycho Brahe d. 1. Marts 1586 ligeledes et Billede af Uraniborg og Billederne af de to Instrumenter.[2] I et Brev, dat. 20. Marts 1592, til den kejserlige Bibliotekar i Wien Hugo Blotius udtaler Tycho Brahe sig udførligere om dette Billede, som han samtidig sender.[3] Han meddeler bl. a., at Slottet er blevet noget forandret, siden Billedet blev lavet, navnlig er den omgivende Vold og Bygningerne i dens fire Hjørner blevet forandret og udvidet.

Et Eksemplar af dette Uraniborg-Billede, paa hvis Eksistens hidtil ingen havde været opmærksom, blev for faa Aar siden fundet i Statsarkivet i Marburg under en almindelig Eftersøgning af Tycho Brahe'ana, som var iværksat i Anledning af den nye Udgave af hans samlede Skrifter. Foruden dette Billede fandtes samme Sted forskelligt andet hidtil upaaagtet Smaatryk fra Tycho Brahes Bogtrykkeri paa Hveen, deriblandt Eksemplarer af de to

[1] *T. Brahei... epistolæ 1568—1587*, S. 89.
[2] T. Brahe: *Epistolæ astronomicæ* I, S. 8 (*Opera omnia* VI, S. 37).
[3] *T. Brahei... epistolæ ab anno 1588*, S. 184.

ovenfor omtalte Instrumentbilleder, alt stammende fra Landgreven af Hessen, der, som det fremgaar af ovennævnte Brev, havde faaet det tilsendt af Tycho Brahe. Billedet — eller rettere Billederne — af Uraniborg findes, skaaret i Træ, aftrykt paa et aabent Blad i Tværfolio sammen med en udførlig latinsk Tekst.[1] Øverst paa Bladets Midte læses følgende Titel-Overskrift:

ORTHOGRAPHIA | ARCIS VRANIENBVRG | IN INSVLA PORTHMI DANICI | HVÆNA, OPT: ET POTENTISS: REGIS FRIDERICI | Secundi Decreto ASTRONOMIÆ | instaurandæ gratia à TYCHONE | BRAHE D. de Knudstrup | exædificatæ. |

Tilvenstre findes et Prospekt af selve Slotsbygningen, set fra Øst, med Særoverskrift »PRÆCIPVÆ ET MAIORIS DOMVS DELINEATIO», tilhøjre et Billede i Fugleperspektiv af Slottet og dets nærmeste Omgivelser med Overskrift »TOTIVS AMBITVS ET CAPACITATIS DELINEATIO» og midt paa Bladet under disse to Billeder en Grundplan af Bygningen med Overskrift »ICHNOGRAPHIA PRÆCIPVÆ DOMVS». Teksten er anbragt i tre Spalter, en under hvert Billede. I Overensstemmelse med Tycho Brahes Ytring i det ovenfor nævnte Brev til Blotius afviger Billedets Gengivelse af Uraniborg fra de almindeligt kendte senere Fremstillinger, navnlig fæster man sig ved, at Voldene endnu ikke har faaet de fire halvcirkelformede »Bastioner», som de senere Billeder viser.

Det fremgaar af Dateringen i de ovenfor nævnte Breve, hvori dette Billede er omtalt, at det hører til de tidligste Tryk, der er fremstillet i Uraniborgs Trykkeri. Det omtales første Gang i Digtet til Rantzau, som er dateret 1. Marts 1585, og man tager næppe Fejl, naar man placerer det blandt de mindre Tryksager, som blev færdige fra Trykkeriet i Begyndelsen af 1585. Som det ældste Billede af Uraniborg har hidtil været anset Stikket i Brauns »Theatrum urbium», som ifølge Paaskriften er udført i Köln 1586.[2] Der er ingen Tvivl om, at man i Marburg-Bladet har fundet Originalen til dette Stik, som viser Slottet og dets Omgivelser i samme ældre Skikkelse. Dels er flere arkitektoniske Enkeltheder, som findes i Træsnittene paa Bladet fra Marburg, udeladt i Kobberstikket, hvilket karakteriserer dette som Kopi, dels mangler enkelte af de Bogstaver, som paa begge Billeder er anbragt ved de forskellige Detailler og som refererer til den paa begge vedføjede Tekst, i Brauns Stik, medens de ikke desto mindre er anført i dettes Beskrivelse, som er nøjagtigt overensstemmende med Marburg-Trykkets.

[1] En formindsket Facsimile af Bladet er vedføjet T. BRAHE: *Opera omnia* VI, S. 349.
[2] G. BRAUN: *Illustriorum principumque urbium septentrionalium Europæ tabulæ*, Amstelod. [c. 1600], (*Theatrum urbium* IV), Bl. Dd.

Fra Aaret 1585 stammer endnu de to Instrumentbilleder, som er fundet i Marburg. De er første Gang omtalt i Tycho Brahes ovenfor anførte Brev til Hagecius, dat. 25. Aug. 1585. Billederne er udført i Træsnit, og Stokkene hertil benyttedes flere Gange senere til Tycho Brahes Værker; hans Plan paa lignende Maade at afbilde alle sine Instrumenter blev, som nedenfor skal omtales, senere virkeliggjort. Rimeligvis er det dog kun disse to Billeder, der er udsendt som selvstændige Tryk, i hvert Fald findes intetsteds Meddelelser om andre. Billederne er trykt paa to sammenhængende Folioblade. Det ene, der forestiller Tycho Brahes store Sekstant, har følgende Overskrift:[1]

SEXTANS ASTRONOMICVS PRO SIDERVM DISTANTIIS ALTITVDINIBVSQVE INTRA SEXTAM CŒLI PARTEM EXACTE OBSERVANDIS, A TYCHONE BRAHE INVENTVS, ET IN HANC FORMAM ELABORATVS.

Nedenunder findes en latinsk Forklaring.

Det andet Blad, hvorpaa er afbildet Tycho Brahes Armillarsfære, har følgende Overskrift:

ARMILLÆ ÆQVATORIÆ A TYCHONE BRAHE INVENTÆ EXTRVCTÆQVE, QVIBVS OMNIVM SIDERVM DECLINATIONES ET ASCENSIONES RECTÆ ADAMVSSIM CŒLITVS CAPIVNTVR.

Ogsaa her er under Billedet trykt en latinsk Forklaring.

Allerede i de her omtalte Tryk, der som nævnt væsentlig maa opfattes som Prøver paa, hvorledes det nyoprettede Trykkeri fungerede, findes repræsenteret største Delen af det forskelligartede typografiske Materiel, Tycho Brahe under hele Virksomhedens Forløb anvendte. Da Teksten i alle de ovennævnte Tryk er affattet paa Latin, er ganske vist kun Antikvaskrift benyttet; først 1591, i Bøger med dansk og tysk Tekst, forekommer Frakturskrift i Tryk fra Uraniborgs Presse. Til nogle af de ovennævnte Lejlighedsdigte er anvendt en smuk Antikvaskrift af Grad Mittel (20 L. c. 114 mm.), som blev en af Trykkeriets hyppigst brugte Brødskrifter. Senere forekommer som Brødskrift endog en lille Tekst-Antikva (10 L. c. 66 mm.), den største Skriftgrad, i hvilken Antikva i det 16. Aarhundrede overhovedet er brugt som Brødskrift her i Landet. Disse store Skriftgrader, som herhjemme foruden af Tycho Brahe kun blev benyttet af det andet samtidige danske Privattrykkeri, Anders Sørensen Vedels i Ribe, giver Trykkene et Præg af Fornemhed og Elegance, som paa den Tid ellers var ukendt i Danmark. Tycho Brahes almindelige Antikva-Skriftgrad er dog Cicero (20 L. c. 94 mm),

[1] Det har ikke været muligt at faa Bladene til Laans fra Marburg. Overskrifterne er her gengivet efter T. BRAHE: *Opera omnia* VI, S. 349.

som han bruger i to forskellige Snit, et ældre, fyldigt og markant, og et yngre, der er spinklere og staar moderne Antikva nærmere. Overensstemmende med Tidens Smag gjorde Tycho Brahe til sine latinske Tryk desuden i udstrakt Grad Brug af Kursivskrift. Ogsaa heraf anvendte han undertiden til Brødskrift en Skriftgrad af herhjemme usædvanlig Størrelse, en lille Tekst (10 L. c. 64 mm.), som allerede er benyttet i nogle af de latinske Digte. Til Noter, underordnede Afsnit og anden Petit-Sats anvender han oftest en lille Cicero-Kursiv (20 L. c. 84 mm.) af gammeldags Snit med smaa Antikva-Kapitæler brugt som Versalier. I Modsætning til Antikvaskrifterne er Tycho Brahes Fraktur-Materiel ringe og simpelt. Han ejer kun to forskellige Skrifter, en Cicero (20 L. c. 93 mm.), som bruges til Brødskrift, og en Tekst (10 L. c. 74 mm.), som kun bruges til Udhævningssats. Schwabacherskrift anvendes overhovedet ikke. Ialt forekommer, naar medregnes de almindelige Antikva-Udhævningsskrifter, som kun bestaar af Versalier, tolv forskellige Typesæt i de paa Uraniborg trykte Bøger.

Med Ornamenteringsmateriel var Tycho Brahe kun sparsomt forsynet. Af Initialsæt ejede han kun to, begge Antikva-Initialer i Tidens yndede Stil, Konturbogstaver med skraveret Bladværk (den saakaldte »spanske» Stil), og kun forskellige med Hensyn til Størrelsen (c. 18 × 18 og 25 × 25 mm.). Af Vignetter forekommer i hans Tryk fire forskellige, ogsaa alle af de almindeligt kendte Mønstre. Titelrammer eller Friser bruger han aldrig, heller ikke Røskensammenstillinger af nogen Art. Derimod findes i hans Tryk adskillige Illustrationer, saavel Gengivelser af Bygninger, Instrumenter o. l. som matematiske og astronomiske Figurer. Hvem der har tegnet disse Billeder og skaaret dem i Træ, vides ikke. Det er bekendt, at Tycho Brahe en Tid lang paa Hveen underholdt Kunstneren Tobias Gemperlin, som bl. a. har malet Portrættet paa den berømte store Murkvadrant paa Uraniborg. Han har rimeligvis ogsaa udført Originalen til det Portræt af Tycho Brahe, som c. 1590 blev stukket i Kobber af J. D. Gheyn og som blev indsat i flere Eksemplarer af Tycho Brahes forskellige Værker; muligvis har han da ogsaa udført nogle af Bogillustrationerne. At tyske Træskærere opholdt sig paa Uraniborg, fremgaar af et af de ovenfor citerede Breve, og paa Træsnit i de senere Uraniborg-Tryk findes forskellige Monogrammer, som det dog endnu ikke er lykkedes at tyde.[1]

Da Tycho Brahe endelig havde faaet indrettet sit Trykkeri og var parat til at tage fat paa Trykningen af sit store astronomiske Værk, saa han sig stillet overfor Vanskeligheden ved at tilvejebringe det fornødne Papir. I det

[1] Jfr. F. R. Friis: *Bidrag til dansk Kunsthistorie*, Kbh. 1890–1901, S. 4.

ovenfor citerede Brev til Henrik Rantzau, dat. 8. Jan. 1585, klager Tycho Brahe over, at han mangler Papir til at trykke de færdige Dele af sine Arbejder paa. Han har ikke engang nok til »en lille astrologisk Kalender for indeværende Aar», og der er intet at faa til Købs til rimelig Pris i Danmark; langt mindre kan der skaffes Papir til de større Arbejder, som kræver en meget stor Papirmængde. Rantzaus Søn Gerhard, som har været i Besøg paa Uraniborg og for hvem han har klaget sin Nød, har meddelt Tycho Brahe, at hans Fader ejer en Papirmølle og sikkert med Glæde vil stille det nødvendige Papir til Disposition til Trykningen af Kalenderen. I den Anledning oplyser Tycho Brahe, at dette lille Arbejde skal omfatte seks Kvaterner og skal trykkes i 2000 Eksemplarer.[1]

Denne Kalender, hvis Udarbejdelse var blevet betroet en af Tycho Brahes dygtigste Elever, Elias Olsen Morsing,[2] naaede dog først at se Lyset det følgende Aar, og de astrologiske og meteorologiske Angivelser, som den skulde indeholde, blev derfor udregnet for Aaret 1586. I Oktober-November 1585 var paa Hveen blevet observeret en ny Komet, og Meddelelsen herom blev publiceret sammen med Kalenderen, hvorved denne fik et lidt større Omfang end de beregnede seks Kvaterner. Dette Tryk er den første egentlige Bog, som udgik fra Trykkeriet paa Uraniborg. Det er en lille Kvart paa 30 Blade, ret kummerligt udstyret og ikke saa omhyggeligt trykt som de senere Uraniborg-Tryk. Den er signeret Aa^4—Dd^4 A^4—C^4 D^2, en Signeringsmaade, som viser, at de sidste 14 Blade, som indeholder Kalendariet, er trykt først. Titlen er følgende:

DIARIVM | ASTROLOGICVM ET | METHEOROLOGICVM | ANNI A NATO CHRISTO | 1586. | ET | DE COMETA QVODAM | ROTVNDO OMNIQVE CAVDA DESTI- | TVTO, QVI ANNO PROXIME ELAPSO, | Mensibus Octobri & Nouembri conspiciebatur, | ex obseruationibus certis desumta consi- | deratio Astrologica: | per | Eliam Olai Cimbrum | Nobili Viro TYCHONI BRAHE | in Astronomicis exercitijs | inseruientem. | Ad Loci | Longitudinem 37. Gr. | Latitudinem 56. Gr. | Excusum in Officina VRANIBVRGICA. |

Bogen indledes med en Dedikation fra Forfatteren til den da knap niaarige Kronprins Christian, dat. 1. Jan. 1586, derefter følger en astrologisk Fortale og derefter Afsnittene om Kometen. Den sidste Halvdel af Bogen optages af Diariet, der er trykt i Tabelform. Hertil er anvendt den lille

[1] *T. Brahei... epistolæ 1568–1587*, S. 83.

[2] Om hans Liv og Virksomhed i Tycho Brahes Tjeneste se F. R. FRIIS: *Elias Olsen Morsing og hans Observationer*, Kbh. 1889.

Cicero-Kursiv, som ogsaa er brugt til Fortalen. Dedikationen er sat med Mittel-Antikva og Kometafsnittene med lille Tekst-Kursiv. Efter Diariet følger en Side med det ene af Tycho Brahes kendte Emblemer — »Astronomien» — med Omskrift »SVSPICIENDO DESPICIO»; paa sidste Blad findes følgende Kolofon:

IMPRESSVM VRANIBVRGI | IN INSVLA CELEBRIS PORTHMI DANICI HVÆNA. |

Til Udsmykning er anvendt det mindre Sæt Antikva-Initialer og en enkelt simpel Cul de lampe. Desuden findes flere træskaarne astronomiske Figurer. Noget Trykkeaar er ikke angivet, men af Dedikationens Datering fremgaar, at Skriftet er udsendt i Begyndelsen af 1586; Kalenderafsnittet er rimeligvis trykt allerede i Slutningen af 1585.

Denne Bog er ikke særlig sjælden. Det kgl. Bibliotek ejer tre Eksemplarer af den, i det ene er indsat et Blad med egenhændig Dedikation fra Tycho Brahe til Slesvig-Præsten Albert Meier.

Det er ovenfor nævnt, at Tycho Brahe havde tilbudt saavel Vedel som Rantzau at trykke for dem. Det samme Tilbud havde han gjort Hagecius. Der blev dog intet af denne Udvidelse af Virksomheden. D. 13. Dec. 1585 skrev Hagecius fra Prag til Tycho Brahe og sendte ham i Henhold til hans Løfte et astronomisk Arbejde, for at Tycho Brahe kunde se, om han fandt det værdigt at trykke.[1] I sit Svar d. 1. Juli 1586 beklager Tycho Brahe, at han ikke kan trykke det. Han har netop paa sidste Frankfurter-Messe skaffet sig Papir til sit eget astronomiske Arbejde, og da dette er svulmet stærkt op, tør han ikke bruge noget af Papiret, som er meget vanskeligt at skaffe paa Grund af de urolige Forhold i Udlandet.[2]

Paa flere Steder i sine Breve omtaler Tycho Brahe Planen for dette store astronomiske Arbejde, som var den egentlige Aarsag til, at han havde anlagt sit Bogtrykkeri, og som han nu endelig kunde begynde at trykke.[3] Han havde som en Slags Forløber for sit »Theatrum astronomicum» projekteret et Værk i tre Bind med Titlen »Astronomiæ instaurandæ progymnasmata», som skulde omhandle hans astronomiske Opdagelser og Observationer og sammenfatte de Resultater, han derved havde naaet til Opbygningen af sit nye Verdenssystem. Det første Bind skulde omhandle den nye Stjerne fra 1572 og altsaa være en Slags udvidet Omarbejdelse af hans

[1] *T. Brahei... epistolæ 1568—1587*, S. 91.
[2] Ibid. S. 97.
[3] Se navnlig Tycho Brahes Brev til Casp. Peucer, dat. 13. Sept. 1588 (*T. Brahei... epistolæ ab anno 1588*, S. 8 ff.).

tidligere Skrift fra 1573. Det andet Bind skulde bringe Tycho Brahes Undersøgelser over den første Komet, han havde observeret, den, han havde opdaget i November 1577. Det sidste Bind endelig skulde behandle de senere observerede Kometer (1580, 1582, 1585 etc.). Allerede 1585 var Udarbejdelsen naaet saa vidt, at tilstrækkeligt Manuskript var færdigt til, at Trykningen kunde begynde. I Brev til Hagecius, dat. 25. Aug. 1585, fortæller Tycho Brahe, at alt ligger parat til at tage fat, men han har endnu ikke faaet Papiret fra Udlandet.[1] I samme Brev anmoder han Hagecius om at skaffe et kejserligt Privilegium paa disse Bøger. I Begyndelsen af 1586 er endelig Papiret kommet, og Trykningen kunde begynde.

Begyndelsen blev gjort med andet Bind. Trods en stadig Kamp mod Papirmanglen, som i December 1587 foranledigede ham til gennem sin Slægtning, den meklenburgske Adelsmand Heinrich v. Below at søge Hertugen af Meklenburgs Hjælp til at faa Papir fra de fyrstelige Papirmøller i Meklenburg,[2] lykkedes det Tycho Brahe paa to Aar at faa Bindet bragt til en i alt Fald foreløbig Afslutning, saaledes at han 1588 kunde udsende det som det første større Arbejde fra sit Trykkeri. I den meteorologiske Dagbog, som gennem en lang Aarrække førtes paa Uraniborg og hvori ogsaa blev indført kortfattede Meddelelser om mere prominente Begivenheder, findes ved d. 8. Marts 1588 anført »Finis I lib», hvormed aabenbart antydes, at Trykningen denne Dag blev tilendebragt.[3]

Bogen er en statelig Kvart paa 238 Blade, signeret $*^{4}$ A^{4}—Z^{4} AA^{4}—ZZ^{4} AAA^{4}—MMM^{4} NNN^{2}. Den er helt igennem forsynet med Sidetal: (8) 1—465 (3). Den er trykt med Tycho Brahes smukke Mittel-Antikva; i Petit-Sats er anvendt den lille Cicero-Kursiv.[4] Titlen fremgaar af hosstaaende Facsimile (Fig. 3).

Efter en Fortale følger i ti Kapitler Iagttagelserne over Kometen fra 1577 og en Mængde dermed i Forbindelse staaende Undersøgelser, desuden Beskrivelser af de ved Undersøgelserne anvendte Instrumenter og Uddrag af andres Skrifter om Kometen. Bogen har helt igennem Kolumnetitlen »TYCHONIS BRAHE LIBER II. DE COMETA ANNI 1577». Paa sidste Blad findes samme Emblem som i det foran omtalte Tryk og derunder følgende Kolofon:

[1] *T. Brahei . . . epistolæ 1568—1587*, S. 86.

[2] Brevet til Below, dat. 7. Dec. 1587, er optrykt af LISCH i *Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde*, 34. Jahrg., Schwerin 1869, S. 183 ff.

[3] *Tyge Brahes meteorologiske Dagbog, holdt paa Uraniborg for Aarene 1582—1597*, Kbh. 1876, S. 103.

[4] Bogen er optrykt i T. BRAHE: *Opera omnia* IV, Kbh. 1918 ff.

TYCHONIS BRAHE DANI

DE

MVNDI AETHEREI RECENTIORIBVS PHAENOMENIS

LIBER SECVNDVS

QVI EST DE ILLVSTRI STELLA CAVDATA ab elapſo ferè triente Nouembris Anni 1577, vſq; in finem Ianuarij ſequentis conſpecta.

VRANIBVRGI

CVM PRIVILEGIO.

Fig. 3. Titelblad til Tycho Brahes Bog om Kometen fra 1577. Trykt paa Uraniborg 1588 (1/1 St.).

VRANIBVRGI | In Insula Hellesponti Danici Hvenna imprimebat | Authoris Typographus Christophorus Vveida. | ANNO DOMINI. | M. D. LXXXVIII. |

Christopher Weida, der anføres som Bogtrykkeren og som altsaa paa dette Tidspunkt har bestyret Tycho Brahes Trykkeri, kendes ikke andetsteds fra. Dette er den eneste af Trykkeriets Bøger, i hvilken hans Navn nævnes.

I Statsbiblioteket i Berlin findes et Eksemplar af dette Tryk, i hvilket Titelarket (*[1]) er forskelligt fra de øvrige kendte Eksemplarers. Selve Titlen er betydeligt afvigende, og Fortalen, som netop rummes paa dette første Ark, fremtræder i en helt anden Redaktion. En Sammenligning viser, at dette forskellige Titelark er et ældre, senere kasseret Tryk. I Fortalen gennemgaar Tycho Brahe kort, hvad Bogen skal indeholde; i den ældre Fortale meddeler han, at den skal bestaa af otte Kapitler, hvis Indhold han angiver, medens han i den senere har fordelt det paa ti Kapitler, hvilket er i Overensstemmelse med Bogens endelige Redaktion. Da Fortalen paa Grund af denne Udvidelse er blevet mere omfattende, har Bogtrykkeren for i det nye Tryk at faa den til at rummes paa de fire Blade dels maattet føje en Linje til paa hver Side, dels sætte en Del af Teksten med mindre Skrift. At den her facsimilerede Titel er den endelige, ses ogsaa af, at den blev anvendt ved de senere Optryk. Den oprindelige, først trykte Titel lyder saaledes:

TYCHONIS BRAHE DANI | DE | NOVIS AETHEREI | MVNDI GENERATI- | ONIBVS HOC ÆVO | CONSPECTIS | LIBER SECVNDVS. | QVI EST DE STELLA CAVDATA | ingenti, quæ iuxta exactum trientem Nouembris Anni | 1577. primùm apparuit, & circa finem Ianuarij | anni proximè sequentis videri | desijt. | *Derunder Vignet.*

Bogen er ikke nogen særlig Sjældenhed. Tycho Brahe sendte den til flere af sine Venner og Fagfæller, og adskillige Eksemplarer er endnu bevaret i danske og udenlandske Biblioteker.

Efter at have faaet dette betydelige Arbejde fra Haanden tog Tycho Brahe fat paa Værkets første Bind, som skulde omhandle den nye Stjerne. Her gik det imidlertid ikke saa hurtigt med Udarbejdelsen. Stadig nye Omraader blev inddraget i Undersøgelsen, og Trykningen begyndte, længe før Udarbejdelsen var afsluttet. Naar et Afsnit ikke var færdigt, blev det sprunget over, et forud beregnet Arkantal holdtes fri, og Trykningen fortsattes med de følgende Afsnit. Da de Afsnit, som saaledes blev udskudt til senere Behandling, for en stor Del krævede langvarige Undersøgelser og Omarbejdelser, blev Bindets Fremkomst stadig forsinket. Helt afsluttet blev det først efter Tycho Brahes Død.

Det var dog ikke alene den langsomme Udarbejdelse, der forhalede dette Binds Udgivelse. Ogsaa den evindelige Papirmangel beredte Tycho Brahe Vanskeligheder. For at blive disse stadig tilbagevendende Besværligheder kvit gik han i Gang med at anlægge en Papirmølle paa sin Ø, og dette Foretagende blev færdigt 1589 eller 1590.[1] En stor Del af det Papir, som er benyttet til Trykkeriets senere Bøger, stammer fra denne Mølle. Det kan kendes ikke blot paa sine to forskellige Vandmærker, men ogsaa paa sin middelmaadige Kvalitet. Flere Steder i Bøgerne, hvor der skiftes over fra det fremmede til det selvfabrikerede Papir, er Forskellen iøjnefaldende, idet Trykket staar betydeligt bedre paa det første end paa det sidste.

Trods dette nye Anlæg vedblev dog Papirgenvordighederne. I Brev til Hagecius, dat. 25. Jan. 1590,[2] klager Tycho Brahe over, at Papirmageren, som han havde antaget til sin nye Papirmølle og som han havde sendt til Lübeck, er blevet borte. Det har derfor været nødvendigt at skrive til Tyskland efter en anden. Han tilføjer, at Trykkeriet dog ikke derfor ligger stille. Første Tome af hans astronomiske Værk er under Pressen, og over Halvdelen — to Alfabeter — er færdig. Desuden arbejder han paa en anden Presse paa sine astronomiske Breve, og han har saaledes daglig to Presser i Gang. Endvidere forbereder han Udgivelsen af tredje Tome. En Maaned senere, d. 23 Febr., udtaler Tycho Brahe sig i Breve til Hagecius og Rothmann meget forhaabningsfuldt om den nærforestaaende Afslutning af første Bind.[3] Det varer dog ikke længe, saa begynder Klagerne igen. D. 3. Aug. skriver han til Hagecius og fremstiller for ham de Vanskeligheder, han stadig har med Trykningen.[4] Begge de Papirmagere, han har antaget, har forladt ham paa uretmæssig Maade, og han bliver derfor nødt til at udsætte Afslutningen af første Bind. Han sender Hagecius til foreløbig Bedømmelse de færdigtrykte Ark. Der mangler endnu de første Sider, som skal indeholde Titel, Privilegier og Fortale; dem vil han vente med, saaledes som man plejer, til Bindet iøvrigt er færdigt. Desuden mangler i Slutningen af 1. Kapitel tre Kvaterner, i Slutningen af 2. Kapitel fem Kvaterner, som skal indeholde Fiksstjernetabellerne, og hele 7. Kapitel. Disse Afsnit er endnu ikke færdigt udarbejdet. Endelig er paa Grund af Papirmanglen de to sidste Kapitler — 9. og 10. — endnu ikke trykt. Resultatet blev, saaledes som

[1] Jfr. P. Ebbinghaus: *Die Geschichte der Papiermühle Tycho Brahes auf der Insel Hven* (*Der Papier-Fabrikant*, Berlin 1911, S. 64—69).

[2] *T. Brahei... epistolæ ab anno 1588*, S. 89.

[3] Ibid., S. 101; T. Brahe: *Epistolæ astronomicæ* I, S. 172 (*Opera omnia* VI, S. 203).

[4] *T. Brahei... epistolæ ab anno 1588*, S. 143.

det fremgaar af et Brev til Anders Sørensen Vedel, dat. 5. Okt. 1590,[1] at Trykningen ud paa Efteraaret helt gik istaa. Tycho Brahe fortæller i dette Brev, at han nu har sendt sin Bogtrykker til Tyskland dels for at skaffe Papir og dels for at finde en dygtig Papirmager.

Det varede dog ikke længe, før Trykkeriet saa smaat kom i Gang igen. Ligesom tidligere benyttede Tycho Brahe den nødtvungne Pause i sit eget Værks Fremstilling til at lade trykke et lille Arbejde af en af sine Elever. Kong Frederik II., hvis Interesse for astronomiske og meteorologiske Studier er velkendt, havde i sin Tid anmodet om at faa udarbejdet en Fremstilling af Kendetegnene paa forestaaende Vejrforandringer, men da Tycho Brahe ikke selv havde haft Tid til dette Arbejde, havde han overladt det til Peder Jacobsen Flemløs, som i ti Aar — fra 1578 til 1588 — var Assistent hos ham paa Hveen.[2] Peder Jacobsen fuldførte ogsaa Opgaven og efterlod ved sin Afrejse Afhandlingen i Manuskript, og for at give sin Bogtrykker Arbejde lod Tycho Brahe den 1591 trykke. Da en Fortale manglede, lod Tycho Brahe en anden af sine Elever, Chr. Sørensen Longomontanus, nedskrive en saadan efter Diktat, og den blev — forsynet med Peder Jacobsens Navn — vedføjet den trykte Udgave. Det hedder i denne Fortale, at »Tyge Brahe haffuer tilsted, at samme liden Bog maa vdi hans Tryckery paa Vraniborg bliffue Prentit, huilcken Hand der til sin Opera Astronomica haffuer anrettit. Oc effterdi hand lader nu paa sin Papyr Mølle, huilcken hand der ocsaa paa Hueen tilsamme behoff haffuer bekostit oc anstifftit, berede Papyr vdi forraad til samme Opera, vilde han icke at hans Bogtrycker dis imellem skulle feriere oc gange ørckeløs, men lod hannem medler tid tage dette lille Arbeit forheender.»

Denne lille Bog, som er det eneste paa Dansk affattede Arbejde, der er udgaaet fra Uraniborgs Trykkeri, forlod Pressen i Juni 1591.[3] Det er en lille Oktav paa 80 Blade, signeret $A^8 - K^8$, uden Side- eller Bladtal, og den første af Uraniborgs Bøger, som er trykt med Fraktur (Fig. 4). Udstyrelsen er meget beskeden, et enkelt Initial — ikke Fraktur, men et af Trykkeriets sædvanlige Antikva-Initialer — og en enkelt Vignet er anvendt til Udsmykning. Titlen lyder saaledes:

En | Elementisch oc Jordisch | ASTROLOGIA | Om Lufftens forendring | oc hues der vnder begribes / tagen aff de | Tingest som for øgnen sees oc forfares / | oc

[1] *T. Brahei ... epistolæ ab anno 1588,* S. 145.

[2] Om Peder Jacobsen og hans her omtalte Bog se F. R. Friis: *Peder Jacobsen Flemløs, Tyge Brahes første Medhjælper, og hans Observationer i Norge,* Kbh. 1904.

[3] Bogen, som senere flere Gange blev optrykt, er udgivet paany efter Originaludgaven af F. R. Friis, Kbh. 1865.

huer Mand Letteligen kand aff-|merce|oc tilforn wijde: Huil-|cken holder paa|alle Aar ret|oc er vdi alle Land|gaffnlig.|Tilsammen dragen|aff|Peder|Jacobsøn Flemløs|paa Hueen.|Prentit paa Vraniborg|Aff|Hans Gaschitz.|Anno 1591.|

Ved Bogens Slutning findes følgende Kolofon:

Trÿct paa Vraniborg CVM|PRIVILEGIO.|Aff Hans|Gaschitz Bogprenter samme-|stedz Anno 1591. Mense|Junio.|

Ligesom den tidligere omtalte kendes Tycho Brahes her nævnte Bogtrykker, Hans Gaschitz, ikke andetsteds fra. Rimeligvis har de begge været Tyskere, og begge har aabenbart kun været kortere Tid i Tycho Brahes Tjeneste.

Det her omtalte Tryk er meget sjældent. Saavidt vides eksisterer kun to Eksemplarer, et i det kgl. Bibliotek og et i Universitetsbiblioteket i København.

Den første Partis første Capitel.

Tegen til tørt oc klart Warligt aff Solen.

I.

Efftersi Solen/ synderlig i sin op oc nedgang fører offte Tegen met sig / formedelst huilcke / Mand det tilkommende warlig nogenledes kiende oc vide kand. 1

II.

Derfore naar Solen er aldelis klar/ reen oc allene ste met sin egen Farffue beprydet/ foruden Skyer/ Mørckhed/ oc all Mackel vdi sin opgang/ da fører hun wist den Dag met sin Nat / herlig oc klar frem. 2

III.

Oc gaar hun ned om afftenen/ naturlige oc skøn klar vbehindret skinnendis/ oc Himmelen er samme tid pur oc reen/ foruden all waad Damp/ oc skyer (synderlige i Nedgang) da giffuer hun en W skøn 3

Fig. 4. Side (Bl. B 1, a) af PEDER JACOBSEN FLEMLØS: *En Elementisch oc Jordisch astrologia.* Trykt paa Uraniborg 1591 (1/1 St.).

Foruden den danske Udgave af Peder Jacobsens Skrift trykte Tycho Brahe en tysk, som blev færdig fra hans Trykkeri i September samme Aar. Den er af samme Format, Omfang og Udstyr som den ovenfor beskrevne, dog er Udsmykningen med Initialer og Vignetter rigere. Denne Udgave har følgende Titel:

Ein|Elementisch vnd Irdische|ASTROLOGIA|Von des Luffts verende-|rung / vnd was darunter begriffen wird /|genomen von den dingen / die man sihet vnnd erfahrt: Auch die ein jederman|leichtlich abmercken vnd zuuor wissen|kan. Welche auff alle jahr recht|helt / vnd in allen Landen|nutzlich ist.|Zusamen getragen von|Peter Jacobsøn Flemløs|auff Hwen.|Gedruckt auff Vraniburg

durch Hans Gaschitz. | ANNO 1591. | *Kolofon:* Gedruckt auff Vraniburg | CVM PRIVILEGIO. | Durch Hans Gaschitz | Buchdrucker daselbst ANNO | 1591. Mense Septembri. |

Ogsaa dette Tryk er meget sjældent. Intet Eksemplar er bevaret i Skandinavien. Et Eksemplar findes i Badische Landesbibliothek i Karlsruhe, et andet i Bibliothek der technischen Hochschule i Wien.

Fra Uraniborg-Trykkeriet udgik i Aaret 1591 endnu et Arbejde, af hvilket saavidt vides intet Eksemplar er bevaret og hvis Eksistens har været meget omstridt. Da Tycho Brahe 1588 havde udsendt sit Værk om Kometen fra 1577, blev de Anskuelser, han heri havde fremsat, kraftigt og paa en for Tycho Brahe krænkende Maade gendrevet af Matematikeren John Craig, der paa det Tidspunkt var Livlæge hos Kongen af Skotland. Sine Indvendinger fremsatte han i tre Breve til Tycho Brahe, og denne udarbejdede som Svar en længere »Apologi», som han i Afskrift sendte til enkelte af sine Venner.[1] Dette Forsvarsskrift besluttede han at trykke. I et ovenfor i en anden Anledning citeret Brev til Hagecius, dat. 25. Jan. 1590, udvikler han denne Plan og meddeler, at det er hans Agt at føje denne Apologi til andet Bind af sit astronomiske Værk, som handler om den samme Komet, hvorved Bindet bliver gjort fyldigere og ligesaa stort som første Bind. Han tilføjer, at han endnu har alle Eksemplarerne af andet Bind, da han ikke har villet, at det skulde blive almindelig bekendt, før hele Værket var færdigt.[2] Trykket kendes som sagt ikke, men i den bibliografiske Litteratur findes det flere Gange nævnt. I Lalandes Bibliografi fra 1803 og i Houzeau og Lancasters store astronomiske Bibliografi fra 1887 anføres Apologien som et selvstændigt Tryk med følgende Titel:[3]

Tychonis Brahe Apologetica responsio ad cujusdam Peripatetici in Scotia dubia, sibi de parallaxi cometarum opposita. Uraniburgi 1591. 4°.

I den sidstnævnte Bibliografi betegnes Trykket som »trés rare».

Begge Tycho Brahes nyere Biografer, Friis og Dreyer, kommer trods denne bestemte Titelangivelse til det Resultat, at Apologien aldrig har været trykt.[4] Gassendi, Tycho Brahes første Biograf, meddeler, at Arbejdet kun

[1] Skriftet er bevaret i flere Afskrifter, saaledes findes en i det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Samling Nr. 93 b. fol.).

[2] *T. Brahei ... epistolæ ab anno 1588,* S. 100.

[3] J. DE LA LANDE: *Bibliographie astronomique,* Paris 1803, S. 123; J. C. HOUZEAU et A. LANCASTER: *Bibliographie générale de l'Astronomie* I, 1, Bruxelles 1887, S. 599. I det sidstnævnte Værk nævnes ogsaa en Udgave »[Wandesburgi] 1598», som senere skal omtales.

[4] FRIIS: *Tyge Brahe,* S. 265; DREYER: *Tycho Brahe,* S. 209 (Tysk Udg. S. 219), Fodnote.

forelaa i et Manuskript, der var affattet af Longomontanus og efter dennes Død blev opbevaret af hans Efterfølger paa den matematiske Lærerstol Jørgen From.[1] At Skriftet virkelig har været trykt, ses imidlertid af en Udtalelse af den ogsaa som Astronom berømte medicinske Professor Rasmus Bartholin i hans lille Bog om Kometer fra 1665, hvori han skriver følgende: »Ita enim diserte in Apologetica Responsione ad cujusdam Peripatetici in Scotia opposita dubia, quam impressam habeo Uraniburgi 1591 (neque ut putat eximius Gassendus in Vita Tychonis, Manuscripta tantum reservata est a Longomontano & Frommio)«.[2] Bartholin har altsaa ejet et Eksemplar, og han fremhæver udtrykkeligt dette for at nedslaa den Tvivl, som allerede dengang herskede om Trykkets Eksistens. I et Tycho Brahe-Samlingsbind i Statsbiblioteket i Berlin findes i Manuskript et Brudstykke af Apologien, som aabenbart er afskrevet efter den trykte Udgave. Man ser heraf, at denne har været indledet med Craigs tre Breve til Tycho Brahe, som ogsaa findes afskrevet her.

I Begyndelsen af det følgende Aar — 1592 — traf Tycho Brahe, som stadig haabede snart at faa afsluttet første Del af sit Værk, omfattende Forberedelser til dets Udsendelse. Han lod trykke det manglende Titelark med en meget omfangsrig Titel, hvori han fremstillede hele Værkets Indretning og Plan. Foruden de tre tidligere projekterede Tomer, hvoraf de to første nu næsten var færdige, er i Planen tilkommet en fjerde, nemlig det Bind af hans astronomiske Brevveksling, hvis Trykning han som omtalt i et af de ovenfor citerede Breve allerede for længe siden havde paabegyndt. Denne Samlingstitel, som desuden skulde fungere som Titel til første Bind, er i formindsket Maalestok gengivet i omstaaende Facsimile (Fig. 5). Paa Bagsiden af Titelbladet, der bærer Aarstallet 1592, er aftrykt i Træsnit et Billede af Tycho Brahe (Fig. 6), som ikke er kendt andetsteds fra; uden Tvivl har vi her et af de ældste Portrætter af Tycho Brahe og Originalen til det Stik, der beskrives i Strunks Portrætkatalog som Nr. 356.[3] Derefter følger to tomme Sider og derefter paa de fire sidste Kejser Rudolph II.s Privilegium, dat. 13. Juni 1590. Dette Titelark sendte Tycho Brahe i flere Eksemplarer til forskellige af sine Forbindelser i Udlandet. Til Landgreven af Hessen sendte han d. 20. Febr. tre Eksemplarer og bad ham skrive et Anbefalingsdigt, som da skulde anbringes paa en af de endnu tomme Sider.[4] Et af

[1] GASSENDI: Op. cit. S. 206.

[2] ER. BARTHOLIN: *De cometis anni MDCLXIV & MDCLXV opusculum*, Hafn. 1665, S. 49.

[3] A. STRUNK: *Samlinger til en beskrivende Catalog over Portraiter af Danske, Norske og Holstenere*, Kbh. 1865, S. 74. Jfr. F. R. FRIIS: *Bidrag til dansk Kunsthistorie*, S. 228—31.

[4] T. BRAHE: *Epistolæ astronomicæ* I, S. 276 (*Opera omnia* VI, S. 307).

Tychonis Brahe Dani

ASTRONOMIAE
INSTAVRANDÆ
PROGYMNASMATA
LIBRIS TRIBVS:

Quorum

I. Post Solis & Lvnæ curriculi, ad cœlestem normam restitutionem, Affixarumque Stellarvm vltra septingentarum accuratam verificationem: De admiranda illa Nova Stella, Anno 1572 prodeunte, affatim & ex professo tractat.

II. Præter Cometæ ingentis, qui circa finem Anni 1577 illuxit, expositionem luculentam, & Apologiam quandam omnia hîc pleniùs explanantem: Trium insuper remotissimorum Planetarum, Satvrni, Iovis & Martis, motiones, ipsi Cœlo congruas, exhibet.

III. Quatuor aliorum Cometarvm postmodùm conspectorum, vtpote Annis, 1580. 1582. 1585. 1590, Apparentias ostendit: Reliquorumq; duorum Planetarum, Veneris & Mercvrii cursus, emendatè suppeditat. *His*

Accedit Epistolarvm Astronomicarvm Congeries, quibus tam de his, quàm alijs, ad negotium Mathematicum & Physicum vberiùs illustrandum spectantibus, cùm Illustriss. Principis Vilhelmi Landgravii Hassiæ, tum aliorum Præstantium & Doctorum passim Virorum, cum ipso Autore eruditæ collationes, alijs communicantur.

HABES in his Voluminibus beneuole & intelligens Lector, plurima adeoq; præcipua, ad rem Astronomicam redintegrandam, impensè facientia, singulaq; e propriis Autoris, multorum Annorum sedulis & sumptuosis Obseruationibus, deprompta & Geometricè demonstrata, atq; in Numeros fideliter resoluta: Hypothesibusq; nouis ab eodem adinuentis fundata: Ita ut Cœlestibus Apparentijs ad proxima aliquot Secula omnimodè satisfaciant: Instrumentorum etiam quorundam Astronomicorum, quibus in his cœlitùs demetiendis usus erat, conformationem & succinctam declarationem: Quin & non pauca, Cometarum genuinam considerationem & ueræ Physices, de Cœlestium natura, referationem, concernentia: Aliaq; plurima, sublimioris Philosophiæ, Cognitioni solidæ apprimè conducentia. Quæ omnia, Prodromi loco, uiam præparant, ad maius illud THEATRI ASTRONOMICI OPVS, omnibus Mundi ætatibus sufficienter inseruiturum, quod Autor, successiuè (aspirante Cœlestium Opifice) molitur. Interim his fruere & benè habe.

VRANIBVRGI, CVM GRATIA ET PRIVILEGIO
Imperatoriæ Maiest. & aliquot sereniss. Europæ Regum,

M .D XC II.

Fig. 5. Det oprindelige Titelblad til Tycho Brahes *Progymnasmata*.
Trykt paa Uraniborg 1592 (3/4 St.).

Landgrevens Eksemplarer findes endnu i Statsarkivet i Marburg. D. 20. Marts sendte han ligeledes tre Eksemplarer til Hugo Blotius og d. 22. seks Eksemplarer til Hagecius.[1] Til begge skriver han, at han sender de mange Eksemplarer for de stedlige Boghandleres Skyld, for at de, hvis de skulde ønske at forhandle Værket, i Forvejen kunde se, hvad det skulde indeholde. Han

[1] *T. Brahei... epistolæ ab anno 1588,* S. 184 & 185.

Fig. 6. Portræt af Tycho Brahe. Træsnit udført paa Uraniborg (2/3 St.).

udtaler samtidig Haabet om at kunne udsende de to første Bind den kommende Sommer. Ogsaa denne Gang blev hans Haab dog beskæmmet. Selv om det i den følgende Tid lykkedes at faa udfyldt en Del af Lakunerne og bl. a. at faa den omstændelige og vanskelige Fiksstjernefortegnelse færdig og trykt, manglede endnu store Partier, først og fremmest Fremstillingen af Tycho Brahes Maaneteori, til hvilken der var reserveret tre Kvaterner i Slutningen af 1. Kapitel, desuden Bogens Fortale, »Conclusio» og Registre.

Ligesom Tycho Brahe havde udsendt sit Værks andet Bind til en snæver Kreds, uden at han derfor betragtede det som afsluttet, saaledes sammenstillede han ogsaa de færdige Dele af første Bind og sendte dem, forsynet

med det ovenfor omtalte Titelark, til enkelte af sine litterære Venner for at høre deres Mening om Arbejdet. Enkelte af disse Eksemplarer er endnu bevaret. Saaledes findes et Eksemplar i det ovenfor nævnte Samlingsbind i Statsbiblioteket i Berlin. Det har en særlig Interesse derved, at de to Sider, som er tomme i det løse Titelark, der findes i Marburg, her er blevet trykt. Der er paa disse Sider anbragt fire smaa latinske Hyldestdigte — dog intet fra Landgreven af Hessen —, som er blevet fjærnet i den færdige Udgave, som først udkom efter Tycho Brahes Død. De manglende Afsnit er i Eksemplaret tilføjet i senere Afskrift efter denne Udgave. Større Interesse har dog et Eksemplar, som findes i Universitetsbiblioteket i Königsberg. Det har tilhørt den tidligere Matematiker hos Kurfyrsten af Brandenburg Johannes Müller, som ifølge en Notits paa Titelbladet har faaet det foræret i Marts 1598 af Tycho Brahe, hos hvem han paa dette Tidspunkt var Assistent. Eksemplaret er indbundet i et samtidigt Bind. I Stedet for de tre Kvaterner, som endnu mangler i 1. Kapitel, er indsat tolv hvide Blade; paa en Del af disse er indført forskellige astronomiske Iagttagelser fra en senere Tid, men flere af Bladene er fyldt med Optegnelser, skrevet egenhændigt af Tycho Brahe, som ligeledes har skrevet en Del Optegnelser paa Bogens sidste Blad. Desuden er Teksten helt igennem korrigeret. Eksemplaret synes saaledes at have været et Slags Haandeksemplar for Tycho Brahe, og det har bibliografisk set Interesse ved at vise, hvilke Dele af Bindet det lykkedes ham at faa færdigtrykt paa Hveen. Som det senere skal vises, svarer Manglerne i det her foreliggende Eksemplar nøjagtigt til de Dele af det færdige Værk, som efter Tycho Brahes Død blev trykt i Prag. En nærmere Beskrivelse af Eksemplaret skal derfor meddeles.

Bogen er en Kvart — af samme Størrelse som andet Bind — paa 388 Blade (heri ikke medregnet de 12 endnu ikke trykte Blade i 1. Kapitel). Den er signeret $(\cdot\,.\,\cdot)^4$ B^4—O^4 (P—R er reserveret til Maaneafsnittet) S^4—Z^4 AA^4—II^4 KK^8 LL^8 MM^4—ZZ^4 AAA^4—ZZZ^4 $AAAA^4$—$ZZZZ^4$ $AAAAA^4$—$FFFFF^4$. Den er forsynet med Sidetal: (8) 9—112 (113—136 reserveret til Maaneafsnittet) 137—256 (de følgende 16 Blade folieret 257—272) 273—496 (497 og 498 oversprunget) 499—786. (At 16 Blade er folieret har sin Aarsag i, at de danner Begyndelsen af de fem Kvaterner, som var reserveret til Fiksstjernetabellerne, medens Trykningen var fortsat med de følgende Ark. Da Afsnittet var færdigt, viste det sig at fylde 28 Blade i Stedet for de reserverede 20, hvorfor de to første Læg fik hvert 8 Blade i Stedet for 4, og for at passe ind i den allerede videreførte Paginering blev disse to Læg folieret i Stedet for pagineret.) Bogens Udstyr er som andet Binds. Til Brødskrift

er dog væsentlig anvendt Cicero-Antikva, hvoraf Tycho Brahe som nævnt ejede to forskellige Sæt; de er begge brugt her, tilsyneladende i Flæng. Til enkelte mindre Afsnit er anvendt lille Tekst-Kursiv, til Petit-Sats som sædvanlig den lille Cicero-Kursiv.

Bindet indledes med det ovenfor beskrevne Titelark; i dette Eksemplar er S. 3—4 tomme. Paa Arkets sidste Side efter Kejser Rudolphs Privilegium findes Kustoden »PRIVILEG-». Som den færdige Udgave viser, var det Tycho Brahes Mening her at indsætte et Privilegium fra Kong Jacob af Skotland, men han havde endnu ikke faaet det, da Titelarket blev trykt; det er først dateret Aug. 1593. Derefter følger i ti Kapitler fordelt paa tre ›Partes› først Iagttagelser over Solen og Stjernerne i Almindelighed (herhen hører ogsaa det endnu ikke trykte Maaneafsnit), hvilken Del afsluttes med Fiksstjernefortegnelsen, derefter Undersøgelserne om den nye Stjerne med Beskrivelser af de Instrumenter, der har været anvendt hertil, og endelig en lang Række Uddrag af andre Astronomers Skrifter om Stjernen. Teksten slutter med Kustoden »CONÇLV-[SIO]». Bogen har helt igennem Kolumnetitlen »TYCHONIS BRAHE LIB. I. DE NOVA STELLA ANNO 1572». Den er forsynet med talrige Figurer og flere Helsides-Instrumentbilleder. Til Udsmykning er anvendt det store Initialsæt.

En Sammenligning med Eksemplaret i Berlin viser, at Ark M (S. 89—96) og DDDD (S. 579—586) foreligger i to forskellige Tryk.

Af Værkets tredje Bind, som skulde omhandle de senere observerede Kometer, naaede Tycho Brahe aldrig at faa noget udsendt. Han meddeler flere Gange i sine Breve, at han arbejder paa dette Bind; allerede i et Brev til Hagecius fra 23. Febr. 1590 skriver han, at det er under Pressen.[1] Hvormeget af det, han fik trykt, ved man ikke. Saavidt vides er intet af det bevaret.

Jævnsides med Fremstillingen af de her nævnte Bøger arbejdede Trykkeriet gennem flere Aar paa Trykningen af Tycho Brahes videnskabelige Korrespondance. Efter sine Venners — navnlig Henrik Rantzaus — gentagne Opfordringer havde han besluttet at offentliggøre et Udvalg af de talrige Breve, han i Aarenes Løb havde vekslet med lærde og fremragende Mænd i Ind- og Udlandet, og til at udgøre første Bind heraf bestemte han sin Korrespondance med den i astronomiske Studier stærkt interesserede Landgreve Wilhelm af Hessen og dennes Hofastronom Christoffer Rothmann. Dette Bind blev færdigt fra Trykkeriet 1596 efter at have været meget længe i Arbejde. Allerede saa tidligt som 1590 kunde en af Tycho Brahes Elever, Gellius Sascerides, som paa det Tidspunkt opholdt sig i Italien, overgive nogle

[1] *T. Brahei... epistolæ ab anno 1588,* S. 101.

TYCHONIS BRAHE DANI

EPISTOLARVM ASTRONOMICARVM LIBRI

Quorum

PRIMVS

HIC

ILLVSTRISS: ET LAVDATISS:
PRINCIPIS GVLIELMI HASSIAE LANDTGRAVII
ac ipſius Mathematici Literas, vnaq;
Reſponſa ad ſingulas
complectitur.

VRANIBVRGI
CVM CAESARIS ET REGVM
QVORVNDAM PRIVILEGIIS.

ANNO

CIↃ IↃ XCVI.

Fig. 7. Titelblad til Tycho Brahes astronomiske Breve. Trykt paa Uraniborg 1596 (1/1 St.).

Blade af det trykte Oplag — Ark G, der indeholder nogle vigtige Stjerneobservationer — til den italienske Matematiker Professor Giovanni Magini i Bologna.[1]

Bogen er et smukt Tryk paa 176 Blade i samme Kvart-Format som det astronomiske Værk.[2] Den er signeret $*^4$ $(:)^4$ $):(^4$ $(*)^4$ $)*(^4$ A^4—Z^4 AA^4 —QQ^4 og pagineret (40) 1—309 (3). Den er trykt med Cicero-Antikva, til Dedikationen er anvendt lille Tekst-Antikva, til Fortalen Kursiv af samme Grad. Titlen fremgaar af hosstaaende Facsimile (Fig. 7).

Paa Titelbladets Bagside er i flere af Eksemplarerne indklæbet det kendte Portræt af Tycho Brahe, som denne lod stikke i Kobber af Gheyn i Amsterdam, vistnok til Brug for dette Værk.[3] Bogen indledes med en Række Hyldestdigte til Tycho Brahe af forskellige Forfattere, derefter følger en længere Dedikation til den unge Landgreve Moritz af Hessen, en Søn af den 1592 afdøde Landgreve Wilhelm, og derefter Tycho Brahes Fortale. Først herefter begynder Brevene. De fleste af Landgrevens er skrevet paa Tysk og derfor sat med Fraktur; hvert af dem ledsages dog af en latinsk Oversættelse. Blandt Brevene er medtaget en Beskrivelse paa Tysk af Tycho Brahes Bygninger og Instrumenter, som i sin Tid var sendt Landgreven, ligeledes efterfulgt af en latinsk Oversættelse, hvortil er knyttet Billeder i Træsnit af Uraniborg (Fig. 8) og Stjerneborg samt et Kort over Hveen. Billederne af Uraniborg er som ovenfor omtalt forskellige fra dem, som findes paa det tidligere trykte Uraniborg-Billede. Ved Bogens Slutning er anbragt det sædvanlige Billede af »Astronomien», dog aftrykt af en anden Træstok end de tidligere; derunder findes følgende Kolofon:

VRANIBVRGI Ex officinâ Typographicâ Authoris. | ANNO DOMINI. M. D. XCVI.

Værket, der helt igennem har Kolumnetitlen »TYCHONIS BRAHE LIBER I. EPISTOLARVM ASTRONOMICARVM», er smykket med Trykkeriets sædvanlige Initialer og Vignetter. Af Ark LL og MM (S. 265—80) foreligger to forskellige Tryk.

Denne Bog er ikke sjælden. Adskillige Eksemplarer, for en stor Dels Vedkommende forsynet med egenhændige Dedikationer og indbundet i kostbare Bind fra Uraniborgs Bogbinderi, er endnu bevaret herhjemme og i Udlandet.[4]

[1] *Carteggio inedito di Ticone Brahe, Giovanni Keplero e di altri celebri astronomi... con Giovanni Antonio Magini, pubbl. da* A. FAVARA, Bologna 1886, S. 233.

[2] Bogen er optrykt i T. BRAHE: *Opera omnia* VI, Kbh. 1919.

[3] Jfr. F. R. FRIIS: *Bidrag til dansk Kunsthistorie*, S. 222—25.

[4] I et Eksemplar i Universitetsbiblioteket i Prag er efter S. 108 indsat et Blad, indeholdende en Tabel med Overskrift »TABVLAE CONVERSIONVM GRADVVM longitudinum in gradus æquinoctialis». Bladet, der kun er trykt paa den ene Side, har forneden paatrykt »Post fol. 108». Materiellet viser, at dette Blad ikke er trykt paa Uraniborg.

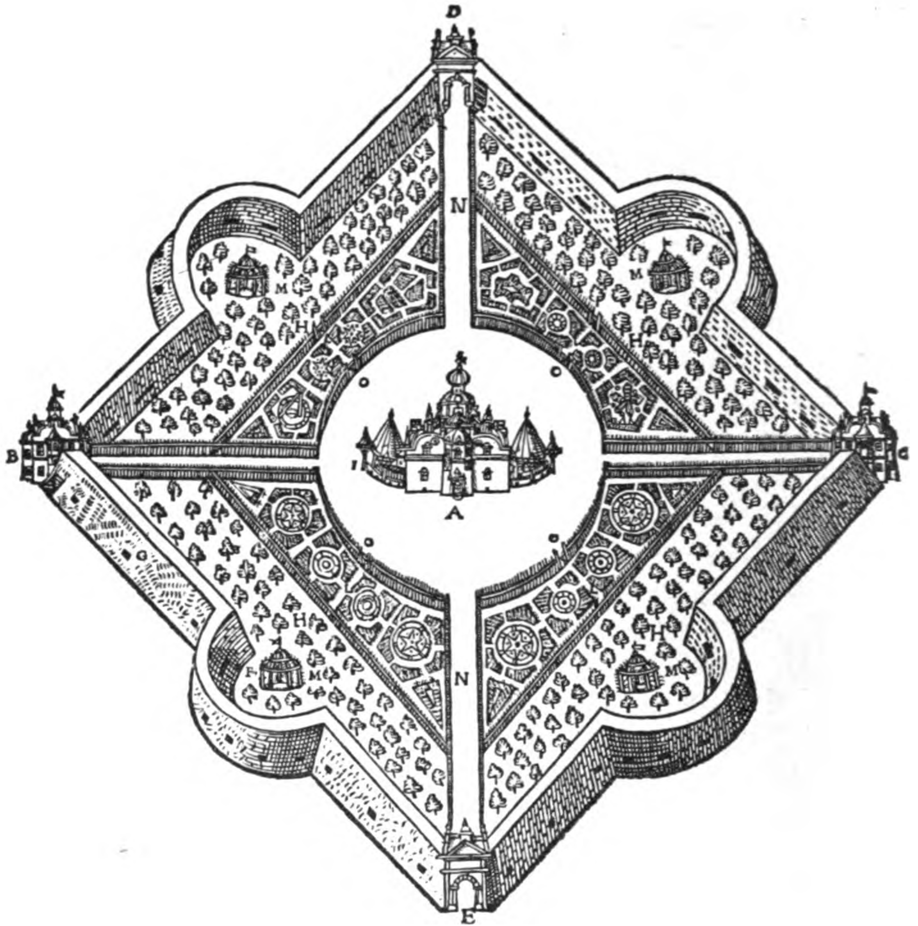

Fig. 8. Prospekt af Uraniborg med nærmeste Omgivelser. I Pavillonen tilvenstre (B) var Bogtrykkeriet installeret. Træsnit udført paa Uraniborg (c. $^3/_4$ St.).

Vistnok umiddelbart efter dette Binds Afslutning lod Tycho Brahe i sit Trykkeri udføre en lille Bog, der nærmest maa betragtes som et Slags Tillæg til Brevsamlingen. Allerede længe havde hans Træskærere arbejdet paa at fremstille en fuldstændig Samling Afbildninger af hans Instrumenter, og som det er omtalt i det foregaaende havde Tycho Brahe offentliggjort flere af de færdige Billeder, dels som selvstændige Tryk, der var blevet udsendt til hans Venner, dels som Illustrationer i hans Bøger. Hans Plan var at udgive et større Værk med Billeder af Bygningsanlæggene paa Hveen og alle Instrumenterne, ledsaget af udførlige Beskrivelser. Da han endnu ikke var naaet saa vidt, at denne Plan kunde realiseres, og da der i den astronomiske Brevsamling var optaget en Beskrivelse af hans Observatorier og

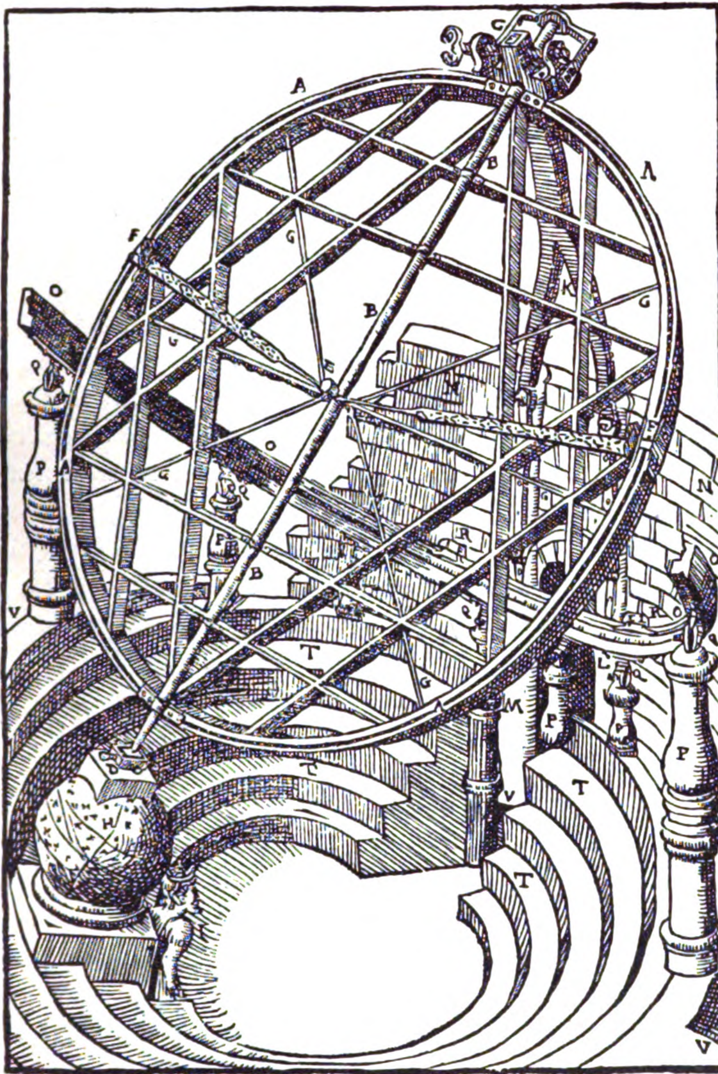

Fig. 9. Prøve paa Tycho Brahes Instrumentbilleder (den store Armillarsfære). Træsnit udført paa Uraniborg (c. 2/3 St.).

Instrumenter, af hvilke kun de første var gengivet i Billeder, sammenstillede han som et Supplement hertil 18 Instrumentbilleder (Fig. 9) i et lille Kvart-Hefte, som han forsynede med Titelblad. Titlen lyder saaledes:

ICONES | INSTRVMENTORVM QVORVNDAM | ASTRONOMIAE INSTAVRANDAE GRATIA | A TYCHONE BRAHE DANO | DILIGENTIA, IMPENDIOQVE | INÆSTIMABILI ELA- | BORATORVM. | *Derunder Vignet; derunder:* VRANIBVRGI | IN INSVLA PORTHMI | DANICI VENVSIA. |

Heftet bestaar af 12 Blade. Efter Titelbladet er paa de følgende 9 Blade de 18 Træsnit aftrykt, et paa hver Side uden nogen som helst Forklaring. Bl. 11 og 12 er oprindelig tomme; paa Bl. 11 er senere afskrevet en latinsk Efterskrift, i hvilken Tycho Brahe angaaende Forklaring til Billederne henviser til den Beskrivelse, som findes i de astronomiske Breve og bebuder Udgivelsen af en større »Astronomiæ Mechanica».

Af dette Tryk findes kun et Par enkelte Eksemplarer bevaret. Til ovenstaaende Beskrivelse er benyttet et Eksemplar i Universitetsbiblioteket i Breslau, et andet findes i Nationalbiblioteket i Wien. De to Eksemplarer er imidlertid ikke ens. Saavel Typerne som Vignetten paa Titelbladet er forskellige, og i Wien-Eksemplaret er Efterskriften paa Bl. 11 trykt. Dette Eksemplar er altsaa for saa vidt det fuldstændigste. Det anvendte Materiel viser imidlertid, at hverken dette nye Titelblad eller Efterskriften er trykt paa Uraniborg.

Af Brevsamlingens Titel som ogsaa af dens Fortale fremgaar, at det var Tycho Brahes Agt at fortsætte den. I et Brev til Henrik Rantzau, dat. 22. Febr. 1597, omtales ogsaa, at Trykningen af Fortsættelsen var i Gang.[1] Saavidt vides er intet af det trykte Oplag bevaret.

II.

D. 29. April 1597 forlod Tycho Brahe Hveen for aldrig mere at vende tilbage. Efter Frederik II.s Død var det lykkedes hans Modstandere ved Hoffet at vende den unge Konges Bevaagenhed fra ham, og uden den kongelige Understøttelse kunde de kostbare Foretagender paa Hveen ikke holdes i Gang. Det blev derfor nødvendigt for Tycho Brahe at søge et nyt Tilflugtssted hos en anden Protektor, og en saadan ventede han at finde og fandt han som bekendt ogsaa i den tyske Kejser Rudolph II. Inden han forlod Landet, opholdt han sig et Par Maaneder i København og rejste derfra over Rostock til Slottet Wandsburg (Wandsbeck) i Nærheden af Hamburg, hvor han som Henrik Rantzaus Gæst tog Ophold, indtil hans Forhold kunde blive ordnet. Paa denne Rejse medførte Tycho Brahe saavel de fleste af sine Instrumenter som sit Bogtrykkeri. Dette fremgaar bl. a. af et Brev, han et Par Aar senere, 18. Sept. 1599, sendte til Anders Sørensen Vedel, hvori han fortæller om Begivenhederne siden hans Afrejse fra Danmark. Han omtaler her sit Hus i København, »hvortil han havde bragt største Delen af sine Instrumenter og sit Trykkeri», og Wandsbeck, »hvortil

[1] *T. Brahei... epistolæ ab anno 1588,* S. 234.

han bragte de Instrumenter og øvrige Redskaber, som han havde haft i København».[1]

I Wandsbeck blev Tycho Brahe et helt Aar. Han kom dertil i Oktober 1597 og rejste derfra det følgende Efteraar. Saasnart han havde indrettet sig, genoptog han saavel sine Observationer som sit litterære Arbejde, og allerede i Begyndelsen af 1598 kunde han udsende en Bog, som helt og holdent var trykt paa hans nye Opholdssted. Det er tidligere omtalt, at han allerede længe havde forberedt Udgivelsen af en samlet, illustreret Beskrivelse af sine Instrumenter og øvrige astronomiske Indretninger, og netop nu, da det gjaldt om at introducere sig hos en fremmed Mæcen, var Udgivelsen af dette Værk, der mere end noget andet kunde aflægge umiddelbart Vidnesbyrd om hans Snille, formaalstjenlig. De fleste af Billederne var blevet gjort færdige paa Uraniborg, og til Teksten havde han et udmærket Forarbejde i den Beskrivelse, der allerede var trykt i det udkomne Bind af hans Brevveksling. Bogen er meget smukt udstyret, trykt paa svært Papir i Folioformat.[2] Den er paa 42 Blade, signeret): :(^{4} A^6 B^4—F^4 G^6 H^6. Titlen er følgende:

TYCHONIS BRAHE | ASTRONOMIÆ | INSTAURATÆ | MECHANICA *Derunder Billedet af »Astronomien» med den sædvanlige Omskrift:* SVSPICIENDO DESPICIO; *derunder:* WANDESBVRGI | ANNO | cIↄ. Iↄ. IIC. | Cum Cæsaris & Regum quorundam Privilegiis. |

Efter en Fortale, dat. 31. Dec. 1597, i hvilken Værket dediceres til Kejser Rudolph, følger Billederne; til hvert er der paa den modstaaende Side knyttet en udførlig Beskrivelse. Ialt er afbildet 22 Instrumenter; til de 18 er anvendt de Træsnit, som var lavet paa Uraniborg og som Tycho Brahe tidligere havde udgivet samlet, de fire nye er gengivet i Kobberstik, som sikkert er udført i Tyskland. Iblandt disse findes et Billede af den store Murkvadrant fra Uraniborg med Tycho Brahes Portræt og en Afbildning af hans berømte store Himmelglobus. Efter Billederne følger forskellige Tillæg, hvoriblandt et Par Breve til Tycho Brahe, og Bogen slutter med Beskrivelser af Uraniborg og de øvrige Anlæg paa Hveen, ledsaget af Træsnittene fra Brevsamlingen, dog er Billedet af Uraniborg nyt og stukket i Kobber. Paa sidste Side er anbragt Billedet af »Kemien» med Omskrift »DESPICIENDO SVSPICIO» og derunder følgende Kolofon:

IMPRESSVM WANDESBVRGI | IN ARCE RANZOVIANA PROPE HAMBURGUM SITA, PROPRIA AUTHORIS TYPOGRAPHIA | opera

[1] *T. Brahei... epistolæ ab anno 1588*, S. 326—27.

[2] Bogen er udgivet i Facsimiletryk af B. HASSELBERG, Stockh. 1901. Optrykt i T. BRAHE: *Opera omnia* V, 1, Kbh. 1921.

Philippi de Ohr Chalcographi | Hamburgensis | Ineunte ANNO M. D. IIC. |

Saavel Titelbladet som alle de øvrige Sider er smykket med smukt sammenstillede Røskenrammer, og Bogen er rigt forsynet med Initialer, Friser og Vignetter. De fleste Eksemplarer er illumineret, og i de fleste er paa Titelbladets Bagside indklæbet Gheyns Portrætstik af Tycho Brahe, i enkelte Eksemplarer erstattet af andre, senere Portrætter, udført i Akvarel.

Den Bogtrykker, der nævnes i Kolofonen, Philipp von Ohr, er velkendt i Hamburgs Bogtrykkerhistorie. Han trykte første Gang 1597 med Materiel, der havde tilhørt Hamburg-Bogtrykkerne Hans og Henrik Binder.[1] Han arbejdede en Del for Henrik Rantzau, og det er sikkert denne, der har anbefalet ham til Tycho Brahe. Naar det siges i Kolofonen, at han har trykt den her omtalte Bog i Tycho Brahes eget Bogtrykkeri, er det kun til en vis Grad rigtigt. Materiellet, der er anvendt, er Ohrs, saaledes som det kendes fra flere andre baade af hans tidligere og senere Tryk; det, som ikke findes hos ham, genfindes hos Binder. Som Brødskrift er benyttet en lille Cicero-Antikva, som Tycho Brahe ikke har, til Dedikationen og Brevene Mittel-Antikva og til enkelte andre Afsnit Kursiv af samme Grad. Desuden er brugt en Korpus-Antikva og en lille Cicero-Kursiv (med kursiviske Versalier); ingen af disse Skrifter tilhører Tycho Brahe. Blandt Initialerne forekommer et Sæt smaa Antikva-Initialer med slynget Bladværk, som Tycho Brahe aldrig har benyttet, men som findes hos Ohr. Vignetterne er alle forskellige fra Tycho Brahes, medens de fleste findes hos Ohr eller Binder. Ogsaa Friserne og Røskenrammerne er Ohrs, Tycho Brahe anvendte overhovedet aldrig en saadan Udsmykning. Det er altsaa utvivlsomt, at Bogtrykkeren har bragt sit Materiel med fra Hamburg, kun Træstokkene til Billederne leverede Tycho Brahe, der vel ogsaa har stillet sin Bogtrykkerpresse til Raadighed.

Af denne Bog er bevaret adskillige Eksemplarer. Den blev sendt som Gave til mange fornemme og indflydelsesrige Mænd, og flere af de bevarede Eksemplarer er kostbart indbundet og forsynet med egenhændig Dedikation.[2]

Inden Tycho Brahe forlod Wandsbeck, lod han i Hamburg — velsagtens

[1] Jfr. J. M. LAPPENBERG: *Zur Geschichte der Buchdruckerkunst in Hamburg*, Hamb. 1840, S. XLVI.

[2] B. HASSELBERG har (i *V. J. S. der Astron. Gesellsch.* 39, H. 3) sammenstillet en Fortegnelse med kortfattet Beskrivelse af de bevarede Eksemplarer. Til hans Fortegnelse, der omfatter 33 Eksemplarer, kan føjes to, et i Stadsbiblioteket i Danzig og et i Universitetsbiblioteket i Kiel. Friis' Eksemplar findes nu i Universitetsbiblioteket i København. Jfr. iøvrigt L. DELISLE: *Tychonis Brahe Astronomiæ instauratæ Mechanica*, Paris 1901 (*Journal des Savants*, Févr. 1901); F. J. STUDNICKA: *Prager Tychoniana*, Prag 1901, S. 44 48; *Centralblatt für Bibliothekswesen* XX, Leipz. 1903, S. 56–63 & 279–80, XXI, 1904, S. 396–403.

ligeledes hos Philipp von Ohr — paabegynde Trykningen af det Afsnit om Maanen, som stadig manglede i første Bind af hans astronomiske Værk. Han forlod imidlertid Wandsbeck, inden Arbejdet var færdigt, og overlod Longomontanus, som efter hans Opfordring var rejst dertil, Tilsynet med Trykningen. Denne faldt meget uheldigt ud, og paa Grund af de mange Fejl og Misforstaaelser, den fremmede Bogtrykker havde gjort sig skyldig i, maatte Tycho Brahe kassere det hele. Han fortæller herom bl. a. i et Brev, han et Aarstid senere, d. 7. Jan. 1600, sendte fra Prag til sin gamle Ven, Astronomen Barth. Scultetus.[1] I samme Brev omtaler Tycho Brahe, at han ligeledes i Hamburg har ladet trykke »nogle Forsvarsskrifter», som skulde føjes til Bindet om Kometen fra 1577. Det er ovenfor paavist, at han allerede 1591 i sit Trykkeri paa Uraniborg havde trykt sit Svar paa John Craigs Angreb, og det ser altsaa ud, som om han paany har ladet det trykke under sit Ophold i Wandsbeck. I Houzeau og Lancasters Bibliografi nævnes efter Udgaven Uraniborg 1591 endnu en Udgave »[Wandesburgi] 1598».[2] Det findes ikke angivet, hvorfra denne Meddelelse hidrører, men den synes at stemme med Tycho Brahes ovennævnte Oplysning til Scultetus. Som Svar paa Tycho Brahes Apologi, der var blevet udsendt i Manuskript, havde Craig i sin Tid forfattet en længere Afhandling, som først kom Tycho Brahe i Hænde i Maj 1592, altsaa efter at han havde trykt Apologien. Muligvis er da en Omarbejdelse eller Supplering af denne blevet nødvendig, hvorfor han paany har ladet den trykke 1598. Forholdet er dog ikke helt klart. I Brevet til Scultetus skriver nemlig Tycho Brahe, at disse »Forsvarsskrifter, som ganske vist er trykt i Hamburg», vil han trykke paany, da der endnu skal tilføjes et Gendrivelsesskrift »mod en lærd Skotte», som har gjort en Del Indvendinger mod visse Dele af Bogen om Kometen. Dette nye Gendrivelsesskrift er sikkert identisk med et ufuldendt Svar paa Craigs Angreb, som Tycho Brahe ved sin Død efterlod i Manuskript.

Efterat Tycho Brahe havde forladt Wandsbeck for at rejse til Prag, hvorhen Kejser Rudolph havde kaldt ham, erfarede han, at der var udbrudt Pest i Byen. Han besluttede derfor at tilbringe Vinteren i Wittenberg og ankom hertil i Slutningen af Aaret 1598. Da det var ham magtpaaliggende at faa saa meget som muligt af sit Værk færdigt, inden han kom til Prag, for at han der kunde overrække Kejseren det, bestemte han sig til at lade de manglende Dele trykke i Wittenberg. I et Brev til Hagecius, dat. Wittenberg 26. Febr. 1599, omtaler han denne Plan og beklager sig over, at han

[1] F. BURCKHARDT: *Aus Tycho Brahes Briefwechsel*, Basel 1887, S. 16—17.
[2] Op. cit. I, 1, S. 599.

hverken i Wittenberg eller i Leipzig kan faa Papir, som ligner det tidligere brugte. Han har derfor gjort Skridt til at faa Papir, som er fabrikeret paa Hveen i hans egen Papirmølle, sendt til Wittenberg fra Wandsbeck, hvor han havde efterladt et Oplag.[1] I Brev til Longomontanus, dat. Wittenberg 21. Marts 1599, meddeler Tycho Brahe, at efter at der var kommet Papir fra Wandsbeck, var Trykningen af Maaneafsnittet, der nu er beregnet at ville fylde seks Kvaterner i Stedet for de tidligere tre, blevet paabegyndt. Imidlertid har han i Slutningen af Januar iagttaget en Maaneformørkelse, og da der herunder har vist sig en Afvigelse fra hans Beregninger, maa disse nøjere undersøges, før Trykningen kan fortsættes.[2] Kort efter Paaske brød Tycho Brahe op fra Wittenberg og rejste til Prag, og den paabegyndte Trykning blev opgivet.

Da Tycho Brahe var kommet til Prag, gik lang Tid hen med Indretning af Bolig og Ordningen af andre personlige Anliggender. Saasnart han var kommet nogenlunde i Ro, gjorde han Skridt til nu endelig at faa afsluttet og udsendt de næsten færdige Dele af sine Værker. Han ønskede, at Aaret 1600 skulde fejres som et Slags Jubilæumsaar for den astronomiske Videnskab og vilde derfor gerne have Bøgerne ud i dette Aar. I det ovenfor citerede Brev til Scultetus, der siden 1592 levede som Borgmester i sin ikke langt fra Prag beliggende Fødeby Görlitz, giver Tycho Brahe en interessant Udsigt over, paa hvilket Stadium i Fremstillingen hans forskellige Bøger paa dette Tidspunkt — lige i Begyndelsen af 1600 — befinder sig, og hvilke hans Planer er. Han begynder Brevet med at meddele, at han endnu ikke har kunnet udsende første Del af sit Værk, fordi den første Kvatern (han havde altsaa besluttet at trykke nyt Titelark), og »Conclusio endnu ikke er trykt. Desuden mangler stadig Maaneafsnittet i 1. Kapitel, da han jo har maattet kassere Trykket fra Hamburg. I Böhmen har han hidtil ikke kunnet faa Arbejdet udført, dels paa Grund af Pesten i Prag, dels fordi der ikke findes Trykkerier, som kan paatage sig Udførelsen af Tabellerne og de astronomiske Figurer. Han havde forgæves ventet før Vinteren at faa sit eget Trykkeri, som han havde efterladt i Magdeburg sammen med nogle af sine Instrumenter, sendt til Prag. Kejseren har selv skrevet til Øvrigheden i Magdeburg og bedt den sørge for, at alle Tycho Brahes Sager hurtigt kunde føres ad Elben til Prag, men det har ikke kunnet lade sig gøre at faa dem sendt før Vinteren, og nu kan det først ske til Foraaret. Da Tycho Brahe har hørt, at der skal være dygtige Bogtrykkere og

[1] *T. Brahei... epistolæ ab anno 1588*, S. 312.
[2] Ibid. S. 314.

gode Papirmøller i Görlitz, vil han spørge, hvor meget et Kvart-Ark i »Royal»-Format vil koste at trykke i 1500 Eksemplarer, og hvor mange Ark der kan gøres færdige om Ugen. Hvad han kunde ønske saa hurtigt som muligt at faa trykt, er omtrent følgende:

I første Bind af »Progymnasmata» mangler i det hele rundt omkring i Bogen c. et halvt Alfabet. Til Bogen om Kometen skal trykkes de ovenfor omtalte Forsvarsskrifter, som vil fylde c. 16 Kvaterner. Desuden er kort før Afrejsen fra Danmark i Trykkeriet paa Uraniborg paabegyndt Trykningen af andet Bind af de astronomiske Breve; heraf er et halvt Alfabet (c. 50 Blade) færdigt, der mangler c. to Alfabeter.

Planen om at faa Trykningen udført i Görlitz blev ikke til noget. Tiden gik, andre Ting lagde Beslag paa Tycho Brahes Tid og Omarbejdelsen af Maaneafsnittet var stadig ikke ført til Ende. Først da Longomontanus, som i Begyndelsen af Aar 1600 var kommet til Prag, havde overtaget Arbejdet, blev dette Afsnit endelig gjort færdigt. I Mellemtiden var Tycho Brahes Bogtrykkeri sammen med Instrumenterne kommet til Prag, og den længe afbrudte Trykning kunde nu fortsættes med det samme Materiel, hvormed den øvrige Del af Værket var trykt.

Inden denne afsluttende Del af Trykningen var udført, døde Tycho Brahe d. 24. Oktober 1601. Da hele Manuskriptet laa udarbejdet, blev Trykningen dog hurtigt ført til Ende under Ledelse af Kepler, der som bekendt opholdt sig i Prag sammen med Tycho Brahe i dennes sidste Leveaar.

Bogen udkom 1602.[1] Til de 388 paa Hveen trykte Blade er kommet 58, saaledes at Bogen ialt omfatter 446 Blade. Nytrykt i Prag er de to første Læg,[2] signeret $)(^4$ og $(:)^4$, Læg P^8 Q^8 R^{10} (Maaneafsnittet) og Slutningen, Læg $Ggggg^4$—$Mmmmm^4$. De to første Læg er ikke pagineret, Slutningen fortsætter den tidligere Paginering med Sidetallene 787—822 (12). Med Hensyn til Pagineringen af Stykket inde i Bogen har man været vanskeligt stillet. Der var kun reserveret tre Læg, hvert paa 4 Blade, svarende til Siderne 113—136. Da Afsnittet imidlertid kom til at fylde 26 Blade, som fordeltes med 8 paa hvert af de to første og 10 paa det sidste Læg, og der altsaa skulde pagineres 52 Sider i Stedet for 24, har man givet de første 28 Sider en helt ny Paginering 01—028 (S. 28 indeholder intet Sidetal, da 21 ved en Fejltagelse er oversprunget), og de resterende 24 Sider er da pagineret 113—136 (113 er ved en Trykfejl blevet til 112, hvilket senere er rettet i nogle af Eksemplarerne), hvorved Tilslutningen til det følgende er opnaaet.

[1] Optrykt i T. BRAHE: *Opera omnia* II—III, Kbh. 1915—16.

[2] I 2det Læg Bl. 4 recto forekommer to forskellige Vignetter, uden at der iøvrigt synes at foreligge forskellige Tryk.

Bogens Titel er følgende:

TYCHONIS BRAHE | ASTRONOMIAE IN= | STAVRATÆ PROGYMNASMATA. | Quorum hæc | PRIMA PARS | DE RESTITVTIONE MOTVVM | SOLIS ET LVNAE | STELLARVMQVE INERRAN- | TIVM TRACTAT. | ET | Prætereá de admirandâ | NOVA STELLA | Anno 1572. exortâ luculenter agit. | *Derunder en formindsket Omtegning af Billedet af »Astronomien» i firkantet Ramme, derunder:* TYPIS INCHOATA VRANIBVRGI DANIÆ. | ABSOLVTA | PRAGAE BOHEMIAE. | M. DC. II.

Enkelte af Eksemplarerne har paa Titelbladet Aarstallet M. DC. III. og Tilføjelsen (lige før Billedet) »Præmissa est Authoris Vita», uden at et saadant Tillæg dog findes i Bogen.

Paa Titelbladets Bagside er i nogle af Eksemplarerne indtrykt i Kobberstik et Portræt af Tycho Brahe (Strunk Nr. 356), en senere Kopi efter det Træsnit, som paa dette Sted fandtes i det oprindelige Titelark. Bogen indledes med en Dedikation fra Tycho Brahes Arvinger til Kejser Rudolph, dat. 31. Juli 1602, derefter følger et lille Forord til Læseren, derefter Kejser Rudolphs og Kong Jacobs Privilegier og endelig et Par Smaadigte, skrevet af denne sidste til Tycho Brahe. Hermed slutter de to nytrykte Præliminærark. Ved Bogens Slutning er tilføjet »Conclusio», et »Appendix», skrevet af Kepler, desuden Index og Trykfejlsliste.

Disse nytrykte Partier er fremstillet med et blandet typografisk Materiel, dels Tycho Brahes eget, dels et fremmed, der kan bestemmes som tilhørende det Schumann'ske Trykkeri i Prag, der fra Aar 1600 ledes af den oprindelige Indehaver Johann Schumanns Arvinger.[1] De supplerende Dele er altsaa trykt i dette Bogtrykkeri. Typografisk set er de tre Læg, som indeholder Maaneafsnittet, mærkelige. Hele første Læg er trykt med Tycho Brahes Materiel, det samme gælder andet Læg med Undtagelse af sidste Side, som er trykt med Schumanns. Det tredje Læg er trykt dels med Tycho Brahes, dels med Schumanns Materiel og vel at mærke saaledes, at Materiellet aldrig er sammenblandet; nogle Sider er trykt helt med Tycho Brahes, nogle helt med Schumanns, og det er sket tilsyneladende i Flæng. Dette er ikke let at forstaa. Enten har Schumanns Sættere faaet Tycho Brahes Materiel udleveret og er begyndt at sætte med det, men det er sluppet op, og de har da maattet supplere det med Trykkeriets eget; i saa Tilfælde har der været arbejdet paa flere Sider samtidig og antagelig efter trykt Forlæg (muligvis de i Hamburg trykte Ark med de fornødne Rettelser). Eller ogsaa

[1] Jfr. J. Dobrowsky: *Ueber die Einführung und Verbreitung der Buchdruckerkunst in Böhmen (Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen* V, Prag 1782), S. 259.

er adskillige af Siderne sat om, og til den nye Sats er da benyttet det Schumann'ske Materiel.

Det følgende Aar udsendte Tycho Brahes Arvinger paa samme Maade i Prag andet Bind af det astronomiske Værk, Bogen om Kometen fra 1577, som var trykt paa Uraniborg 1588, men af hvilken største Delen af Oplaget var holdt tilbage for at kunne udsendes sammen med første Bind. Den blev forsynet med nye Præliminærark, idet der tryktes to Læg, signeret $\ast^{1}$ og $\ast\ast_{1}$, som blev indsat i Stedet for det oprindelige Læg $\ast^{1}$. Bogen kom saaledes til at omfatte 242 i Stedet for 238 Blade. Desuden er de to sidste Blade (Ark Nnn) omtrykt. Ogsaa dette Trykarbejde er udført i Schumanns Bogtrykkeri med Benyttelse af ganske faa Dele af Tycho Brahes gamle Materiel. I denne nye Skikkelse har Bogen følgende Titel:

TYCHONIS BRAHE | DE | MVNDI AETHEREI | RECENTIORIBUS PHAENOMENIS | LIBER SECVNDVS *Derunder samme Billede af »Astronomien» som paa første Binds Titelblad; derunder:* TYPIS INCHOATVS VRANIBVRGI DANIÆ, | ABSOLVTVS | PRAGÆ BOHEMIÆ | CIↃ DC. III. | CVM CÆSARIS, ET REGVM | COMPLVRIVM PRIVILEGIIS. |

Foruden Titlen indeholder de nytrykte Blade en Dedikation til den kejserlige Sekretær Joh. Barwitz fra Tycho Brahes Svigersøn Franz Tengnagel, et Forord til Læseren og Tycho Brahes gamle Fortale. Paa sidste Blad er aftrykt et Træsnit, forestillende »Kemien» i formindsket Omtegning og med den sædvanlige Omskrift »DESPICIENDO SVSPICIO». Derefter findes følgende Kolofon:

PRAGÆ BOHEMORVM Absolvebatur Typis Schuma- | nianis. | ANNO DOMINI. | M. DC. III. |

Straks efter Tycho Brahes Død havde hans Arvinger solgt Oplaget af første Bind af de astronomiske Breve til Boghandleren Levin Hülsius i Nürnberg. Denne lod trykke et nyt Titelark og udsendte Bogen allerede samme Aar. Den nytrykte Titel lyder saaledes:

TYCHONIS BRAHE DANI | EPISTOLARVM ASTRONOMICARVM LIBRI | Quorum | PRIMVS | HIC | ILLVSTRISS: ET LAV- DATISS: PRINCIPIS GVLIELMI | HASSIAE LANDTGRAVII AC ipsius Mathematici Literas, | vnáq; Responsa ad singulas | complectitur. | NORIBERGÆ Apud Levinum Hulsium. | CVM CÆSARIS ET REGVM | QVORVNDAM PRIVILEGIIS. | ANNO | MDCI. |

Den øvrige Del af Titelarket er kun et Optryk af det tidligere. Den gamle Kolofon ved Bogens Slutning er bibeholdt.

Levin Hülsius, der navnlig er kendt for sine fantastiske Rejsebeskrivelser, interesserede sig højligt for Matematik, Astronomi o. l. og havde selv udgivet Afbildninger af astronomiske og mekaniske Instrumenter.[1] 1602 udsendte han i Nürnberg en ny Udgave — i fuldstændig nyt Optryk — af Tycho Brahes »Astronomiæ Mechanica», hvortil er benyttet de originale Træstokke og Kobberplader. Man har anset Hülsius for selv at have været Bogtrykker, men det er næppe rigtigt; vistnok alle de Bøger, han har udgivet, er trykt af andre. Saavel den nye Udgave af »Mechanica» som det ovenfor nævnte Titelark til Brevsamlingen kan ved Hjælp af Materiellet henføres til Bogtrykkeren Christoph Lochner, et Medlem af en kendt Bogtrykkerfamilie, som gennem tre Aarhundreder har virket i Nürnberg.

Da Hülsius, der levede sine sidste Aar i Frankfurt, var død, overgik Restoplaget af Tycho Brahes Breve til Frankfurter-Boghandleren Gottfried Tampach, som ogsaa erhvervede Restoplaget af begge Bindene af det astronomiske Værk. Han udsendte 1610 alle tre Bind med nye Titelblade og med forskellige Dele suppleret ved nye Optryk.

Til »Progymnasmata» blev Titelarket optrykt, med Undtagelse af selve Titlen i samme Skikkelse som i Udgaven Prag 1602. Desuden er i nogle Eksemplarer Læg B og C (S. 9–24) og i de fleste af Eksemplarerne Læg Kk og Ll (Fol. 257—272, de to første Læg af Fiksstjerneafsnittet) omtrykt. Forklaringen herpaa giver følgende — udaterede — Notits, som findes paa et løst Blad i et Tycho Brahe-Samlingshaandskrift i Nationalbiblioteket i Wien (Cod. Vindobon. lat. 10688):

»Progymnasmatum deß ersten teils sein gantze	407
in denen der Catalogus fixarum mangelt	607
in denen der Catalogus fixarum mangelt und lit. MM	143
mittelmeßige	34
verdorbene	6
Summa aller Exemplarien im Ersten teil Progymnasmatum	1 197

von diesen sein 400 auff Franckfurt geschickt.

Vnd müßen zum wenigsten anderthalb hundert erste bogen nemlich B wiederumb gedruckt werden.

Deß gleichen der ander Bogen nemlich C ein halbhundert.

Die übrigen Exemplaria so zum wenigsten mochten 200 sein, sein vnvolkommen böse vnd gutte vnaußgelesen«.[2]

[1] Jfr. J. G. DOPPELMAYR: *Hist. Nachricht von den Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern,* Nürnberg 1730, S. 162 ff.; A. ASHER: *Bibliographical Essay on the Collection of Voyages and Travels, edited and published by Levinus Hulsius and his Successors,* London & Berlin 1839, S. 12 ff.

[2] Efter T. BRAHE: *Opera omnia* II, S. 441.

Den nye Titel, som tildels er trykt med rød Farve, lyder saaledes:

TYCHONIS BRAHE DANI, ASTRONOMIÆ INSTAV- | RATÆ PROGYMNASMATA. | Quorum hæc | PRIMA PARS | DE RESTITVTIONE MOTVVM | Solis & Lunæ, Stellarumque inerrantium tractat. ET PRÆTEREA DE ADMIRANDA | noua Stella Anno 1572. exorta luculenter agit. *Derunder Tampachs Forlæggermærke,*[1] *ved Siderne heraf:* ANNO M. D C X.; *derunder:* Excudi primum cœpta Vraniburgi Daniæ, | ast Pragæ Bohemiæ absoluta. | PROSTANT Francofurti apud Godefridum Tampachium. Cum Cæsaris & Regum quorundam priuilegiis.

Til Bindet om Kometen fra 1577 lod Tampach omtrykke de to første Læg, som fik Signaturerne)(¹ og ✳¹. De er optrykt efter Prag-Udgaven 1603, kun Titlen er forandret. Den lyder saaledes:

TYCHONIS BRAHE DANI, | DE | MVNDI ÆTHEREI RECEN- | TIORIBVS PHÆNOMENIS. | LIBER SECVNDVS. | Cum Cæsaris & Regum quorundam priuilegiis. | *Derunder Forlæggermærke; derunder:* Excudi primum cœptus Vraniburgi Daniæ, | ast Pragæ Bohemiæ absolutus. PROSTAT Francofurti apud Godefridum Tampachium. M. DCX.

Nogen ny Kolofon er ikke trykt. Eksemplarerne har dels det oprindelige Slutningsark med Angivelsen »Uraniborg 1588», dels det senere: »Prag 1603».[2]

Endelig blev til Tycho Brahes astronomiske Breve trykt et nyt Titelark. Ogsaa her er det kun Titlen, der er forandret. Den nye Titel lyder saaledes:

TYCHONIS | BRAHE DANI, | EPISTOLARVM ASTRO- | NOMICARVM LIBRI. Quorum | PRIMVS HIC | ILLVSTRISS. ET LAVDATISS. PRINCI- | pis Gulielmi Hassiæ Landtgrauij ac ipsius Mathema- | tici Literas, vnáque Responsa ad singu- | las complectitur. | Cum Cæsaris & Regum quorundam priuilegiis. *Derunder Forlæggermærke; derunder:* Imprimebantur Vraniburgi Daniæ, | PROSTANT | Francofurti apud Godefridum Tampachium. | M DCX. |

Ogsaa i denne Udgave er den gamle Kolofon bibeholdt.

[1] Det samme Mærke forekommer i Bøger, udgivet samme Aar af Tampach, i hvilke som Bogtrykker nævnes Matthias Becker. Muligvis har han da ogsaa trykt de supplerende Dele til Tycho Brahes Værker.

[2] Dette har givet Anledning til en Fejltagelse i *Bibliotheca Danica* (II, S. 77), hvor to forskelligt sammensatte Eksemplarer er opført som to forskellige Udgaver.

Baade Prag-, Nürnberg- og Frankfurt-Udgaverne er ret almindelige. Navnlig af Udgaverne fra Frankfurt findes adskillige Eksemplarer endnu bevaret i danske og udenlandske Biblioteker.

Først med disse Udgaver var det originale Oplag fra Trykkeriet paa Uraniborg opbrugt. 1648 udkom i Frankfurt en ny Udgave af Tycho Brahes Værker, men denne Gang er det fra først til sidst nye Tryk.

OM SCHEFFERI SCIAGRAPHIA JURIS NATURÆ

Af

ANDERS GRAPE, Upsala.

UNDER SIN LÅNGA, af rastlös forskning fyllda arbetsdag har Johannes Schefferus påtagligen ägnat ett lifligt och djupgående intresse åt studier och undersökningar på naturrättens område, ehuru det tydligtvis förhåller sig så, att man vid tecknandet af hans rika och mångsidiga lifsgärning som vetenskapsman och som universitetslärare i allmänhet låtit denna sida af hans verksamhet väl mycket träda i bakgrunden för andra, mera ägnade att tilldraga sig uppmärksamhet.

Det må visserligen vara sant, att hans arbeten på detta område ej satt frukt i något af trycket utgifvet verk af mera självständig natur.[1] Att han själf dock verkligen haft för afsikt att publicera åtminstone ett kompendium i naturrätt, afsedt för den akademiska undervisningen, en Sciagraphia eller ett Breviarium juris naturæ, kan knappast dragas i tvifvelsmål, men denna plan har tydligen fått stå tillbaka för andra mera trängande uppgifter och göromål. Såväl i den förteckning öfver hans arbeten, som är fogad till hans i Hamburg 1675 utgifna Lectionum academicarum liber, som i hans Svecia literata, hvilken som bekant utkom först 1680, året efter hans död står därför detta verk bland dem, vid hvilka han ej hunnit lägga sista handen (»manum ultimam desiderant»).[2] Visst är emellertid att samtiden högt uppskattat Schefferi insats äfven på naturrättens område — denna disciplin, som under 1600-talet vinner sin ansedda, i viss mån dominerande ställning i akademisk forskning och undervisning och detta främst genom

[1] Endast ett par af hans akademiska dissertationer kunna räknas hit. Hans skrifter *Breviarum Politicorum Aristotelis*, liksom hans *Grotius enucleatus* utgåfvos först efter hans död, den förra Stockh. 1684 (ny uppl. Ups. 1715), den senare Altdorf 1718.

[2] *Svecia lit.*, s. 300: *Sciagraphia Juris Naturæ cum Annotationibus*.

tvänne män, liksom Schefferus utlänningar knutna till Sverige: Grotius och Pufendorf. Det må blott erinras om att det var Schefferi förtjänster inom natur- och folkrätten, som föranledde att han 1665 utnämndes till professor honorarius i juridiska fakulteten och fick förena denna hederspost med Skytteanska lärostolen. Med rätta framhåller också Annerstedt i sin af en lika omisskänlig som förklarlig sympati präglade skildring af Schefferus som forskare och lärare, att Schefferus »i 13 år troget förläste öfver natur- och folkrätt» och att han »sålunda har, redan förr än Pufendorff begynte verka i Lund, infört i Upsala ett grundligt studium af naturrätten».[1] Äfvenså påpekas, att han »utarbetade till ledning för ungdomen ... en »Sciagraphia juris naturæ», som dock aldrig utkom af trycket», men väl omtalas af Schefferus både i föreläsningskatalogen och i hans självbiografi. Annerstedt synes mena, att detta arbete numera skulle ha gått förloradt, åtminstone till större delen och i sin ursprungliga, af författaren gifna gestaltning. Ty »af de handskrifter i Ups. Bibl., som bära detta namn äro N. 1403 och 1404 samt V. 250: 1 endast kortfattade anteckningar efter S:s föreläsningar, N. 1405 åter ett schema till naturrätten i kolossala proportioner; möjligen», tillägger Annerstedt, »är detta stommen till S:s arbete».[2]

Då dessa uppgifter emellertid ej äro uttömmande eller i allo korrekta, torde några ord för att utreda den rätt tilltrasslade härfva spörsmålet om Schefferi Sciagraphia för närvarande utgör kunna anses ha en uppgift att fylla.

Hvad då först angår de af Annerstedt nämnda handskrifterna, så kunna af dem Nordin 1404 och 1405 utan vidare utmönstras såsom helt ovidkommande: de gå icke under Schefferi namn, bära ej heller den titel, under hvilket hans ifrågavarande arbete är kändt, och en undersökning ger genast vid handen, att de icke kunna ha något att skaffa med detta verk. Nordin 1404 saknar titel,[3] men kallas i katalogen för 'Collegium i Jurisprudentia Naturalis. Från 1700-talet'. Det är säkerligen också en först på 1700-talet tillkommen framställning af naturrätten, som icke till sin uppställning har något som helst gemensamt med de handskrifter, som själfva utgifva sig för att innehålla Schefferi arbete, och äfven beträffande innehållet möter man här och hvar betydande afvikelser. Och att volymen Nordin 1405, 'De jure naturæ eiusque fundamenta' — som för öfrigt ej heller är träffande

[1] *Upsala univ:s hist.*, D. 2: 2 (Upps. 1909), s. 205.

[2] Ibid., s. 205, not 2.

[3] Dock synes på ryggen ha stått 'Collegium de Jure Nat.'. Volymen har tillhört C. G. Tolstedt (f. 1711, † 1779, hofrättsråd i Svea hofrätt), hvars ganska betydande bibliotek försåldes å auktion i Stockholm febr. 1780.

karakteriserad af Annerstedt[1] — ej kan utgöra stommen till Schefferi verk framgår redan af det sätt, hvarpå Schefferus omnämnes, t. ex. när han inrangeras bland »viris in omni eruditionis genere clarissimis» eller åberopas såsom »vir non de hac saltem incluta Musarum sede Upsaliensi, sed de toto plane orbe literario meritissimus». Denna volym innehåller tydligen Upsala-föreläsningar, snarast hållna af någon yngre samtida till Schefferus.

Återstå alltså af de handskrifter Annerstedt nämner N 1403 och V 250 l:

UB Nordin 1403, en kvartvolym om 83 s., skrifven snarast omkr. år 1700, innehåller Schefferi verk i en schematisk redaktion med exakt uppställning: uppdelning i en Pars generalis och en Pars specialis, kapitel- och paragrafindelning o. s. v.

UB V 250 l, ett samlingsband i 4:o, hufvudsakligen från början af 1700-talet, omfattande diverse skrifter i teologi, kyrkohistoria, filosofi m. m., innehåller dels (s. 191—213) Pars generalis af samma redaktion som den i föregående volym (slutet här dock bättre och redigare uppställdt än i Nordin 1403), dels Schefferi Explicationes in jus naturæ, tydligen anteckningar från Schefferi föreläsningar, hållna förmodligen på 1670-talet[2] dels såsom inledning till naturrätten (behandlande auktorer, »origo disciplinæ hujus» m. m.), dels öfver dess allmänna del. Detta senare parti är dock icke fullständigt.

Till dessa tvänne volymer kunna emellertid läggas ett betydande antal ytterligare; jag meddelar dem som kommit till min kännedom, väl medveten om att förteckningen måhända kan ytterligare suppleras.[3]

I Upsala universitetsbibliotek finnas följande:

Ihre 121: 2—3. Afskr. från omkr. 1680, möjligen utförd af Thomas Ihre,[4] som i hvarje fall ägt den och däri gjort anteckningar. Innehåller dels Pars generalis i samma schematiska uppställning (den bättre redaktionen) (8:o. 13 s.), dels Explicationes in ius naturæ (4:o. 80 s.), med inled-

[1] Det innehåller nämligen endast en tämligen omständlig inledning till naturrätten jämte en kommentering af dess allmänna del (allt i 2 kapitel om resp. 15 och 31 §§), men knappast något »schema i kolossala proportioner».

[2] Jfr härom nedan under Ihre-handskriften.

[3] I äldre auktionskataloger torde arbetet icke alltför sällan förekomma. Jag har annoterat ett par fall: å auktionen efter Gustaf Benzelstierna 1747 såldes ett exemplar såsom no. 357 in 4:o (katalogens s. 79) och köptes då af en Lundgren jämte åtskilligt annat för 3:2 dlr (interfolieradt ex. med priser i UB); ett annat ex. figurerar i den bekante Stockholms-kämnären Eric Ströms (Hindrichsson) auktionskatalog 1749 som no. 121 bland manuskripter in 4:o.

[4] Född 1659, inskrifven som student i Upsala 1680, magister 1685, sedermera teol. professor i Lund samt slutligen domprost i Linköping, † 1720.

ning till naturrätten och en kommentar till dess allmänna del (i Schefferi egen affattning). Behandlingen är här betydligt utförligare än i V 250 1 och sträcker sig också längre fram i ämnet (in i början af Kap. 6), men äfven här saknas tyvärr slutet. Dessa föreläsningar ha som nämndt tydligen hållits på 1670-talet.[1]

P 31: 2. Afskr. snarast från 1600-talets slut (4:o. 62 s.). Innehåller såväl Pars generalis som Pars specialis (i samma schematiska redaktion).

Nordin 2040: 1. Afskr. från ungefär samma tid som nästföregående (eller möjligen något yngre), med hvilken den också i hufvudsak öfverensstämmer i fråga om innehållet (4:o. 93 s.).

P 30: 1. Afskrift af Fabian Törner[2] (4:o. Titelbl., 46 s.). Samma schematiska redaktion, ehuru i åtskilligt omredigeradt, stundom betydligt förkortadt skick. Ofullständig.[3]

P 111: 1. Afskrift i 4:o från 1600-talets senare hälft (1668?), möjligen af Erik Aurivillius.[4] Innehåller i sitt första parti (a. 61 s.) en helt annan redaktion af arbetet[5] än den som förekommer i hittills nämnda handskrifter, afvikande från denna både formellt och reellt: framställningen är nämligen här resonerande och mera gjord i ett sammanhang; den uppdelning i partes, kapitel och paragrafer, som utmärker den förra redaktionen (den schematiska), saknas här; tankegång och därmed uppställning är i åtskilligt en annan o. s. v. Utom själfva skriften innehåller detta manuskript vidare (partiet b. 132 s. + register 10 s.) af samma hand gjorda, utförliga anteckningar från Schefferi föreläsningar öfver denna redaktion från vårterminen 1668: 'In Schiagraphiam Iuris ex prelectione publica J. Schefferi excerpta aliqua extemporanea'.

[1] Terminus ante quem non är 1672, då Pufendorfs De jure naturæ et gentium utkom. Å andra sidan kan väl ej så synnerligen lång tid ha förflutit efter detta år, ty Richardus Anglus d. v. s. Richard Cumberland omtalas som »recentissimus», och hans åsyftade verk De legibus naturæ disquisitio philosophica utkom äfvenledes 1672.

[2] F. 1666, adjunkt i filos. fakulteten i Upsala 1699, professor i teoretisk filosofi 1704, i eloquentia 1710, † 1731.

[3] Slutar på en punkt som i den vanliga redaktionen motsvarar det 41:sta af de 49 kapitel detta afsnitt (Membrum prius) af Pars specialis innehåller.

[4] F. 1643, juris licentiat 1673, e. o. juris professor 1678, juris professor 1684, † 1702.

[5] Att det här verkligen är fråga om ett arbete af Schefferus lider intet tvifvel, trots att dennes namn ej förekommer i titeln ('Schiagraphia Juris Naturæ'). Dels ansluter sig partiet b, där Schefferus nämnes, till ifrågavarande redaktion, dels finnas ju andra handskrifter med utsatt författarnamn.

P 30: 2. Afskrift af F. Törner, endast början (4:o. 16 s.). Samma resonerande redaktion.

P 30: 3. Afskrift af obekant hand,[1] snarast från omkr. 1700 (4:o. 41 s.). Den resonerande redaktionen, fullständig.

P 30: 4. 'Excerpta extemporanea' från vt. 1668 i samma skick som i P 111: 1 (partiet b). Afskrift af Törner, ej afslutad (4:o. 50 s.).

I Kungl. Biblioteket märkas följande handskrifter:

'Collegia in Jure Naturæ' (ryggtit.), samlingsband i 4:o (signer.: Lag, svensk: 5. Rättsfilosofi) innehållande hvarjehanda skrifter af Schefferus,[2] Pufendorf[3] o. a., skrifna hufvudsakligen af två samtida händer, af hvilka den ena tydligen är den som flitig afskrifvare kände Husby-prosten Jacob Troilii.[4] Häri ingår som parti no. 4 (74 s.) Schefferi Sciagraphia i den schematiska redaktionen, såväl Pars generalis (den bättre affattningen) som Pars specialis, kopierad som det synes i samverkan af de båda skrifvarna, dock så att den ene, nämligen Troilius, utom de första sidorna inskränkt sig till en mängd marganteckningar, som tydligen äro utdrag ur Erik Aurivillii föreläsningar öfver Schefferi arbete, hvarom närmare strax här nedan.[5] Dessutom förekommer ett af Troilius utfördt parti 8 (75 s.), som för öfrigt föreligger påbörjadt redan som parti 6 (3 s.): 'Nonnulla notata in partem generalem Schiagraphiæ Schefferianæ ex Prælectionibus Prof. Steuchii'. Titeln förekommer öfver partiet 6, under det att 8 i en innehållsförteckning (dock senare tillkommen) betecknas som 'Tractatus in Grotium'. I själfva verket är det här fråga om rätt eklektiskt lagda föreläsningar, däri än Grotius, än Pufendorf o. a. refereras och kommenteras och äfven författaren

[1] Å första sidan förefinnes en liten planritning, som tycks framställa en del af det datida Karlstad.

[2] Sålunda utgöres parti 1 af 'Annotationes in Marci T. Ciceronis officiorum libros' från Schefferi offentliga föreläsningar 1653 och partiet 5 af hans 'Observationes generales' till Grotii De jure belli et pacis ('In usum Illustrissimi Comitis Dni Axelii Oxenstierna').

[3] Däribland hans Observationes till sitt verk *De officio hominis et civis* »ex Publicis lectionibus ipsius Auctoris A° 1673...» (partiet 9), liksom till *De jure naturæ et gentium*, likaledes »ex ipsius Auctoris ore in collegio privato Londini Scanorum A° 1672 ... excerptæ».

[4] Om Jacob Troilius, f. 1657, student i Upsala 1673, lektor i Västerås 1691, rektor 1692, kyrkoherde i Dala-Husby 1694, prost 1712, † 1717, se MUNCKTELL, *Westerås stifts herdaminne*, D. 3, s. 41; CARLANDER. *Sv. bibliotek o. ex-libris*,[2] (uppl. 2), 2: 1, s. 179.

[5] Zarents afskrift i KB.

själf rätt utförligt framställer sina meningar, men att det dock i det stora hela verkligen är Schefferi Pars generalis i den schematiska redaktionen, som lagts till grund för framställningen, synes mig höjdt öfver varje tvifvel. Af åtskilligt att döma tycks det eget nog vara den äldre, af Schefferus själf senare utdömda affattningen som föreläsaren följt. Hvilken af Steuchierna det här är fråga om synes något ovisst, men snarast har man väl att gissa på Matthias, som vid Schefferi död innehade den ena filosofiprofessuren i Upsala och då kanske upptog den undervisning hans berömda kollega regelbundet bedrifvit under många år.

'Joannis Schefferi Argentoratensis Sciagraphia Juris Naturæ' m. fl. skrifter[1] af Schefferus, skrifna af, som det vill synas, en och samma hand från 1600-talets senare hälft. Samlingsband i 4:o (signer. Lag, svensk: 5. Rättsfilosofi), härrörande ur landshöfdingen friherre Nils Esbjörnsson Reuterholms bibliotek (exlibris med årtalet 1750 tillskrifvet).[2] Sciagraphia, som upptar bl. 1—38, föreligger här i den resonerande redaktionen.

'Joannis Schefferi Argentoratensis Sciagraphia Juris Naturæ. Anno 1698 d. 10 Junij Upsaliæ'. Enligt tillägg å s. 1: 'cum notis Erici Aurivillii Jur: Rom: Prof: Ups:' Afskrift af Joachim Zarent.[3] 4:o. Titelbl., 152 s. (Signer: Filosofi.) Innehåller den schematiska redaktionen af Schefferi verk samt i form af marganteckningar Aurivilli[4] kommentar'. Pars

[1] Häribland märkas Schefferi Musæum seu de optimo librorum genere commentatio (s. 39—62), Collegium ethicum (s. 63—102), Dissertationes politicæ (s. 103—186), Collegium politicum, hållet 1661 (s. 187—237) m. m.

[2] Jfr CARLANDER, *Sv. bibliotek o. ex-libris* (uppl. 2), 2: 1, s. 230 f. Handskriften förvärfvades af KB 1864, då det bibliotek, som ägt af en sonsonsson till R., kammarherren frih. C. A. E. Reuterholm, försåldes å auktion i Stockholm; den är i den tryckta katalogen upptagen som no. 40 bland handskrifterna.'

[3] Hvem denne varit känner jag ej närmare. I Upsala univ:s matrikel tycks han icke förekomma. Den ende bäraren af namnet, som är mig bekant, är den Joachim Zarent, som efter studier i Königsberg år 1737 inskrefs i Blekingska nationen vid Lunds universitet (SJÖSTRÖM, *Blekingska nationen 1697—1900*, Lund 1901, s. 101). Han var son till Johan (Jöns) Henningsson Zarent, »Commissarius vid Amiralitetets Krigsmanskassa och Auditeur» (enl. von Henel), en tid förlagd till Wolgast, senare till Karlskrona, och han var bror till sekreteraren i Amiralitetskollegium Johan Carl Zarent († 1763), som väl tydligen är identisk med den enligt Sylwan »för öfrigt obekante Johan Zarent», som 1737 utgaf en liten periodisk skrift Menniskowännen (SYLWAN, *Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772*. Lund 1896, s. 154). Att man i fråga om vår handskrift ej kan tänka på denne yngre Joachim Zarent framgår dels af stilen, dels af förekommande dateringar. Utom den anförda å titelbladet finnas flera sådana: i slutet af Pars specialis (s. 118): 'A° 1698 d. 12 Septemb: Holmiæ', efter andra redaktionen af Pars generalis (s. 129): 'Upsaliæ die 6ta Junii 1699' och sist i volymen 'Stockholmiæ d. 1 Julii 1699'.

[4] Om denne jfr ofvan s. 218, not 4.

generalis föreligger i två affattningar, en äldre s. 1—11 och en yngre s. 119—129, och i slutet af den senare läses följande anteckning: »Hæc omnia transponantur ad paginam primam, loco illius partis generalis, qvæ ibi exhibetur, qvæ etiam ab ipso Scheffero vivo est improbata[1] atque rejecta.» Liksom Steuchius kommenterar emellertid äfven Aurivillius denna Pars i den äldre, senare förkastade affattningen. (Volymen innehåller äfven — s. 130—152 — Schefferi Observationes till Grotius.)

I Linköpings stiftsbibliotek finnes följande handskrift:

Fil. 26. 'J. Schefferi Commentar. in H. Grotium' (ryggtit.), en kvarthandskrift, som emellertid äfven innehåller åtskilliga andra af Schefferi skrifter, äfvensom arbeten af J. Baazius, M. Brunnerus och N. Wolf-Stiernberg. Detta samlingsband är skrifvet af Claudius Örnhielm (åtminstone till större delen, möjligen helt igenom). Som no. 2 ingår här Schefferi Sciagraphia i den schematiska redaktionen (s. 25—47), dock tyvärr ej fullständig: af Pars specialis finnes blott en början om 7 sidor med anmärkningen »Reliqua desideran*tur*». Detta är så mycket mera att beklaga, som man å afskriftens första sida (s. 25) finner en anteckning af Örnhielms hand: »Ex proprio Auctoris manuscripto descriptum.» No. 3 i volymen utgöres af samma arbete i dess resonerande redaktion (s. 49—160). Och som no. 4 (s. 161—244) följa 'Excerpta Ex B. Schefferi expositione Sciagr. Juris Naturalis. Quam dedit Ao: 1675. in Novembri', d. v. s. anteckningar (i utdrag) från Schefferi föreläsningar öfver Pars generalis i den schematiska redaktionen. Dessa anteckningar öfverensstämma i stort sedt med de i Ihre 151: 3 (och V 250 l) föreliggande, men äro i allmänhet mera kortfattade och summariska än dessa, på vissa punkter dock utförligare, hvarjämte de omfatta hela Pars generalis. Huruvida man kan antaga, att Örnhielm äfven i detta fall haft tillgång till författarens originalanteckningar torde vara mycket ovisst.

En sammanfattning af hvad denna öfversiktliga handskriftsmönstring gifvit torde lämna följande resultat. Det finnes två helt olika redaktioner af Schefferi arbete, en mera schematisk med ämnet uppdeladt i partes, kapitel och paragrafer och en mera i ett sammanhang resonerande. Båda härröra otvifvelaktigt från Schefferus. Författarens originalhandskrift finnes

[1] Ändradt från: refutata.

icke, såvidt för närvarande kändt är, i behåll till någondera redaktionen. Men af den schematiska finnes en af C. Örnhielm utförd afskrift (Linköpings stiftsbibl. Fil. 26: 2), som uppger sig vara tagen efter originalet. Denna innehåller Pars generalis i fullständigt skick, men af Pars specialis endast en början af helt obetydlig omfattning. Emellertid ges det andra fullständiga handskrifter af denna redaktion: UB P 31: 2, N 1403, N 2040: 1 och Zarents afskrift i KB. Härvid är dock att märka, att dessa handskrifter endast i fråga om Pars generalis förete full öfverenstämmelse med Linköpingshandskriften.[1] I fråga om Pars specialis finnes en viss skillnad: här intar det lilla Linköpingsbrottstycket i viss mån en ställning för sig, under det att de öfriga handskrifterna, sins emellan öfverensstämmande, bilda en annan grupp. Afvikelserna äro dock rätt obetydliga, och förhållandet är sannolikt att förklara så, att Linköpings-manuskriptets förlaga har innehållit en sista öfverarbetning af Pars specialis, som författaren väl aldrig hunnit fullfölja — »reliqua desiderantur» —, under det den redaktion de andra handskrifterna förete tydligen är den gestaltning, hvarunder detta parti uppträdt under längre tid i Schefferi undervisning. — Enbart Pars generalis af den schematiska redaktionen innehålla UB Ihre 151: 2 och V 250 l. Denna Pars uppträder i N 1403 och Zarents afskrift (1:a partiet) i en delvis något afvikande affattning, om hvilken vi ha en uttrycklig uppgift, att den blifvit af författaren själf underkänd och bör ersättas med den i öfriga handskrifter förekommande.[2]

I ett omredigeradt och bearbetadt skick föreligger slutligen den schematiska redaktionen (dock ej helt fullständig) i UB P 30: 1. Denna bearbetning har af allt att döma tillkommit efter Schefferi tid, och då den är skrifven af Fabian Törner, synes allt tala för att det också är han som utfört den.

Från Schefferi egna föreläsningar öfver samma schematiska redaktion (inledning och Pars generalis) finnas anteckningar i behåll, inga dock absolut kompletta. 'Excerpta' från föreläsningar hållna år 1675 finnas i Linköpingshandskriften; dessa sträcka sig öfver ämnet i hela dess omfattning, men äro delvis rätt kortfattade. Utförligare är de som — förmodligen från ungefär samma tid — föreligga i UB Ihre-samlingen 151: 3, men här saknas slutet, behandlingen af kapitlen 6 (större delen), 7 och 8. Likartade men än mer fragmentariska anteckningar finnas slutligen i UB V 250 l; dessa stanna redan i början af 3:dje kapitlet.

Af senare kommentatorers utläggningar af samma redaktion finnas dels

[1] I fråga om N 1403 dock med viss inskränkning äfven på denna punkt, jfr nedan.
[2] Zarents afskr. i KB, s. 129 (jfr ofvan).

anteckningar från föreläsningar hållna af en af professorerna Steuchius (kanske snarast Matthias) i KB-volymen Collegia in Jure Naturæ (partierna 6 och 8), dels 'Notæ' af Erik Aurivillius i afskrift från 1698 af J. Zarent (KB). Utdrag af dessa senare anmärkningar finnas jämväl som marganteckningar af Jac. Troilii hand i KB-handskriften Collegia in Jure Naturæ (4:e partiet).

Den resonerande redaktionen åter af Schefferi verk föreligger fullständig i UB P 11: 1 och P 30: 3, Linköpings-volymen Fil. 26: 3 och Reuterholms-handskriften i KB, i defekt skick i UB P 30: 2. Utförliga anteckningar från Schefferi föreläsningar öfver denna redaktion, hållna vårterminen 1668, föreligga i UB P 111: 1 och — i ofullständig afskrift af F. Törner — i P 30: 4.

Hvad slutligen beträffar det inbördes förhållandet mellan de två redaktionerna, skulle det måhända a priori ligga närmast till hands att i den schematiska vilja se den äldre formuleringen, ett utkast eller en stomme, som sedermera utbyggts till den resonerande framställningen. Förhållandet är emellertid i själfva verket med all säkerhet det motsatta. Redan det faktum, att Schefferus — enligt den i UB P 111: 1 förekommande dateringen — våren 1668 föreläst öfver den resonerande framställningen, men hösten 1675 öfver den schematiska (detta enligt Linköpingshandskriften[1]) torde vara tämligen afgörande för frågans bedömande, liksom äfven det förhållandet, att det är den schematiska redaktionen som ligger till grund för Steuchii och Aurivillii säkerligen först efter Schefferi död hållna föreläsningar.[2] Ytterligare kan nämnas, att det af Schefferi egna, på skilda håll lämnade uppgifter klarligen framgår, att han förmodligen 1670 underkastat sin Sciagraphia en omarbetning och att resultatet häraf blifvit ett Breviarium juris naturæ, ett sammandrag af naturrätten, med bättre uppställning och större öfverskådlighet. Sålunda heter det i den på hösten 1670 utgifna föreläsningskatalogen: »Novum Iuris Naturæ Breviarium meliori ordine ac evidentia a se conscriptum publicabit & proponet suis Auditoribus». Det är också mycket möjligt, att den som vill tränga djupare in i Schefferi tankebyggnad och filosofiska system, än dessa raders författare ansett sig ha tillfälle och anledning till, skall finna äfven inre bevis för det antagande om de två

[1] Äfven Ihre 151: 3 och V. 250 l peka ju hän mot samma tid.

[2] Jag är också viss om att de citat från Schefferus, som kunna uppletas hos yngre författare skulle peka i samma riktning. Så är, för att nämna ett exempel, fallet med den Upsala-filosof, som är upphofsmannen till den förut omnämnda handskriften UB Nordin 1405. Han citerar ofta nog Schefferi Sciagraphia, alltid i den schematiska redaktionen. (I fråga om Pars generalis ansluter han sig liksom Steuchius och Aurivillius till den äldre affattningen, som tydligen varit mera känd och använd än den slutliga.)

redaktionernas förhållande inbördes som här har gjorts, men här till väsentlig del byggts på yttre grunder.

Att Schefferus äfven senare än 1670 reviderat sitt arbete framgår också af hans uppgifter i föreläsningskatalogerna, där det gång efter annan talas om partiella öfverarbetningar med ändringar, rättelser och äfven inarbetning af den nyaste litteraturen.[1]

Vid hvilken tidpunkt åter den resonerande framställningen kommit till torde ej vara så lätt att fullt exakt fastställa. I den förutnämnda handskriftliga redogörelsen för undervisningen m. m. säger Schefferus, sedan han redogjort för sina latinska föreläsningar under åren 1648 till och med 1667: »Jisdem annis Sciagraphiam Juris Naturæ a se concinnatam publice proposuit». Men hur många år som afses med uttrycket »Jisdem annis» är icke klart, ty att detta skulle gälla hela den angifna årsföljden är icke sannolikt. Att döma af de tryckta föreläsningskatalogerna torde arbetet snarast ha tillkommit så sent som 1666, ty i den i september d. å. utgifna förteckningen heter det: »quod sub manibus habet, Iuris Naturæ Breviarium, studebit absolvere, ac publice in calamum dictare».

[1] Sålunda heter det i den katalog som utgafs hösten 1674: — — »redibit ad expositionem Breviarii sui passim a se ipso immutati atque emendati»; i katalogen för 1675 nämnes likaledes »Breviarium suum Juris Naturæ, hic illie mutatum emendatumque»; påföljande år intimerar han om föreläsningar öfver naturrättens speciella del »adductis eis quæ a recentissimis scriptoribus in hac disciplina diversimode sunt tradita», och året därpå omtalar han sin Sciagraphia såsom »denuo a se revisa & mutata».

UPSALA UNIVERSITETS BIBLIOTEK

TAL

vid Universitetsbibliotekets 300-årsjubileum den 6 nov. 1921

Af

Öfverbibliotekarien J. M. HULTH

DET ÄR MÖJLIGT, att den tanke, som föranledde konung Gustaf II Adolfs biblioteksdonation 1620 och 1621, tanken alltså att åt Upsala universitet skapa ett bibliotek, efter den tidens sätt att se var en relativt ny och ung tanke. Ty ehuru det för vår uppfattning framstår som en absolut självfallen sak, att hvarje universitet måste äga ett i görligaste mån välförsedt bibliotek, så torde det i självfva verket förhålla sig så, att tanken på offentliga boksamlingar, ställda till professorernas och studenternas tjänst, alldeles icke är samtidig med universitetstanken, hvarför medeltidens »studia generalia» existerat längre eller kortare tid utan att äga bibliotek.

Hur förhållandet härutinnan kan ha varit i fråga om Upsala universitet, därom vet man i närvarande stund intet. Det är således tänkbart, kanske rent af antagligt, att vårt bibliotek äger äldre anor än vi för närvarande räkna med, men då forskningen i hvarje fall ej hitintills lyckats framdraga material eller fakta, ägnade att skingra dunklet öfver denna möjligen förefintliga förhistoria, anser sig biblioteket med full rätt kunna räkna den 7 juli 1621 som sin födelsedag och konung Gustaf Adolf som sin grundläggare.

I brefvet af denna dag föreskref konungen bl. a. följande:

»Till Bibliotekens vprättelsse hafwe wij föräradt den Biblioteken som wij hafwe här i Clostredh stående, och sedhan gifwa åhrligen till dess förbättring tuhundrede daler. Och skall en af professoribus wara Bibliothecarius, som den achtar, skiöter och försörier, och der till vpbygges ett stoort skiönt Rum.»

Med »clostredh» afsågs franciskanernas gamla kloster på Gråmunkeholmen, nuvarande Riddarholmen. Och biblioteket, som nu frikostigt donerades till Upsala universitet, bestod af från flera olika håll stammande samlingar, som uppställts i klostret alltsedan reformationens dagar. Ehuru mycket skrifvits om dess sammansättning, i nyare tider bl. a. af Annerstedt, Collijn, Gödel och Walde, är dock åtskilligt ännu oklart och kan väl ej heller fullt utredas, hufvudsakligen därför, att inga förteckningar funnos öfver biblioteket, ej heller kunde sådana upprättas omedelbart efter dess förflyttning till Upsala. Öfverförandet till Upsala påbörjades redan på hösten 1621, men var förmodligen ej afslutadt förrän några år därefter. Bibliotekets storlek är svår att fixera. Annerstedt uppskattar det till ungefär 4,000 tryckta arbeten. Denna siffra torde måhända, såsom Walde visat, vara för hög. Bland de i donationen ingående samlingarna märkas:

1. Konung Sigismunds bibliotek. Detta hade av Sigismund kvarlämnats i Sverige och utgjordes hufvudsakligen af böcker, som han ärft efter fader och moder. Bland dessa senare finnas åtskilliga, som ha tillhört Sigismund II August i Polen och därför ansetts ha kommit till Sverige med det polska krigsbytet under Karl X Gustafs krig. Men Walde har visat, att dessa böcker funnits i Sverige redan på 1580-talet och att de troligen tillhört Katarina Jagellonica. Bland Sigismunds böcker befinna sig även sådana, som tillhört Vadstena, möjligen också andra svenska kloster.

2. Hogenskild Bielkes bibliotek. Denne fint bildade ädling hade samlat ett utsökt bibliotek i de flesta ämnen. Detta hade beslagtagits af hertig Karl och förflyttats till Gråmunkeholmen. I universitetsbiblioteket befinna sig åtminstone ett par hundra arbeten i välbehållet skick.

Med donationen följde också största delen af hvad som återstod af Vadstena klosterbibliotek, som på konungens order fraktats upp till Stockholm 1619. Vidare medföljde på samma gång litterära rester från andra kloster, bl. a. från franciskanerklostret i Stockholm.

Gustaf II Adolf tänkte emellertid på sin akademi i Upsala äfven i framtiden. Dess bibliotek riktades med nya gåfvor, nu af krigsbyten från hans segerrika fälttåg. Efter eröfringen af Riga i sept. 1621 fick riksskattmästaren Jesper Mattsson Kruus order att »confiscera allt hwadh som i Jesuiter Klöstrett finnes, både till Boskap, Spannemål, höö, wedh, Böker och allehanda bohagh, och K. M:tt deropå sedann een wiss Rulla gifwa». Böckerna fördes snart öfver till Stockholm för att skänkas till Upsala akademi, och i slutet af år 1622 öfverlämnade konungens hofpredikant Johannes Botvidi detsamma till universitetets rektor, professor Lars Wallius. Ett inventarium öfver

samlingen uppgjordes 1627 i Upsala, och enligt detta uppgick den till omkring 900 arbeten.

När 1626 Gustaf Adolf flyttade kriget mot Sigismund öfver till Preussen, satte han sig snart i besittning af de viktigare platserna och bland dem Braunsberg och stiftsstaden Frauenburg. De där förvarade biblioteken beslagtogos af segraren och kommo till större delen Upsala universitet till godo. I Braunsberg fanns det beryktade jesuiterkollegiet, som hade spelat en viktig roll i den katolska propagandan mot Sverige. Kollegiet ägde ett rikt bibliotek. I dess bestånd ingå en hel del böcker, som genom påskrift ange sig ha tillhört jesuiterkollegiet i Sverige. Härmed afses det af Johan III 1576 grundade teologiska seminariet i Stockholm, som ställdes under ledning af den bekante jesuiten Laurentius Nicolai eller Kosterlasse. När 1580 jesuiterna måste lämna Stockholm, medtogo de ett stort antal böcker, hvilka dock som Collijn visat af dem själfva förvärfvats och ej tagits från äldre svenska bibliotek.

I Frauenburg beslagtogs bl. a. äfven domkapitlets bibliotek, som var rikt försedt med litteratur i olika vetenskaper särskildt i matematik och astronomi, geografi och medicin. Bland de i Upsala förvarade böckerna finnas många, som tillhört den berömde astronomen Nicolaus Copernicus och hvilka genom talrika marginalanteckningar af hans hand äga sin stora betydelse för astronomiens historia.

De från Braunsberg och Frauenburg tagna biblioteken hemskickades samma år till Sverige och togos om hand af konungens bibliotekarie och arkivarie Johannes Bureus. Hvad som af dem föll på Upsalas lott sändes hit i juni 1627. Det fick ligga hoppackadt i strandbodar vid ån, till dess i slutet af året det nybyggda bibliotekshusets nedre våning var färdig att mottaga bokskatterna. I den öfre våningen hade redan 1626 uppställts 1621 års donation och Rigabiblioteket.

Det gamla bibliotekshuset finnes kvar, fastän påbyggdt med en våning och sammanbyggdt med nuvarande Geologiska institutionen; det bildar dennas vinkel mot Gustavianum och västra domkyrkotrappan.

Gustaf Adolf hann före sin död donera äfven de i Würzburg och Mainz tagna rika biblioteken, men som de först långt senare och i ganska stympadt skick kommo till Upsala, vill jag ej här närmare beröra dem.

I bibliotekets visningssal har af förste bibliotekarien Walde anordnats en representativ utställning af de i Gustaf II Adolfs donationer ingående samlingarna, till hvilken jag vördsamt inbjuder den intresserade allmänheten.

Att låta den kortfattade redogörelse jag lämnat för bibliotekets grundläggning och äldsta öden följas af en än så summarisk öfverblick öfver dess utveckling under de flydda 300 åren är tyvärr icke görligt. Endast några hufvudmoment kunna här antydas.

Det må då först tillåtas mig fastslå, att det verkligen är en högst betydelsefull utveckling vårt bibliotek i närvarande stund kan se tillbaka på, när det från en ringa början vuxit till en omfattning af säkerligen 600,000 volymer förutom c:a 15,000 handskrifter samt stora samlingar af kartor och planscher. Den upptagna hyllängden belöper sig till omkr. 20 kilometer, hvaraf ungefär 2 upptagas af tidningar.

Likasom en donation skapade biblioteket, hafva donationer tiderna igenom utgjort en utomordentligt viktig orsak till dess tillväxt. Det högsinta föredöme hjältekonungen gifvit har följts af hans efterträdare på Sveriges kungatron. Till sina stora välgörare räknar biblioteket sålunda särskildt konungarna Karl XI, Gustaf III, Karl XIV Johan och Oscar II. Karl XI skänkte de rika bibliotek, som samlats af Magnus Gabriel De la Gardie och Claes Rålamb, båda bl. a. innehållande delar af de rika litterära krigsbyten — böcker och handskrifter — som tagits i trettioåriga kriget och Karl Gustafs krig med Polen och Danmark. Gustaf III skänkte som kronprins och universitetskansler det berömda Cronstedtska biblioteket, viktigt såsom särskildt rikt på svenskt tryck, och förordnade jämväl, att hans egna papper skulle tillfalla biblioteket, där ju numera också Gustavianska samlingen utgör en för forskningen i tidens historia oumbärlig källa. Karl XIV Johan skänkte 1814 den stora handskriftssamling, som hopbragts af den kände biskop Carl Gustaf Nordin och bidrog på mer än ett sätt verksamt till skapandet af den ståtliga Carolinabyggnaden, som i snart ett århundrade utgjort bibliotekets hem. Konung Oscar II, som vid upprepade tillfällen ihågkom biblioteket med gåfvor, skänkte bl. a. de handskrifter och böcker, som 1889 års orientalistkongress i Stockholm förärat sin höge beskyddare.

Att här vidare anföra den stolta raden af enskilda gifvare alltifrån Magnus Gabriel De la Gardie, donatorn af bibliotekets klenoder Codex argenteus och Upsala-eddan, fram öfver Joh. Gabr. Sparwenfeldt, Johan Henrik Lidén, Carl Gustaf von Brinkman, Jacob Westin och Ernst Kjellberg, låter sig tyvärr icke heller göra. Jag kan endast med glädje och tacksamhet erinra om att samma välvilliga intresse och samma frikostighet, som besjälade desse män och de många, många onämnde, den tar sig äfven i vår tid talrika uttryck: genom gåfvor och testamenten — ofta gjorda i minnesgod hågkomst af svunna lyckliga ungdomsår vid Upsala universitet

— tillföres biblioteket alltjämt nya skatter, värdefulla specialsamlingar skänkas — mången gång frukten af ett lifs kärleksfulla samlarmöda (jag nämner namnen Carl Wahlund, Carl De Geer och K. B. Hasselberg), släktarkiv doneras eller deponeras o. s. v. Äfven utländska staters myndigheter och beskickningar ihågkomma biblioteket esomoftast med värdefulla skänker.

Då det gäller samlingarnas förökande kan biblioteket som ett viktigt medel härtill jämväl peka på sina vidsträckta bytesförbindelser och göra det med en som jag tror berättigad stolthet. Dessa förbindelser, som tillföra biblioteket en synnerligen omfattande och värdefull accession, anknötos i fråga om det akademiska trycket rätt tidigt, men förtjänsten däraf att de numera uppdrifvits till en omfattning, som antagligen står utan motstycke i Europa, tillkommer främst Claes Annerstedt och Aksel Andersson. Något reducerad genom världskrigets inverkan, omfattar denna bytestrafik i närvarande stund omkring 1,800 utländska universitet, bibliotek och lärda sällskap. Uppehållandet af dessa förbindelser göres möjligt endast därigenom, att ett stort antal publikationer utom det akademiska trycket regelbundet ställes till bibliotekets förfogande af statsverket, af lärda sällskap som Humanistiska vetenskapssamfundet, Upsala läkareförening m. fl. samt af enskilda. Bland dessa sistnämnda tillåter jag att med varmaste erkänsla nämna professor Hjalmar Sjögren, som ställer hela upplagan af den af honom i snart 30 års tid bekostade, ytterst viktiga Bulletin of the Geological Institution of Upsala till bibliotekets förfogande.

Bibliotekets historia har att så till vida uppvisa en utveckling påminnande om universitetets egen, som institutionen under det senaste århundradet alltmer dragits in under statsmakternas hägn, omvårdnad och öfverinseende. Först år 1834 kom biblioteket i åtnjutande af statsanslag för bokinköp o. likn., och ännu år 1894 utgjorde detta blott 15,000 kr. Senare ha gång efter annan följt förhöjningar, och biblioteket har att med tacksamhet erkänna, att dess kraf gemenligen mött förståelse och beaktande, vare sig de gällt inköpsanslag, förstärkning af arbetskrafterna eller byggnadsfrågor. Att penningvärdets fall genom världskrigets inverkan i närvarande stund dock betänkligt rubbat institutionens ekonomi och så starkt kringskurit dess möjlighet att fylla sin uppgift, att snar och kraftig hjälp är af nöden, det är ett faktum, som jag ej anser mig berättigad att fördölja.

Dessa antydningar måste — jag upprepar det — bli helt fragmentariska: hela sidor af utvecklingen såsom besöks- och lånefrekvens, personalen förr och nu och liknande måste jag helt lämna åsido. Blott ett ord ännu: i denna minnets stund tillkommer det oss ovedersägligen att med känslor af

varm och djup tacksamhet ägna en tanke åt de många generationer af tjänstemän, som skänkt biblioteket sitt arbete och utan hvilkas insats institutionen ej skulle vara hvad den nu är.

Vårt tack gäller märkesmännen, som på ett afgörande sätt ingripit i bibliotekets utveckling, en Erik Benzelius, en Per Fabian Aurivillius och andra. Och härvid vill jag erinra om det säregna faktum, att biblioteket på denna minnesdag har glädjen att se tre högtförtjänte förutvarande chefer i lifvet: Claes Annerstedt, Leonard Bygdén och Aksel Andersson. Naturligt nog får vårt tack till dem en alldeles särskild varm och personlig klang.

Men våra tacksamhetskänslor söka jämväl alla dem, som på mera undanskymda och underordnade poster, i det tysta och mången gång under svåra förhållanden utfört ett plikttroget och hängifvet arbete, för institutionen värdefullt och oumbärligt. Till gångna tiders tjänstemän af skilda grader — närvarande eller icke — till biträden, frivilliga medarbetare och vaktpersonal alltså: ett tack för god vakt!

I stiftarens ädla tanke, i statsmakternas stöd och universitetets hägn genom tiderna, i donatorers och andras välvilja och i de forna generationernas gärning ligger mycket af starkt förpliktande innebörd. Att den nuvarande generationen af tjänstemän också djupt känner denna förpliktelse anser jag mig berättigad att med glädje och stolthet vitsorda. Ett synligt bevis på dessa tjänstemäns kunskapsrikedom, deras kärlek till sitt arbete och till den institution, i hvars tjänst de stå, utgör den vackra festskrift, som föreligger till denna minnesdag.

Helt visst skola ock de generationer, som taga arf efter oss, känna samma förpliktelser inför det förgångna och inför framtidens kraf. Därför skall också — det är min öfvertygelse — vårt bibliotek allt framgent som hittills ärligt sträfva att efter måttet af sina krafter fylla sin höga uppgift, främst till båtnad för det forsknings- och undervisningsarbete, som bedrifves vid vårt universitet, men därmed också såväl i den fosterländska odlingens tjänst som i vetenskapens internationella och universella värld. Därmed skall också alltmer den ädla tanke förverkligas, som ligger i de ord Erik Benzelius insatte i bibliotekets exlibris: ΙΑΤΡΕΙΟΝ ΨΥΧΗϹ, tanken på biblioteket som en själens hälsoanstalt, en plats där människoanden vinner sundhet och styrka.

RECENSIONER

En isländsk svartkonstbok från 1500-talet. Utg. med översättning och kommentar av NAT. LINDQVIST. Upps. 1921. 8°. 77 s. Med. fig.

I Vitterhetsakademiens bibliotek förvaras såsom arf från det gamla Antikvitetsarkivet en rätt märklig handskrift, hittills okänd utom Sverige, innehållande en isländsk samling af besvärjelser och magiska tecken, det hela utgörande en karakteristisk yttring af den abnorma rörelse, som med urgamla anor från orienten under senare medeltiden och företrädesvis i de på reformationen närmast följande två århundradena öfverallt i Europa stack sig upp och liksom en reaktion mot tidens fromhetslif tog formen af en vederstygglig djäfvulskult, hvars sorgligaste yttring var de ej minst i Norden grasserande häxerifenomenen med processer, flammande bål och afrättningar i sitt följe. Äfven på det isolerade Island uppträdde samma företeelser och kostade också där många förvillade människors lif och egendom. Man känner därifrån sammanlagdt 125 häxprocesser, den första från år 1554. Märkvärdigt nog var det bland manfolket som de flesta offren skördades: 116 män mot endast 9 kvinnor. Den trolldom, för hvilken de anklagades och domfälldes, bestod stundom endast i innehafvandet och det misstänkta användandet af vissa böcker, innehållande mystiska tecken *(galdramyndir)* och besvärjelseformler *(varnargaldrar)* till värn för egen person eller till vinnande af speciella föremål eller syften. Detta var emellertid den jämförelsevis menlösare formen af trolldom och låter inordna sig i den s. k. »hvita magien», som ej var direkt kristendomsfientlig och ej gick ut på att skada någon. Svårare dom drabbade gemenligen dem som befattade sig med den »svarta magien», vid hvars utförande hedniska gudamakter, andar och troll, ja självfva djäfvulen togos till hjälp. Denna form af trolldom betjänade sig på Island af särskilda ur de gamla hedniska runorna utvecklade »trollrunor» *(galdrastafir)* och »lönnrunor», hvilka troddes äga öfvernaturliga krafter.

Alla de vid dessa hemliga besvärjelser brukliga tecken och »böner» förvarades i s. k. *svartkonstböcker,* som höllos väl dolda af sina ägare. Äfven ett tillfälligt innehafvande af ett slikt illa anskrifvet dokument kunde vara tillräckligt att föra sin man inför häxtribunalet med ringa utsikt att rentvå sig. Också på Island torde funnits ej så få exemplar af detta slags trolldomsböcker, ehuru de nu äro ytterst sällsynta. Man inser ju lätt, att så komprometterande saker haft svårt att trotsa tiderna för att slå sig fram

till våra dagar. Man vet emellertid berätta om trenne gamla, numera förlorade, märkliga svartkonstböcker, som en gång sett dagen på den fjärran ön. Den äldsta af dessa, kallad *Rauðaskinna*, »Röd pärm», hade till upphofsman ingen mindre än biskop Gottskalkur Nikolásson i Hólar (1498—1520), en mäktig prelat, som hade namn om sig att vara sin tids störste trollkarl, ett anseende som han delade med många sin tids biskopar och präster i det öfriga Europa. Boken skall enligt traditionen ha varit särdeles dyrbart utstyrd, en sak hvarom världen dock numera ej kan få öfvertyga sig, alldenstund biskopen tog skatten med sig i grafven. Kända äro likaså två andra gamla isländska svartkonstböcker, hvilka äfven de numera äro försvunna: den ena tillhörde på 1670-talet latinskolan i Hólar, den andra fanns 1664 på skolan i Skálholt. Öfver hufvudinnehållet i den sistnämnda finnes emellertid en förteckning alltjämt i behåll.

Med visshet kan man antaga, att ett stort antal af detta slags böcker existerat, men under trolldomsrannsakningarnas period stuckits undan på hemliga ställen för att ej falla i domarnas händer och draga olycka öfver ägaren, samt med tiden multnat bort. I allt äro, enligt sakkunnig uppgift, för närvarande, utom här ifrågavarande handskrift, endast två autentiska isländska svartkonstböcker bevarade, båda liksom vår på pergament: den ena tillhör landsbiblioteket i Reykiavík, den andra den Arnamagnæanska handskriftssamlingen i Universitetsbiblioteket i Köpenhamn (med sign. 434 d in 12°). Det bör emellertid tilläggas, att i alla isländska handskriftssamlingar ingår ett ej ringa antal gamla läkeböcker från Island, hvilka i äldre tiders anda innehålla större eller mindre förråd av magiska kurer och trollformler, hvilka förmenats äga underbar kraft vid sjukdomsfall.

Den nu för första gången utgifna handskriften är en liten sedes om 8 lägg eller tillsammans 32 blad af pergament (först nyligen folierade). Mellan blad 9 och 10 är ett blad bortskuret. Pärmen utgöres af ett mjukt skinnomslag, slutande med en klaff med linneband. Datering saknas, men enligt utgifvarens åsikt bör nedskrifvandet sättas till slutet af 1500-talet. Fyra händer hafva därvid varit verksamma. Det äldsta partiet (bl. 1—23, i trycket s. 24—62), det i språkligt hänseende renaste, är utfördt af två händer. Stilen är här fraktur, i de latinska partierna latinsk kursiv. Resten af boken är nedskrifven med kursivskrift, närmast af 1600-talstyp, och likaledes utförd af två händer, den ena troligen isländsk, den andra (bl. 27^v—30^r, i trycket s. 68—74) dansk. Handskriftens text, som vimlar av trollrunor, för nutidsmänniskor obegripliga hieroglyfer och konstiga teckningar (t. ex. »Salomos insegel» på två ställen), alla återgifna i faksimil i den tryckta editionen, innehåller i öfrigt ungefär det samma, som man känner från andra äldre bevarade svartkonstböcker. Man finner här bl. a. medel mot blodförlust, hufvudvärk, sömnlöshet, trollskott och galdrar, skada genom trollrunor, fienders hat och höfdingars vrede, ja mot självfva djäfvulens anlopp. Ett par utvägar erbjudas den som vill vinna en flickas kärlek, och medel mot ond död, sjönöd och fruktan stå äfven till buds. Allt detta går

emellertid ej utom den hvita magiens råmärken och står alltjämt på kristen grund: Gud och helgon åkallas, och man finner t. o. m. två hela k. Davids psalmer införda. Men också på mindre oskyldiga besvärjelser ges här prof, och de kabbalistiska tecknen uppträda ställvis i imponerande mängd. Här kan man utan öfverdrift tala om *svart* magi och såsom sådan beteckna t. ex. de här bjudna medlen och anvisningarna hur man med svartkonstens hjälp kan döda andras kreatur, upptäcka tjufgods (4 olika metoder), förhäxa en kvinna, insöfva en fiende, tvinga någon till tystnad o. s. v.

Rörande handskriftens historia är följande kändt. I slutet af 1500- eller början af 1600-talet skall den ha öfverförts från Island till Danmark, hvarest den varit i någon trollkunnig persons ägo, att döma af de talrika tilläggen i bokens anda på danska. I Danmark förvärfvades boken år 1682 af den bekante J. G. Sparwenfeldt, som aflämnade den till Antikvitetsarkivet, och vid dettas upplösning kom den till Vitterhetsakademien 1786, där den alltjämt förvaras. — I den svenska litteraturen omnämnes den märkliga urkunden några få gånger, medan den förblifvit alldeles okänd för utlandet. Första gången boken omnämnes är i J. G. Liljegrens »Runlära» (1832), men den sattes af honom där till 1400-talet; därnäst af Finn Magnussen i »Runamo» (1841). Rikligare har innehållet utnyttjats af den kände fornforskaren L. F. Rääf i hans »Svenska skråck och signerier» (mskr. i Vitterhetsakademiens bibliotek). I våra dagar har den gamla, halft förgätna boken åter framdragits och studerats af prof. Em. Linderholm, bl. a. för hans afhandling »Nordisk magi», hvaraf del 1 utkommit i Svenska landsmål 1919: h. 1. Det är också han som inspirerat utgifvandet af den här i korthet anmälda editionen af det egendomliga och intressanta kulturminnet.

Hvad slutligen utgifvarens insats vid utgifvandet angår, så förtjänar han alla intresserades tacksamhet ej blott för den noggranna texteditionen, vid hvilken han till läsarens tjänst tillagt upplysande rubriker, utan äfven för den sakkunniga inledningen, den trogna öfversättningen och den välbehöfliga kommentaren i form af fotnoter. Den unge forskarens namn har redan på grund af flera utgifna värdefulla arbeten en god klang, som ytterligare skärpes genom detta bidrag till ett dunkelt kapitel i Nordens kulturhistoria. — Utgifningen af Svartkonstboken har möjliggjorts genom anslag från Längmanska kulturfonden.

Till afslutning må här anföras ett prof på innehållet (med begagnande af utgifvarens försvenskning):

Att förhäxa en kvinna och vinna hennes kärlek.

Om du vill förhäxa en kvinna, så att hon icke går till någon annan än dig, så gör en grop i det [ler]golf, hvaröfver hon plägar gå, och gjut däri blod från jättespjut (ormar?) och rita en ring där omkring samt hennes namn och dessa stafvar: *molldþurs-* och *maðr-*runor, trestupade, *blað, nauð, komla* och *gapalldr [dessa följa därpå afbildade]*, och läs denna besvärjelse:

Jag ser på dig, och du skänke mig lust och kärlek af hela din håg. Må du ingenstädes kunna sitta, må du ingenstädes kunna trifvas, om du ej älskar mig. Detta beder jag Odin och alla dem, som kvinnorunor kunna tyda: att du ingenstädes i världen må hafva ro eller trifvas, såvida du ej älskar mig af all din håg. Så skall du känna det i dina ben som om du brunne hel och hällen, och i ditt kött hälften värre. Drabbe dig ofärd om du ej älskar mig. Om fötterna skall du frysa. Aldrig vinne du ära eller sällhet. Sitte du som i eld; ruttne ditt hår; remne dina kläder, om du icke frivilligt vill ge dig till mig.

R. Geete.

Boktryckeri-Kalendern 1921. Under medverkan av framstående fackmän utg. av W. ZACHRISSON. Årg. 16. Göteb.: W. Zachrissons Boktryckeri-A.-B. 1921. 330, 84 s. 8°.

Till såväl fackmäns som bokvänners uppriktiga glädje har Waldemar Zachrissons Boktryckeri-Kalender efter ett mer än tioårigt uppehåll — den sist utgifna årgången, den 15:de, bär tryckåret 1910 — nu åter utkommit. Om den nu utsända volymen kan som totalomdöme sägas, att den i enkel, men förfinad typografisk smak och förnäm utstyrsel öfverträffar alla föregående årgångar af kalendern. Och detta vill icke säga litet, då man känner den omsorg och yrkeskärlek, hvarmed boktryckaren och bokkonstnären Wezäta gått till verket vid förberedandet och utgifningen af sina kalendrar, af hvilka hvarje ny årgång kan sägas beteckna nya framsteg och nya lärdomar på det typografiska området. Hvad de förra årgångarna af Boktryckeri-Kalendern betydt för boktryckarkonstens utöfvare här i landet har så ofta betonats, att det kan synas onödigt att än ytterligare understryka detta. Men säkert är, att denna publikation har sin stora andel i det uppsving, som boktryckarkonsten tagit i Sverige under de sista decennierna och i icke ringa grad bidragit till konstens pånyttfödelse i vårt land. I ord och bild har den åt våra boktryckare förmedlat bekantskapen med det moderna boktryckets utveckling i de stora kulturländerna, främst England och Tyskland, genom skildringar af boktryckarkonstens äldsta historia har den väckt intresse för de äldsta typografiska alstren såsom förebilder för modernt boktryck, på det rent tekniska området ha nya rön och uppfinningar meddelats och icke minst har den storartade utvecklingen inom de grafiska konsterna beaktats. Waldemar Zachrissons förtjänst om höjandet af det svenska boktrycket har vunnit allmänt erkännande, hvarom icke minst den vackra festskrift vittnar, som svenska boktryckare utgåfvo till hans sextioårsdag den 25 april 1921. Under titeln »Om vårt yrke»[1] har i denna närmare ett femtiotal af Zachrissons egna uppsatser om boktryck och bokhandtverk från åren 1893—1921 blifvit sammanförda.

Den nu föreliggande årgången af Boktryckeri-Kalendern är tryckt med en vacker och tydlig engelsk stil af mediævalsnitt, till hvilken förebilden

[1] Tryckt i 250 numrerade exemplar, Stockholm: Bröderna Lagerström 1921. (18), 200 s. St. 8°.

hämtats från en av den berömde italienske boktryckaren och stilgjutaren Giambattista Bodonis typer. Utgifvaren anser den själf vara en af de mest lättlästa stilar han känner och dessutom på grund af en viss konstnärlig ledighet behaglig för ögat. Papperet är ett »vanligt, hvitt, godt svenskt tryckpapper». Talrika illustrationer, däraf många i flerfärgstryck, beledsaga de olika artiklarna. Kalendern är bunden i röd buckram med titeln och Wezätas boktryckarmärke i kraftigt guldtryck.

Innehållet i kalendern är synnerligen omväxlande. Början prydes af porträtt af konung Gustaf och president Harding, »one of the printing craft». De engelska och amerikanska bidragen dominera, hvilket ju ej är att undra på, då man känner utgifvarens förkärlek för särskildt det moderna engelska boktrycket. H. Guppy skildrar John Rylands Library i Manchester, berömdt på grund af sina skatter af äldre tryck och handskrifter; B. H. Newdigate skrifver om »St. John Hornby och Ashendene Press», den säkerligen intressantaste af nu verksamma engelska privatpressar, som var vackert representerad på den engelska bokutställningen i Kungl. biblioteket; A. Romdahl har bidragit med en rikt illustrerad artikel om den engelske bokillustratören Aubrey Beardsley; utgifvaren själf behandlar den svensk-amerikanske i the Roycroft Shop verksamme boktryckaren »Axel Edw. Sahlin och Roycroftstilen» med en mängd i färgtryck återgifna prof på dessa amerikanska tryckalster; om det väldiga amerikanska tryckeriet »Curtis Publishing Co. i Philadelphia» meddelar E. F. Meyer intressanta upplysningar. Men äfven de skandinaviska bidragen äro talrika. Här kunna nämnas artiklar om vår främste svenske boksamlare och bibliofil, friherre Per Hierta, af Johannes Rudbeck och om en af våra mest framstående yngre boktryckare, direktör Harald Nyholm, af C. Z. Hæggström. En öfversikt af »Bogtrykkerfaget i Norge» med åtta porträtt har offentliggjorts af A. B. Wium, och E. Selmar har skrifvit en sympatisk nekrolog öfver boktryckaren Simon Bernsteen, Danmarks William Morris († 1920). Af Bernsteens hand finnes dessutom en uppsats om »Giambattista Bodoni», den sista som han skref, innan han lyktade sitt på umbäranden och försakelser så rika lif. Zachrisson själf fortsätter sina väckande »Tankar om bokutstyrsel» med en femte artikel. Vidare märkes en rikt illustrerad skildring af »Bugra, världsutställningen för bokindustri i Leipzig 1914» af M. Fiedler. Härtill komma flera fackartiklar, såsom om »Djuptryck» af A. Hartog, »Stereotypering af autotypier» m. fl. Af intresse är äfven en artikel om Lorensbergsteaterns regissör »Knut Ströms affischkonst» med förminskade färgreproduktioner af åtta af hans originella och expressiva affischer för olika på Lorensbergsteatern uppförda skådespel.

Kalendern afslutas med en förteckning på »Bok- accidens-, tidnings- och stentryckerier i Sverige 1 okt. 1921» samt en rikhaltig annonsafdelning, hvilken senare ur typografisk synpunkt icke är det minst intressanta i den vackra volymen.

Waldemar Zachrisson har, tydligen inspirerad af ett af Luther fälldt yttrande, för icke länge sedan skrifvit, att »boktryckarkonsten är alla konsters

och vetenskapers bevarande konst, den är inom all praktisk och konstnärlig verksamhet det största och det högsta».[1] Denna lefvande entusiasm, denna allt uppslukande kärlek till boktryckarens yrke har fått ett vackert uttryck i Boktryckeri-Kalenderns årgång 1921. Alla vänner af en god bokkonst hoppas, att den skall komma att följas af flera.

Isak Collijn.

Bokmalen 1921. Årsbok utg. av Svenska bokhandels-medhjälpareföreningen. Red. E. P. ENEVALD. Stockh.: P. A. Norstedt & Söner 1921. 143 s. 8°. Pr. 9 kr.

Bland julens nyheter märkes första årgången af en ny bibliofilt-litterär årsbok, Bokmalen, utgifven af Svenska bokhandels-medhjälpareföreningen. I förordet framhålles, att denna årsbok icke vänder sig anspråksfullt »till lärda bibliofiler eller kräsna samlare utan till den bokligt intresserade allmänheten och bokhandelsyrkets medlemmar» och att dess afsikt är »att upprätta en närmare kontakt mellan författare och bokhandelsmedhjälpare». På grund häraf har det litterära och vittra inslaget i årsboken blifvit större än det rent bibliofila och bibliografiska, och publikationen i sin helhet har härigenom vunnit i omväxlande och lättläst innehåll.

Naturligtvis är det särskildt förhållandet till böckerna, någon gång också till bokhandelsmedhjälparna, som beröres i de bidrag, som Carl G. Laurin, Ellen Key, Ludvig Nordström, Hasse Z. m. fl. lämnat. Rent vittra bidrag stamma från Anders Österling, Selma Lagerlöf, Henning Berger, litteraturhistoriska från August Brunius, Emma Bendz, Nils Erdmann — som man ser en ståtlig rad medarbetare i denna första årgång.

De i egentlig mening bibliofila bidragen ha lämnats af Birger Lundell, hvilkens i dagspressen kända signatur fått gifva årsboken dess namn, Arthur Sjögren och M. A. Stenström. Lundell har i en artikel »Gjörwell som bokförläggare och bokhandlare» skildrat dennes publicistiska och förläggarverksamhet mot bakgrunden af de ständigt tilltrasslade ekonomiska förhållanden, i hvilka en oförbrännelig optimism invecklade honom. Särskildt uppehåller sig förf. vid Gjörwells förtjänst om »det allmänna» genom att hafva framdragit och påbörjat utgifvandet af Warmholtz' ännu i dag oskattbara »Bibliotheca historica sueo-gothica». Lundell har äfven bidragit dels med »Ett klagomål från år 1684 öfver litteraturens betryckta ställning och allmänhetens dåliga smak», hämtadt från företalet till den af aktuarien i antikvitetskollegiet, poeten Eric Wennæsius verkställda öfversättningen af Stegmanns »Christus agonizans» (Stockh. 1684), dels med ett omtryck af professorn, sedermera ärkebiskopen C. Fr. Mennanders bekanta »Tal om bokhandeln i Sverige», hållet inför Vetenskapsakademien den 8 maj 1756, till hvilket utg. fogat en liten kommenterande efterskrift. Redaktör Stenström

[1] *Liber librariorum*, del 1 (1919), s. 163.

behandlar i en artikel »Censur på gott och ont» censurens historia i Sverige, hvarvid han särskildt sysselsätter sig med den siste officielle censorn Niklas von Oelreich. Arthur Sjögren har meddelat »Två dedikationer», båda synnerligen originella och karakteristiska för 1700-talets bokvärld. Den ena finnes i den af romanförfattaren Anders Säfström utgifna öfversättningen »Drottning Christinas moraliska tankar» (Stockh. 1756) och riktar sig — naturligtvis i spekulationssyfte — till icke mindre än 22 namngifna fruar och 344 likaledes uppräknade framstående borgare och ämbetsmän i Stockholm, inalles 366 personer eller en för hvar dag i skottåret 1756. Sjögren har aftryckt den långa listan, som icke heller torde sakna intresse ur personhistorisk synpunkt. Den andra dedikationen finnes i ett fåtal exemplar af J. C. Linnerhielms för öfrigt sällsynta »Witterhetsförsök» (1795) och är af romantiskt kynne: kontursilhuett af författarens hustru, därunder: Dig! af Utgifvaren.

I. C—n.

FRÅN
BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN

Sverige.

Stockholm. Kungl. biblioteket.

Tidningsutställning i visningssalen.

I samband med den studievecka för pressmän, som under innevarande höst var anordnad i Stockholm, arrangerades på initiativ af svenska tidningsutgifvareföreningens ordförande redaktör A. Pers i Kungliga bibliotekets visningssal under november och december månader en utställning af pressalster, omfattande tiden från nyare tidens början intill midten af det nittonde århundradet. Afsikten med utställningen var att gifva deltagarna i studieveckan en föreställning om de former, hvari den periodiska pressen framträdt under de olika skedena af sin tillvaro. Början gjordes sålunda med flygblad från 15- och 1600-talen, därefter följde de äldsta lärda journalerna och de första mera populärt anlagda tidskrifterna, sedan de tidigaste lokalbladen i Stockholm och landsorten, de moraliska veckoskrifterna och deras efterföljare, några prof på frihetstidens politiska tidskriftslitteratur, den gustavianska epokens tidningar, romantikens litterära och polemiska periodica, regerings- och oppositionspressen under Karl Johan, de äldsta populärvetenskapliga magasinen och till sist några prof på tidnings- och tidskriftslitteraturen kring det nittonde århundradets midt. För att i konkret och påtaglig form för utställningens besökare åskådliggöra den utveckling, som den svenska pressen i yttre hänseende genomgått under de senast förflutna hundra åren, voro äfven några bland våra äldre landsortstidningar företrädda på så sätt, att hvar tionde årgång alltifrån resp. tidnings början intill vår tid framlagts. För öfrigt omfattade utställningen några presskuriosa, skyttegrafstidningar, flygblad från den ryska revolutionen m. m. samt till slut en del moderna tidningar, växlande i storlek alltifrån det lilla för svenskarna i Estland afsedda veckobladet Kustbon, som blott består af fyra sidor i kvartformat, intill det amerikanska jätteorganet The New York Times, af hvilket var utställdt ett söndagsnummer, omfattande sammanlagt 68 foliosidor förutom två planschbilagor om 12 och en litterär bilaga om 32 sidor.

Den 10 november besöktes utställningen af pressveckans deltagare, hvarvid det utländska materialet för besökarna demonstrerades af t. f. förste bibliotekarien dr O. Wieselgren, hvilken tillsammans med t. f. andre bibliotekarien dr S. Hildebrand omhänderhaft anordnandet af denna utställning. Till vägledning utgafs en *Katalog över Kungl. bibliotekets tidningsutställning nov.—dec. 1921* (28 s. 8°), innehållande förteckning på de i montrerna utställda 109 numren jämte bibliografiska och litteraturhistoriska kommentarer.

Accessionskatalogen.

Af den för Sveriges offentliga bibliotek gemensamma *Accessionskatalogen* har i början af december årg. 35 (1920) utkommit med ett omfång af 788 sidor mot föregående årgångs 852 sidor. Redigeringen har liksom af föregående årgång ombesörjts af andre bibliotekarien S. S. Hallberg och amanuensen E. Corvin.

Akademien för de fria konsterna.

Till akademiens bibliotekarie under tre år från den 1 jan. 1922 har valts amanuensen vid Nordiska museet fil. dr A. Bæckström.

Riksarkivet.

Till andre arkivarie i Riksarkivet har den 25 nov. 1921 utnämnts amanuensen därstädes fil. lic. E. Nygren.

Riksdagsbiblioteket.

Till ordförande i styrelsen för riksdagsbiblioteket har fr. o. m. den 1 jan. 1922 till utgången af år 1925 efter prof. K. Kjellberg † utsetts regeringsrådet G. Thulin med prof. N. Alexandersson som suppleant. Öfriga medlemmar äro riksarkivarien Clason

och riksdagsman Kristensson med öfverdirektör Widell och riksdagsman Engberg till suppleanter.

Till förste bibliotekarie har utsetts andre bibliotekarien vid biblioteket fil. lic. R. G. Höckert. Till e. o. tjänsteman har antagits fil. lic. F. Andreen.

Öfverbibliotekarien hos riksdagen V. Gödel har af Kungl. Maj:t erhållit uppdrag att verkställa viss utredning i samband med riksdagsbibliotekets omorganisation till centralt förvaltningsbibliotek.

K. Vetenskapsakademiens bibliotek.

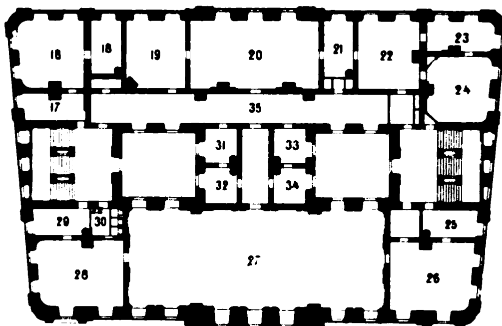
Under år 1920 har antalet besök uppgått till 2,755 och till begagnande ha framtagits 7,920 volymer, däraf 3,364 i och för hemlån. Genom inköp, gåfvor och byten har samlingen ökats med 12,865 band, häften och småskrifter med en löpande längd af 131,5 hyllmeter. Akademiens egna skrifter utdelas till 1,027 institutioner och personer, af hvilka 262 inom och 765 utom landet. För hufvudkatalogen ha under år 1920 utskrifvits 4,856 katalogblad.

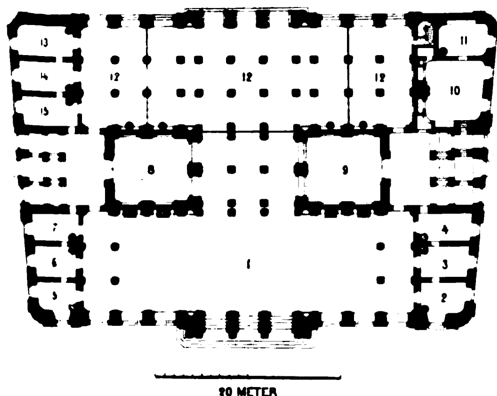
Alldenstund Meteorologiska centralanstalten från och med 1919 års ingång uppgått i Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt och därigenom upphört att stå under vetenskapsakademiens öfverinseende, ha från anstalten återfordrats alla böcker, som tillhört akademien och förut varit uppställda på anstalten.

Svenska akademiens Nobelbibliotek.

Nobelbiblioteket har under hösten flyttat till sin nya lokal i Börshuset.

Då biblioteket år 1901 grundades, erhöll det sin bostad i det nybyggda huset Barnhusgatan 18, vid Norra Bantorget.[1] Här fanns till en början godt utrymme för bokförrådet, men allteftersom detta ökades blef biblioteket alltmera trångbodt, och slutligen kunde endast med svårighet plats beredas för den årliga accessionen. Det var därför en lycklig skickelse för biblioteket, då Svenska akademien för några år sedan genom en större donation af fröken

Magda Sunnerdahl sattes i tillfälle att förvärfva dispositionsrätten till öfre våningen i Börshuset och beslöt att där upplåta lokal för sitt Nobelbibliotek, hvars behof af utrymme sålunda kunde för en afsevärd tid framåt tillgodoses. Öfverenskommelsen härom träffades mellan akademien och Stockholms stad redan 1914, men först sju år senare, då det nya stadshuset blifvit i det närmaste färdigbyggdt, har börsvåningen blifvit för sitt nya ändamål tillgänglig.

Den 1 okt. 1921 utlöpte Nobelbibliotekets hyreskontrakt, och dessförinnan måste alltså flyttningen äga rum, men stadskansliet, som innehade de för biblioteket bestämda lokalerna, kunde först den 17 sept. utrymma dessa. Det inses lätt, att bibliotekets flyttning under dessa omständigheter var förbunden med ej ringa svårigheter, men tack vare alla medverkandes nitiska och intresserade arbete blefvo dessa på ett i det hela lyckligt sätt öfvervunna.

Under tiden 5—14 sept. nedpackades, efter afdamning medelst vacuum-cleaner, hela bokförrådet i nära 500 lådor; för lån af ett antal sådana står Nobelbiblioteket i tacksamhetsskuld till Kungl. biblioteket. De gamla bokhyllorna nedtogos, omändrades och uppsattes tillika med en del nya 17 sept.—14 okt. i den nya lokalen, där samtidigt vissa af dess nya användning påfordrade ändringsarbeten utfördes. Härefter vidtog återuppställningen af böckerna, som var fullbordad 30 okt. Efter en revision af bokuppställningen och diverse andra smärre arbeten öppnades biblioteket åter för allmänheten den 14 nov.

Ned- och uppackningen samt transporten af böckerna ombesörjdes af A.-B. Transportkompaniet, öfriga ofvan nämnda arbeten utfördes af Stockholms

[1] För närmare uppgifter om bibliotekets ändamål och verksamhet se *NTBB* VII (1920), s. 107 f.

stads byggnadskontor under ledning af ingeniör Mauritz Hartwig och verkmästarna J. Fjellström och O. Olsson.

Den del af våningen 2 tr. upp i Börshuset, som nu upplåtits åt Nobelbiblioteket, har utsikt åt Storkyrkan och omfattar de rum, som å bifogade, ur E. W. Dahlgrens »Stockholm» (1897), Bd 2, s. 140 hämtade plan betecknas med numren 19—24, 31, 33 och 35. Af dessa äro 20 och 23 bokmagasin, 21 låneexpedition, 22 bibliotekariens arbetsrum, 19 Nobelinstitutets läsrum och 24 läsrum för allmänheten; i det långa galleriet (35) äro acta och tidskrifter uppställda; 31 och 33 äro toaletter. Rummen 16—18, som f. n. äro uthyrda till kommunala korporationer, lämna tillfälle till en framtida utvidgning af bibliotekslokalen. Öfriga rum i våningen äro reserverade för svenska akademiens eget behof.

C. Grönblad.

Upsala. Universitetsbiblioteket.

Universitetsbibliotekets 300-årsjubileum.

Gustaf-Adolfsdagen den 6 november firade Upsala universitet med en minnesfest i universitetets aula sitt biblioteks trehundraåriga tillvaro. Dess grundläggande räknas som bekant från konung Gustaf II Adolfs donation den 7 juli 1621 af de i det gamla franciskanerklostret på Gråmunkeholmen i Stockholm förvarade boksamlingar, som under reformationen indragits från kloster och kyrkor eller på annat sätt kommit under kronan.

Till jubileet hade universitetets rektor utfärdat en inbjudningsskrift, till hvilken var fogad en af f. universitetsbibliotekarien C. Annerstedt utarbetad »Förteckning å Upsala universitetsbiblioteks ledare jämte korta upplysningar rörande deras verksamhet» (ingår äfven i »Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921»).

Till att öfvervara minnesfesten hade H. K. H. Kronprinsen behagat antaga inbjudning. Vidare voro utom akademiska myndigheter särskildt inbjudna statsrådet och chefen för K. Ecklesiastikdepartementet O. Olsson, statssekreteraren Munck af Rosenschiöld, kanslirådet Knös, förutvarande chefer för universitetsbiblioteken och Kungl. biblioteket, öfverbibliotekarierna vid det Kongel. Bibliotek och Universitetsbiblioteket i Köpenhamn samt vid universitetsbiblioteken i Kristiania och Helsingfors, riksarkivarien, nuvarande chefer för Kungl. biblioteket i Stockholm, universitetsbiblioteket i Lund, stadsbiblioteket i Göteborg, Kungl. vetenskapsakademiens bibliotek, öfverbibliotekarien hos riksdagen, bibliotekarien vid Svenska akademiens Nobelbibliotek samt landsarkivarien i Upsala.

Vid festen i aulan höllos tal af universitetets rektor Stavenow och öfverbibliotekarien Hulth (det senare aftryckt i detta häfte s. 225—30), hvarjämte representanter för skilda offentliga bibliotek (Kungl. biblioteket företrädt af riksbibliotekarien Collijn, universitetsbiblioteket i Lund af öfverbibliotekarien Ljunggren, vetenskapsakademiens bibliotek af bibliotekarien Bergstedt, universitetsbiblioteket i Kristiania af förste bibliotekarien A. Nelson, Helsingfors universitetsbibliotek af biblioteksassistenten A. Malin och stadsbiblioteket i Norrköping af stadsbibliotekarien Lundgren), uppläste och framlämnade till universitetsbiblioteket ställda lyckönskningsadresser.

Kl. 6 ägde akademimiddag rum, hvarvid tal höllos af rektor och H. K. H. Kronprinsen.

Talrika telegrafiska och skriftliga lyckönskningar ingingo med anledning af jubileet från de vetenskapliga institutioner i in- och utlandet, med hvilka Upsala universitetsbibliotek står i förbindelse, samt från enskilda personer, forna tjänstemän, gynnare och vänner. Så anlände telegram från Göteborgs högskola, stiftsbiblioteket i Linköping, stifts- och gymnasiebiblioteken i Skara och Västerås, Svenska bibliotekariesamfundet, vidare från Hälsingfors universitetsbibliotek genom öfverbibliotekarien Schauman, från Åbo akademis bibliotek samt Societas pro fauna et flora fennica. Från de forna svenska provinserna på andra sidan Östersjön ingingo adresser från Stadtbibliothek i Riga, universitetsbiblioteket i Dorpat samt Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst i Mitau.

Från cheferna för Det kongelige Bibliotek och Universitetsbiblioteket i Köpenhamn samt från Videnskapsselskabets i Trondhjem bibliotek inkommo lyckönskningsskrifvelser.

Af engelska institutioner äro att nämna British Museum, hvars styrelse uttalat sina lyckönskningar till »three hundred years of eminent service to the cause of learning and civilisation», Bodleian library i Oxford, Universitetsbiblioteket i Aberdeen och Linnean society, London. Af franska institutioner märkas Bibliothèque nationale och Paris uni-

versitet samt Universitetsbiblioteket i Grenoble.

Från talrika tyska systerinstitutioner anlände adresser, skrifvelser och telegram: Preussische Staatsbibliothek och Universitätsbibliothek i Berlin, Landesbibliothek i Darmstadt, Universitetsbiblioteken i Erlangen, Freiburg i B., Giessen, Greifswald, Kiel, Leipzig, Marburg, Münster och Tübingen, Deutsche Bücherei i Leipzig, Bayerische Staatsbibliothek i München, Staats- und Universitätsbibliothek i Hamburg samt Stadtbibliothek i Lübeck.

Från det återuppståndna Louvain-biblioteket, från universitetsbiblioteken i Utrecht och Basel, Zentralbibliothek i Zürich, Stadtbibliothek i Winterthur, från universitetsbiblioteken i Wien och Prag anlände äfven lyckönskningsskrifvelser.

Af amerikanska institutioner må nämnas John Crerar library, Chicago, University library, Minneapolis, och Augustana college, Rock Island.

Personliga lyckönskningsskrifvelser eller telegram hade sändts af franske ministern i Stockholm Delavaud, chefen för Bibliothèque nationales handskriftsamling Omont, Preussische Staatsbibliotheks chef Milkau, dess förre Erster Direktor Schwenke, direktorn därstädes Paalzow, bokförläggaren W. Engelmann, Leipzig, bibliotekarierna Arnesen och Hj. Pettersen, Kristiania, Hansen och Josephsson i Chicago m. fl.

I anledning af jubileet ihågkoms biblioteket äfven med en del gåfvor. Så skänkte lektor Schagerström ett antal visböcker från 1700-talet, viktiga för Bellmansforskningen, dr N. Flygare ett fragment af en eljes förlorad codex af Södermanna-lagen, direktör H. Svanfeldt ett album i ord och bild belysande Upsala stadshotells utveckling under N. P. Svanfeldts ledning, minnen från af honom arrangerade akademiska festligheter m. m., löjtnant Fredrik Järta ett Linnébref i original, doc. O. Östergren en släktbok från 1600-talet för Bengt Hansson Renfäldt jämte några rara tryck samt kandidat E. Kempe en samling engelska prakttryck.

Med anledning af jubileet utgaf universitetsbiblioteket en omfångsrik festskrift (622 s. stor 8°) med titel »Uppsala universitets biblioteks minnesskrift 1621 – 1921. Med bidrag av bibliotekets forna och nuvarande tjänstemän». För festskriftens innehåll skall senare redogöras.

Bland tidningsartiklar, som utkommit med anledning af 300-årsminnet af Upsala universitetsbiblioteks grundläggande, kunna följande anföras: S. E. Bring, »Uppsala universitetsbibliotek 300 år» (Stockholms tidningen 8/7 1921); E. Colliander, »Upsala universitetsbiblioteks 300-årsjubileum» (Upsala nya tidning 8/7 1921); J. L:son Samzelius, »Uppsala universitetsbibliotek trehundra år»» (Upsala 6/7 1921); A. Hj. Uggla, »Ett 300-årsjubileum i Uppsala» (Aftonbladet 7/7 1921). S. E. Bring har dessutom i Ord och bild 1921, h. 10, s. 513 – 27, skrivit en utförligare, med 12 illustrationer försedd uppsats: »Carolina Rediviva. Några anteckningar till Uppsala universitetsbiblioteks 300-årsjubileum».

Lund. Universitetsbiblioteket.

Universitetsbiblioteket under år 1920.

Enligt årsberättelsen för 1920 har utländska afdelningens accession under året uppgått till 13,218 volymer (mot 9,134 1919), däraf 4,906 förvärfvats genom köp, 1,182 genom gåfvor och 7,130 genom byte; den senare siffran företer en väsentlig stegring mot 1919 års 2,860, men är så till vida missvisande, som bytesaccessionen från många institutioner omfattar publikationer för ett flertal år. Bland gåfvorna är särskildt att märka den värdefulla samling af öfver 300 volymer, hvilken genom välvillig förmedling af franske ministern i Stockholm, M. Delavaud, förvärfvats åt biblioteket; i samlingen ingå bl. a. Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, ett antal publikationer af Société de l'histoire de France, de af den franska delegationen i Persien 1897—1902 utgifna Mémoires m. m. Från Wiens vetenskapliga kretsar, med medel bekostade af Ofenheim—Stiftung, har biblioteket erhållit 185 band och broschyrer af under kriget utgifven vetenskaplig litteratur; en lika stor sats har från samma gifvare anländt under januari 1921. Den svenska afdelningen har äfven detta år från Kungl. biblioteket erhållit ett synnerligen välkommet tillskott af 2,296 nummer till samlingen af svenskt officiellt småtryck.

Handskriftssamlingens viktigaste förvärf ha varit de redan tidigare i denna tidskrift utförligt omnämnda donationerna af H. Reuterdahls och B. Cronholms efterlämnade papper. Därjämte ha som gåfva erhållits bl. a. 728 bref till medlemmar af

släkten Myhrman, 570 bref till framlidne professor S. L. Törnqvist, ett antal bref till professor J. J. Borelius till komplettering af tidigare gåfvor, strödda bref och manuskript till bibliotekets samlingar af Tegnériana och scanica m. m.

I anslutning till den föregående år verkställda uppmätningen af bibliotekets samlingar har företagits en räkning af bandantalet, som gifvit till resultat, att biblioteket i januari 1920 innehöll 302,556 band, fördelade på den svenska och den utländska afdelningen med resp. 106,148 och 196,408. I detta antal ingå emellertid icke tidningarna, som det stött på praktiska svårigheter att räkna, icke heller kapseltrycket, broschyrer och småtryck. Detta har i stället uppmätts i längdmeter och befunnits upptaga ett utrymme af 1,635,2 m., däraf 822,6 på svenska afdelningen, 812,6 på den utländska. Vid de två närmast föregående räkningarna, 1887 och 1897, voro siffrorna för bandens antal resp. 134,957 och 162,869, medan kapseltrycket då räknades i antal kapslar. I referensbiblioteket befunno sig enligt årets räkning 8,105 band (mot 1,522 1887), under bindning voro 3,405 band och på svenska accessionsafdelningen 2,567 band. Antalet utlånta band belöpte sig till 2,742 för svenska afdelningen och 11,573 för utländska eller tillsammans 14,315. Motsvarande slutsumma 1897 var 4,332 och 1887 2,277.

Af statistiken öfver lånerörelsen framgår, att hemlånens antal, 23,601, företer någon nedgång mot 1919 (26,197), likaså antalet besökande, 22,798 mot 22,999; däremot har antalet utlämnade volymer ökats till 74,850 mot 74,719 1919. Nedgången af hemlånens antal torde bero på den tilltagande tendensen att förlägga utarbetandet af afhandlingar till bibliotekets lokaler i stället för den privata bostaden. Från andra institutioner ha inlånats 1,007 band (mot 1,221 1919), därav 139 handskrifter, utlånats 1,299 (mot 1,349), däraf 56 handskrifter.

Under året har inom personalen utom förut i denna tidskrift omnämnda utnämningar den förändring inträffat, att förste bibliotekarien A. Malm efter uppnådd pensionsålder erhållit begärt afsked, hvarjämte till amanuens förordnats fil. lic. A. G. Werin och till e. o. amanuenser fil. kand. N. W. S. Norlind och fil. kand. B. A. M. Mattisson.

G. C.

Till andre bibliotekarie utnämndes den 5 juli 1921 biblioteksamanuensen fil. lic. B. E. V. Wulff.

F. öfverbibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Lund, dr C. af Petersens har i »Under Lundagårds kronor», del II (Lund 1921) under titeln »Ur mina biblioteksminnen» offentliggjort en del intressanta, mest personliga bidrag till universitetsbibliotekets historia under hans båda företrädare Edvard Berling och Elof Tegnér. Minnena beröra de tre sista decennierna af 1800-talet och uppehålla sig särskildt vid Elof Tegnérs i bibliotekets utveckling epokgörande verksamhet. Uppsatsen är rikligt illustrerad med bl. a. porträtt af några af de äldre tjänstemännen, Berling, Palm, Braune, Tegnér, Sjöbeck.

Den Kahlska manuskriptsamlingen.

Redan år 1912 öfverlämnades till biblioteket af kaptenen m. m. J. G. Crafoord i Lund en större samling bref (c:a 700) till och från hans morfader, den bekante swedenborgaren, förf. till »Tegnér och hans samtida i Lund», teol. dr Achatius Johan Kahl. Innevarande höst har kapten Crafoord genom en ny gåfva ytterligare kompletterat denna brefsamling; dessutom har han öfverlämnat dr Kahls homiletiska kvarlåtenskap samt af honom gjorda anteckningar i swedenborgska ämnen. Bland Kahls efterlämnade papper funnos äfven bref till domprosten Anders Knös i Skara, till dennes maka Brita Hedvig Knös, född Wijnblad samt till Kahls svåger domprosten A. J. Hellstenius i Lund, hvilka samtidigt donerades till biblioteket.

Dr Kahl var på sin tid en af centralfigurerna inom Nya kyrkan, och bland hans korrespondenter återfinnas följaktligen så godt som alla mera bemärkta personer inom nämnda samfund såväl i Sverige som i utlandet. Det största antalet bref (152) härrör från fru Fredrika Ehrenborgs hand; Kahls brev *till* henne uppgå till icke mindre än 112. För öfrigt finnas bref från C. A. Agardh (7), Atterbom (12), Fredrika Bremer (2), C. W. Böttiger (2 om Tegnér), den nitiske medarbetaren i »Ett evangeliskt Sändebud», med. dr H. I. Carlson (33), M. J. Crusenstolpe (3), Anders Fryxell (1 ang. kyrkohandboksförslaget 1854), G. E. Klemming (8), den bekante entomologen och swedenborgaren, kommerserådet C. J. Schönherr (6), swedenborg översättaren dr J. A. Sevén (52, röra till största delen frågor, som stå i samband med öfversättningen af Arcana coelestia), den för sina swedenborgska åsikter afsatte prästmannen J. Tybeck (7). Bland de utländska kor-

respondenterna märkas särskildt den nykyrklige teologen och utgifvaren af Swedenborgs religiösa skrifter Immanuel Tafel (48) och dennes brorson R. L. Tafel (3), swedenborgsbiograferna J. J. G. Wilkinson (38) och W. White (8). Swedenborgarnes dogmatiker S. M. Warren är ock representerad genom trenne bref. Danmark är företrädt af den politiske skriftställaren C. Dirkinck Holmfeld (29) och C. Molbech (4). Det franska inslaget i samlingen bildar swedenborgsöfversättaren J. F. E. Le Boys des Guays (2).

Bland brefven till domprosten Anders Knös märkes särskildt en skrifvelse från den bekante religionssvärmaren på Gustaf III:s tid J. G. Halldin. Prof. Anders Hylanders i Lund bref — nio till antalet — afhandla åtskilliga dogmatiska frågor. Till några af dessa finnas äfven Knös' svar i afskrift. Prof. Lars Lefrén i Åbo får 1783 af Knös ett bref (här i egenh. koncept) med anmaning att uppträda till K:s försvar i striden mellan honom och sedermera biskop J. Möller i Visby. Ett längre afböjande svar följer från L. Samuel Ödmann rådför sig med K. i frågor som röra bibelöfversättningen, katekesen och psalmboken (2). Knös' utförliga svar å ett af brefven finnes i afskrift. J. Tybeck är äfven här representerad med tvenne förtroliga bref.

Domprostinnan Knös räknar bland sina korrespondenter den ofvannämnda Halldin (2), Christian Johansen, fabrikör i Eskilstuna — en på sin tid mycket bekant och uppskattad person i swedenborgskretsar (3). Från öfverstelöjtnant Mårten Sturtzenbeckers hand härröra 16 bref.

I A. J. Hellstenii samling finnas bref från bl. a. domprosten i Skara C. J. Knös (18) och dennes son, domprosten i Upsala A. E. Knös (5 med interiörer från det akademiska lifvet i Upsala på 1820- och 30-talen). Största intresset knyter sig dock till brefven från biskop Sven Lundblad i Skara (14) och kommerserådet C. J. Schönherr (14). Lundblads bref omfatta tiden 1799—1834 och innehålla — särskildt de från ungdomstiden — viktiga bidrag till hans karakteristik. I Schönherrs bref, som till största delen röra enskilda förhållanden, får hans djupa religiositet och vinnande anspråkslöshet vackra uttryck.

Gunnar Wetterberg.

En förteckning öfver våra akademier, lärda samfund och sällskap.

I *Svenska kalendern 1922* finnes en nyhet, som säkerligen kommer att på flera håll hälsas med tacksamhet, nämligen den af förste bibliotekarien S. E. Bring utarbetade öfversikten öfver »Våra akademier, lärda samfund och vetenskapliga sällskap» (s. 236—58). Det är kanske att hoppas, att denna öfversikt skall följas af en svensk »Minerva», en den svenska lärda världens årsbok, som äfven upptager personalnotiser och i likhet med den af f. öfverbibliotekarien Aksel Andersson till världsutställningen i Paris 1900 utarbetade, förtjänstfulla »Catalogue de l'exposition suédoise de l'enseignement supérieur. Etablissements d'enseignement supérieur et savants. Publications savantes» (Ups. 1900. VII, 103 s. 8°) också innehåller utförlig bibliografisk förteckning öfver resp. akademiers och sällskaps publikationer.

Ur anteckningsboken kallar Arthur Sjögren sin i dagarna på Svenska Teknologföreningens förlag utkomna bok, innehållande konst- och kulturhistoriska anteckningar samlade i 8 artiklar. Af dessa intresserar i främsta rummet författarens goda och välillustrerade utredning af Bellmanska släktsilhuetter jämte bidragen om tvenne nästan alldeles förbisedda konstnärer som verkat i vårt land, Johan Ludvig Tenler och Carl Adams. Utstyrelsen är förstklassig och smakfull. Priset är kr. 10.

Ett Islands-bibliotek.

Till universitets- och statsbiblioteket i Köln har universitetsbibliotekarien E. Erkes skänkt sitt värdefulla Islands-bibliotek. Detta bibliotek, resultatet af en lång och målmedveten samlarverksamhet, är synnerligen fullständigt och omfattar öfver 4,000 band fornnordisk, isländsk och färöisk litteratur samt de viktigaste arbeten i isländsk historia, statsvetenskap, politik, konst m. m. äfvensom verk i allmän skandinavisk filologi, folklore etc. Särskildt värdefull är en samling af omkring 200 olika isländska tidskrifter och tidningar i oftast fullständiga serier från tiden 1775—1921. Denna donation kommer säkerligen att befrämja studiet af de nordiska språken vid det nya universitetet i Köln och det torde vara af vikt att samlingen genom gåfvor från de skandinaviska biblioteken ytterligare förökas och kompletteras.

Finland.

Finska statens biblioteksverksamhet.

I tidningen Åland för den 16 nov. 1921 förekommer en artikel »Statens biblioteksverksamhet», ur hvilken följande förtjänar anföras.

Riksdagen beslöt den 10 dec. 1920, att staten skulle taga ledningen af landets folkliga biblioteksväsende om hand och beviljade ett betydande belopp för ordnandet och understödjandet af biblioteksverksamheten. Uppgiften att skapa en enhetlig organisation och fastslå de principer, enligt hvilka arbetet skall planeras, tillhör enligt riksdagens beslut *statens bibliotekskommission*. Denna utgöres af det skolråd, som handhar ärenden rörande det fria folkupplysningsarbetet (ordförande) och af representanter för några för folkbildningens höjande verksamma föreningar, såsom Svenska Folkskolans Vänner, Finlands Svenska Arbetareförbund m. fl. Kommissionens sekreterare är en af densamma utsedd tjänsteman, benämnd direktör för biblioteksväsendet. Denne direktör har att verkställa kommissionens beslut och synes i det hela ha samma uppgifter som de svenska bibliotekskonsulenterna. De statsunderstödda bibliotekens verksamhet är centraliserad i *Statens biblioteksbyrå* i Helsingfors. Den förste direktorn för biblioteksväsendet är fil. mag. Helle Cannelin. För den lokala instruktionsverksamheten är landet indeladt i fem distrikt med hvar sin bibliotekskonsulent. De svenskspråkiga trakterna bilda ett distrikt för sig med rektor Uno Stadius som bibliotekskonsulent. — Statens bibliotekskommission behandlar f. n. frågan om grunderna och villkoren för bibliotekens statsanslag, hvilkas storlek liksom i andra länder gifvetvis kommer att bli beroende af det belopp, som resp. kommuner eller andra understödjare själfva anslå för ändamålet.

Helsingfors. FinlandsRiksdagsBibliotek Under hösten 1921 har utkommit *Katalog 1917—1919*, liksom de föregående redigerad af A. H. Bergholm. Uppställningen är i hufvudsak densamma som tillämpats i katalogen öfver den närmast föregående treårsperiodens förvärf.

Nordisk bibliografisk litteratur.

Med innevarande årgång öfvertager *NTBB* från *Samlaren* utgifvandet af en årlig förteckning öfver svensk bibliografisk litteratur, hvilken samtidigt utvidgas att omfatta äfven grannländernas litteratur, hvaröfver årliga bibliografier hittills icke utgifvits. Bibliografien för år 1919 meddelas i detta häfte, den för 1920 och 1921 kommer att inflyta i sista häftet af nästa årgång. Den omfattar bibliografi, biblioteks- och arkivväsen, handskrifts- och bokhistoria, bokhandtverkets historia och modern bokkonst samt bokhandel. Från densamma har utom mindre betydande uppsatser uteslutits allt som rör utländskt bok- och biblioteksväsen samt i fråga om modern teknik, affärs- och fackorganisation allt utom de viktigaste tidskrifterna, till hvilka den för dessa frågor intresserade hänvisas. Från och med 1920 har för öfrigt *Nordiska boktryckarrådets årsbok* lämnat en öfversikt öfver denna litteratur. *Samlarens* bibliografi omfattar numera svensk lärdoms-, litteratur- och teaterhistoria.

RÄTTELSE

I föregående häfte: 1921: h. 2—3, s. 79, rad 2 nerifrån har i sista korrekturet bokstäverna ni råkat bortfalla i ordet dni.

NORDISK BIBLIOGRAFISK LITTERATUR UNDER ÅR 1919

Förtecknad af JONAS L:SON SAMZELIUS

med biträde af

SVEND DAHL, HALLDÓR HERMANNSSON, HUGO E. PIPPING, W. P. SOMMERFELDT

1. ALLMÄNT

Aarbog for Bogvenner. Udg. af S. DAHL. Aarg. 3. Kbhvn. 288 s. 4°. Pr. 42 kr.

Liber librariorum. Bokhandlarnas bok. Minnesskrift utg. med anledning av Svenska sortimentsbokhandlareföreningens 25-åriga tillvaro under red. av A. HÅNELL. D. 1. Stockh. XI, 272 s. 4°. Pr. 30 kr.

Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 7, s. 188—192, af C. EFVERGREN.

Meddelanden för bokvänner från H. Klemmings antikvariat. För red. A. SJÖGREN. Årg. 1 (3). Stockh. 132 s. 8°. Pr. 10 kr.

Tidskrift, Nordisk, för bok- och biblioteksväsen. Under medverkan af O. KOLSRUD, V. MADSEN, G. SCHAUMAN utg. af I. COLLIJN. Årg. 6. Upps. VIII, 277 s. 8°. Pr. 20 kr.

2. BIBLIOGRAFI

Allmän

BROBERG, S. GRÉN. [Nordisk filologisk] Bibliografi för 1917.

Arkiv f. nord filol., Bd 35, s. 343—384.

BRØNDAL, V. og F. HEIDE. [Historisk-botanisk] Bibliografi.

Tidsskrift for historisk Botanik, Bd. 1, s. 137—140.

DAHL, F. og A. E. RODHE. Nordisk [juridisk] litteraturfortegnelse 1918.

Tidsskrift for retsvidenskab, Bd 32, s. 361—421.

GRUNDTVIG, V. Om Bibliografi og Bibliografier. Anmærkninger til et Afsnit af Haandbog i Bibliotekskundskab. Aarhus. 30 s. 8°. Pr. 1,50 kr.

Anm. i *Zentralbl. f. Bibliothekswesen*, Jahrg. 36, s. 225—226, af R. KAISER.

HAZELIUS, F., S. DAHL, L. DAL och W. P. SOMMERFELDT. [Nordisk konstvetenskaplig] Bibliografi [1918—1919].

Tidskr. f. konstvetenskap, Årg. 4, s. 36—43, 84—91, 122—130, 166—176.

Litteraturfortegnelse omfattende Skrifter af geologisk eller lignende Natur og som ved Emne, Forfatter eller Udgivelsessted er knyttede til Danmark og Grønland samt Island [1916—1918].
Medd. fra Dansk geologisk Forening, Bd 5: H. 4, s. XIII—XV.

LUNDBERG, O. Nordisk ortnamnslitteratur 1918. Bibliografisk förteckning.
Namn o. bygd, Årg. 7, s. 188—202.

MÖLLER, B. Nordisch. [Sprache und literatur, 1916.]
Jahresbericht... der germanischen philologie, Jahrg. 38: 2, s. 1—33.

Danmark

Bogfortegnelse, Dansk, for 1919. Med et alfabetisk og et Fagregister. Aarg. 69. Kbhvn. 117, 173 s. 8°. Pr. 5 kr.

CHRISTENSEN, C. Dansk botanisk Litteratur i 1915, 1916 og 1917.
Botanisk Tidsskrift, Bd 36, s. 281—302.

DAHL, S. Litteraturen om Sønderjylland med særligt Henblik paa Nationalitetskampen efter 1864.
Sønderjylland, red. af S. DAHL og A. LINVALD, Bd 2, s. 323—349.

ERICHSEN, B. og A. KRARUP. Dansk historisk Bibliografi. Bd 1: H. 2. Kbhvn. 186 s. 8°. Pr. 2 kr.
Förut utk.: Bd 3. 1917 o. 1: 1. 1918.

HEILSKOV, C. Historisk-topografisk Tidsskrifts-Index for Københavns Amt.
Aarbog udg. af Historisk Samfund f. Københavns Amt, 1919, Tillæg, s. 1—24.

NIELSEN, L. Dansk Bibliografi 1482—1550. Med særligt Hensyn til dansk Bogtrykkerkunsts Historie. Kbhvn. 254 s., 5 pl. 4°. Pr. 25 kr.
Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*. Årg. 6, s. 251—260, och *Stockh. dagbl.*, 7/11, af I. COLLIJN, *Zentralbl. f. Bibliothekswesen*, Jahrg. 36, s. 226—227, af K. HAEBLER, *Het boek*, Jaarg. 9, s. 17—23, af M. E. KRONENBERG.

Virksomhed, Litterær, udfoldet ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1908—1918.
Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Aarsskrift, 1919, s. 281—307.

Finland

Årskatalog för finska bokhandeln 1918. Suomen kirjakaupan vuosiluettelo 1918. Hfors. 27, 76 s. 8°. Pr. 6,50 fmk.

Norge

Artikler og digte, Ukjendte, i »Morgenbladet». Et supplement til Halvorsens forfatterleksikon.
Morgenbl., 1/1.

Bokfortegnelse, Norsk, for 1917. Utg. av Universitets-Biblioteket i henhold til lov av 20. juni 1882. Kra. (2), 102 s. 8°. Pr. 2 kr.

[JOLEIK, A. A.] Böker og tidskriftstykke og bladstykke um Sunnfjord i gamall og ny tid.
Sunnfjord, 1, s. 6—10.

Katalog over norske sjökarter den 1. januar 1919. Kra. 15 s. 8°. (Norges geografiske opmaaling.)

KOLSRUD, S. Det norske samlaget. Skrifter utgjevne av Det norske samlaget 1868—1918. Kra. 30 s. 8°.

MUNTHE, W. Norges historie. Bibliografi for 1917. 90 s.
Hist. tidsskrift, Række 5: Bd 4, Tillæg.

[REUSCH, H.] [Geologisk] Litteratur 1917.
Norsk geologisk tidsskrift, Bd 5, s. 109—115.

SOMMERFELDT, W. P. [Norsk arkeologisk] Bibliografi 1918.
Foren. t. norske fortidsmindesmerkers bevaring, Aarsberetning f. 1918, s. 250—263.

Tidsskriftindex, Norsk, 1918. Systematisk fortegnelse over indholdet av 184 norske tidsskrifter. Utarb. av W. P. SOMMERFELDT. Aarg. 1. Kra. XXIV, 132 s. 8°. Pr. 10 kr.

Sverige

ARRHENIUS, O. Svante Arrhenius utgifna skrifter. Upps. 11 s. 8°. Pr. 0,75 kr.
Meddel. fr. K. Vetenskapsakad. Nobelinstitut, Bd 5: 1.

Bibliographia Sjögreniana. Förteckning över Arthur Sjögrens intill den 2 oktober 1919 utgivna skrifter och uppsatser. Stockh. 31 s. 8°.

Bokförteckning, Svensk. Systematisk månatlig sammanställning av nyheter i bokhandeln. Utg. av Svenska bokhandlareföreningen. Årg. 7. Lund. 112 s. 8°.

Bokkatalog, Svensk, för åren 1911—1915. På uppdrag af Svenska bokförläggareföreningen utarb. af A. NELSON. Stockh. VI, 707 s. 4°. Pr. 125 kr.
Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 7, s. 192—194, af A. HOLMBERG.

BROBERG, S. GRÉN. Bibliografi över de under 1918 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser som röra modersmålsundervisningen.
Årsskrift för modersmålslärarnas förening, 1918—19, s. 7—28.

BRODÉN, N. Förteckning över Emil Sjögrens tryckta kompositioner.
Sv. tidskr. f. musikforskning, Årg. 1, s. 90—141.

CARLQUIST, G. Lundalitteratur. Några anteckningar till universitetets tvåhundrafemtioårsjubileum.
Biblioteksbladet, Årg. 4, s. 16—23.

GEETE, R. Fornsvensk bibliografi. Supplement. Förteckning öfver Sveriges medeltida bokskatt på modersmålet 1901—1917 samt därtill hörande litterära hjälpmedel jämte bihang: Kalendarium svecicum. Stockh. XII, 323 s. 8°. Pr. 7 kr.
Samlingar utg. av Svenska fornskriftssällskapet, H. 155.
Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 109—113, af I. COLLIJN, *Stockh. dagbl.*, 11/7, af L. FR. LÄFFLER.

HENNERBERG, C. F. Förteckning över Gunnar Wennerbergs tonverk. Stockh. 42 s. 16°. Pr. 3 kr.
Anm. i *Sv. tidskr. f. musikforskning*, Årg. 1, s. 162, af T. N[ORLIN]D.

HOLMBERG, A. Svenska arbeten om Ryssland och Polen.
Biblioteksbladet, Årg. 4, s. 65—83.

JÖRGENSEN, A. Samtida skrifter rörande Sveriges förhållande till främmande makter och Sveriges krig. Supplement. 1918.
Anm. i *Hist. tidskrift*, Årg. 39, s. 37—39, af —x— [J. A. ALMQUIST], *Het boek*, Jaarg. 10, s. 204—205, af A. G. VAN HAMEL.

LEIJONHUFVUD, K. K:SON. Förteckning på Kungl. förordningar m. fl. publikationer rörande yppighet och överflöd under tiden 1664—frihetstidens slut.
Fataburen, 1919, s. 72—79.

LEWENHAUPT, E. Litteratur om Örebro län.
Biblioteksbladet, Årg. 4, s. 106—119.

Lexikon, Svenskt biografiskt. Red.: B. BOËTHIUS. Bitr. red. för den bibliografiska avdelningen: A. B. CARLSSON. H. 6—8. Stockh. 480 s. 8°. Pr. 21 kr.

MELANDER, S. E. Horatius i svenska öfversättningar, imitationer och efterbildningar. 1918.
Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 121—122, af A. HOLMBERG.

RUDBECK, G. Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600. Med en inledande redogörelse. Ak. afh. Upps. XV, 93, 270 s. 8°. Pr. 15 kr.
Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 7, s. 41—54, af G. CARLSSON.

SAMZELIUS, J. L:SON. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 37 (1918). 49 s.
Samlaren, Årg. 40, Tillägg.

SETTERVALL, K. [Svensk historisk] Bibliografi. 39 (1918). S. 547—584.
Hist. tidskrift, Årg. 39, Tillägg.

Stickordsförteckning, Svensk. Alfabetisk förteckning över nyheter i bokhandeln. Utg. av Svenska bokhandlareföreningen. Årg. 7. Eslöv. 278 s. 8°. Pr. 24 kr.

SYLWAN, O. O. P. Sturzen-Beckers författarskap. En bibliografisk översikt. Göteb. 1918—1919. XII, 53 s. 8°.
Göteborgs högskolas årsskrift, 1918 o. 1919, Inbjudningsskrift.

WEDKIEWICZ, S. La Suède et la Pologne. Essai d'une bibliographie. 1918.

Anm. i *Hist. tidskr*, Årg. 39. s. 119—120, af H. B[RULI]N, *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 5, s. 275—277, af A. HOLMBERG.

ÅHLANDER, F. E. Förteckning öfver svensk geologisk, paleontologisk, petrografisk och mineralogisk litteratur för åren 1907—1917.

Geolog. föreningens förh., Bd 41, s. 539—606

Årskatalog för svenska bokhandeln. Utg. af Svenska bokförläggareföreningen genom C. EFVERGREN. Årg. 47 (1918). Stockh. 184 s. 8°. Pr. 3 kr.

3. BIBLIOTEK OCH ARKIV

Allmänt

ARNESEN, A. Bibliotekbygninger. Utg. av Norsk bibliotekforening. Kra. (8), 68 s. 8°. Pr. 4 kr.

Anm. i *Bogens Verden*, Aarg. 2, s. 111—113, af A. S. STEENBERG.

BANKE, J. Øvelser i Bøgers Brug.

Vor Ungdom, 1919, s. 156—162.

— Bøgers Brug. Opgaver og Øvelser i Anvendelse af Haandbøger. Kbhvn. 88 s. 8°. Pr. 3 kr.

Anm. i *Tidskr. f. folkundervisning*, Årg. 38, s. 137—138, af HJ. J. NORDIN, *Nord. tidskr f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 7, s. 194—195, af V. MADSEN.

EBBINGE WUBBEN, C. H. Bibliotheken in Scandinavië.

Het boek, Jaarg. 8, s. 318—326.

Haandbog i Biblioteksskundskab, under Medvirkning af ... udg. af S. DAHL. 2 Udg. 1916.

Anm. i *Biblioteksbladet*, Årg. 4, s. 25—28, af K. TYNELL.

MARQUARD, E. Arkiv og Publikum. Indledning til en Diskussion i Personalhistorisk Samfund.

Personalhist. Tidsskr., R. 7: Bd 4, s. 158—175.

G[ROTH], P. Den skandinaviske boksamling i Paris.

Morgenbl., 1/1.

SÖRENSEN, H. Bibliothèque Scandinave i Paris og norsk propaganda.

Dagbladet, 17/12.

Danmark

Aarsskrift, Dansk Biblioteksforenings. 2. Kbhvn. 64 s., 1 pl. 8°. Pr. 1 kr.

Bogens Verden. Udg. af Danmarks Biblioteksforening. Red. af S. DAHL og PEDERSEN-SEJERBO. Aarg. 2. Kbhvn. VIII, 286 s. 8°. Pr. 8 kr.

Bogsamlingsbladet. Udg. af Foreningen Danmarks Folkebogsamlinger. Red. af J. HØIRUP. Aarg. 13. Holbæk. XII, 254 s. 8°. Pr. 1 kr.

DAHL, S. Bibliotekarforeningen og dens Efterfølger [Dansk Biblioteksforening].

Dansk Biblioteksforenings Aarsskr., 2, s. 58—64.

— Vore offentlige Biblioteker i 1918—19.

Aarb. f. Bogvenner, Aarg. 3, s. 272—280.

Fortegnelse over rabatberettigede Folke- og Børnebiblioteker 1. August 1919. Udg. af Statens Bogsamlingskomité. Kbhvn. 28 s. 8°.

HØIRUP, J. Nogle Raad og Vink, især for begyndende Bogsamlinger.

Bogsamlingsbladet, Aarg. 13, s. 241—245.

Katalog over Erhvervelser af nyere udenlandsk Litteratur ved Statens offentlige Biblioteker 1918. Udg. af Det kongelige Bibliotek ved S. DAHL. Kbhvn. 347 s. 8°. Pr. 1 kr.

Häraf separat af afdelningarna om Verdenskrigen samt Teknik, Fysik og Kemi.

LANGE, H. O. Dansk Bibliothekslovgivning.

Dansk Biblioteksforenings Aarsskrift, 2, s. 51—57.

OBEL, G. Et norsk-svensk Bibliotek i Danmark.

Det nye Nord, Aarg. 1, s. 199—200.

SCHULTZE, E. Die dänische Staatsunterstützung für Volksbüchereien.
Der Bibliothekar, Jahrg. 11, s. 1197—1198.

STEENBERG, A. S. De folkelige Bibliotekers Forhold i Danmark.
Dansk Biblioteksforenings Aarsskrift, 2, s. 36—50.

Aarhus

GRUNDTVIG, V. Statens Avissamling i Aarhus.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 49—55.

Statsbiblioteket i Aarhus. Aarskatalog. Fortegnelse over Erhvervelser af nyere udenlandsk Litteratur. 14 (1919). Aarhus. 68 s. 8°. Pr. 0,25 kr.

Katalog over »Vahls Missionsbibliotek» i Statsbiblioteket i Aarhus. A. Mission i Almindelighed. Aarhus. 52 s. 8°. Ej i bokh.

Köbenhavn

Forsikringsforeningens Bibliotek. Katalog. 1. Forsikringslitteratur. Kbhvn. 156 s. 8°.

Københavns Kommunebiblioteker. Katalog over dansk og norsk Litteratur. Kbhvn. 8°.
1. Skønlitteratur. 128 s. Pr. 0,50 kr.
2. Faglitteratur. 90: Historie. 104 s. Pr. 0,50 kr.

Københavns Kommunebiblioteker. Katalog over udenlandsk Litteratur. Kbhvn. 8°.
1. Skønlitteratur. 96 s. Pr. 0,50 kr.

HJORTH-NIELSEN, H. Haandskrevne Registre til større Værker [i Det kgl. Bibliotek].
Personalhist. Tidsskr., R. 7: Bd 4, s. 282—284.

HÖGBERG, P. Notices et extraits des manuscrits espagnols de Copenhague.
Revue hispanique, T. 46, s. 382—399.

ROCKSTROH, K. C. Oversigt over de vigtigste Afdelinger af Krigsministeriets Arkiv og Vejledning med Hensyn til Benyttelsen.
Fortid og Nutid, Bd 2, s. 170—176.

Bruun, H. 1873—1918. Underarkivar [ved Rigsarkivet].
Minnesteckning i *Personalhist. Tidsskr.*, Bd 4, s. 83—84, af H. HJORT-NIELSEN.

BRØNDAL, V. Dr. Oluf Nielsens efterladte Samlinger [i Stednavneudvalgets Arkiv].
Fortid og Nutid, Bd 2, s. 200—205.

Birket-Smith S. 1838—1919. Overbibliotekar [ved Universitetsbiblioteket].
Minnesteckningar i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 243—250, af S. LARSEN, *Illustreret Tidende*, Aarg. 60, s. 559—560, af J. EYSER.

Kålund, Kr. 1844—1919. Bibliotekar.
Minnesteckningar i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 202—206, af S. BLÖNDAL, *Stockh. dagbl.*, 25/9, af L. FR. LÄFFLER.

Odense

MADSEN, V. Karen Brahes Bibliotek. Se afd. 3: Bibliofili.

Finland

Kirjastolehti. Suomen kirjastoseuran julkaisema. Vuosik. 12. [Biblioteksbladet. Utg. af Finlands biblioteksamfund. Årg. 12.] Hfors. 201 s. 8°. Pr. 6 fmk.

Statsrådets beslut angående insändande och fördelning av tryckskrifter avsedda för offentliga samlingar och vetenskapliga inrättningar. Givet i Helsingfors den 14 mars 1919. [Åfven på finska.]
Finlands författningssamling, 1919, Nr 30, s. 19—20.

HARMAJA, L. Maakuntaarkistokysymyksestämme. [Frågan om våra landskapsarkiv.]
Valvoja, Årg. 39, s. 380—384.

LIAKKA, N. Maalaiskunnan kirjastoasia. 1—4. [Landsbygdens biblioteksfråga.]
Kansanvalistuslehti, 1919, s. 33—41, 55—64.

Björneborg

Björneborgs stads bibliotek. Katalog över svenska och utländska böcker, 1919. Björneborg. 60 s. 8°.

Helsingfors

Statsrådets beslut angående ombildande av Lantdagens bibliotek till ett statsrådet underlydande statens centralbibliotek. Utfärdat i Helsingfors den 14 april 1919. [Åfven på finska.]
Finlands författningssamling, 1919, Nr 52, s 4-8.

Berättelse öfver verksamheten vid Helsingfors stads bibliotek år 1918. Hfors. 10 s., 2 tab. 8°. [Åfven på finska.]

Helsingin kaupungin kirjasto. Suomalaiset kirjat. Lisäluettelo, N:o 7 (1918). [Helsingfors stads bibliotek. Finska böcker. Tilläggskatalog, N:o 7 (1918)] Hfors. 28 s. 8°. Pr. 0,15 fmk.

Helsingfors stads bibliotek. Svensk och utländsk litteratur. Tilläggskatalog 1918. Hfors. 88 s. 8°. Pr. 0,15 fmk.

Suomen ylioppilaskirjasto. Luettelo. Lisävihko 15. Studentbiblioteket i Finland. Katalog. Tillägg 15 (1915—1918). Hfors. VIII, 152 s. 8°.

Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja. Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter. Hfors. 8°.

1. NOHRSTRÖM, H. Helsingfors universitetsbiblioteks Fennica-samling. 1918.
Anm. i *Finsk tidskr.*, T. 86, s. 376—381, af M. G. SCHYBERGSON, *Aika*, Årg. 13, s. 153—155, af A. R. CEDERBERG, *Nya Argus*, Årg. 12, s. 6—7, af A. GRONVIK, *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 126—132, af G. ADDE.

Accroisement de la bibliothèque de la Société des sciences de Finlande pendant l'année scolaire 1917—18. Hfors. 8 s. 8°.
Öfvers. af Finska Vetenskaps-societetens förhandlingar, 60.

Åbo

[Åbo akademis bibliotek.] Årsredogörelse.
Årsskrift utg. av Åbo akademi, 3, s. 65—70.

Island

MØLLER, A. Islands Landsbibliotek og Danmark.
Højskolebladet, 1919, s. 373—376, 409—410.

ÓLASON, P. E. Skrá yfir handritasöfn Landsbókasafnins. 1: 1. 1918.
Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 121—125, af S. BLÖNDAL.

Norge

For folkeoplysning. Tidsskrift for boksamlinger og folkeakademier. Red. av K. FISCHER. Bd 4. Kra. (7), 180 s. 8°. Pr. 1,50 kr.

ARNESEN, A. De norske folkebogsamlinger.
Dansk Biblioteksforenings Aarsskrift, 2, s. 26—35.

BERGWITZ, J. K. Vort arkivstel.
Folkebl., 1919, s. 244—246.

FISCHER, K. Biblioteksforholdene på Sörlandet.
For folkeoplysning, Bd 4, s. 82—85; 85—87 diskusjon.

— Tvunge skoleboksamlinger.
Det tyvende aarh., 1919, s. 21—23.

HADDELAND, R. Nokre ord kring kravet um lovfeste skuleboksamlinger.
For folkeoplysning, Bd 4, s. 11—14.

KILDAL, A. De norske folkebiblioteker.
Litteraturen, Aarg. 2, s. 422—431.

KVAMME, T. Boksamlingar ved ungdomsskulane
Högskulebladet, 1919, s. 105—106, 115—117.

Bergen

Byarkiv for Bergen.
Bergens Tidende, 12/5 o. 22/5, *Norges Handels- & Sjöfartstidende*, 9/6.

Kristiania

Deichmanske bibliotek. Aarsberetning 1917—1918. Kra. 24 s. 8°.

ORDING, F. Riksarkivar M. Birkeland, hans liv. Særtryk av Indledning til historiske skrifter av M. Birkeland. Kra. 136 s. 8°. Pr. 5 kr.

Universitetsbibliotekets årsberetning. 1. juli 1918—30. juni 1919. Kra. XXIV s. 8°.

MEYER, H. Poul Botten-Hansen [Bibliotekar ved universitetsbiblioteket].
Litteraturen, Årg. 2, s. 115—120.

Skien

Konkurrancen om det nye folkebibliotek i Skien.
Teknisk ukeblad, 1919, s. 474—481.

Det nye folkebibliotek i Skien. Arkitektkonkurransen.
For folkeoplysning, Bd 4, s. 102—111.

Sverige

Biblioteksbladet. Organ för Sveriges allmänna biblioteksförening. Red.: F. HJELMQVIST och K. TYNELL. Årg. 4. Stockh. VII, 232 s. 8°. Pr. 4 kr.

Bokstugan. Studiecirklarnas tidskrift. Red : O. OLSSON och R. SANDLER. Årg. 3. Stockh. XII, 252 s. 8°. Pr. 2,75 kr.

Accessions-katalog. Sveriges offentliga bibliotek. Stockholm. Uppsala. Lund. Göteborg. Stockh. 8°.

32 (1917). Utg. av Kungl. biblioteket genom E. CORVIN. 761 s. Pr. 2,50 kr.

Tioårs-register 1906—1915. Utg. av Kungl. biblioteket genom S. HALLBERG. Förra hälften (A.—K). 676 s. Pr. 2,50 kr.

HJELMQVIST, F. Några utvecklingslinjer i svenskt biblioteksväsen under de senare årtiondena.
Dansk Biblioteksforenings Aarsskrift, 2, s. 9—26.

— Svensk biblioteksverksamhet i utlandet. Ett medel för svenskhetens bevarande.
Biblioteksbladet, Årg. 4, s. 124—127.

HJELMQVIST, F. Koncentration och effektivitet. Önskemål i fråga om stärkandet och utbyggandet av folkbiblioteksorganisationen i Sverige.
Biblioteksbladet, Årg. 4, s. 157—165.

Katalog över böcker, som folk- och skolbibliotek samt riksförbund, som bedriva biblioteksverksamhet, kunna erhålla i statsbidrag. På uppdrag av K. Ecklesiastikdepartementet utg. av F. HJELMQVIST. Stockh. 4°. Pr. 8 kr.

Grundkatalog 1915—16. (8), 348, 36 s.

Tillägg 1 till grundkatalog 1915—16, omfattande arbeten utkomna åren 1915 och 1916. 56 s.

LANDTMANSON, S. Årsprogrammen och läroverkens biblioteks- och materielkassa.
Tidn. f. Sveriges läroverk, Årg. 19, s. 60.

LJUNGBERG, G. A. Ämnes- och bokval i studiecirklarna.
Biblioteksbladet, Årg. 4, s. 201—205.

LUTHANDER, Å. Den parlamentariska frågebyråinstitutionen i Amerika och Sverige.
Biblioteksbladet, Årg. 4, s. 173—180.

OLSSON, O. Studiecirkelbibliotek och biblioteksskötsel. Stockh. 84 s. 8°. Pr. 1,50 kr.
Folkets studiehandbok, 2.

— Folkbiblioteken och studiecirklarnas bokinköp.
Bokstugan, Årg. 3, s. 199—203.

Göteborg

Årsberättelse för 1918 om Göteborgs stads bibliotek. Göteb. 4°. 10 s.
Göteborgs stadsfullmäktiges handlingar, 1919, nr 471. Även separat.

Linköping

LINDEGREN, H. Bidrag till de svenska bibliotekens historia. 2. Stiftsbiblioteket i Linköping. Stockh. 21 s. 12°.

NYGREN, E. Ännu en handskrift från Stockholms dominikanerkloster [Cod. H 1 i Linköpings stiftsbibl.]. Se afd. 4: Handskrifter.

Lund

Lunds universitets biblioteks årsberättelse 1918. Lund. 22 s. 8°.

Äfven i univ:ts *Årsberättelse 1918—19*, s. 59—78.

Stockholm

Katalog över Stockholms högskolas juridiska fakultets bibliotek. 1918.

Anm. i *Sv. juristtidn.*, Årg. 4, s. 348—349, af C. G. BJÖRLING, *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 7, s. 61—62, af S. HALLBERG.

Kungl. Bibliotekets handlingar. 38. Stockh. 67, 24, 15 s. 8°.

Inneh: Årsberättelse för år 1918. — Svenska samlingens uppställning 1919 (utom samlingen av accidenstryck). — Svenska samlingens katalogsignaturer 1919.

HILDEBRAND, S. Några anteckningar om det von Engeströmska biblioteket. 1. Se afd. 3: Bibliofili.

WIESELGREN, O. En undersökning af Codex aureus' tillkomsttid. Se afd. 4: Handskrifter.

Brefväxling, Carl Snoilskys och G. E. Klemmings. Se afd. 3: Bibliofili.

Katalog över Pedagogiska biblioteket i Stockholm. Uppfostrings- och undervisningsväsen. Supplement 2. Stockh. IV, 91 s. 8°.

Meddelanden från Svenska riksarkivet. Ny följd. Stockh. 8°.

1: 45—47. S. 163—388. Pr. 5 kr.

45. Riksarkivariens årsberättelse för 1917. — 46. Handlingar rörande arkivväsendet. — 47. Utredningar och förteckningar.

2: 6. ALMQUIST, J. A. Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. D. 2: H. 1, D. 3: H. 2. 344 s., S. 49—96. Pr. 10 kr.

Anm. i *Hist. tidskr.*, Årg. 39, s. 198—200, af H. B[RULI]N.

BERGH, S. Svenska riksarkivet 1618—1837. 1916.

Anm. i *Le bibliographe moderne*, Année 19, s. 148—150, af B. BOETHIUS.

SONDÉN, P. Förteckning över arvprinsen Carl Gustafs arkiv i Stegeborgssamlingen.

Medd. fr. Sv. riksarkivet, N. F. 1: 47, s. 264—388.

Bergh, S. 1858—1919. Krigsarkivarie.

Minnesteckningar i *Hist. tidskr.*, Årg. 39, s. 31—32, af E. HILDEBRAND, *Nord. tidskr. f. bok- o bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 136—138, af E. NAUMANN.

Hildebrand, E. 1848—1919. Riksarkivarie.

Minnesteckningar i *Personhist. tidskr.*, Årg. 20, s. 105—107, af B. BOETHIUS, *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 234—242, af S. CLASON, *Hist. tidskr. f. Finland*, Årg. 4, s. 163—165, af M. G. SCHYBERGSON, *Hist. tidskr.*, Årg. 39, s. 49—54, af L. STAVENOW, *Stockh. dagbl.*, 25/8, af V. SÖDERBERG.

[Riksdagsbiblioteket.] Biblioteksstyrelsens årsberättelse.

Riksdagens protokoll. Bankoutskottets utlåtanden, 13, s. 2-5.

Katalog öfver Riksdagens bibliotek. 1901. Tillägg nr 3. Stockh. 403 s. 8°. Pr. 9 kr.

GÖDEL, V. Ett svenskt statsvetenskapligt bibliotek.

Nya dagl. alleh., 3/11.

[K. Vetenskapsakademiens bibliotek.] Årsredogörelse.

K. Vetenskapsakad:s årsbok, 1919, s. 105—124.

Uppsala

Uppsala universitets biblioteks årsberättelse för år 1918. Upps. 38 s. 8°.

Äfven i univ:ts *Årsredogörelse*, 1918—1919, s. 82—117.

ANDERSSON, A. Upsala universitets biblioteks om- och tillbyggnad åren 1913—1917.

Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 1—27.

AREEN, E. E. Upsala universitetsbiblioteks byggnadshistoria. En resumé.

Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 28—48.

GRAPE, A. När Codex argenteus kom till Upsala. Upps. 8 s. 4°.

Särtryck ur *Upps. Nya tidnings julnummer* för 1918.

Bibliofili o. exlibris

Exlibris Revuen. Tidsskrift for Exlibris Kunst og Forskning. Red.: P. FROST-HANSEN og T. BARTHOLIN. Aarg. 2. Kbhvn. 77 s. 8°. Pr. 12 kr.

BARTHOLIN, T. Bomærke Exlibris.
Exlibris Revuen, Aarg. 2, s. 43—46.

Brefväxling, Carl Snoilskys och G. E. Klemmings. [Utg. af R. G:SON BERG med bibliografiska upplysningar af H. E. LAGERQVIST.] Stockh. 340 s. 8°. (Föreningen för bokhandtverk.)

BRYK, F. Hur bildar man ett Linnébibliotek?
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 17—26.

CHRISTIANSEN, E. Strøtanker [om at samle paa Bøger].
Aarb. f. Bogvenner, Aarg. 3, s. 1—8.

DAHL, S. Forsøg til en Ordbog for Bogsamlere. Uppl. 1—2. Kbhvn. 132 s. 8°. Pr. 7,50 kr.
Anm. i *Nord. tidskr. f bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 263—264, af H. O. LANGE, *Sv. bokhandelstidn.*, Årg. 67, s. 239, af C. L[UNDAH]L.

FORSSTRAND, C. Boksamlare och bokmalar i gamla Stockholm.
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 1—16.

FROST-HANSEN, P. Fortegnelse over nyere danske Exlibris. Revideret Særtryk af Exlibris Revuen Hefte 1—5, 1918. Kbhvn. 8 s. 8°. Pr. 1,50 kr.

— Nyere danske Exlibris. [Fortsat fra 1918.]
Exlibris Revuen, Aarg. 2, s. 9—10, 20—21, 34—35, 57—59, 75—76.

HOLSTEIN-RATHLOU, V. J. VON. Spredte Bemærkninger om Exlibris.
Exlibris Revuen, Aarg. 2, s. 49—53, 61—66.

JÖRGENSEN, A. Bokägarmärken i Finland. 1916.
Anm. i *Het boek*, Jaarg. 10, s. 205, af A. G. VAN HAMEL.

Privatbibliotek, Våra förnämsta.
Stockh. dagbl., 7/12. — Om E. Lewenhaupts, P. Hiertas, O. Smiths, F. Lilljekvists, T. Virgins, C. M. Collins, G. Bernstroms, J. Rudbecks, E. Förbergs och J. Jahnssons bibliotek.

REITZEL, P. Exlibris og Heraldik.
Exlibris Revuen, Aarg. 2, s. 29—32.

— Vore gamle heraldiske Exlibris.
Exlibris Revuen, Aarg. 2, s. 66—74.

SAINT-LYBILL, G. DE. Danske Exlibris set med franske Øjne.
Exlibris Revuen, Aarg. 2, s. 22—23.

SJÖGREN, A. Svenska exlibris.
Exlibris Revuen, Aarg. 2, s. 13—15.

— Gamla bokmärken.
Hela världen, 1919, s. 983—989.

SVENDSSON, S. CLOD. Exlibris af Maleren H. C. Bärenholdt.
Exlibris Revuen, Aarg. 2, s. 16—17.

MADSEN, V. Karen Brahes Bibliotek i Odense.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 171—185.

HILDEBRAND, S. Några anteckningar om det von Engeströmska biblioteket. 1.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 80—102.

SJÖGREN, A. En märklig finsk bokauktionskatalog [öfver G. Hobins bibliotek].
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 59—61.

BRYK, F. En duplett ur Linnés bibliotek.
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 54—58.

JØRGENSEN, ELLEN. En Bogliste fra det 16. Aarhundredes Slutning. [Jacob Ulfeldts Bibliotek].
Danske Magazin, R. 6: Bd 3, s. 173—182.

— Biskop Christen Worms Manuskriptsamling.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 74—79.

SCHARTAU, S. Ett bidrag till det s. k. Visingsöbibliotekets historia.
Redogörelse för Jönköpings h. allm. läroverk, 1918—1919, s. 3—16.
Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6. s. 261—263, af I. COLLIJN.

4. BOKVÄSEN

Handskrifter o. paleografi

BECKMAN, N. Studier i outgivna fornsvenska handskrifter. 1917.
Anm. i *Nord tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg 6, s. 117—119, af R. GEETE.

BYGDÉN, A. Några anteckningar rörande 1600-talets svenska kartor.
Ymer, Årg. 39, s. 100—122.

FLOM, G. T. Studies in Scandinavian paleography. 1—3.
Journal of English and Germanic philology, Vol. 14, s. 530—543, Vol. 16, s. 416—436.

GRAPE, A. Den Ihreska björnfestuppteckningens proveniens.
Le monde oriental, vol. 13, s. 122—125.

HÖGBERG, P. Notices et extraits des manuscrits expagnols de Copenhague. Se afd. 3: København.

JØRGENSEN, ELLEN. Biskop Christen Worms Manuskriptsamling. Se afd. 3: Bibliofili.

MORTENSEN, A. Skrifttegnenes utvikling.
Norsk boktrykkalender, Aarg. 2, s. 51—68.

NYGREN, E. Ännu en handskrift från Stockholms dominikanerkloster.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 195—197.

SJÖGREN, H. De non nullis codicibus latinis.
Eranos, Vol. 19. s. 93—99. — Hdskr. tillhöra Frih. Åkerhielms på Dylta bibliotek.

SKULERUD, O. Catalogue of Norse manuscripts in Edinburgh, Dublin and Manchester. For den norske historiske kildeskriftskommission. Kra. V, (2), 76 s. 8°. Pr. 8 kr.

TUNBERG, S. Riksrådet Erik Brahes chifferkalendarium. 1.
Personhist. tidskr., Årg. 20, s. 37—65, 3 pl.

WIESELGREN, O. En undersökning af Codex aureus' tillkomsttid.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 106—107.

ÖSTMAN, N. Om manuskriptet till Magalottis beskrivning: Sverige under år 1674.
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 81—86.

Äldre tryck

BRING, S. E. Till den svenska slavistikens äldsta historia.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen. Årg. 6, s. 186—194.

— En censurerad svensk Rysslandsbeskrifning från det stora nordiska krigets tid.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 219—233.

BRYK, F. Kopparsticken till Olof Rudbeck d. y:s Propagatio plantarum.
Nord. tidskr. f bok- o. bibl -väsen, Årg. 6, s. 68—73.

— Ett obeaktat svenskt Linnétryck.
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 65—71.

COLLIJN, I. Die Wanderung eines Druckerzeichens. Zu GfT 785 – 786.
Wiegendrucke und Handschriften, Festgabe Konrad Haebler dargebracht, s. 74—79.

— Madonnan i solen med Sixtus IV:s aflatsbön. Ett hittills okändt Danzig-tryck från 1506.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 62—67.

— De äldsta i Amerika tryckta upplagorna af Luthers lilla katekes på engelska, Philadelphia 1749 och 1761.
Nord. tidskr. f. bok- och bibl.-väsen, Årg. 6, s. 159—170.

— Ett dominikanskt confraternitetsbref för provinsen Dacia från år 1501.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 197—199.

CORNELL, H. Äldre grafiska bilder af svenska bruk.
Jernkontorets annaler, Årg. 103, s. 317—355.

HANNAAS, T. Den norske Dalevisa.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 107—108.

H[IERTA], P. En gantzke kort Extract 1611.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg 6, s. 103–105.

KOLSRUD, O. Vår eldste trykte bok. Breviarium Nidrosiense. Paris 1519. Eit firehundradårsminne.
Norsk boktrykkalender, Aarg. 2, s. 129–152.

KRONENBERG, M. E. De drukker van de Deensche boeken te Antwerpen (1529–1531) is Willem Vorsterman.
Het boek, Jaarg. 8, s. 1–8.

LINDSTÉN, G. Ett unikt svenskt 1700-talstryck i Skara stiftsbibliotek.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen. Årg. 6, s. 199–201.

MADSEN, V. Karen Brahes Bibliotek. Se afd. 3: Bibliofili.

MORTENSEN, A. Boktrykkerkunstens indförelse i Norge. Kritiske bemerkninger paa grundlag av bibliotekar J. C. Tellefsens efterladte manuskripter. 52 s.
I Mindeskrift i anledning Fabritius' boktrykkeris 75-aars jubilæum.

NIELSEN, L. Dansk Bibliografi 1482–1550. Se afd. 2: Danmark.

NOHRSTRÖM, H. Helsingfors universitetsbiblioteks Fennica-samling. Se afd. 3: Finland.

PETERSEN, C. S. Et upaaagtet Holbergtryk.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl-väsen, Årg. 6, s. 207–218.

RUDBECK, G. Skrifter till Sveriges historia tryckta före år 1600. Se afd. 1: Sverige.

SJÖGREN, A. Ytterligare typografisk dekoration af ꟿ. (Ur anteckningsboken, 2: 6.)
Nordisk boktryckarekonst, Årg. 20, s. 17–22.

— Förut okända dokument till Visingsborgsboktryckaren Johan Kankels tragiska äktenskapshistoria.
Nord. boktryckarekonst, Årg. 20, s. 375–381.

— C. F. Wennbergs Den trogne herden.
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 61–63.

SJÖGREN, A. Herman Arnold Möllers boktryckaremärken.
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 72–75.

ÖSTMAN, N. Mandels faksimileupplagor av Svecia antiqua et hodierna.
Medd. f. bokvänner, Årg. 3, s. 97–101.

Bokhandtverk (historia o. konst)

Boktryckarekonst, Nordisk. Tidskrift för bokindustri, bokhistoria, bokkonst och reklamväsen. Utg. av H. och C. LAGERSTRÖM. Årg. 20. Stockh. (4), 392 s. 4°. Pr. 14,40 kr.

Boktrykkalender, Norsk. Utg. av Den typografiske forenings fagkomité. Aarg. 2. Kra. 152 s. 8°. Pr. 5 kr.

Meddelanden, Svenska boktryckareföreningens. Årg. 24. Stockh. 98 s. 4°. Pr. 24 kr.

Trykkeritidende, Nordisk. Organ for de grafiske fag og papirindustrien. Utg. av Kristiania Boktrykkerforening. Aarg. 28. Kra. (4), 96 s. 4°.

Boktryckareporträtt, Svenska, utg. av A. SJÖGREN. 1. Stockh. 29 s., 29 portr., 6 s. faks. 4°. Pr. 12,50 kr. Bibliofiluppl. 30 kr.
Anm. i *Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen*, Årg. 6, s. 116–117, af I. COLLIJN, *Medd. f. bokvänner*, Årg. 3, s. 91–95, och *Stockh. dagbl.*, 27/4, af N. ÖSTMAN.

BRÖCHNER, H. Simon Bernsteen og hans produktion.
Nordisk boktryckarekonst, Årg. 20, s. 213–218.

BUGGE, A. Foreningen »Brukskunsts» utstilling av nyere norsk boktryk.
Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.-väsen, Årg. 6, s. 154–157.

Dokument rörande de äldre pappersbruken i Sverige. Utg. av S. AMBROSIANI. H. 1. Stockh. 80 s. 8°. Pr. 5 kr.
Föreningen för svensk kulturhistoria. Böcker, 1: 1.

HENDRIKSEN, H. S. Danske Brødskrifter fra det sidste halvhundrede Aar.
Aarb. f. Bogvenner, Aarg. 3, s. 240–271.

JOHNSSON, P. Boktryckeriet under 1700-talet i Sverige. Några anteckningar.
Nordisk boktryckarekonst, Årg. 20, s. 191—193.

— En pappersfabrikant från 1600-talet. Några anteckningar om Isac Cronström.
Svensk pappers-tidning, Årg. 22, s. 35—36.

— Bruzaholms pappersbruk under 1700-talet.
Svensk pappers-tidning, Årg. 22, s. 379—380.

KUMLIEN, A. Nyare nordisk typografi.
Litteraturen, Aarg. 2. s. 372—387.

LAGERSTRÖM, H. Olika uttryck i svensk bokkonst.
Nordisk boktryckarekonst, Årg. 20, s. 115—120.

— Bokomslagens renässans.
Nordisk boktryckarekonst, Årg. 20, s. 122—125.

LUNDELL, B. Gustaf Hedberg. Några ord till sextioåringens porträtt.
Nordisk boktryckarekonst, Årg. 20, s. 157—159.

LUNDSTRÖM, N. S. »Then gamble tryckerijtunnan.»
Nordisk boktryckarekonst, Årg. 20, s. 281—283.

LÖFGREN, B. Svenska boktryckareföreningens tillkomst och verksamhet under dess första kvartsekel.
Sv. boktryckareförenr:s medd., Årg. 24, s. 13—16, 24—25, 42—43.

Mindeskrift i anledning Fabritius' boktrykkeris 75-aars jubilæum. 1844 — 1. januar — 1919. Kra. 52, 61 s. 4°.

NYGAARD, G. Simon Bernsteens Indsats i dansk Boghaandværk.
Skønvirke, Aarg. 5, s. 177—180.

— Nogle nyere danske Bogbind.
Skønvirke, Aarg. 5, s. 90—95.

— De skønne Bøger.
Skønvirke, Aarg. 5, s. 152—156.

OLSEN, I. M. Poul Sæbyes Bogkunst og øvrige dekorative Arbejder.
Skønvirke, Aarg. 5, s. 145—151.

SCHEIBLER, H. Femti aar i boktrykkerkunstens tjeneste. 61 s.
I *Mindeskrift* i anledning Fabritius' boktrykkeris 75-aars jubilæum.

SELMAR, E. Gamle Dages Bogtrykkerforhold i Omrids. (Povel Phønixberg. Et Bogtrykkernavn som Holberg skænkede negativ Berømmelse.) Kbhvn. 42 s. 8°. Pr. 5 kr.

ZACHRISSON, W. Böcker och bokutstyrsel.
Liber librariorum, D. 1, s. 152—163.

Kristiania

ØVERLIE, T. O. Vor fagskole, dens historie og utvikling.
Norsk boktrykkalender, Aarg. 2, s. 69—82.

Stockholm

Förteckning över utställare vid utställningen av modern svensk bokkonst från tiden 1909—1919 i Nationalmuseum. Stockh. 10 s. 8°.
Nationalmusei utställningskataloger, nr 8.

Utställningen af modern svensk bokkonst.
Uppsatser i *Dagens Nyh.*, 12/5, af K. A[SPLUND], *Sv dagbl.*, 16/5, af A. BRUNIUS, *Nord. tidskr. f. bok- o bibl.-väsen*, Årg. 7, s. 91—104, af H. E. LAGERQVIST *Svenska slöjdföreningens tidskr.*, Årg. 15, s. 39—48. och *Nord. boktryckarekonst*, Årg. 20. s. 241—251, af G. PAULSSON, *Göteb. dagbl.*, 16/6, af O. WIESELGREN, *Aftonbl.*, 9/6, af N. G. WOLLIN.

Bokhandel, tryckfrihet o. censur

Boghandlertidende, Dansk. Aarg. 65. Kbhvn. 508 s. 4°. Pr. 16 kr.

Bokhandelstidning, Svensk. Svenska bokförläggareföreningens tidning. Red.: L. HÖKERBERG. Årg. 67. Stockh. (4), 282 s. 4°. Pr. 7,50 kr.

Bokhandlertidende, Norsk. Utg. av Den norske bokhandlerforening ved H. J. HAFFNER. Aarg. 40. Kra. (4), 172 s. 4°. Pr. 12 kr.

Kirjakauppalehti, Suomen. Vuosik. 7. Finsk bokhandelstidning. Årg. 7. Hfors. 112 s. 8°. Pr. 15 fmk.

Sortimentaren. Organ för Svenska bokhandlareföreningen. Utg.: J. H. D. SANDBLAD. Årg. 12. Lund. (4), 208 s. 4°. Pr. 7,50 kr.

BARGUM, G. Aus dem dänischen Buchhandel.
Börsenblatt f. d. deutschen Buchhandel, Jahrg. 86, s. 7—8, 15—16, 401—403.

CLAUSEN, J. Bøgernes Veje mellem Sverige og Danmark.
Det nye Nord, Aarg. 1, s. 630—631.

DOLLERIS, A. Danmarks Boghandlere 1906—1918. En personalhistorisk Haandbog. Vejle. 408 s. 8°. Pr. 20 kr.

EDHAGEN, J. M. E:SON. Något om ryska krigscensurens verksamhet i Finland.
Nordisk boktryckarekonst, Årg. 20, s. 150—152.

HIMMELSTRAND, Hj. Den nya lagstiftningen om författar- och konstnärsrätt.
Sv. juristtidning, Årg. 4, s. 102—105.

LUNDAHL, C. Bokhandlaren och hans medhjälpare.
Liber librariorum, D. 1, s. 213—238.

LUNDELL, B. Svenska bokförläggare i forna tider.
Sv. dagbl., 21/12.

LYNGE, H. Danske Bogauktioner i Aaret 1918. En Oversigt.
Aarb. f. Bogvenner, Aarg. 3, s. 194—239.

NORELIUS, Ch. Sveriges äldsta ännu existerande bokhandel. [Lindstedtska universitetsbokhandeln i Lund.]
Liber librariorum, D. 1, s. 255—272.

PHILIPSEN, G. Træk af det Philipsen'ske Forlags Historie.
Aarb. f. Bogvenner, Aarg. 3, s. 103—151.

Tryckfrihetslag. Given i Helsingfors den 4 januari 1919. [Äfven på finska.] 17 s.
Finlands författningssamling, 1919, N:o 1.

WIESENER, A. M. Bidrag til bokhandelens historie i Bergen. Udarb. i anledning firmaet F. Beyers 100-aars jubilæum. Bergen. 80 s. 4°.
Anm. i *Morgenavisen*, 30/8, af J. BING, *Gula Tidend*, 27/8, af A. J., *Sortimentaren*, Årg. 12, s. 154, af G.

UNIVERSITY·OF·MICHIGAN

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03691 8483